

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ

GÜMÜŞHANE UNIVERSITY
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 20, Yıl/Year: 2017

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 8
Sayı/Number: 20
Yıl/Year: 2017

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors

Yrd. Doç. H. Gülçin BEKEN

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Bayram NAZİR (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK (Gümüşhane Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İsmail ÇALIK (Gümüşhane Üniversitesi)

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Ekrem CENGİZ
Doç. Dr. Nuri BALTACI

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi Sekreteryası
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE
Tel: 0456 233 7425 Dahili: 3990
Fax: 0456 233 7553 sbedergi@gumushane.edu.tr
<http://sbedergi.gumushane.edu.tr/>

ISSN

1309-7423

GUSBEED

ve

Tarafından Taranmaktadır.

HAKEM LİSTESİ / LIST OF REFEREE

Dr. Metin Aksoy (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. H. Gülçin Beken (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Murat Berberoğlu (Artvin Çoruh Üniversitesi)

Dr. Mehmet Bölükbaş (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Safiye Sarıcı Bulut (Gazi Üniversitesi)

Dr. Fatma Okur Çakıcı (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Hüseyin Çavuşoğlu (Bülent Ecevit Üniversitesi)

Dr. Haydar Efe (Erzincan Üniversitesi)

Dr. Melih Engin (Uludağ Üniversitesi)

Dr. T. Mesut Eren (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. H. Sinem Ergun (Marmara Üniversitesi)

Dr. Pınar Hayaloğlu (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Mehmet Barış Horzum (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Hüsamettin İnaç (Dumlupınar Üniversitesi)

Dr. Egemen İpek (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Abdullatif Kaban (Bayburt Üniversitesi)

Dr. Hasan Mahmut Kalkışım (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Metin Kaplan (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Dr. H. Dilara Keskin (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Dr. Fazıl Kırkbir (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Dr. Necdet Konan (İnönü Üniversitesi)

Dr. Emrah Koparan (Amasya Üniversitesi)

Dr. Tarhan Okan (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Ferhat Özbek (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Şakir Sakarya (Balıkesir Üniversitesi)

Dr. Kadir Sancak (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Canan Sancar (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Erem Sarıkoca (Atatürk Üniversitesi)

Dr. Salim Şengel (Anadolu Üniversitesi)

Dr. Tuncay Turan Turaboğlu (Mersin Üniversitesi)

Dr. Büşra Tosunoğlu (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Filiz Meltem Erdem Uçar (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Dr. Erginbay Uğurlu (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Ahmet Uyar (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Dr. Serkan Ünsal (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Gümüşhane Üniversitesi

Cilt 8 Sayı 20

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yıl 2017

Dr. Emel Yıldız (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Salih Yıldız (Gümüşhane Üniversitesi)

Dr. Halim Emre Zeren (Adnan Menderes
Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. Kadim Toplumlardan Günümüze Kadınlara Yönelik Ayrımcı Tutumların Kökenleri: Kadın ve Emeği / *The Roots of Discriminatory Behaviors Against Women From the Ancient Societies to the Present: Woman and Her Labor*
Başak Işıl ÇETİN.....1-22
2. Sadık Yalsızuçanlar'ın öykülerinde Şiirsellik/ *Poeticalness in Sadık Yalsızuçanlar's Short Stories*
Ahmet USLU.....23-39
3. İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı ve Kurumsal Yönetim Uygulamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama/ *Analysis of Relationship Between Internal Control Information Transparency And Corporate Governance Practices: An Evidence At Istanbul Stock Exchange*
Selim CENGİZ, Suphi ASLANOĞLU.....40-59
4. Tüketicilerin Perakende Markalı Ürünlerle İlgili Algısının Belirlenmesi: Antalya İli Örneği/ *Determination Of Consumers' Perception Of Retail Branded Products: A Case Of: Antalya Province*
Ebru ONURLUBAŞ, Derya DİNÇER.....60-78
5. Vali Recep Yazıcıoğlu'nun Yönetim Düşüncesinin Günümüze Yansıması: Sorunlar Ve Çözümler/ *The Reflection of the Management Thought of Governor Recep Yazıcıoğlu to the Present Day: Problems And Solutions*
Yasemin Mamur IŞIKÇI.....79-96
6. Ulusüstü Avrupa Birliği Kurumları Arasındaki Güç Dengesi: İşbirliği Mi, Rekabet Mi?/ *The Balance Of Power Among The Supranational European Union Institutions: Cooperation Or Competition?*
Seven ERDOĞAN.....97-110
7. Okul Tükenmişliğini Yordamada Sınav Kaygısı Ve Akademik Başarının Etkisi/ *The Effect of Test Anxiety and Academic Success in Predicting School Burnout*
Meva DEMİR, Başaran GENÇDOĞAN.....111-126
8. Algılanan Örgütsel Adaletin İşgören Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Üniversitelerde Çalışan İdari Personel Üzerine Yapılan Bir Çalışma/ *The Effect Of Perceived Organizational Justice on Employee Motivation: A Study on the Administrative Employees Working in Universities*
Özgür KÖKALAN, Fatih ŞİŞMAN.....127-156
9. Firma Karlılığının Sermaye Yoğunlaşması Kapsamında Belirleyicileri: BIST 30 Firmaları Üzerine Panel VAR Analizi/ *Determinants Of The Company's Profitability Within The Scope of Capital Concentration: Panel VAR Analysis for BIST 30 Firms*
Emre Esat TOPALOĞLU, Nuran COŞKUN.....157-182

10. Gümüşhane İlinde Arıcılığın Ekonomik Ve Sosyal Boyutları/ *The Economic and Social Dimensions of Apiculture in Gümüşhane Province*
Kurtuluş MERDAN.....183-205
11. Tüketicilerin Dizi Filmlerinde Yer Alan Ürün Yerleştirmeye Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma/ *A Research on Consumers' Attitudes Towards the Product Placement in TV Series*
Hatice Dilara KESKİN, Hüseyin Sabri KURTULDU.....206-228
12. Üniversite Kaynaklı Harcamaların KOBİ Gelirleri Üzerine Etkileri: Artvin Örneği/ *The Impacts of University-Based Expenditures on the SMEs' Income: Artvin Sample*
Murat BERBEROĞLU, Muhammed ARDIÇ.....229-254
13. Dezavantajlılığın Çocuk Halleri: Dünyada Ve Türkiye'de Dezavantajlı Gruplarda Yer Alan Çocukların Durumu/ *Situations Of Child's Disadvantage: Disadvantage Groups Children At World And Turkey*
Fatih KAHRAMAN, Ahmet Burak KAHRAMAN.....255-268
14. Üniversite Ve Şehir Özelliklerinin Üniversite Tercihindeki Etkisinin Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi: Şehir Pazarlama Yaklaşımı / *Evaluation the Effects of University and City's Characteristics in University Preference According to the Gender: City Marketing Approach*
Hasan Hüseyin CEYLAN, Bekir KÖSE, Serdar AYDIN.....269-286
15. Trade Flows Between Russia And Other Black Sea Economic Cooperation Countries: A Gravity Model Analysis/ *Rusya ile Diğer Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ülkeleri Arasındaki Ticaret Akımlarının Çekim Modeli ile Analizi*
Gönül MURATOĞLU, Erginbay UĞURLU, Yusuf MURATOĞLU.....287-306

KADİM TOPLUMLARDAN GÜNÜMÜZE KADINLARA YÖNELİK AYRIMCI TUTUMLARIN KÖKENLERİ: KADIN VE EMEĞİ

Başak Işıl ÇETİN¹

ÖZ

Tarih boyunca; zihniyet, sistem ve insan üçgeninde meydana gelen paradigma ve paradokslar ile kadın ve emeğine duyulan ihtiyaç; kadınların sosyal ve iktisadi hayatta konumlandırılmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın amacı, günümüz kapitalist sisteminde kadına yönelik ayrımcı tutumların kadim toplumlardaki zihniyet ve uygulama temelli kökenlerine inebilmek ve günümüzde kadının konumlandırılmasında rol oynayan faktörleri analiz edebilmektir. Kadim toplumlarda kadın, yok edilmekten ilahlaştırılmaya kadar geniş bir çerçevede konumlandırılmıştır. Emeği kullanılabilirdiği ölçüde var edilen, ancak varoluşsal olarak değer atfedilmeyen kadın bilakis tüm insanlığın varoluşunda bir geçit olup; sosyal ve iktisadi hayatın olmazsa olmazıdır. Günümüz kapitalist sisteminde kadın ve emeği, çalışma hayatında bir yandan estetik emeğe dair beklentilerin, diğer yandan muhtelif engellerin ve hak ihlallerinin iktisadi fırsatçılığı altında ezilmektedir. Kapitalist sistem içerisinde ve varoluşsal bakımdan kadına yönelik ayrımcılık, kadim toplumlardan günümüze hatırı sayılır bir değişim geçirmemiştir. Kadının sosyal ve iktisadi hayatta, sistemin ihtiyaçlarına binaen iktisadi fayda ve kullanım değeri üzerinden konumlandırılmaya devam edildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ayrımcılık, Kadim Toplular, Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Emek

THE ROOTS OF DISCRIMINATORY BEHAVIORS AGAINST WOMEN FROM THE ANCIENT SOCIETIES TO THE PRESENT: WOMAN AND HER LABOR

ABSTRACT

The paradigms and paradoxes which occur within the mentality, system and human triangle and the necessity of woman and her labor affect the position of women in the social and economic life, during the history. In this context, the aim of this study is to dig the roots of the ancient societies' mentalities and implementations intended for discrimination of women which are going ahead today's capitalist system and to analyze the factors which have a part in determining women's positions. Women have positioned between being destroyed and regarded as a goddess in the ancient societies. Women have existent by their utilizable labor rather than just by their existence. On the contrary, women are a gateway for human existence and a sine qua non for social and economic life. Women and their labor have beaten down by economic opportunism of expectations intended for esthetic labor, various barriers and right violations in the working life, in our world's capitalist system. The discrimination existentially against women has not a considerable change from ancient societies to these days in the context of capitalist system. It is seen that women are still positioned over their utility and economic advantage based on the necessities of the system in the social and economic life.

Keywords: Discrimination, Ancient Societies, Gender, Woman, Labor

JEL Codes: J01, J16, J71

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, cetinbi@istanbul.edu.tr

GİRİŞ

Tarih boyunca kadınlar, hem varoluşsal olarak hem de sahip oldukları emek gücü ile sosyoekonomik hayatın olmazsa olmazı olarak konumlandırılmışlardır. Toplumsal bakış açısı, aile içerisinde ve iktisadi hayatta kadın emeğine duyulan ihtiyaçlar; zihniyet, sistem ve insan üçgeninde oluşan paradigmalardan ve paradokslardan farklı boyutları ile kadının konumlandırılmasındaki belirleyiciler olmuşlardır. Bu bağlamda cinsiyet, hem fizyolojik hem toplumsal boyutlarıyla kadının konumlandırılmasında kullanılan en temel ayırım unsuru olmuştur.

Geleneksel ve köklü bir geleneğe sahip olan kadim toplumlarda kadının anaerkil ve ataerkil aile yapıları içerisinde; kimi zaman ölen kocasının ardından yakılacak kadar erkeğin bir parçası olarak kabul edildiği (Donuk, 1991; 290-291), kimi zaman da doğa ile benzerliği sebebiyle ilahlaştırıldığı (Harman, 2001: 83) görülmektedir. Yok etme ile ilahlaştırma arasındaki uçurumda; ekseriyetle baba, koca ve oğul, kadının konumlandırılmasındaki temel belirleyiciler olmuşlardır. Sömürü ve hor görme ya da cinsiyet temelli düşmanca davranışlar kadim toplumlarda mevcut olmakla birlikte; mal ve mülkiyetin kadın soyundan geçtiği ve kadının malvarlığı üzerinde hak sahibi olduğu durumlarda kadının konumlandırılması da yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Mülkiyet odaklı zihniyet, evlilik sayısının ve evlilik biçimlerinin de belirleyicisi olmuştur.

Kadının ev içine dönük emeği ve mülkiyet üzerindeki hakları, Sanayi Devrimi ile birlikte fabrika için kullanılan emeğe dönüşürken, ataerkil güç de metaerkil güce dönüşmüştür. Nitekim kapitalist süreçte kadının toplumsal konumu da dönüşmeye başlamıştır. Sistemin eksikliklerini örtmede kadını ve emeğini bir yama gibi kullanma konusunda mahir olan kapitalizm, teknolojik gelişmelerle birlikte gündün güne psikolojik, biyolojik, fiziksel ve toplumsal konulardaki algıları yöneterek günümüz kadınının konumlandırılmasındaki temel belirleyici haline gelmiştir. Modern dönemlerdeki kadın ve emeğinin tezahürü, kadim toplumlardaki tezahürlerinden kısmen farklılaşsa da, kadın olmanın doğuştan var olan özellikleri, bir takım unsurların aynılığını korumasına sebep olmuştur. Kadın ve emeğinin kullanım değeri üzerinden konumlandırılmasında kadınların erkeklerle rekabetini, kadınların kadınlarla rekabeti izlemiştir. Egemen sistem kadınları belirli endüstrilerin müşterisi haline dönüştürürken, diğer yandan da çalışma hayatında estetik ve sunulabilirlik üzerinden kadınların kendi cinsleri içerisindeki ayrımcılığı körüklemiş ve kadınların kendi kontrolünde olmayan unsurlar üzerinden yürüdüğünden dolayı da kadınların özsaygılarını zedelemiştir. Bu bağlamda günümüzde kadın, emek piyasalarında olsa dahi emeğinden bağımsız bir biçimde var edilebilir olduğundan dolayı çalışmanın başlığında “kadın emeği” değil “kadın ve emeği” ifadesi kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile iktisadi faaliyet bağlamında kadın, emeğinden sıyrılarak görünümçülük bağlamında dışılığı ile ön plana çıkarılarak ayrımcılığa tabi tutulmuştur. İş sahibi olmak ile meslek sahibi olmak arasında sistemin ahlaki ve rasyonel görünmeyen isteklerine ve hak ihlallerine karşı duruş anlamında bazı farklar mevcuttur.

Bu çalışmanın hipotezi, kadim toplumlardaki ve günümüzdeki iktisadi ve sosyal hayatta; bir bütün olarak kadına ve o bütünün bir parçası olarak kadın emeğine verilen değerin; varoluşsal olarak değil, kadının ve emeğinin kullanım değeri üzerinden verildiğidir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle kadim toplumlarda kadına yönelik bakış açısı, kadının ailedeki ve sosyo-ekonomik hayattaki konumu ve bu konumu belirleyen zihinsel zemin ele alınacaktır. Söz konusu bakış açılarının ve kadının konumuna dair zihniyetin bilinmesi, günümüzde kadın ve emeğine yönelik gerek sosyal, gerek iktisadi alanda, gerekse çalışma hayatında meydana gelen değişimlerin seyrinin izlenmesine bir zemin teşkil ederek; kadim toplumlardaki zihniyetlerin günümüzdeki yansımaları hakkında farkındalık oluşmasını sağlayacaktır.

Tarihsel olarak kadına yönelik ayrımcılığın kökenlerini inceledikten sonra, cinsiyet bağlamında ayrımcılık konusuna ve ayrımcılıkla ilgili kavramlara yer verilecektir. Son olarak, kadın ve emeğinin toplum, çalışma hayatı, aile, erkek ve kadın temelindeki yansımaları; kadınlara ve emeklerine yönelik ayrımcı tutum ve yaklaşımların günümüzdeki görünümleri, kadının varoluşsal değeri ve kullanım değeri üzerinden konumlandırılması ve bu konumlandırmada iş ve meslek sahipliğinin farkı ile hak ihlalleri konuları ele alınacaktır. Söz konusu ayrımcı tutum ve davranışların kadının varoluşsal değeri ve kullanım değeri üzerinden okunması; iş sahibi olan kadınlar ile meslek sahibi olan kadınların konumu arasındaki farkın kavranmasına ve kadınlara yönelik engellerin ve hak ihlallerinin daha görünür kılınmasına yardımcı olacaktır.

I. KADİM TOPLUMLARDA KADINLARIN GENEL DURUMU

Günümüzde kadın ve emeğine yönelik gerek sosyal hayatta, gerek çalışma hayatında meydana gelen ayrımcılığın sebepleriyle irdelenebilmesi tarihte kadına yönelik tutumların bilinmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda kadim toplumlarda kadınların genel durumunun ve kadınlara yönelik bakış açılarının incelenmesi elzemdir.

Kadınlar, tarihsel süreç içerisinde muhtelif toplumlarda, muhtelif statülerde bulunmuştur. Kadınlar, anaerkil aile yapısına sahip olan bazı ilkel topluluklarda kutsallaştırılmış (Goody, 2004: 28), ataerkil topluluklarda ise genellikle erkeğin geri planında, ikinci derecede bir statüde kalmıştır (Harman, 2001: 83; Tümer, 1996: 173). Bazı topluluklarda erkeklerle eşit statü ve haklara sahip olan kadınlar, bazı toplumlarda ise neredeyse hiçbir hak ve değere sahip olamamıştır (Goody, 2004: 87-88).

Anaerkil aile tipinde ana soyu hakim olup; doğurganlık, verimlilik ve hayat kaynağı olarak kadın ilahlaştırılmıştır. Doğa ile benzerliği sebebiyle doğanın sembolü olarak verimlilik ilahesi şeklinde tasvir edilmiş, neticede bereket tanrıçası / ana tanrıça kültü oluşmuştur. Anaerkilliğin ilk aile şekli olduğunu savunanlara göre; Kybele, Artemis, Demeter, Astarte, Isis, Afrodit veya Venüs adlarıyla kişileştirilen kadınlar; ataerkil aile yapısına geçilmesiyle birlikte saygınlıklarını yitirmişlerdir (Harman, 2001: 83).

Dünya üzerindeki kadim toplumlara baktığımızda, Doğu’da Hint, Çin, İran, Mısır ve Arap gelenekleri; Batı’da ise Yunan ve Roma gelenekleri ile Ortaçağ, Feodal dönem ve Hıristiyan coğrafyası aile ve kadın algısına dair genel çerçeveyi görmeye yardımcı olacaktır.

Eski Doğu toplumlarından Hint aile yapısı incelendiğinde, anaerkil (maderşahi) yapının, zaman içerisinde ataerkil (pederşahi) bir yapıya dönüştüğü görülmektedir (Tümer, 1996: 173). Eski Hint anlayışına göre, dul kalan kadınlar ölen kocalarının onların sevgisine ihtiyacı olduğu düşüncesiyle yakılmaktadır (Donuk, 1991: 290-291). Rigveda sonrası, erkek egemen bir yapı Hinduizm’e hakim olmuştur. Nitekim Brahmanalar ve Upanişadlar eğitimde ayrımcılık ve züht anlayışı ile bilgi ve kurtuluşun yalnızca erkek tekelinde olduğu fikrinin yerleşmesine sebep olmuştur. Kadına eski Hintliler arasında hiç değer verilmemekte olup; kısırlık veya kız çocuk doğurmak, kocası tarafından terki meşru kılmaktaydı. Manu Kanunnamesi, kadının görevlerini; çocuk doğurup yetiştirmek, ve ev işleri ile tarif etmiştir. Kadının başına buyruk olmaması; bekârken babasına, evliyken kocasına, dul ise oğluna itaati beklenmektedir (Harman, 2001: 83).

Aynı coğrafyada Budizm’in kutsal kitabı olan Vedalar’da ise kadın; kasırgadan, hatta ölümden daha fena bir varlık olarak tanımlanmıştır (Temir, 2011: 14). Budist ekollerin tümünde erkek hakimiyeti mevcuttur. Ancak karmik sistem bakımından kadınların erkeklerden daha aşağı oldukları ve bu sebeple yüce mertebelere ulaşamayacaklarına yönelik kabul zamanla değişmiş ve böylelikle muhtelif dini ekollerde kadınlar öğretmen ve manevi rehber olabilmişlerdir. Budizm sembolizminde mükemmel hikmetin “dişi” kabul edilmesi, dişi Bodhisattvalar’ın popüleritesi, ve Tibet-Doğu Asya Budist panteonlarındaki tanrıçalar, kadına yönelik saygının arttığına göstergesi olmuşlardır. Jainizm’in dallarından olan Digambaralar’da (Svetambaralar’ın aksine) kadınların mabede girmesi yasaktır. Konfüçyanizm ise genel itibariyle ataerkil bir din olup, kadın ikinci sırada görülmektedir ve “Beş Klasikler” adı verilen kutsal metinlerde kadınlara olumsuz yaklaşmaktadır (Harman, 2001: 83)

Uzakdoğu’da da kadına yaklaşım oldukça olumsuzdur. Eski Çin’de kadınlar, kendilerine isim verilmeksizin sayılarla “1, 2, 3...” şeklinde bir hitaba muhatap olmuşlar ve hatta domuz olarak anılmışlardır (Topaloğlu, 1992: 18). Bununla birlikte, kadınları dövmenin erdemlerinden bahseden Çin ve Japon atasözleri mevcuttur (Tümer, 1996: 173).

Babil’de mal elde edebilen, hukuk davalarına katılabilen kadınlar; eşinin mirasından da belirli bir pay alabilmekteydi (Coşkun, 2011: 62). Ayrıca kadınlar kendi mallarına sahip çıkıp yönetme iznine sahip olduklarından yüksek bir konumda bulunmaktaydılar. Bu bağlamda, “evin tanrıçası” anlamına gelen bir simgeye sahip aktör olan “anne”ye karşı işlenen tüm suçların cezası, topluluktan sürülmektir (Coşkun, 2011: 61).

Hammurabi Kanunlarına bakıldığında ise kadın haklarında ve hususi olarak da evlilikle ilgili yükümlülüklerde kadınlar lehine bazı düzenlemelerin mevcut olduğu görülmektedir (Harman, 2001: 83; Topaloğlu, 1992: 17). Bu düzenlemeler Yahudi şeriatındaki kurallarla büyük oranda benzerlik

göstermektedir. Mülkiyet ve miras hakkı olan kadın, eşi tarafından ihmal edildiğinde baba evine dönme hakkına da sahiptir. Esas olan monogami olmakla birlikte, kısırlık halinde ikinci eş alınabilmektedir. Boşanma durumunda ise kadın, kendine ait olan çeyizin ve çocuklara bakmak için kocasının malının bir kısmına sahip olmaktadır (Harman, 2001: 83). Ancak kızın kısasta mal olarak kullanılması (Seydişehri, 2012: 61-64), erkek çocuğa ve babaya verilen üst düzey önemin göstergesidir.

Eski İran'da (Fars'ta) kız kardeşle evlenmek serbest olup; erkeğin zalimane iktidar olarak tasvir edildiği bir aile yapısı söz konusudur (Donuk, 1991: 290). Fars'ta Mazdek döneminde kadınlar erkekler arasında mal gibi taksim edilmişlerdir. Mazdek, insanlar arasındaki ayrılığın ve kıskançlığın, çok mal ve güzel kadınlardan kaynaklandığını düşünmektedir. Bu nedenle, huzursuzluğun sebebini ortadan kaldırmak için, mal ve kadınların erkekler arasında serbest bırakılmasını öğütlemiş ve kabul gören bu görüş sonucunda hanelere baskınlar yapılmıştır. Böylelikle hane reisine, karısına ve malına tecavüz edilmesi şeklinde bir zulüm doğmuştur (Muhammed Ebu Zehra, 1993: 21-22).

Eski Mısır'da (M.Ö. 3100-333) ise kalıtın anneden geçmesi sebebiyle kadınların aile içindeki önemi oldukça büyüktür. Tüm malların kadın soyu üzerinden geçmesi sebebiyle ekonomik yönden bağımsız olan kadınlar yüksek bir konuma da sahiptir (Coşkun, 2011: 59). Mısır'da esasen kadın ve ailenin konumunun iyi olmasına karşın, farklı kadın profilleri ve aile ilişkileri de mevcuttur (Tayanç ve Tayanç, 1981: 22). Erkeğin istediği sayıda kadın aldığı ve kadının düşkün durumda olduğu (Kırkpınar, 2001: 38) bir düzenin yanı sıra kadının kendi kararlarını verebildiği ve mülkiyet hakkının olduğu bir düzene de rastlanabilmektedir. Eski Mısır'da evlenmek isteyen kız ve erkek kendi adlarına sözleşme yapabilmektedir (Seydişehri, 2012: 39-40).

İslamiyet öncesi Türklerdeki kadın ve aile yapısına bakıldığında konuyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu bağlamda ana-baba soyunun denkliği sebebiyle erkek bireye ev ağası, kadın bireye ev hanımı dendiği söylenmektedir (Gökalp, 1950: 119). Baba soyuna dayanan ailede kadının da yetki sahibi olduğu ifade edilmektedir (Öztürk, 1991: 15). Bununla birlikte, Türk ailesinin ataerkil olduğu, kadına verilen öneme yönelik söylemlerin ideolojik olarak dile getirildiği de ileri sürülmektedir. Divan-i Lügati-t Türk, Orhun Anıtları ve Oğuz Kağan Destanı gibi eserlerde ise, anneye verilen önem ve eşlerin birbirlerini serbest olarak seçtiği görülmektedir (Akkutay, 1991: 55). Anne ve baba diğer akrabaların önünde tutulmuştur (Eröz, 1977: 15).

Ataerkil aile tipinin hakim olmasına rağmen eski Türklerde kadın, diğer kavimlerdeki çağdaşlarına nazaran daha iyi bir konumda bulunmaktaydı ve eş seçmede söz sahibi idi. Poligami var olmakla birlikte esasen monogami yaygındı. Devleti yöneten Hakan bunu bilge hatunla birlikte gerçekleştirmekteydi. Kocasından ayrı olarak mal edinme hakkı bulunan kadın, sosyal ve dini hayatta da önemli roller üstlenmiş olup dini törenlere katılarak başkanlık edebilirdi (Harman, 2001: 83-84).

Eski Doğu toplumlarında muhtelif aile yapıları ve evlilik çeşitleri görülse de genelde kadının yüksek konuma sahip olmasının, mülkiyet sahipliği ve mülkiyetin kadın soyundan geçmesi ile birlikte var olduğu görülmektedir.

Antik Batı toplumlarına bakıldığında ise, ataerkil bir aile yapısına sahip olan Yunan Uygarlığı'nda zaman içerisinde kadınlara yönelik farklı zihniyet ve uygulamalar var olmuştur. Yunan Uygarlığı zirveye çıktığında dahi kadının hor görüldüğü, erkekten aşağı tutulduğu ve hayvanlarla bir olarak (Tümer, 1996: 173) çarşıda alınıp satılan bir maldan ibaret olduğu görülmektedir. Medeni haklardan ve buna bağlı özgürlüklerden mahrum bırakılan kadının elinde sadece cinselliği kalmış olup, evine kapatılan kadının kamu hayatına katılımı da mümkün olamamıştır (Coşkun, 2011: 74). M.Ö. V. yüzyıla kadar kadının mirastan pay alması mümkün olmadığından ezogami mümkündür. M.Ö. V. yüzyıldan itibaren ise Yunan hukukunda kadının şahsi malı olabilmekle birlikte, bu malları özgür bir biçimde tasarruf etme hakları yoktur (Tabakoğlu, 2005: 187-188). Antik Yunan'da uygulama bulan "drahoma" uygulaması; evlilik sırasında kadına ebeveyn mülkü verilmesini ifade etmektedir. Böylelikle kadınlar çeyiz almakta, mülkün sülalenin erkek üyelerine aktarıldığı egemen miras yapısı kırılmaktadır. Ayrıca erkek kardeş yoksa kadınlar varis (epiklerates) olabilmektedir (Goody, 2004: 21-22).

Eski Yunan'da temel ilkelerden biri tek kadınla evlilik olup, evli kadının sadakatsizliği büyük bir suçtur. Sebep sunmaksızın boşanabilen erkeğin yanı sıra kadın da dilediğinde boşanabilmekte ve çeyizini geri alabilmektedir. Kadınların dini ayinlere katılması mümkündür, ancak erkeklerden farklı bir yerde oturmaktadırlar. Yunan/Helen dünyasında bir kadın için en onur verici iş ise devletin tanıdığı yüksek bir memuriyet olan rahibeliktir. Rahibelerin çoğunluğunu evli kadınlar oluşturmaktadır (Harman, 2001: 83).

Eski Yunan'da tiyatronun başlangıcında kadın rolleri erkekler tarafından sergilenmekte olup, olimpiyat oyunlarına da sadece erkekler katılabilmektedir (Coşkun, 2011: 74). Nitekim, Atina'da kadına yönelik en iyi tavsiye "susmak"tır. Eski Yunan'da köleler ve şehre yerleşmiş yabancıların şehirde konuşma yetkileri yoktur. Bir kadının en büyük zaferi övülmek ya da yerilmek değil, erkekler tarafından az bahsedilmek ve gölgede kalmaktır (Çınar, 2010: 135).

Yunan uygarlığı ve demokrasisinde efendiler ve köleler ile erkekler ve kadınlar arasında mutlak bir eşitsizlik mevcuttur. Kadınları aşağılayan Eski Yunan zihniyetinde, kötü ve haksız işlere karışan erkeklerin, dünyaya yeniden geldiklerinde kadın olacaklarına inanılmaktadır. Aristo, köle ve kadınları, efendi ve erkeklerden aşağı konumlandırmaktadır (Tabakoğlu, 2005: 187-188). "Politika" isimli eserinde ise Aristo, erkekleri zihin ve aklın doğal temsili olarak dillendirmekte, buna karşın aklın yönetmesi gerektiği beden ve tutkularla temsil edilen kadınlar, esirler ve barbarların aşağı sınıfı oluşturduğunu belirtmektedir (Çınar, 2010: 129). Eflatun "Devlet" isimli kitabında kadın-erkek eşitliğinden bahsederken (Tabakoğlu, 2005: 187-188), "Timaios" isimli eserinde, kötü ruhların ve

canavarca boyutların erkeğe kadından intikal ettiğini, kadınla inkarne olan ruhun tutkulara ve iştahlara karşı mücadelesini kaybettiğini belirtmektedir (Çınar, 2010: 129). Yunan toplumundaki hiyerarşik düzenin ardında yatan bir mitoloji de bulunmaktadır. Buna göre, Prometheus Zeus'un ateşini çalmaya cüret etmiş ve karşılığında “çalıp çırpın, yakıp yıkan ateş anlamına gelen kadını” yani Zeus'un insanları mahvetmek için yarattığı söylenen Pandora'yı almıştır. Bu ifadelerde kadın bir yok edici ve aynı zamanda üretken bir doğurgan olarak görülmüştür (Çınar, 2010: 135).

Roma Uygarlığına bakıldığında ise, Roma'da kadınlara kamu hukuku alanında hiçbir hak tanınmamış olup devlet kurumlarında görev de alamamışlardır. Özel hukuk alanında ise kadınların kısıtlı hakları mevcut olup rahibe olabilmişlerdir. Vesta rahibeleri ise ayrıcalıklı bir statüye sahip olmuşlardır (Harman, 2001: 83). Roma'da kadına kanun çerçevesinde varlığı olan bir şahsiyet olarak bakılmamakta, kadın ve kadına ait olan her şey, erkeğin mülkiyetine verilmiş bir mal gibi görülmektedir. Dolayısıyla kadına ait işlerde tasarruf sahibi olan da erkektir (Muhammed Ebu Zehra, 1993: 17).

Monogaminin esas olduğu ve ataerkil aile yapısının hissedildiği Roma'da (Harman, 2001: 83) evliliğin kanunlarla zorunlu kılındığı ve aileden daha önemli olduğu görülmektedir. Evlilikteki amaç ise Roma'ya vatandaş yetiştirmektir (Berktaş, 2014: 38). Bazı sosyoloji yazarları, evlenmeyi kadın açısından (baba yanındaki kölelikten koca yanındaki köleliğe, baba hakimiyetinden koca hakimiyetine geçiş sağlayan) bir kölelik akdi olarak değerlendirmişlerdir. Eşler arasındaki ilişki, hak ve görevlerin bölüşümü değil; hakların erkekte görevlerin ise kadında toplanacak şekilde düzenlenmesi olarak gerçekleşmiştir (Muhammed Ebu Zehra, 1993: 17). Erkeğin zina eden karısını affetmesine müsaade edilmemiş ve kadının kısırlığı durumunda boşanma hakkı görülerek sadece erkeğin boşamasına müsaade edilmiştir. Kız evlat ise, aile dinini devam ettiremeyeceği için makbul sayılmamıştır (Harman, 2001: 83).

Roma ailesinde doğan çocuk kız ya da erkek olsun; babası tarafından kabul edilmeyip öldürülebilmştir. Roma'da Pater (baba) kelimesi, diğer dillerden farklı olarak daha etkin ve baskın olarak gücün elde bulundurulmasına işaret etmekte ve babalık tam olarak hükümlerliği vurgulamaktadır. Senato babası nasıl toplumun efendisi ise, baba da ailenin tartışılmaz efendisidir. Kadına duyulan saygı ise çocuklar üzerinden kurgulanmıştır. Erkek de eşine çocuklarının annesi gözüyle bakmaktadır. Latince'de “nikahına alma”nın kelime anlamı, “anneliğe sevk etmek”tir (in matrimonium ducere). Keza benzer şekilde kız kardeşlere ve erkek kardeşlere aynı hitapta bulunularak birader (jratres) denilmektedir. Ancak eğitim söz konusu olduğunda erkek çocuklara din, hukuk ve tarım dersleri verilmekte; buna karşın kız çocuklarına iplik eğitme başka şeyler öğretilmemektedir (Çınar, 2010: 135).

Uygulamadaki bazı çelişkilere rağmen Augustan Yasaları, dul kaldıktan sonra tekrar evlenmeyen kadın ve erkekleri cezalandırmaktadır. Bununla birlikte, Hıristiyanlığın etkisiyle

Romalıların, tekrar evlenmeyen dul kadınlar için “univiere” (bir erkeğe ait) anlamında kutsallaştırmaya gittikleri de görülmüştür (Goody, 2004: 28).

1000’li yıllarda masrafı sebebiyle önceden var olan köleliğin terk edilmesinden sonra köleliğin tamamen yok olmadığı, köle kavramının özellikle kadın ticareti şeklinde devam ettiği görülmüştür (Gies, 1976: 29). Kölelerin özellikle kadınlardan seçilme sebebi, isyan ihtimallerinin daha düşük olmasıdır (Sarıca, 1980: 36).

Bu süreçte meydana gelen kadın ve aile algısında ilk Hıristiyanlar olan Yahudilerin ve Hıristiyanlığın yayıldığı Grek-Roma kültürünün etkisi oldukça büyüktür. Pavlus’un Hıristiyanlığın temeline yerleştirdiği bazı dogmalar doğrultusunda, kadın ve erkek eşit değildir. Üstün olan evlerini geçindirmesi emredilen erkektir ve Tanrı kudretindedir. Buna karşın kadın erkeğe yardımcıdır ve kocalarına tabiidirler. Evlenmenin mahiyeti ve caiz olup olmadığı yıllarca tartışılmış, bekârlık esas kabul edilse de zinaya düşmek korkusuyla evlilik kutsal bir sır, bir sakrament ilan edilmiştir. Önceleri sivil evlilikler mümkün iken, evlilikler 5. yüzyıldan itibaren kilise takdisine bağlanmış, 1184 yılında ise kutsal bir tören olarak ilan edilmiştir (Ünal, 2002: 126-133). Ancak bu kutsanmış tören ile başlayan aile kurumunun içinde kadın, aileye verilen önemin dışında tutularak deliler ve çocuklarla birlikte anılmıştır (Yadsıman, 2005: 67). Evliliğin Tanrı’nın kendi bünyesine kattığı bir beraberlik olarak tanımlanmasından dolayı boşanmak yasaklanmıştır (Ünal, 2002: 126-133). Boşanma yasağının uzantıları 17. yüzyılda bile etkisini göstermiştir (Goody, 2004: 88).

Batı’da Kilise’nin ve feodal yapının hakim olduğu Ortaçağ’da kadınlar; dini, politik ve ekonomik faaliyetlerin dışında tutulmuşlardır. Fakat Kilise tarafından kadınlar miras alabilmeleri ve erkek kardeşleri gibi mülk edinebilmeleri dolayısıyla Kilise’nin hayır işlerine katkıda bulunabilecek “değerli potansiyeller” olarak görülmüşlerdir. Örneğin tekrar evlenmeyen dul kadınlar, kendi aristokrat ailelerine zarar vermek pahasına bile olsa servetlerini Kilise ve fakirlerin faydasına kullanmışlardır. Kadınların bu davranışları bir yandan onları hayırseverlikte ileri seviyeye ulaştırmış, diğer yandan da ilk Hıristiyanların büyük çoğunluğunun kadınlardan oluşmasına ve dinin yayılmasında erkeklerden daha fazla katkı sağlamalarına yol açmıştır (Goody, 2004: 46-48).

Karolenj ve Karolenj sonrası (8-9. yüzyıllar) Avrupası’nda kadın ve erkeğin eşdeğerliğine inanılmasına karşın, feodal hiyerarşi içerisinde soyluluk giderek belirginleşmeye ve halktan kopmaya başlamıştır. Dolayısıyla, feodal hiyerarşi yüzünden 1023’de imzalanan barış sözleşmesinde sadece soylu kadınlara erkekler tarafından saldırılmayacağına söz verilmiş, diğer kadınlar kapsam dışı bırakılmıştır (Tabakoğlu, 2005: 188).

Feodalizmde kadının toplumsal konumuna dair çelişen bilgilerin varlığı muğlaklığa sebep olmuş ve konu hakkında bir konsensüs oluşmamıştır. Tam bir özgürlük ya da tam bir tahakküm altında bulunma iddiasında bulunulamamaktadır. Kadınların, lordların evlerinde kullanıldığına ve dövüldüklerine (Yağmurlu, 1984: 31) dair bilgilerin yanı sıra bazı kadınların toplum üzerinde gayet

etkin olduğuna dair bilgiler de mevcuttur. Ancak bu dönemde kadın genellikle; Kilisenin, rahibin, eşinin hatta etrafındaki cemaatin denetimi altında bulunmaktadır (Giddens, 2000: 150).

Feodal ve feodalite sonrası toplumlarda zemin erkek ve kadından oluşan evli çiftlere dayanmaktadır. Erkekler dış ve kamusal işlerle uğraşırken, kadınlar çocuk doğurmak başta olmak üzere, evin iç işleriyle uğraşmaktadırlar. Ciddi bir iş olan ve ağırbaşlılık gerektiren evlilik, aynı zamanda sivil toplumun tüm örgütlenmesinin de temelini oluşturmaktadır. Hukuki varlığına evlendikten sonra kavuşan kadının derecesi annelik ile yükselmektedir. Anne, oğulları üzerinde dul kaldığında daha da artan bir otoriteye sahiptir. Feodal toplumlarda dul kadınların ve yetim kızların korunması ve evlendirilmesi kralın ve sonra diğer senyörlerin görevleri arasındadır (Tabakoğlu, 2005: 180).

16. yüzyıla birlikte, feodalitenin zayıflamasının ardından (1450-1550) mutlak devlet kavramı ortaya çıkmış, ancak Roma hukukunun temel hukuk olması sebebiyle kadının akıl eksikliği düşüncesiyle arka planda konumlandırılmasına hukuken şahit olunmuştur. Bekâr kadınların vasilikleri yasaklanmıştır (Weisner, 1993: 31-33). Nitekim 16. ve 17. yüzyıllarda kadınlara yapılan baskılar artmıştır. Kadın, rolü icabı yine evde ve erkeğe tabi olmuştur (Coşkun, 2011: 93).

16. yüzyıl Avrupası'nın Şaman bölgelerdeki kadınların durumu ise diğer bölgelerden farklıdır. Yüzyılın sonları İspanyol bir tarihçi tarafından; kadınların okuduğu, yazdığı, metinlerin bölümlerini karşılaştırdığı ve eğitilmiş doktorlar gibi tartıştıkları bir tablo şeklinde kaydedilmiştir. 17. yüzyıl İngiltere'sinde ise kadınların bazı ayrılıkçı cemaatler oluşturduğuna bile rastlanmıştır. 1640'larda Leveller'in (eşitlikçilerin) eşleri, hapisteki kocalarını desteklemek için toplumsal bir tepki vererek sokaklara inmişlerdir. Bu kadınlar, sessiz kalmadıkları için "kadın balık satıcıları" olarak adlandırılmışlardır (Goody, 2004: 87-88).

Toplumda meydana gelen ve kadınları bağlayıcı özelliği olan önemli gelişmelerden biri de dokumacılığın gelişmesi olmuştur. Önceden yaygın olarak kullanılan ikinci el kıyafetlerin yerini insanların kendilerini ifade etme biçimi olan kıyafetler almaya başlamıştır. Kıyafet, servete direkt bir etkisi olmamakla birlikte, itibarı etkileyebilmektedir. Kadınların öznesi olduğu bu durumun engellenmesi için yasalar çıkartılmış ve özellikle kadınlar bundan sorumlu tutulmuştur (Richards, 1991: 237). Ortaçağ'ın sonunda ortaya çıkan "cadılık" konusundan da yine kadınlar sorumlu tutulmuş; yakalanan çocuk ve erkeklerin yanı sıra en çok kadınlar zarar görmüşlerdir (Merchant, 1980: 312). Kadının "cadı" kavramıyla daha çok anılıp özdeşleştirilmesi, olumsuzlukların kadınlara bütünleştirilmesiyle ve dinde kadının kötülüğün sebebi olarak nitelenmesiyle bağlantılı gibi görünmektedir.

İtalya'da ortaya çıktığı varsayılan Rönesans'ı Ortaçağ'dan kesin bir tarihle ayırabilmek mümkün olmamakla birlikte, bu dönemde yüksek kültürde meydana gelen değişimler gözlemlenebilmiştir (Roberts, 2010: 271). Rönesans ve getirdiği yeniliklerle birlikte, insan kendini

yeniden tanımlamaya başlamış, bedene karşı tavırları değişmiştir. Bedenin bu yeniden konumlandırılmasının altında yatan unsur ise “medenileşme”dir. Söz konusu değişimlerin yansımaları öncelikle kadın üzerinde vücut bulmuş ve ilerleyen tarih sahnelerinde medeniyet, kadın bedeni üzerinde tanımlanmış, medeniyet için farklı tavırlar sergilenmiştir. Örneğin, Afrikalı kadın giydirilmeye, Doğulu kadın soyundurulmaya kalkışılmıştır (Sancar, 2013: 45).

Rönesans’ın beden anlayışı; güzel, iyi ve mahremiyetten uzak bir kişisellik içermektedir. Artık tarih sahnesinde “güzel” ve “beden”in kutsanmasıyla ön plana çıkan bir “kadın” ve “çıplaklık” yer almaktadır. Giysiler eski yaşam şeklinin sembolü haline gelirken, çıplaklık ise yeni keşfedilen ve yaşanan gerçekliği ifade etmektedir (Berman, 2013: 151). Çıplaklığı takip eden toplumsal olay ise fuhuştur. Esasen Batı dünyasında bu düzenin temeli M.Ö. 1600 yılında devlet tarafından satın alınan kadınların çalıştırılması ile atılmıştır. İlk vesikalı fahişelerin ortaya çıkışı ise M.Ö. 180 yılında gerçekleşmiştir. Batı devlet planında bu oluşumun desteklemesi yıllar boyunca adet edinilmiştir (Kasapoğlu, 1994: 121).

Rönesans’la birlikte artık Vatikan’ın içinde dahi çıplak pagan tanrıları, çocuk İsa ve Madonna tabloları yan yana yer almaktadır. Böylece “modern insan” Rönesans ile birlikte toz bulutunu andıran bir zafer havasında doğmaktadır (Tarnas, 2011: 18-23). Nitekim Rönesans insanı, bütün geleneksel otoriteleri yıkarak hür iradesine dayalı bir gerçeklik kurmaktadır (Şişman, 2013: 25). Böylelikle Rönesans Avrupası’nda Roma “fahişeliğin başkenti” iken, Venedik de “kur yapma kültürünün merkezi” olarak kadın bedenine açılan simgeler konumundadırlar. 18. Yüzyıla gelindiğinde ise Paris, her on üç kadından birinin fahişelik ile gelir elde ettiği bir merkez özelliğine bürünmüştür (Goody, 2004: 93).

Bir çeşit besleyen ve büyüten anne olarak düşünülebilecek olan doğaya yönelik istismar, modernizmin de metası olan kadınların doğasının istismarı şeklinde sürdürülmüştür. Newton bilimi, doğayı işlenebilir ve sömürülebilir mekanik bir yapı olarak görürken, zaman zaman fen bilimlerini taklit eden sosyal bilimlerde kadının da aynı minval üzere ele alınmasına sebep olmuştur (Sargut, 2008: 41). Erken modern dönemin insanı, Tanrı ve tabiat karşısında özgürleşme arzusu taşımış ve bunu da akla dayandırarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu şekilde kendini bilimle meşrulaştırma çabası göstermiştir (Aslan, 2012: 131). Aydınlanma felsefesi ile kurumsallaşan dünyayı modern formata sürüklenme sürecinin bir hakikat olarak değil, yalnızca bir zihin tasavvuru olarak tanımlanabileceği ifade edilmektedir (Bulaç, 2012: 69).

Nihayetinde, bir eş veya anne sıfatıyla 17. ve 18. yüzyıllar boyunca evine ait görülen kadın, 18. ve özellikle 19. yüzyıla birlikte evden uzaklaşmış, iş yeri ve ev birbirinden ayrılmıştır. 18. yüzyıl Batı dünyasında Paris, Viyana, Londra, Roma, Berlin ve Kopenhag gibi belli başlı Avrupa şehirlerinde kadınlar “salonlar” açmışlar; yazar ve şairler, üst sınıfa mensup kadınlar tarafından himaye

edilmişlerdir. Kadın yazarlara imkânlar sağlanmış, ortaya çıkan entelektüel ortamlarda kadınların gelişimine katkı sağlanmıştır (Coşkun, 2011: 94).

19. ve 20. yüzyıllarda Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve Victoria Çağı'nın da etkisiyle kadınların yaşama bakış açıları değişmiştir. Modern kadın hareketleri ile birtakım hak ve özgürlükler talep edilmiş; direniş ve grevleri içeren ve organize bir hareket olan Süfrajete hareketi ile kadınların oy hakkı savunulmuş; bunun için bombalama, vitrin camlarının kırılması, kamu binalarının kundaklanması gibi şiddet yöntemlerine başvurulmaktan imtina edilmemiştir (Coşkun, 2011: 100).

19. Yüzyıl, Batı'da kadınlar için tüm eğitim haklarının kazanıldığı bir dönem özelliği taşımaktadır. ABD'de kadın üniversiteleri kurulmaya başlanmış, 1865'te New York'ta Tıp Fakültesi kurulmuştur. Yine aynı tarihte Zürih'te kızlar üniversiteye alınmıştır. Fransa'da kadınlara ilk olarak diploma 1861 yılında verilirken; Londra, Oxford ve Cambridge gibi İngiltere'deki üniversiteler, kadınlara Birinci Dünya Savaşı sonrasında diploma hakkı vermiştir (Coşkun, 2011: 96). Tarihsel süreçte oldukça geç gerçekleşen bu tür hak ve kazanımlar, ana akım iktisadi sistemin ihtiyaçları ile paralellik göstermiştir.

Modern toplumlarda günlük hayattaki özel alan-kamusal alan ayrımı kadın ve erkekleri, sahip oldukları hak ve sorumluluklar açısından farklılaştıran bir unsur olmuştur (Konan, 2011: 159). 20. yüzyılda kadınların modern çalışma hayatına girmeleriyle birlikte, özel alan-kamusal alan ilişkisi de değişim ve dönüşüme uğramıştır. Aile yaşamında erkek ve kadının eşit oldukları ve erkeğin evin reisi olmadığı düşüncesi, ilk olarak Amerikan ve İngiliz hukukunu, daha sonra ise kıtanın hukuk sistemlerini etkilemiştir (Şişman, 2007: 592). Öyle ki, feminist hukuk teorisinin kaynağı olarak ABD gösterilmektedir (Heper, 2014: 24).

Kadınlara yönelik kadim toplumlardan beri var olagelen ayrımcı tutum ve davranışlar, günümüzde kıyafet değiştirerek başka görünümde zuhur etmektedir. Bu bağlamda sosyal ve iktisadi hayatta kadın ve emeğine yönelik yansımaları özetlemek faydalı olacaktır.

II. ANA HATLARI İLE CİNSİYET BAĞLAMINDA AYRIMCILIK

Ayrımcılık, genel itibariyle bir gruba ya da söz konusu grubun üyelerine karşı önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışlar bütünü olarak tanımlanabilir (Göregenli, t.y.: 5). Bir diğer tanıma göre ayrımcılık; zihinsel bir olgu olan tutum kavramından farklı olarak gözlemlenebilir davranışları ifade etmektedir. Dolayısıyla, bir gruba ya da bu grubun üyelerine belirli bir özelliği nedeniyle farklı muamele yapılması olarak da tanımlanmaktadır (Paker, t.y.: 2).

Günlük yaşantımızla ilgili bir kavram olarak ortaya çıkan ve sonuçları itibariyle zihinsel ya da fiili olarak dışlanma ve farklı uygulamalarla karşılaşma durumlarını içeren ayrımcılık konusu; adalet, eşitlik, hak, hukuk ve sosyal bilimlerle ilişkilendirilebilmektedir. Ayrımcılıkla mücadele, hukuki bir sorun olarak ele alındığında hukuk sisteminin işleyişi ve toplumun örgütlenmesi gibi unsurları

kapsayan çok boyutlu bir sürece işaret etmektedir. Bununla birlikte ayrımcılık esasen insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkan ve her bir bireyle ilgili zihinsel kaynakları ve nedenleri olan insani bir sorundur (Göregenli, t.y.: 1).

Toplumsal yapı içinde gerçekleşen toplumsal cinsiyet düzeni ile kadınlar aleyhine oluşan ayrımcılık, tüm toplumsal sistemlerde, bazen örgütsel düzeyde, bazen iş ve meslek düzeyinde, bazen de çalışma ilişkilerinde meydana gelebilmektedir (Bilir-Güler, 2005: 34).

Önyargıların davranışa dönüşmesi olarak da tarif edilebilen ayrımcılık; sosyal farklılaşmayı beraberinde getirmektedir (Göregenli, t.y.: 6). Bazı toplumlarda ve tarihin belirli dönemlerinde eş zamanlı olarak görülen ve neredeyse toplumun tümüne yayılan ayrımcı davranışlar, sadece kişilik özellikleri ile açıklanamayacak kadar geniştir. Bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde ayrımcılığı; kişisel, sosyal, hukuksal yönlerinin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu fark ederek değerlendirmek önem arz etmektedir (Göregenli, t.y.: 11).

Ayrımcılık konusu, cinsiyete dayalı olarak ele alındığında müşahade edilmesi gereken konular; cinsiyetçilik, cinsiyete dayalı ayrımcılık, toplumsal cinsiyet gibi konular olmaktadır. Bu bağlamda özellikle 1960'lı yıllardan sonra gündeme gelmeye başlayan “ayrımcılık” ve “toplumsal cinsiyet” (Bilir-Güler, 2005: 33) gibi kavramları incelemek önemlidir.

Cinsiyetçilik; insanları, cinsiyetin konu olmadığı durumda, cinsiyetleri ile yargılamak anlamına gelmekte olup esasen gücü var olanda tutmaya yönelik bir tutumdur (Öztürk, 2015: 9). Bu bağlamda cinsiyete dayalı ayrımcılık, doğuştan var olan ve evrensel bir özelliği bulunan biyolojik ve fiziksel farklılıklardan ziyade, toplumun kadın ve erkeği nasıl gördüğü ile yani, toplumsal cinsiyet (gender) ile ilgilidir. Toplumsal cinsiyet kavramı ise, kadın ve erkek cinsleri arasında sosyal veya kültürel olarak yapılandırılmaktadır. Bu kavram, kadın ve erkekte her birine yüklenen kimlik, statü, rol ve sorumluluklara bağlı bir ilişkiyi ifade etmektedir (Bilir-Güler, 2005: 33). Bununla birlikte; kadına dair sorunlar ifade edilirken, “kadın” kelimesi yerine, mağdurları görünmez kılan “toplumsal cinsiyet” kavramının kullanılmasına yönelik eleştiriler radikal feminizm gibi bazı feminist akımlarca dillendirilmektedir (Omay, 2012: 157).

Toplumsal cinsiyet kavramı ile yakından ilişkili olan bir başka kavram ise cinsel ideoloji kavramıdır. Cinsel ideoloji, bireylerin toplumsal statülerinin ve rollerinin cinsiyetleri ile ilişkilendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kavramsal olarak cinsel ideoloji, toplumsal cinsiyetin oluşumunu açıklaması bakımından farklılaşmaktadır. Toplumsal cinsiyetin doğal kabul edilmesi, cinsel ideoloji ile gerçekleşmektedir. Bu kabulde toplumsal yapı ve kültür etkili olduğundan, cinsel ideoloji bütün toplumlarda aynı yapı ve etkiye sahip değildir (Omay, 2012: 155-156).

Ayrımcılık ve cinsiyet konuları esasen eşitlik kavramına yapılacak bir atfa muhtaç bulunmaktadır. Zira cinsiyete dayalı ayrımcılık çerçevesinde zaman zaman biçimsel olarak eşitlikçi gözükken davranış veya uygulamalar, ayrımcı etki meydana getirebilmektedir. Bu, dolaylı ayrımcılıktır.

Dolaysız ayrımcılık ise, cinsiyete dayalı olarak diğer cinse davranıldığından ya da davranılacağından daha olumsuz ya da daha az olumlu davranılmasıdır (Öztürk, 2015: 10). Dolaylı ayrımcılık göz önünde bulundurulduğunda, biyolojik olarak farklı iki bireyi bir noktada eşitlemek bireylerden biri için kayıp olacaktır. Kaybın derecesi eşitlenen noktaya göre değişebilmektedir.

Biyolojik özelliklerin cinsiyete yansması ve toplumsal cinsiyet rollerinin oluşması ile kamusal (dış) alan erkeğe, özel (iç) alan ise kadına atfedilmeye başlanmıştır. Keza, erkeklerin sosyal durumları yaptıkları iş ile kadının sosyal pozisyonu ise aile ve toplumsal cinsiyet rolleri ile belirlenmiştir (Bilir-Güler, 2005: 34). Günümüzde, özellikle kentlerde yaşayan ve çalışma hayatında aktif olan kadınlar her ne kadar bir iş ve/veya meslek sahibi olsalar da, iş-yaşam dengesi ve kadın olmanın getirdiği birtakım fizyolojik ve zihinsel durumlardan etkilenmektedirler.

Kadınlara yönelik ayrımcılığın toplumdaki temel yansmalarından biri feminist akımlardır. Aydınlanma Çağı, Fransız Devrimi ve İnsan Hakları Bildirgesi'nin kadınların beklentisini karşılamaması üzerine, doğal haklar bildirgesinden yola çıkarak 19. yüzyılda ortaya atılan ve 21. yüzyıla gelinceye kadar pek çok kola ayrılmış olan feminizm (Öztürk, 2011: 21); cinsiyet eşitsizliği ile ilgili çözümlerinde kapitalizm ve ataerkil yapı kavramlarına sıkça başvurmaktadır (Bilir-Güler, 2005: 52). Ancak aile ve toplumda kadından yana bir değişimi esas alan (Öztürk, 2011: 21) feminist akımlar da zaman zaman eşitlik uğruna adalet ve hak aleyhinde duruş sergileyebilmektedir.

III. AYRIMCILIK BAĞLAMINDA KADIN VE EMEĞİ

Kadın ve emeği, aile bağlamında sosyal, çalışma hayatı bağlamında ise iktisadi süreçten bağımsız olmadığından; kadının emeğine “ölçülebilirliği” üzerinden değil “kullanımı” üzerinden, dolayısıyla sadece çalışma hayatı yönüyle değil kadın emeğinin var olduğu tüm cephelerden bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak anlamlı olacaktır. Nitekim kadim toplumlardakine benzer bir şekilde günümüz kapitalist işleyişinde de kadına yönelik ayrımcılığın varoluşsal olarak değişmediği ancak mülkiyet ve emeğin kullanım alanları bakımından ihtiyaca binaen değiştiği görülmektedir. Kadim toplumlardaki gibi kadının iktisadi, sosyal hatta politik süreçlerde araçsal olarak kullanıldığı, istifade edilebildiği ölçüde “var” görüldüğü durumlar ve süreçler günümüzde de yaşanmaktadır. Bu bağlamda çok geniş bir çerçevede değerlendirilebilecek olan örnekler, kadın ve emeğinin kullanım değeri, kullanım değerinin iş ve meslek üzerinden estetik emek, sunulabilirlik, cam tavan engeli ve hak ihlalleri çerçevesinde okunmasıyla sınırlandırılarak ele alınacaktır.

A. Varoluşsal Değer ve Kullanım Değeri

İnsanı yazgının bir tutsağı ya da sadece tarihsel güçlerin bir aracı gibi gören “mekanistik” ve “deterministik” felsefelerin aksine “varoluşçuluk”, insanın kişiliksizleştirilmesine başkaldırmaktadır. Varoluşçuluk, bir birey olarak insanı, insanın biricikliğini ve hayatta bir kere yaşamasını önemseyip

öne çıkarmakta ve felsefi etkinliğin yegâne ilgi odağı haline getirmektedir (Durğun, 2015: 152). Bu bağlamda kadına yönelik ayrımcı tutumların varoluşsal temelde geçmiş dönemlerde de günümüz kapitalist işleyişinde de kökten bir değişiklik göstermediğini; ancak kadına emeği ve emeğinin kullanım değeri üzerinden konum atfedildiğini ve bu şekilde sisteme entegre edildiğini söylemek mümkündür. Değişen ekseriyetle kadının bulunduğu mekân, gerçekleştirdiği iş ile kadının kendisini var ediş ve tanımlama yönündeki algı ve zihniyeti olmuştur. Nitekim kadınlara varoluşsal olarak dikkate alındıklarından ya da önem verildiğinden değil; muhtelif sektörlerde faaliyet göstermeleri, sistemdeki boşlukları dolduran bir öge olmaları çerçevesinde işe yaradıkları ölçüde değer verilmiş ve kadınlar buna göre kimi zaman üretici kimi zaman tüketicisi olarak, sistemin ihtiyaçlarına göre konumlandırılmışlardır. Okullarda “değer” ölçüsü biriminin “para” olarak öğretildiği bir sistemde kadına verilen değer kullanım değeri üzerinden olması da mevcut kapitalist sistemin özüne aykırılık teşkil etmemektedir.

Kadınların gerek sosyal hayatta gerek çalışma hayatında korunmasına yönelik hukuksal bir takım önlemler alınsa da, bu düzenlemeler zihinsel ya da uygulama düzeyindeki ayrımcı tutumlara tam anlamıyla bir engel teşkil etmemektedir. Dolayısıyla, kadına çalışma hayatında bazı haklar verilse de bu haklar, “kadının varoluşsal değeri” ile değil “kullanım değeri” ile ilgili olabilmektedir. Örneğin, II. Dünya Savaşı sonrası erkek nüfusun azalması kadınların kullanım değerini arttırmıştır. Dönemin coğrafyasında kadınlar için modernliğin anlamı erkek (baba, koca) karşısında ekonomik, hukuksal ve simgesel bağımsızlığa ve bireyselliğe ulaşabilmektir. Savaş, kadınların çalışma hayatına girmesine sebep olmakla birlikte, savaşın bitiminde kadınlardan “iyi anneler” olarak evlerine dönmeleri istenmiştir. Nitekim 1950’li yıllar Avrupa’da ve Amerika’da ev kadınlığının ilahlaştırıldığı bir dönem olmuştur (Şişman, 2007: 593).

Kadının araçsal olarak, kullanım değeri üzerinden konumlandırılması konusunda bazı bağlantılara değinmek gerekirse öncelikle; kadın, aile ve mülkiyet konusunda görüş bildiren Engels, tarihsel süreçte var olan aile kurumuna radikal bir eleştiri getirmiştir. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* isimli eserinde; “*Ve özel mülkiyetin kolektif mülkiyete üstünlüğü ve mirasın soydan geçmesi dolayısıyla babalık hukuku ve tek-eşliliğin egemenliği başlayınca, evlilik de her zamandan çok iktisadi düşüncelere bağlı bir duruma geldi*” sözleriyle Engels, aileyi aslen mülkiyetin korunması ve devamının sağlanmasına yönelik olarak değerlendirmiş (Engels, 1979: 305-306) ve aileyi erkeğin burjuva, kadının proletarya olduğu bir kurum olarak tanımlamıştır (Şişman, 2007: 609). Engels’in ailenin oluşumunu mülkiyet çerçevesinde değerlendirdiği gibi modern dönemde kadının ev ve çalışma hayatında konumlandırılmasının bir ölçüde mülkiyet ve servet ilişkileri ile ilişkilendirilerek devam ettirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Benzer şekilde, kadınların yedek işgücü ordusu olarak çalışma hayatında konumlandırıldığı da dünya üzerinde örnekleri olan bir diğer gerçekliktir. Bu bağlamda kullanım sayısına, esnekliğine ve

işsizlik durumuna göre kadın işgücü; “gizli”, “gezgin” ve “durgun” yedek işgücü olarak sınıflandırılmıştır (Omay, 2012: 171-174).

Ivan Illich’e göre, modern iktisatta cinsiyete bakılmaksızın “iş”in bütün insanlar için uygun bir faaliyet olarak yeniden tanımlanması, erkekler ile kadınlar arasındaki tamamlayıcılığı, iktisadi bir rekabete dönüştürmüştür (1982: 10). Konuya dair bir başka yorum ise Galbraith’e aittir. Modern ekonominin başarılı olmak için ihtiyaç duyduğu gizli hizmetkâr sınıfın kadın emeği ile karşılandığı ve bu sürecin nihai olarak tüketim toplumuna hizmet ettiği yönünde görüş bildiren Galbraith (1988: 256), kadınların bu durumu fark edişinin ve uyanışının tedirginlikle karşılandığını belirtmektedir.

Bu bağlamda iktidar ve ekonomik varlıklarını kaybetme kaygısıyla önemli bir erkek direnci olmasına rağmen; son yirmi yılda akademik yayınlara da konu olan “erkek katılımı”, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında zaruri olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak toplumsal cinsiyetten maddi çıkarlar sağlayan erkeklerin yararlanmakta oldukları patriarkal kâr payı (patriarchal dividend) ya da erkek üstünlüğünün doğallığına olan inançları katılımlarını sınırlandırmakta hatta engellemektedir (Sayer, 2011: 77). Bu direncin yeniden üretimini sağlayan en önemli yapının başında çalışma hayatının geldiği belirtilmektedir (Sayer, 2011: 80). Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temelinde toplumun “erkekliğe” dair geliştirdiği katı beklentiler ve kalıpyargılar yer almaktadır. Toplumsallaşma sürecinde erkekler de toplum tarafından kabul görebilmek amacıyla bu rol ve davranışlara uymaya çalışmaktadır (Sayer, 2011: 82). Nitekim toplumsal eşitlik bağlamında yurtdışı örneklerinde olduğu gibi (Örneğin, Avusturya Erkek Politikaları Birimi) erkeklere özgü alanlarda araştırma yapacak birimlerin kurulması yönündeki beklentiler, Türkiye’de de erkek katılımına ilişkin konuların Eylem Planlarına girmesine sebep olmuştur (Sayer, 2011: 105-109). Erkek katılımının kadının ve emeğinin konumlandırılmasında ne derece etkin olacağı sosyoekonomik bir perspektiften izlenmelidir.

B. İş ve Meslek Sahipliği Üzerinden Kullanım Değeri

Sanayi Devrimi ile gerçekleşen ekonomik bağımsızlık, kadın ve ailenin yeniden konumlandırılmasını beraberinde getirmiştir. Sanayi devriminin kadınlara yaşattığı mağduriyetlerin ilki ailenin ekonomik bir birim olmaktan çıkması ve kadının yegâne geleneksel dayanağı olan bir kurumda ağırlığını kaybetmesidir. İkincisi ise, sanayi burjuvazisinin erkeklerin yarısı kadar ücret alan kadınların emeği üzerinden yürüttüğü sömürüdür (Şişman, 2007: 591). Ancak düşük ücretlere rağmen, baba ve eş tahakkümünden kurtulma, beraberinde bir başka otoriteye patron - işverene yönelik tahakkümü getirmiştir. Söz konusu durum, günümüzde başka bir forma bürünerek devam etmiş, modern kadın, Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üst basamağındaki kendini gerçekleştirme basamağını gerek ekonomik gerek psikolojik sebeplerle çalışma hayatında başarmaya yönelmiştir. Yakın zamanların klasik ifadesi olan “çocuk da yaparım kariyer de”, kadınların hem ev hem çalışma hayatında kendi dengelerini kurabileceğine yönelik bir mesaj içermektedir. Nitekim günümüzde erk;

baba, eş, erkek çocuk gibi eril unsurlardan öte, patron haline gelmiştir. Bu değişim ve dönüşümü reklamlardan da izlemek mümkündür.

Reklamlarda artık sadece ev hanımı değil aynı zamanda iş kadını olan bir kadın figürü yer almaktadır. Dolayısıyla eskiden evdeki masa örtüsünün beyazlığı ile deterjan reklamlarında boy gösteren kadın, günümüzde işyerinde giydiği gömleğin beyazlığı ile boy gösterir olmuştur (Akbulut, 2002: 620).

Bununla birlikte sistem, kadının ruhsal boyutunu görmezden gelerek “dış” unsurlara takılı kalmıştır. Kadın, sadece işyerinde giydiği gömleğinin beyazlığıyla değil, fiziksel görünümü ve ideal ölçüleriyle kabul edilerek bu parmaklıkların ardına hapsedilmiştir. Son yıllarda dünya çapında özellikle de hizmetler sektöründe, işgücünün çalıştığı sektörle ilgili yeterli eğitime sahip olsa dahi, fiziksel görünümünün “ideal” ölçülerde olmamasından dolayı çalışamaz duruma geldiği görülmektedir. Beden üzerine hızla artan tüketimle birlikte, güzellik ve sağlıklı olmak metalaştırmıştır. Güç ilişkilerinde yerini alan “bireyin estetik görünümü” ve “çekiciliği”, kimliğin bir parçası haline gelerek, imaja dayalı statüleri elde etmede kolaylaştırıcı bir etkiyi beraberinde getirmiştir. Literatürde bu konular, ataerkil ve kapitalist sistem tarafından kadına dayatılan ve emek sürecinde beden cisimleşmesini ifade eden “estetik emek” kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır (Çetin, 2009: 76-79). İşveren tarafından ticari bir fayda sağlamak için kullanılan çalışanların bedensel görünümündeki çekiciliğin ve kadınlar açısından değerlendirildiğinde kadınların dişil doğallığının, sürekli müşteri edinmeyi kolaylaştırdığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla ayrımcılık türlerinden “görünümcülük” içerisine giren estetik emek talebi, erkeklerden daha çok kadın çalışanlar konusunda seçici olmayı getirmekte ve kişinin üzerinde kendi kontrolü olmayan kriterlere dayandığından kadınların özsaygısını zedeleyici olmaktadır (Seçer, 2016: 41-46). Özellikle insanlarla yüz yüze gelen çalışanlarda aranan ve işe alım sürecinde de etkili olan söz konusu estetik arayışının, kadının olgunluk bilgi ve becerilerinin çalışma hayatına aktarılmasına set çekebilme durumu da üzerine düşünülmesi gereken bir konudur.

Bununla birlikte, kullanım değeri bağlamında estetik emeği ve prezentabl olma taleplerini iş ve meslek bağlamında değerlendirmek de önemlidir. Kadının çalışma hayatındaki kullanım değeri, kadının konumlandırılmasında başlı başına bir belirleyici değildir. Bu konuda iş ve meslek ayrımı yapmak gerekmektedir. Meslek sahibi olmaksızın iş sahibi olan kadınların çalışma hayatında kullanım değeri ya da fiziksel estetiği üzerinden konumlandırılması daha mümkün iken; meslek sahibi kadınlarda, meslek sahibi olmanın getirdiği avantajlar ve meslek erbabına duyulan ihtiyaç, bu hususun ağırlığını hatırı sayılır biçimde azaltmaktadır.

Ancak meslek sahibi kadınlar, kullanım değeri üzerinden konumlandırılmadığında, bu sefer de önlerine “cam tavan engeli” çıkabilmektedir. Kadınların çalışma hayatında sıkça karşılaştığı cam tavan etkisi, kariyer basamaklarında ya da yönetim hiyerarşisinde kadınların yükselmesini engelleyen

yapay bir bariyeri ifade etmektedir. Bu bariyerde bireysel yetersizlikler üzerinden değil cinsiyet üzerinden oluşturulmaktadır (Cotter vd., 2001: 656-657).

Kadının kullanım değerinin emek sahibinin estetik ve fiziksel görünümüne dönük yüzü “prezentabl (presentable, sunulabilir, takdim edilebilir) olmak” şeklinde ifade edilmektedir. Bu durum, kadının konumlandırılmasında kadim toplumlardaki kadın bedeninin tanrılaştırılmasına benzer bir zihniyetin çalışma hayatındaki yansımasıdır. Esasen kadim toplumlardan beri var olagelen ayrımcı tutumlar incelendiğinde, ataerkilliğin geri planında, mülkiyetin ve metalaştırılabilir her şeyin ifadesi olarak metaerkil bir yapı olduğu ve günümüzde de kadınların bu yapının muhtelif noktalarında hem ev hanımı hem çalışan kadın kimlikleriyle buldukları görülmektedir.

Çalışma hayatındaki hak ihlallerinde, kadınlar fizyolojik varlıklarıyla sadece estetiğe yönelik olarak, ya da cinsiyetleri dolayısıyla yeterlikten bağımsız olarak engellenmek suretiyle değil; kapitalist süreçlerin ve bu işleyişteki hız ve aksama kabul etmezliğin yansıması olan başka konularda da “kadının kullanım değeri” üzerinden yürüyen bir mağduriyetin aktörü olmaktadır. Örneğin, ucuz işgücü olarak kadın emeği kullanan Latin Amerika ülkelerinin serbest bölgeleri (Maquilalar), çalışma hayatında hamile kadınlara uygulanan ayrımcılığın en uç örneklerinden birinin yaşandığı yerdir. Her ay hamile olup olmadıklarına idrar testi ile bakılan Maquiladoralar’ın doğurganlığı denetlenmektedir (Doğan, 2012: 81). Ayrıca günümüzde “çocuk sahibi olmayı düşünüyor musunuz” sorusu iş mülakatlarının gayrimeşru sorusu olmaya devam etmektedir. Böylelikle çalışma hayatının demografisinin kadınlar için gençlik ve bekârlık bağlamında ucuz işgücü üzerinden kurgulandığı da görülmektedir.

Bir diğer örnek, işlerinin mola ile bölünmemesi adına kadın çalışanlara bebek bezi bağlanması yönündeki uygulamalardır. Medyaya Amerika’da tavuk çiftliğinde çalışan kadın işçiler, Arjantin’de kasiyerlik işinde çalışan kadınlar ve Honduras’ta araba parçaları ithal eden bir yerel fabrika hakkında çıkmış haberler mevcut olup; bu vakalar kapitalist sistemin özü ile uyuşan hak ihlalleridir.

Bir diğer örnek, günümüzde taşıyıcı annelik adı altında kadınların rahimlerinin dahi sektör haline getirilmesi ve kiralanmaya başlanmış olmasıdır. Bir başka çifte ait olan embriyolar yoksul bölgelerdeki kadınların rahmine yerleştirilerek, bu kadınların kurulan bebek çiftliklerinde hamilelik sürelerini tamamlaması sağlanmaktadır. Bu şekilde kadın ve en temel özelliği olan annelik, kadının kullanım değeri üzerinden yeniden kurgulanmış ve adeta kayan bant sistemindeki alelade herhangi bir sürece indirgenmiştir. Söz konusu örnekler; kadın ve emeğinin varoluşsal bir anlayışla değil, kullanım değeri üzerinden konumlandırıldığını en çarpıcı biçimiyle göstermesi bakımından manidardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Zihinsel ya da fiili olarak dışlanma veya farklı uygulamaların gerçekleştirilmesi durumlarını içeren ayrımcılık, cinsiyete dayalı boyutuyla incelendiğinde; kadın ve emeğine yönelik olarak zihniyet, sistem ve insan üçlemesinde değişen algı, zihniyet ve uygulamalar karşımıza çıkmaktadır.

Kadim toplumlardaki algı, zihniyet ve uygulamalar, ana tanrıça kültüründen, kadınların isim ile değil sayı ile çağırıldığı, hatta ölen eşinin ardından yakılarak yok edildiği geniş bir yelpazede izlenebilmektedir. Besleyen ve büyüten özellikleriyle tabiat anaya yönelik istismar, modernizmin de metası haline getirilen kadınların doğasının istismarı şeklinde sürdürülmüştür. Aile ve toplum içerisindeki konuları, saygınlıkları ve evlilikleri farklılıklar barındıran kadim toplum kadınları; iş, tasarruf ve mülkiyet sahipliği konularına geldiğinde aile ve toplum içerisinde görece daha yüksek bir konumda bulunmuşlardır. Hayır işlerine yardım yapan kadınlar değerli potansiyeller olarak görülmüşlerdir. Ekseriyetle eve dair işlerle bağdaştırılan kadınlar için Sanayi Devrimi bir kırılma noktası olmuş ve ilerleyen kapitalist süreçle birlikte, kadınlar, emeklerinin ayrılmaz bir parçası olan varlıklarıyla birlikte çalışma hayatına muhtelif şekillerde dahil olmuşlardır. Ancak kadınların bu katılımı, salt kendi istekleri üzere değil, ekseriyetle bir takım çevre koşulları ve sistemin ihtiyaçlarına göre gerçekleşmiştir.

Günümüz kapitalist işleyiş sürecinde de kadın ve emeği bazı kadim toplum zihniyet ve uygulamalarıyla paralellik göstermektedir. Örneğin, kadın bedenine dair kadim toplumlarda var olan güzellik ve tanrılaştırma, günümüzde örgütsel bir çerçeve içinde karşımıza çıkmaktadır. Kadim toplumlarda mülkiyet sahipliği ve miras hakkı üzerinden konumlandırılan kadın, günümüz kapitalist işleyişinde iktisadi fayda sağlayan benzer unsurlar üzerinden konumlandırılabilir.

Bu bağlamda çalışmada öncelikle Doğu ve Batı coğrafyalarındaki kadim toplumlarda kadına yönelik algı, zihniyet ve uygulamaların zemini ele alınmıştır. Bu zemin esasen kadına yönelik ayrımcılığın da kökenlerini içermektedir. Daha sonra cinsiyete ve ayrımcılığa dayalı konulara yer verilmiştir. Son kısımda ise, kadın ve emeği, “ölçülebilirlik” üzerinden değil “kullanım değeri” üzerinden ele alınmış ve “varoluşsal değer”le birlikte irdelenmiştir.

Cinsiyete dayalı ayrımcılık çerçevesinde kadının konumu; kültür, ataerkillik, hak ve nihai olarak metaerkilliğin ait olduğu kapitalizmden ayrı düşünülememektedir. Kapitalist sistemin işleyişi içinde yoğurulan zihniyetlerin davranış boyutundaki izdüşümü kadınları farklı yerlerle oltaya getirmiş, ayrımcılığın üstü örtülerek eşitlikçi bir söylem üzerinden “nitelikli bir ayrımcılık!” gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Materyalist zihniyet, kadını da bir meta olarak görmekten imtina etmemiş, kadının ve emeğinin kullanım değerini ihtiyaç duyduğu alana entegre edebilmek için özgürlük algısını da kendi ihtiyacı üzere yönetmekten çekinmemiştir. Kapitalist düzenin dayandığı cinsiyetsiz ve sadece rasyonalitesi ile var olan homoeconomicus anlayışı, “eş” ve “eşitlik” algısını yücelmesine sebep olurken adaleti de bu algının kurbanı seçmiştir. Kadının hür iradesi kullanılarak, özgürlük aile için değil, gelir elde etmek için çalışma ile bağdaştırılmıştır.

Bununla da yetinilmeyerek, estetik emek, sunulabilirlik (presentable) gibi gerekliliklerle telkin edilen çalışan kadın; moda, kozmetik, spor ve sağlık endüstrisi başta olmak üzere pek çok endüstrinin müşterisi haline getirilmiş; çalışma hayatında kadın erkekle değil kadın ile engellemiş ve bir taşla iki kuş vurulmuştur. Neticede öncelikle toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet çerçevesinde erkek ve kadın özelinde yapılan kadın ayrımcılığı giderek genişlemiş ve kadınların kendi içinde gerçekleşen bir ayrımcılığı da kapsar hale gelmiştir. Bu durumda işgücü piyasalarında dezavantajlı gruplardan biri olan kadınlardan bazıları, özelde kendi cinsiyetleri içinde de ikincil bir ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır. Buradaki ikincil ifadesi esasen süreçteki sıralamayı ifade etmektedir. Örneğin din, düşünce, ırk, mezhep ayrımcılığı ile nepotizm ve kronizm gibi genel kategorilerin yanı sıra prezantabl olmak, kimi zaman şirket prensipleri karşısında bireysel prensiplerden vazgeçilebilmesi gibi modern iş dünyasının birtakım talepleri, kapitalizm üzerinden kadına yönelik ayrımcılığı daha fazla derinleştirmiştir. Ancak beden üzerinden kurgulanan cinsiyetçi söylemler, kadınların olgun yaşlarında iş ve mesleki tecrübelerini çalışma hayatına aktarmasına mani olarak çalışma hayatının bazı konularda ham ve yetersiz seviyelerde kalmasına sebep olabilecektir. Nihayetinde, bireyin zatında ve gerektiği ölçüde sıfatlarında aranması gereken işin niteliğinin gerektirdiği özellikler, yalnızca sıfatlara indirgenmiştir.

Kadının kullanım değeri üzerinden konumlandırılmasında iş ve meslek ayrımı yapmak anlamlıdır. Zira, meslek sahibi olmanın ya da üst düzey çalışan olmanın getirdiği avantajlar kadının kullanım değeri üzerinden konumlandırılmasına hatırı sayılır bir engel teşkil edebilmektedir. “İş” ile kıyaslandığında, “meslek” mensubu olmak ise mensuplarına bu tür bir indirgeme ile karşılaşmamaları bakımından daha uygun bir zemin sağlamaktadır. Ancak bu durumda da, kadınların karşısına kariyer basamaklarına set çeken cam tavan engeli çıkarılmaktadır. Ayrıca; evlilik, hamilelik, annelik gibi kadın doğası ile ilgili haller çalışma hayatındaki hak ihlallerinin merkezinde yer almaktadır.

Nihayetinde kadim toplumlardan günümüze kadına verilen değer, ekseriyetle kadınların varoluşsal hakikatleri üzerinden değil zihniyet, sistem ve insan üçlüsünün bileşimi çerçevesinde kadınların kullanım değeri üzerinden verilmiştir. “Değer” boyutu ile konumlandırılan ve “diğer” boyutları görmezden gelinen kadının, varoluşsal olarak değil de salt emek ve bu emeğin beraberinde getirdiği fayda ile var edilmesi, sistemin kısa vadede faydasına olsa da, toplumsal süreçte uzun vadede muhakkak ki onarılmaz zararlara sebep olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Eyüp (2002), “Reklamlarda Sosyo-Kültürel Değişkenlerin Kullanımı”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 13, ss.597-623.
- AKKUTAY, Ülker (1991), “İslâmiyet’ten Önce Türk Ailesi”, iç. **Türk Aile Ansiklopedisi I**, (55-58), Ankara; Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- ASLAN, Abdurrahman (2012), *Nehri Geçerken*, İkinci Baskı, İstanbul: Beyan Yayınları.

-
- BERKTAY, Fatmagül (2014), *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları.
- BERMAN, Marshall (2013), *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*, Çev: Ümit Altuğ, Bülent Peker, On Altıncı Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BİLİR-GÜLER, Seyhan (2005), *Örgüt Kültürü İçinde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadınların İşyerinde Karşılaştıkları Mesleki Baskılar: Trakya Bölgesi İmalat Sektöründe Kadın Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- BULAÇ, Ali (2012), *Postmodern Kaosta Kible Arayışı*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- COTTER, David A. - Joan M. HERMSEN - Seth OVADIA - Reeve VANNEMAN (2001), "The Glass Ceiling Effect", *Social Forces*, 80(2), pp.655-682.
- ÇETİN, Ebru (2009), "Çalışma Yaşamında Bedenin Değişen Görünümü", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), ss.73-83.
- COŞKUN, Ali (2011), *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- ÇINAR, Aliye (2010), "Feminist Teorisi Açısından Kur'an'da Kadın Tipolojisi", *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, 4-5 Haziran, Ankara, ss.127-148.
- DOĞAN, Elif Tuğba (2012), "Hamile Kadınların Çalışma Yaşamında Maruz Kaldığı Ayrımcı Uygulamalar", *"İş-Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), ss.79-98.
- DONUK, Abdülkadir (1991), "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile," iç. **Aile Yazıları I: Temel Kavramsal Yapı ve Tarihi Süreç**, (287-301), Ankara; Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- DURĞUN, Serpil (2015), "Kuantum Teorisi'nin Sartre'ın Varoluşçuluğu Üzerinde Etkileri", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 24, ss.151-175.
- ENGELS, Friedrich (1979), "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni", iç. **Seçme Yapıtlar**, Cilt 3, (230-407), Ankara; Sol Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet (1977), *Türk Ailesi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GALBRAİTH, John Kenneth (1988), *Ekonomi Kimden Yana*, Çev: Belkıs Dişbudak Çorakçı - Nilgün Himmetoğlu, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- GIDDENS, Anthony (2000), *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- GIES, Joseph Frances (1976), *Women in the Middle Ages*, Thomas Y. Newyork: Crowell Company.
- GOODY, Jack (2004), *Avrupa'da Aile*, Çev: Serpil Arısoy, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- GÖKALP, Ziya (1950), *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: Serdengeçti Yayınları.
- GÖREGENLİ, Melek (t.y.), *Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık*, <http://gridusunce.com/makale/sosyolojiokuma10.pdf> (16.10.2016).
- HARMAN, Ömer Faruk (2001), "İslam Öncesi Dinlerde ve Toplumlarda Kadın", iç. **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 24, (82-84), İstanbul; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- HEPER, Altan (2014), "Feminizm ve Hukuk", *Hukuk Kuramı*, 1(5), ss. 11-27.

-
- ILLICH, Ivan (1982), *Gender*, Newyork: Pantheon Books.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman (1994), *Tarih, Dini, Psikolojik, Sosyolojik, Ekonomik ve Tıbbi Açından Kadın Modernizm ve Örtünme*, İstanbul: Esra Yayınları.
- KIRKPINAR, Leyla (2001), *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KONAN, Belkıs (2011), “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(1), ss. 157-174.
- MERCHANT, Carolyn (1980), *The Death of Nature*, Newyork: Prentice Hall.
- MUHAMMED Ebu Zehra (1993), *İslam’da Toplum Düzeni*, Çev: Nurettin Demir - M. Vesim Taylan, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- OMAY, Umut (2012), “Toplum ve Çalışma Yaşamında Cinsiyet”, iç. Zerrin Sungur (Ed.), *Çalışma Sosyolojisi*, (155-182), Eskişehir; Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ÖZTÜRK, Emine (2011), *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- ÖZTÜRK, Hüseyin (1991), “Türklerde Aile ve Ahlak Telakkileri”, iç. *Türk Aile Ansiklopedisi I*, (12-21), Ankara; Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, İrem (2015), *İş Yaşamında Üretkenlik Karşıtı Davranışlar: Ayrımcılık ve Adaletsizlik Alguları ile Olumsuz Duyguların Etkileri*, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- PAKER, Murat (t.y.), *Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık*, <http://gridusunce.com/makale/sosyolojiokuma10.pdf> (16.10.2016).
- RICHARDS, Jeffrey (1991), *Sex Deseidence and Demnation*, London: Routledge.
- ROBERTS, J.M. (2010), *Avrupa Tarihi*, Çev: Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- SANCAR, Serpil (2013), *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*, İkinci Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SARGUT, Cemalnur (2008), *Kadın ve Tasavvuf*, Birinci Baskı, İstanbul: Nefes Yayınları.
- SARICA, Murat (1980), *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- SAYER, Handan (2011), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.
- SEÇER, H. Şebnem (2016), “Estetik Emek: Çalışan Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Yeni Görünümü”, *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 5, ss.37-50.
- SEYDİŞEHRİ, Mahmud Es’ad B. Emin (2012), *Hukuk Tarihi*, Birinci Baskı, İstanbul: Medhal İlimi Araştırma Derneği Yayınları.
- ŞİŞMAN, Nazife (2007), “Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın”, iç. *Günümüzde Aile*, (587-612), İstanbul; Ensar Neşriyat.

-
- ŞİŞMAN, Nazife (2013), *Emanetten Mülke*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- TABAKOĞLU, Ahmet (2005), “Batı’da Aile ve Kadın”, iç. İsmail Kurt ve S. Ali Tüz (Ed.), **Sosyal Hayatta Kadın**, (177-197), İstanbul; Ensar Neşriyat.
- TARNAS, Richard (2011), *Batı Düşüncesi Tarihi Moderniteden Günümüze Kadar II*, Çev: Yusuf Kaplan, İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- TAYANÇ, Füsün - Tunç Tayanç (1981), *Dünyada ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın*, İstanbul: Kardeşler Basımevi.
- TEMİR, Fatma (2011), *Tarihte Kadın ve Cilbab*, İstanbul: Sistem Matbaacılık.
- TOPALOĞLU, Bekir (1992), *İslam’da Kadın*, On Sekizinci Baskı, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- TÜMER, Günay (1996), “İslam’da Kadın”, *Kastamonu’da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, 10-11 Aralık 1994, Kastamonu, ss.173-174.
- ÜNAL, Asife (2002), “Hıristiyanlıkta Kadın ve Aile Anlayışına Genel Bir Bakış”, *Dinler Tarihi Araştırmaları - III Sempozyum*, 09-10 Haziran 2001, Ankara, ss.125-136.
- WEISNER, E. Marry (1993), *Women and Gender in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- YADSIMAN, Hakkı Şah (2005), “Kadının İslam Geleneğindeki Yeri ve Konumunda Yahudi-Hıristiyan Kültürün Etkilerinden Bazı Örnekler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 14, ss.59-94.
- YAĞMURLU, Mustafa (1984), *Çağımızda Kadın Sorunu*, İstanbul: Beyan Yayınları.

SADIK YALSIZUÇANLAR'IN ÖYKÜLERİNDE ŞİİRSELLİK**Ahmet USLU¹****ÖZ**

Edebî türler arasındaki etkileşim, son dönem edebiyat araştırmalarının en çok üzerinde durulan konuları arasındadır. Özellikle 1980 sonrasında öykü ve şiir türleri arasındaki etkileşim, üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu bağlamda Sadık Yalsızuçanlar, öykülerinde şiirsellikten yararlanan yazarlarımızdan biridir. Yazar, öykülerinde düzyazı cümlelerini keserek şiirsel bir görünüm oluşturmak, şiir parçalarını öykü içerisinde kullanmak, şiirsel yazım tekniklerine yer vermek, devrik cümleler, eksiltili cümleler, ikilemeler, masalsılık, şairane üslup, somutlama, kişileştirme, teşbih, simge ve semboller, leitmotifler, zıtlıklar gibi tekniklerden yararlanarak şiirsel bir söyleyiş elde eder. Sadık Yalsızuçanlar, kullandığı şiirsel teknikler ile öykülerde zengin bir anlatım yakalamıştır. Bu çalışmada Sadık Yalsızuçanlar'ın tüm öyküleri bu teknikler dikkate alınarak öykülerdeki şiirsel kullanımlar başlıklar halinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sadık Yalsızuçanlar, Öykü, Şiir, Öyküde Şiirsellik, Üslup.

POETICALNESS in SADIK YALSIZUÇANLAR'S SHORT STORIES**ABSTRACT**

Interactions between literary genres have recently been among the highly dwelt on topics by literature researchers. Especially after 1980s, interaction between short stories and poems has become one of the topics to be mentioned. With this respect, Sadık Yalsızuçanlar is one of the writers who receives support from poeticalness in his short stories. The author, in his short stories, obtains a way of poetic discourse by such techniques as shortening prose, using poetical elements in short stories, writing through poetical methods and utilizing reduplications, images and symbols, fantastic language, impersonation, leitmotifs, compares and contrasts and verses of songs. By such techniques, Sadık Yalsızuçanlar has enriched his way of phraseology. In the present study, the author's all short stories are investigated by considering all these poetical techniques.

Keywords: Sadık Yalsızuçanlar, Short Stories, Poems, Poeticalness in Stories, Tone.

¹ Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Ahmet.uslu@dpu.edu.tr

GİRİŞ

Türler arasındaki geçişlilik edebiyat biliminin ilgilendiği konulardan biridir. Malzemelerinin farklı oluşundan kaynaklanan ve karakteristik özelliklerini bu farklılıktan alan sanat türlerinin birbirleri ile ilişkisi ve etkileşiminin doğurduğu tartışmalarla birlikte edebî türlerin de kendi içindeki etkileşimi, incelenmesi gereken bir konudur. Divan edebiyatında nesir türü eserlerde seci kullanılması, manzum tiyatrolar, mensur şiirler, düzyazıda şiire özgü tekniklerden yararlanılması, şiirde hikâye özelliklerinin görülmesi türler arasındaki bu geçişliliği örnekleyen kullanımlardır. Türler arasındaki bu geçişlilik türlere daha geniş anlatma imkânı tanırken edebî eserlerin farklı açılardan ele alınabilmesini sağlar.

Roman, tiyatro, deneme türlerinde yararlanan şiirsellik, özellikle 1980 sonrası öykü türünde de sıkça görülen bir uygulamadır (Uslu, 2016: 255). “Şiirin saçları uzun kız kardeşi” olarak da tanımlanan son dönem Türk öyküsü, şiirin “somut biçimsel öğelerden başlayarak anlatımdaki belirsizlikleri, sezdirmeleri, çağrışımları, dilin söze dönüştürülmesi aşamasındaki benzetme, alışılmamış bağdaştırma, ritmik anlatım biçimleri, ses değerlerinin öne çıkarılışı, imgeler yoluyla yeni anlamlar elde etme, okurda çarpıcı duygu ve düşünceler oluşturma amacıyla özgün tasarımlar yaratma” (Taşçıoğlu, 2008: 54) gibi özelliklerinden yararlanır. Öykü ve şiir arasındaki etkileşim üzerinde durmadan önce iki tür arasındaki farklılıkların ortaya konulması gerekir. İki tür arasındaki temel farklılık dil kullanımında görülür. Şiirde metaforik dil kullanılırken öyküde metonimik bir dil kullanılır. Kapalı bir dil kullanımına sahip şiirde birbiriyle yer değiştirmesi mümkün olmayan olgu ya da kavramlar arasında görülen yer değiştirmeler karşısında öykü; durum, davranış, olay vb. bir alanı mecaz yoluyla temsil etme amacı taşır. Bu nedenle de öyküde dil, dışarıyı gösteren bir yapıda kullanılır. Öyküde var olan aktarabilme kaygısına rağmen şiir anlatabilme hüneri peşinde koşar. Şiir az sözle çok şey anlatabilme amacıyla yoğunlaştırma uğraşı verirken öykü ayrıntıları çoğaltmak ve anlatımı güzelleştirmek ister. Bu nedenle de şiirde çok anlamlılık söz konusuken öyküde anlatılanın kendisi çoğaltılır.

Şiir ile öykü arasındaki ilişki genel olarak incelendiğinde öykünün şiirin yapısında bulunan bütün unsurlara ilgi duyduğu görülmektedir. Şiirsel özellik taşıyan metinlerle şiir arasında iki ortak özellik görülür: “ 1. Yazar okuyuşuna, dış dünya ile ilgili duygu ve düşüncelerinin sıra dışı, zor anlaşılabilir, şaşırtıcı ve farklı boyutlarını sunar. Bu amaçla da metnin dilini sanatsal, özgün, yaratıcı, sıra dışı ve deneysel boyutlarda düzenler. 2. Yazar zor anlatılabilen duygu, düşünce ve gerçekleri mantığa aykırıymış gibi görünen ancak aslında doğru ve mantıklı olan dil kullanımlarıyla ifade eder. İlk okuyuşta birbirlerine zıt gibi görünen sözcük ve sözcük öbeklerini birlikte kullanır” (Erden, 2000: 66). Öyküde şiirsel özelliklerin kullanılması öyküyü şiir yapmadığı gibi öykünün karakteristik yapısına da zarar vermez. Bu uygulamalar sadece öykünün anlatma imkânlarını geliştirmektedir.

Öyküde iki ana unsur olarak yer alan olay ve üslup arasında meydana gelen önem değişimi diğer bir deyişle dilin ön plana çıkartılarak olayın ikinci plana atılması, öykü ve şiir arasındaki çekimi artırır. Böylece şiirde görülen biçimsel değişiklikler, benzetmeler, kapalı dil ve metaforik anlatım öykülerde de görülmeye başlanmıştır. Şiir ve öykü arasındaki bu etkileşimle birlikte her iki türün de bağımsız bir tür olarak ele alınması gerekmektedir. Mehmet Kaplan, öykü ve şiir türlerinin retorik farklılığına işaret eder. Öykücülerin şairlerden farklı olarak kendilerinden çok başkalarının beninden bahsettiklerine dikkat çeker (Kaplan, 1997: 9). Öykü türü hakkında önemli araştırmalara imza atan Necip Tosun da konu hakkında “Oldukça sık kullanılmasına karşın şu ‘şiirsellik’ kelimesinin içi ne yazık ki tam doldurulmuş değil. Görüldüğü gibi sanatsal ürünler için yakıştırılan bu sıfat o eser için bir yüceltme, bir referans bulma çabasını bünyesinde barındırıyor. Asla o eserin eksikliğini ya da şiir karşısındaki acizetine gönderme yapılmıyor, ona geçerli, herkesin kabullendiği ortak bir güzellik ile dayanak bulunuyor” (1999: 23) değerlendirmesini yapar. Necip Tosun başka bir değerlendirmesinde “Şiirin insanlığın en sahici dili olduğunu, pek çok sanatın şiirin imkanlarını değerlendirdiğini; öyküde şiir bulunmamasına karşın şiirselliğin bulunabileceğini ve bu durumun öyküde başarı sağlayabileceğini” (1996: 23, 102) ifade eder.

Öyküde şiirsellik konusunda Necati Mert, dil yapısı ve imge üzerinde durmaktadır: “Öyküde şiir, şiirin değil dilin imkânları olarak anlaşılıyor daha çok. Sözelimi anlatıcı kişiye kimi sözcükler, söz öbekleri yinelettirilerek öykü çok öznel, çok duygusal bir yere çekiliyor. Devrik veya kesik cümleler veya parçalanmış sözcükler bu tutumun diğer hileleri. Tabi, sözdizimi alabildiğine çarpıtmakta. İmge ise, başlı başına amaç” (2006: 124).

Şiirsellikten yararlanan öyküler incelendiğinde özellikle durum öykülerinin şiirin imkânlarından yararlandığı görülmektedir. Giriş – gelişme – sorun – zirve – çözümleme ve sonuç bölümleri gibi geleneksel yapının bulunmadığı bu öykülerde okurun ilgisini çekmek ve sanatsal bir üretim olan metnin imgesel yapısının ortaya konularak metnin derin yapısının anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla şiirsellikten yararlandığı görülmektedir. Kimi zaman öykülerin bir bölümünde kimi zaman da tamamında şiire özgü dil kullanımları, söz sanatları ya da biçimsel özelliklerden yararlanır. Yazarlar “kimi zaman da alışılmamış, sıra dışı ve mantık dışı gibi görülen, ancak aslında uyumlu olan sözcük ve tümceleri birlikte kullanarak okuyucuları şaşırtmaktadırlar” (Erden, 2000: 67).

Bu çalışmada Sadık Yalsızuçanlar’ın öykülerinde görülen şiirsel özellikler üç açıdan, biçimsel özellikler, dil ve üslupla ilgili unsurlar, şiirselliği sağlayan söz sanatları bakımından ele alınmaktadır.

I. BİÇİMSEL ÖZELLİKLER

A) Şekilde Şiirsellik

Biçimsel özellikler arasında, öykünün sayfa dizilişindeki geleneksel formundan sapma yaparak daha çok şiir formunda görülen, satırları sayfa sonuna götürmeden belirli uzunluklarda keserek alt ata dizmek ilk göze çarpan şiirsel uygulamadır. Bu türden bir kullanım görsel bir

düzenlemenin yanında “söyleyişte de şiirsel olana doğru bir eğilim gösterilmesinin bir sonucu olarak dil kullanımını da belir(ler)” (Taşçıoğlu, 2008: 55).

Sadık Yalsızuçanlar’ın özellikle *Gerçeği İnciten Papağan* isimli öykü kitabında yer alan bütün öyküler şiirsel bir formda düzenlenmiştir. Sona varmadan kırılmış satırların içerisinde akan cümle yapıları, geleneksel nesir yazılarının alışılmış yapısı dışındaki uygulamalardır. Bu uygulamaya bir örnek olarak *Gerçeği İnciten Papağan* adlı öykünün bir bölümünü örnek olarak alabiliriz:

“Trene bindiği zaman ona dikkatle bakan kişi, okumayı

sevdiği kitaplardan bir sayfa gibiydi.

Sonra tekrar Çamlıca. Üsküdar.

Vapurda herkeste bir uyku sersemliğini teşhir eden sakallı ve

hemhemecilerden rahatsızlık duyan tecessüsü büyük

küçük çocuklar vardı.

İşe gittikleri ve dünyaya gelmedikleri her hallerinden

belliydi.” (Yalsızuçanlar, 1996: 35)

B) Biçim – Konu Uyumu

Öyküde görülen bu uygulama geleneksel öykü mizanpajında rastlanmayan bir kullanımdır.

Kime Karşı Ölümsün adlı öyküde ise biçimsel kesmelerle birlikte dil ve üslup da şiire yaklaştırılır.

“Hayattan çabuk söner bir şule

Ömürden çabuk geçer bir müddetçik

Varlıktan çabuk çürür bir cisimse de.

Flu resimler prensesi değişmez sona uğradı.

Irmağa girdi. Net resimler prensesi ülkesine geri döndü.” (Yalsızuçanlar, 1996: 55)

Kime Karşı Ölümsün öyküsünde görülen diğer bir uygulama ise şiirin düz yazı şeklinde yazıldığında dizeleri belirtmek için araya konulan eğik çizgi (/) işaretinin kullanımınıdır. Cümle akışının içinde ara sözleri ayırmak ve yazar anlatıcının duygularını belirttiği bu bölümlerde eğik çizginin kullanımı metne şiirsel bir görünüm kazandırmaktadır:

“Bahar gibi kendimi süslemeye alışmıştım.

Bu ayrılık da neyin nesiydi? Bütün avcılar sarayda /

bildiğiniz saraylardan değil / toplandık. Flu resimler

padişahının / bu da / kızı beni tanımişti görür görmez, işte

o evet evet ta kendisi diye çılgılığı bastı. Padişah dile

benden ne dilersen dedi / hep öyle mi denir /. Dilediğimi

seçmemiştim. Kimse beni soldurma hevesine

kapılmamalıydı.” (Yalsızuçanlar, 1996: 48)

Kendisine teslim olunan eylem adlı küçürek öykü tekrarlarla ve şiirsel dizgi ile dikkat çeker. Sadık Yalsızuçanlar, Bates'in yazarının en özgür olduğunu belirttiği kısa öykü türünün (2001: 180) imkânlarından mümkün olduğunca yararlanmak ister:

“ Kendisine teslim olunan eylem	karşı	Kötürüm
Bilginin sabit özelliği	karşı	Kör
Lanetin en güzel sevinçlere yönelmesi	karşı	Körük
Sonlu varlığımızın dışında kalan şey	karşı	Köpük
Kendisi olmayan şeyle		
eşit saymayan kendini	karşı	Kadük
Varoluşun düğümlendiği anlar	karşı	Koruk
Kendine acımasız davranan		
vicdanın berraklığı	karşı	Kurak
Ölümün çıkarsız cazibesi	karşı	Koful” (Yalsızuçanlar, 2014: 277)

Şşşt! öyküsünde görüntü ve anlam arasında bir ilişki kurmak için cümle düzeni ve düzenlenişinde değişiklik yapılır:

“Susun, Claudel konuşuyor.

Ağzından, bazen kar tanelerinin yere inişi gibi

d

ü

ş

ü

y

o

r kelimeler

Bazen gülün merkezine doğru, o kıpırtısız karanlıktan

Bir su damlası gibi y v r a ı o

u a l n y r.” (Yalsızuçanlar, 2012: 1999)

biçiminde özellikle somut şiir anlayışında sıklıkla kullanılan görsel düzenleme yapmış, böylece düşmek kelimesi ile kar tanelerinin düşüşü görsel olarak da ifade edilir. Yuvarlanıyor kelimesinde de görsel bir düzenlemeyi kullanan yazar, şiire özgü bir düzenlemeyi öykü sınırlarını zorlayan bir tarzda içselleştirir.

Körebe adlı konuşma üslubunun kullanıldığı öyküde noktalama işaretlerinin kullanılmaması, büyük küçük harf ayrımının yapılmaması, yüklemsiz cümleler, sezdirme ve eksiltmelerle birlikte şiirsel bir nitelik taşır:

“Parke taşlı sokaklar ahşap kârgir cumbalı iki katlı tek katlı

kendine özgü evcikler akasyalar sokağa taşan toprak

damlar saçakla çortunlar top top bulutlar bahar bulutları

gibi çocuklar çamur oyuncakları yüzü kırış kırış tozzigey

teyze her zamanki gibi beyaz eminenin penceresine

yakınan tumturaklı bir sesle bağıırken ansızın boşanan...” (Yalsızuçanlar, 1996: 63)

Benzer bir şiirsel form denemesi de *Şehirleri Süsleyen Yolcu* adlı kitapta görülmektedir. Kitaptaki öykülerin başlıkları sadece ilk kelimenin baş harfi büyük harfle diğer kelimeler ise küçük harflerle dizilmiştir. Bu kitaptaki öykülerde de şiirsel forma uygun bir dizgi tercih edilir. Bu biçimsel çaba aynı zamanda üslubu ve içeriği de belirgin şekilde etkiler. Çağrışımlar, sezdirmeler, boşluklar ve montaj tekniği gibi uygulamalarla öyküler bütünüyle şiirsel bir niteliğe büründürülmüştür.

Biçimsel bakımdan şiir formuna bir yöneliş olarak değerlendirilebilecek diğer bir uygulama alıntılama ve montaj tekniği ile başka eserlerden belirli bölümlerin alınmasıdır. *Pınar Sineması* öyküsünün Siirt yöresinden bir türkü, *Tennure* öyküsünde Şeyh Galip’ten, *Garip* öyküsünde İbn Arabi’den, *Bahnhoftan Dönerken İçime Bıraktığın Tuhaf İşaretler* öyküsünde Lale Müldür’den, *O Yer* öyküsünde Neşet Ertaş’tan, *İşler Vakitlere Rehinlidir* öyküsünde Nilgün Marmara’dan, *Av* öyküsünde Zeynep Yalsızuçanlar’dan, *Seni Süt İçmeye Çağırıyorum* öyküsünün 1. bölümde Sezai Karakoç’tan, 3. bölümünde Âşık Veysel’den, *Ayan Beyan* öyküsünde Rainer Maria Rilke’den, *Şathiye* öyküsünde Bob Dylan’dan, *Çarkıfelek* öyküsünde Cahit Zarifoğlu’ndan, *Acı Su* öyküsünde Edip Cansever’den, *Hu* öyküsünde Yunus Emre’den şiirlerin bir bölümünü öyküsüne alıntılar. Sadık Yalsızuçanlar bu şairlerden ve yazarlardan aldığı şiir parçalarını kendi metnine monte ederek öyküde bir anlatım zenginliği sağlamaya çalışır.

II. DİL VE ÜSLUPLA İLGİLİ ŞİİRSEL UNSURLAR

A) Devrik Cümleler

Bir metne şiirsel bir akış sağlayan en önemli özelliklerden biri devrik cümle kullanımınıdır. Manzum olmayan metinler, düzyazı cümlelerinden oluşur. Ancak düzyazıdan oluşan metinler de kendi form özelliklerinin dışına taşarak şiir formunun biçimsel özelliklerinden yararlanır. Hasan Akay, düzyazı metinlerinde görülen şiirselik ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Nesir cümlesi: Mantıki ve normal cümle. Bu tür cümlelerde cümlenin bütün unsurları dilin normal cümlesine ve mantıki kadrolara göre tanzim edilir. Heyecan cümlesi: Bu tür cümlelerde cümle unsurları normal sentaktaki yerlerinde bulunmazlar. Şair, kelimeleri farklı bir sentaks içine yerleştirerek bundan belirli bir tesir elde eder” (Akay, 1998: 73). “(Cümlelerde) kelime sırasının değiştirilmesi de normal kullanımdan yapılan bilinçli bir sapmadır” (Akay, 2006: 105).

Sadık Yalsızuçanlar’ın incelediğimiz dört yüz otuz üç öyküsünde devrik cümleler özellikle dikkat çekmektedir. Öykülerdeki acıcılık ve şiirseliğin sağlanmasında devrik cümlelerin kullanımı

önemli bir rol oynar. Özellikle Sadık Yalsızuçanlar'ın küçürek öykülerinde devrik cümlelerle bir ahenk oluşturduğu görülmektedir. *Üç İnci* adlı küçürek öyküden bir bölüm örnek olarak alınabilir:

“Sen gelince açılıyor sabahı ömrümün. Açılıyor geniş zaman sözleri. Sen gelince patlıyor tomurcuk. Gülümsüyor çocuk çehresiyle yalnızlığın soluk fotoğrafı. Sen gelince konuşuyor içimdeki lal sancı. Sen gelince oluyor bütün bunlar. Ansızın kararıyor hava. Gökyüzünde kurşuni bulutlar. Ve bir yağmurla yıkanıyoruz sen gelince. Bir çocuk, bir anne ve bir yağmur dokunuyor arkaik yüzümüze” (Yalsızuçanlar, 2014: 20)

Benzer bir yoğunluk *Fani Sundurma* öyküsünde de görülür. İsim cümlelerinin ağırlıkta olduğu otuz sekiz cümleden oluşan öyküde on sekiz cümle devrik cümleden oluşur. Devrik cümlelerin gerek arka arkaya sıralanması gerekse kurallı cümlelerin ardından kullanılması öyküdeki akıcılığı ve devinimi güçlendirmektedir:

“Kumru zehirleniyor balkonda. Soğuk, sarsakla bir cesetle düşüyor evine. Çocuk nasıl bakarsa babasının ölüsüne, yüzünün ölümüne nasıl bakılırsa baba; öylece düşülüyor bir halden ötekine. Bu haller hal değil. Bu meleklerin yüzü yanığı. Yanmış gibi ürpererek öncesinden. Bu sokak artık hiçbir yere çıkılmayan ve bir yücesine konulmayan...” (Yalsızuçanlar, 2012: 432)

Devrik cümlede vurgulanmak istenen kelime ya da kelime grubu sona getirilir. Böylece öykü anlatımında modern öyküde görüldüğü üzere “ne oldu” değil “nasıl oldu” sorularına net cevaplar verilmeye çalışılır. Devrik cümleler öyküye şiirsel bir özellik kazandırmakla birlikte anlam olarak da öyküyü desteklemektedir. Devrik cümlelerin yoğun olarak kullanıldığı öykülerde okuyucunun dikkati yüklemden sonraki sözcüklere çekilerek anlam yoğunluğu da burada sağlanır.

B) Eksiltili Cümleler

Şiirin kapalı bir anlatımı benimsemesi, sezdirmelerle ve boşluklarla gizemli bir atmosfer oluşturması önemli şiirsel özelliklerdendir. Bu sayede şiir çok anlamlı bir yapıyı da yakalamaya çalışır. Eksiltmelerin öyküde kullanılması zihinde bir süreklilik elde etme amacına yönelik bir kullanımdır. Öykülerde şiirseliği sağlayan eksiltili cümlelere bazı öykülerden şu örnekler gösterilebilir:

“Uyumadan önce kapıları kontrol ediyorsun. Dışarıda hırsızlar... biri kolu tutmuş bastırıyor... sıkı sıkı tutuyorsun... hırsız dışardan sen içerden... bağırmağa çalışıyorsun sesin çıkmıyor... yüz işaretleriyle anlatmaya çalışıyorum olmuyor... kolu bırakıyor, diğer kapılara koşuyorsun... bir kapı... bir daha... başka kapılar... hırsız yok... dışarıda motosikletli bir kalabalık... bir telaş... polis arabaları, ambulanslar... yanıp yanıp sönen ışıklar... yanyor ve sönüyoruz... gelen gidiyor bu hep böyle oluyor... bizi burada tutmuyorlar...bekleme odası burası... bir kapıdan çıkıyoruz... tek kapı var... demek ki dışarıda ölü var... ölümler için bu kalabalık...” (Yalsızuçanlar, 2012: 241) “Ben toprağım, yani toprağın içindeyim, toprak olduğumu hissedebiliyorum, yani topraktan geldiğimi, toprağa gireceğimi...” (Yalsızuçanlar, 2013: 93)

C) İkileme ve Tekrarlar

Şiirsel uygulamalardan bir diğeri de ikilemelerin kullanımınıdır. Mehmet Ali Ağakay, ikilemeleri şu şekilde tanımlamaktadır: “Türkçedeki olay, çoğu yeni kavram anlatmak veya belli bir kavrama değişik bir renk vermek üzere birbirine koşulan iki kelimedenden tek bir kuruluş, temelli, anlamca bağımsız bir kuruluş türetmek yolunda bir yapı yöntemidir” (1988: 98).

“uzun uzun ve ağlayarak dua eder” (Yalsızuçanlar, 2012: 14), “Yok yok yorulmam, dedi” (18), “evsiz barksız, yersiz yurtsuz pek çok kişi” (29), “Toprağın altı, toprağın üstü, toprağın en üstü... İslat ıslat onu balçık olsun... Üfle üfle ona harf olsun... Sen neden yaratıldın neden yaratıldın: D... Sen kime boyun eğersin kime boyun eğersin: M... Can dokundu sana kımıldı can dokundu” (98), “her şey çok fazlaydı azaldı yok oldu... sesler yok oldu... sözler yok oldu... harfler yok oldu... sözcükler yok oldu... yokluk yok oldu... her şey yok olunca sen çıktın ortaya... sadece sen kalıyorsun... şimdi burası yok... var yok yok yok burada... burası bir yer değil... bir şey değil... burası hiçbir şey değil... hiç değil” (360) “Bakınca tutuluyor. Tutulunca özgürleşiyor. Özgürleştikçe azalıyor. Azaldıkça unutuyor. Unuttukça hatırlıyor. Hatırladıkça duruluyor. Duruldukça uçuyor. Uçtukça uçuyor. Uçtukça uçuyor. Uçtukça uçuyor. Uçtukça seviyor. Sevdikçe ölüyor. Ölüdkçe diriliyor. Dirildikçe ölüyor. Öldükçe diriliyor. Dirildikçe istiyor. İstedikçe doyuyor. Doydukça istiyor. İstedikçe bitiyor. Bittikçe uyanıyor...” (394).

“Düş, kale değil midir? Yoksa kum mudur sadece? Kumkale düşün içinde bir düş müdür? Bunu sordurabiliyorsa Kumkale değil, kalekumdur. Kale ile kum. Kale ayrı, kum ayrı olunca bu ayrılık onları düşten uyandırır mı?” (Yalsızuçanlar, 2013: 182).

D) Sıfat ve Zarfların Şiirselliğe Katkısı

Şiirin sıklıkla yararlandığı kelime grupları arasında sıfat ve zarflar, betimlemeyi sağladığı için işlevseldir. Şiirdeki temayı görünür hale getiren, somutlaştıran sıfat ve zarfların öyküdeki kullanımı bazen şiirselliği sağlamak için de kullanılabilir.

Sadık Yalsızuçanlar, öykülerde özellikle kişi tasvirlerinde sıfat ve zarfları şiirsel bir akış içinde kullanır. *Yusuf'un Rüyası* öyküsünde Yusuf şu şekilde tasvir edilir: “Saçları ve iri badem gözleri sürmeliymiş gibi simsiyahtı. Başı biraz büyükçe, daha çok dedeminkini andıran hafif iri, kancalı burnumun altında kalın, etli dudakları ve şişkin avurtlarının zarif bir biçimde birleştiği çenesinde, yanağındakine benzer bir gamze okunuyordu” (Yalsızuçanlar, 2012: 12).

Mekân ve çevre tasvirlerinde de sıfatlar akışı sağlayan şiirsel bir yapı ile kullanılır: “Üç yanı zümrüt yeşili dağlarla çevrili, kayalık yamaçlardan suların fişkırıldığı, dalları yerleri öpen meyve ağaçlarıyla dolu, çam, meşe, çınar, kestane, ve ihlamur ağaçlarının göz alabildiğine uzadığı yaylağı...” (Yalsızuçanlar, 2012: 170)

Bozuk Ef Klavye ile Bir Şiir Yazma Girişimi öyküsünde de renkler üzerinde şiirsel bir anlatım elde edilmeye çalışılır:

“Hadi size iyi geceler şiirinizi yazın dedi

Diğeri kanepedeydi sarı bir kelime söyledi

Ben iskele ile sarının bu bozuk klavyede nasıl bir şiir yazacağımı merak ediyordum

Evli evine gider garip nerde akşamlar türküsü çalıyordu

Bir kelime daha söyle dedim sakın kırmızı olmasın

Evet sakın kırmızı olmasın

Kan kırmızısı olabilir mi

Olabilir

Ama iskele sarı

Yaprak yeşil ve sen beni hep ağlatıyorsun

Bu bozuk kanepeden sarı bir klavye ile kırmızı bir şiir yazılabilir ancak

O halde bırak yazmayı bu türküden kan sızıyor” (Yalsızuçanlar, 2012: 315).

Güneşim Işınlı Kalkanı öyküsünde de sıfatlar dikkat çekmektedir. Bu öyküde de yazar benzer bir kullanımı tercih eder:

“Siyah kardeşini uğurladı. O da atına binerek geri döndü. Akşam evinde dinlendi. Güneş yere doğru eğildi, yüzünü gizledi. Göğün benzi samur gibi belirdi. Dünya yüzüne kömür gibi boya sürdü. Görür gözler yumuldu, uyanıklar da uyudu. Böyle olunca Beyaz uyudu, şafakta başını kaldırdı. Doğudan dal budak saldı ateş gibi dev, aydınlandı gelin yüzünü yeni açmış gibi. Kopageldi yükselerek güneşin ışınlı kalkanı. Dünyanın benzi oldu ak cevher gibi. Güneş böyle doğduktan sonra Beyaz kalktı, giyindi, saraya gidip Gri’nin huzuruna çıktı ve cevabi mektubunu sundu” (Yalsızuçanlar, 2013: 132).

Masal Üslubunun Öykülerdeki Şiirselliğe Katkısı

Masalların anlatımında akılda kalıcılığı ve akıcılığı sağlamak için şiirsellikten yararlanır. Masalların özellikle çocuklara anlatılmak için üretilmesi bu şiirselliği bir bakıma zorunlu kılmaktadır. Ayrı bir tür olan masalların bu özelliğinin öykü türünde de kullanılması öykünün kendi imkânlarını genişletme çabasıyla kaynaklanmaktadır. Bu kullanım öykünün akıcılığına ve şiirselliğine katkı sağlar.

Sadık Yalsızuçanlar, *Hiç* adlı öyküsünde masalların karakteristik özelliği olan tekerlemeleri kullanılır:

“O lili lili

Lili papa lili

Papa silah satıyor

Topu taca atıyor

Seksen dana seksen dana

Onikieylül seksen dana

Dana yoğurt getirir

Asker burnundan batırır

As as asker

Kös kös köşker” (Yalsızuçanlar, 2014: 218).

Sadık Yalsızuçanlar, birçok öyküsünün giriş bölümlerinde masalsı bir üslup kullanır. Bazı öykülerinin isminde de masal kelimesini yer alır. Örnek olarak *Bir Mecnun Masalı* adlı öykü gösterilebilir: “Yaşlı padişahın tahtıyla birlikte ihtiyarlayan saçları, geçmiş ve gelecek rüzgârları için hüznün şarkıları söylüyordu” (Yalsızuçanlar, 2013: 215). *Kime Karşı Ölümsün* öyküsünde de masal girişinden faydalanılır: “Bir vardın bir yoktun. Her şey gibi bir var oluyordun. Herkes sende var oluyordu. Manolyaların açılması gibiydin. Ben mi?” (Yalsızuçanlar, 2013: 277) Benze bir giriş *Kuyu* öyküsünde daha da belirginleşir: “Bir zamanlar aynı yolu paylaşan iki kardeş seyahate çıkmış. Az gitmiş uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler, altı ay kış, altı ay güz gitmişler. Dağlardan yel ovalardan sel gibi geçmişler. Gele gele bir kavşağa gelmişler” (Yalsızuçanlar, 2013: 318).

Gerçeği İnciten Papağan adlı öyküde ise baştan sona masal üslubundan yararlanılır. Bu öykünün yazımında aynı zamanda şiirsel dizginin kullanılması biçimsel olarak da şiirselliği desteklemektedir. Papağanın kişiselleştirildiği öykü, modern bir masal görünümündedir:

“Hayalini ele al benimle gel, dedi Yeşil Gözlü Adam.

Papağan,

Önce yolu betimleyin, dedi.

Adam,

Kuşatmadan mı? diye sordu.

Papağan,

Önce kuşatın sonra betimleyin o halde, dedi.

İşte, dedi Yeşil Gözlü Adam, onu dinlemiyormuş gibi:

Bir daire çiziyorum çevresine, artık hiçbir yere kaçamaz.

Papağan cilvelenmeğe başladı.

Yeşil Gözlü Adam sergiden bir yaprak koparıp gibi kızdı” (Yalsızuçanlar, 1996: 9)

Masalların gerek girişlerinde kullanılan tekerlemelerle gerekse anlatımındaki ritmik, aliterasyonlu veya secili cümlelerden sıklıkla yararlanan Yalsızuçanlar, masalların bu zengin şiirselliğini öykülerine taşır.

E) Şairane Üslup

Üslup, “belli bir duyuş, görüş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendisine has bir biçimde ördüğü kelimelerle anlatmasından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsü” (Çoban, 2004: 10) olarak tanımlanmaktadır. Şiir diğer türlerden farklı olarak kendine özgü bir üsluba

sahiptir. Lirik veya şairane bir üslup olarak da nitelendirilebilecek bu nitelik, Yalsızıçanlar'ın öykülerinde de görülür. Kelimelerin kullanımı, ritmik unsurlar ve atmosfer şiirin üslup özellikleridir. Öykülerde görülen bazı şairane üslup özellikleri şu şekilde örneklendirilebilir:

Garip adlı öykü, kısa cümlelerle ve lirik akışı ile şairane üslubun kullanıldığı öykülerden biridir: “Hissettirmeden ruhuma sızarken sana yaşattığım acıları düşünüyordum. İnsan ancak kendi gönlüne sefer edebilirmiş ya, sen de benden kendine kaçmış, içini bir gurbet yapmıştın. Sana bakınca o gurbetin kuytularını gördüm. İçinde ne çok ıssız yerler vardı. Yüksek tavanlı ve sonu gelmez bir mağara gibiydi için. Girince sessizlik... kimsesizlik... gariplik... dayanılmaz bir belirsizlik... boşluk... kin, pişmanlık, merhamet, öfke herhangi bir duygunun olmadığı, sadece sessizlikti için. Gözlerin içindeki o büyük boşluğun kapısı” (Yalsızıçanlar, 2012: 245).

Sadık Yalsızıçanlar'ın birçok öyküsünde şiirin coşkunluğunu görmek mümkündür. Dramatik, kapalı bir yapı gösteren öykülerde kısa cümleler ve şiirsellik öykülerin akıcılığını sağlar. Böylece öykülerdeki derin anlamsal yapı karşısında bocalayan okur, bu şiirsel üslubun peşine düşer. *Kırmızı Bir Yağmur* öyküsü dramatik bir yapıya sahiptir. Öyküdeki akış, şiirsellik ile sağlanır: “Beni ancak sen temizleyebilirsin. Su gibisin. Temiz, arı, durusun, beni kirlerimden ancak sen arındırabilirsin. Bu yükler belimi büküyor. Bunları taşıyamıyorum, beni ancak sen kurtarabilirsin. Karanlık beni korkutuyor, bu ıssızlığa dayanamıyorum, bu acı boğazıma düğümleniyor, ben ancak seninle soluk alabilirim. Unutmak, unutulmak istiyorum. Olmayayım, bilinmeyeyim, tanınmayayım istiyorum. Keşke olmasaydı diyorum. Keşke keşke...” (Yalsızıçanlar, 2012: 283).

III. ÖYKÜLERDE ŞİİRSELLİĞİ SAĞLAYAN SÖZ SANATLARI

A) İmgeler

Sözcüklerin anlam değerini güçlendirmenin yollarından biri de imge oluşturmaktır. Büyük Türkçe Sözlük'te “Bir nesneyi doğrudan doğruya yeniden tanıtmaya yarayacak bir biçimde göz önüne seren şey, duyu organlarıyla algılanmış olan bir şeyin somut ya da düşünsel kopyası” (TDK, 206) olarak tanımlanan imge, hayali ya da resimsel öznel görüntülerdir: “Batı dillerinde ‘image’, ‘imagination’, ‘imagine’ gibi karşılıkları olan bu kavram için Türkçede şu karşılıklar kullanılmıştır: ‘imgelem’, ‘muhayyile’, ‘suret-i zihniyye’, ‘sûret-i mahsusa’... soyut görüntü oluşturmanın en belirgin karşılığı olan imge, içeriği etkili bir biçimde sunma tekniklerinden biridir. En genel anlamıyla imge dinleyici ve okuyucunun zihninde oluşturulan, üretilen ve çizilen görüntü ve duygulardır” (Çetin, 2009: 86,87). Wellek ve Warren edebiyat teorisinde imaj kavramı için şunları söylemektedir: “Edebiyat teorisinde ise imaj kelimesinin şu anlamda kullanılması daha uygun olacaktır. Bizi başka bir nesneye götüren fakat bir canlandırma gösterme olarak, kendi başına da dikkat isteyen bir nesne” (Wellek, Warren, 2001: 162).

İmge somutlama, benzetme ve kişileştirme gibi yollarla oluşturulur. Sadık Yalsızıçanlar'ın öykülerinde görülen imgeler de oluşumları bakımından ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

1) Duyulararası Aktarma ve Somutlama ile Oluşturulan İmgeler

Sadık Yalsızuçanlar, öykülerinde somutlamadan özellikle yararlanır. Tasavvufa olan eğilimi öykülerdeki derinliği artırırken yazar, somutlamalar ile öykünün anlaşılabilirliğini artırır.

Kuşu Büyüsü adlı öyküsünde geçen “taş kalpli düşler”, “katı dünyalaşmış”, “tesadüf oyuncuğu”, “nesnel gerçeklik zarı”, “kalbimin gözbebeği” (Yalsızuçanlar, 1996: 8, 9) ifadeleri yazarın somutlama ile oluşturduğu imgelere örnek gösterilebilir. Bir öyküde bile örneklerin bu kadar çok olması Yalsızuçanlar’ın öykülerinde somutlama ile imge oluşturma konusundaki zenginliği göstermektedir.

Gerçeği İnciten Papağan öyküsünde de benzer yolla oluşturulan imgelere bazı örnekler gösterilebilir. “Bulanık bir iç sıkıntısı akıyordu”, “tezgâhlarda kıskançlık fişkırmıyor”, “düş hazineleri”, “basiretin kör olması”, “acı söz” gibi somutlamalarla yazar, imge oluşturmuştur. Öykü atmosferini güçlendiren bu imgeler aynı zamanda öyküye şiirsellik de kazandırmaktadır.

2) Benzetmeye Dayalı İmgeler

İmge oluşturma yollarından biri de benzetmelerin kullanımınıdır. Edebî sanat olarak “teşbih” olarak bilinen benzetmeler güçsüz olanın güçlü olana benzetilmesi ile bir imge oluşturulur.

Kafesten Kuş Uçmuş Gibi öyküsünün adı bir benzetme grubudur. Varlığın sorgulandığı öyküde dünya hayatı birçok benzetme ile güçlendirilir: “Şeffaf elleriyle dünya gurbetine batmış sırlıksıkam bir gözbebeğiydim... Matematiğe uzanan pürüzsüz bir kalp nefesi gibi gözümü; gezinen ve küçülen, alçalan ve büyüyen, yağmurdan küle, külden yağmura nedensiz ve yemyeşil akımlar sürdüren bir mercan sevdasına dirilttim... Kundak bir mezardı. Siyah fraklı ceset, elinde ateş besleyen metal eriyiklerini bir göz damlası gibi kalbime, dünyanın zamansız ve mekânsız arzularına damlatıyordu. Yol, içime gerilen bir şiddet yayı gibi kalp atışlarındaki kara sevdayı dillendiriyordu... Yol, O’nun gözleriydi. Kalbi ve hüviyeti saçlarının sesiydi... Şehri bir avuç cenaze külüne doyuran yangından dünyanın yüklendiği teknolojiyi umutsuz bir nar çiçeği gibi ezdim. Kalp de bir arştı. Bir insan hüznüydü” (Yalsızuçanlar, 2013: 200, 201). Öykünün neredeyse tamamı benzetmelerle örülmüştür.

Benzetme yoluyla oluşturulan imgelere hemen hemen tüm öykülerde rastlanmaktadır. *Çiçek Durumu* adlı öykü benzetme üzerine kurulmuş bir öyküdür: “Çiçek durumunun orta yerinde kendisini kolay ele vermeyen bir sır gibi duruyorsun. Salona girdiğimde sol göğsüme çarpan acı yüzünde şavkıyor. Bakmaktan çekindiğim bir yerde, gerçeğin dayanılması imkânsız resmi gibi oturuyorsun. Parmaklarında en kırılğan anıların dile geliyor. Paramparça, etlerin lime lime. Küçülüyor küçülüyor saydam, ışıklı bir kalp oluyorsun. Gözlerine bakınca üşüyorsun. Öteki çiçeklerde kendini göstermek isteyen bir eda. Sende mahcup bir soru okunuyor. Evimden uzaklara savruluyorum. İçime doğru yokuşa sarmış rehine gibiyim. Gibi olduğumu fark ediyorum bakışlarına çarpınca. Ötekilerle konuşurken anlamsız sesler çıkaran bir makineyim. Gibisiz bir yere yürüyebilmenin ancak izini sürmekle mümkün olduğunu biliyorum. Bildiğimi sanıyor, sanılardan sana sığınıyorum. Sığındığım

verde çiçek durumun ikinci, üçüncü ya da yüz on üçüncü solgun taç yapraklarına benziyor adımlarım” (Yalsızuçanlar, 2014: 37).

3) Kişileştirmeye Dayalı İmgeler

S'nin Zıfıf Odası adlı öyküde yalnızlık karşısında dağ kişiselleştirilir: “Rhein’a kıyı vermiş bir dağ emzirmeye başlıyor bizi. Dolunay çıkıyor, yüzümüz meleğin kanadı dokunuyor... Dolunay bir zamanlar çocuk adımlarla Çarmuzu mahallesine çizdiğim resmi, bizi emziren dağa düşürüyor... Dağ beni, ben seni emzirerek. Sana yalnızlığın paylaşıldıkça çoğaldığı masalını anlatıyorum” (Yalsızuçanlar, 2012: 118, 119).

Gerçeği İnciten Papağan öyküsünde papağan kişiselleştirilir: “Hayalini ele al benimle gel, dedi Yeşil Gözlü Adam. Papağan, Önce yolu betimleyin, dedi. Adam, Kuşatmadan mı? diye sordu. Papağan, önce kuşatın sonra betimleyin o halde dedi. İşte, dedi Yeşil Gözlü Adam, onu dinlemiyormuş gibi; Bir daire çiziyorum çevresine, artık hiçbir yere kaçamaz, papağan cilvelenmeğe başladı. Yeşil Gözlü Adam sergiden bir yaprak koparır gibi kızdı” (Yalsızuçanlar, 1996: 9).

B) Semboller/Simgeler

Sadık Yalsızuçanlar, özellikle tasavvufî konuları öyküleştirdiği için sembollerden özellikle yararlanır. Şiirin anlam zenginliği ve derin anlam yapısının sağlanmasında sembol ve simgelerin kullanılması önemli bir rol oynar. “Simge oluşturma, şeyler, unsurlar, varlıklar, olgular ve olaylar arasında sezgiye, akla, zekâyâ dayalı kıyaslamalarla benzerlik, çağrışım ve ilgiler kurmaktır. Şair, bir şeye bakınca derin bir sezikle o varlıkla ruh dünyasında heyecanını duyduğu, önemine inandığı bir başka unsur, oldu ve olay arasında çarpıcı bir ilgi kurar ve iç dünyasında derin yer eden şeyi söylemede ilk gördüğü unsuru bir aracı olarak kullanır” (Çetin, 2009: 91, 92).

K/ayık öyküsünde kayık, dünya hayatı olarak sembolleştirilir (Yalsızuçanlar, 2012: 124). İki arkadaş Eyüp’e gitmek için kayığa binmek isterler. Ancak biri kayığa binmekten korkar. Diğeri ise arkadaşını ikna edebilmek için orada bulunan bin kayıktan senede ancak birkaç tanesinin battığını söyler. Hâlbuki insanın yaşaması her gün bir mucizedir. Milyonda bir ihtimal ile yaşayan insan, ölümden korkmamalıdır. Öyküde ölüm korkusu ve dünya hayatı arasındaki ilişki kayık ve denizde batmak şeklinde sembolize edilir. Öykünün isminde de eğik çizgi ile bir anlam zenginliği elde edilir. Kayık, ölümden korkan kişi için bir ayılma ve farkına varma için bir araçtır. Benzer bir kullanım *Armağan Kulesi* adlı öyküde de görülür. Kule sahibi, yoksul birini yükseldikçe pahası artan armağanların bulunduğu kuleye çıkarır. Her katta başışını alan adam gözünü bir üsttekine diker, aldığını unuttur. Bu öyküde de dünya hayatında insanın hırsları konu edilir (Yalsızuçanlar, 2012: 125).

Çöl öyküsünde bir çölde göç eden topluluk konu edilir (Yalsızuçanlar, 2012: 172). Susuzluktan sürekli serap gören topluluk her seferinde hüsrarla sonuçlanan bu rüyadan bitkin düşer. Sonunda bir yeri kazarak su bulurlar. Bir kısmı da denize ulaşır kendilerini denize atarlar. Su

kaynağında olanlar, denizde olanları çağırır. Ancak kimisi bu çağrıya uyarken kimisi onlarla alay eder. Dünya hayatı ve elde edilen değerler çöl ve su ile sembolize edilir.

Temizlikçi adlı küçürek öyküde ise dervişin insanların günahlarını temizlemede önemli bir rol üstlendiği anlatılır: “Çöple dolu iki çöp tenekesi vardı. Bir derviş geldi, ikisini de kendi çöp tenekesine boşalttı, çekip gitti” (Yalsızuçanlar, 2012: 191).

Kuyu öyküsü de sembolik bir öyküdür. Hak ve batılın anlatıldığı öyküde doğru ve yanlış sağ yol ve sol yol olarak ifade edilir: “Bir zamanlar aynı yolu paylaşan iki kardeş seyahate çıkmış... Yol ikiye ayrılmış. Sağ yana mı girsek, sol yana mı diye tereddütte kalmışlar ki karşılıklarına özü sözü bir, güvenilir, güzel bir insan çıkmış. En doğrusu ona danışmak diyerek yaklaşmışlar...” (Yalsızuçanlar, 2013: 316).

Sadık Yalsızuçanlar, öykülerinde tasavvufî anlam derinliğini okuyucunun daha iyi anlayabilmesi için özellikle sembollerden ve alegorilerden yararlanır. Dünya hayatı, hak – batıl ayrımı, ibadet, itaatkâr kul, âsi kul, günahlar, sevaplar, cennet, cehennem, derviş gibi kavramlar sembolleştirilerek anlatılır. Yazar, bu kavramların ifadesinde şiirin sembolleştirme özelliğinden yararlanır.

C) Leitmotifler

Sık tekrarlanan sözcük, sözcük grupları leitmotif olarak kullanılabilir. Tomaşevski, öyküleme içerisinde olay örgüsünü meydana getiren motiflerin tekrarı için “özgür motif”, olay örgüsünden bağımsız bir tekrar olduğunda ise “leitmotif” olarak isimlendirir (Tomaşevski, 2005: 253 – 287). Sadık Yalsızuçanlar, öykülerinde şiirsel nitelikli leitmotiflerden yararlanır.

Sessiz Erguvan öyküsünde “sen gidince” 30 defa tekrar edilerek bir leitmotif oluşturulur. Neredeyse her cümlenin başında kullanılan leitmotif, anlamı güçlendiren ve gidişin anlatıcıda bıraktığı etkiyi vurgulayan bir görev üstlenir: “Sen gidince esen rüzgâr deliyor içimin delişmen yanlarını. Sen gidince geliyor geleceğim, gençliğim uçuyor sineklerin tanrısı kadar hakikatsiz. Gidişin kapalı kapısı serzenişlerimin, bir ilmek gidişin, boğazımdan düşmeyen düşük bir çocuğun ağzındaki salyalı parmağı...” (Yalsızuçanlar, 2014: 17). *Üç İnci* öyküsünde de “sen gelince” ifadesi 19 defa kullanılır. Benzer bir leitmotif *Milat* öyküsünde de görülmektedir. Öyküde “Seninle” 14 defa kullanılarak şiirsel bir akış elde edilir.

Sadık Yalsızuçanlar, öykülerinde özellikle vurgulamak istediği kelimeleri başlığa taşıdığı gibi öykü içerisinde de leitmotif olarak kullanır. *Aşk* öyküsünde “aşk” kelimesi 14 kez, *Boşluk* adlı küçürek öyküde “boşluk” sözcüğü, *İç* adlı küçürek öyküde “iç” sözcüğü, *Suret* adlı küçürek öyküde de “suret” sözcüğü 10 kez kullanılır. Öykülerdeki leitmotif, anlamsal bir vurgu ile birlikte adeta bir kafiye gibi cümleler arasında şiirsel bir söyleyiş özelliği de kazandırmaktadır.

D) Zıtlıklar

Kavram karşıtlığı (Akay, 2006: 89) olarak tanımlanan zıtlıklar şiirin yararlandığı unsurlardan biridir. Gerek kelime zıtlıkları gerekse anlamsal zıtlıklar şiirin anlamsal çerçevesinin genişletilmesi için kullanılır.

Sensiz Erguvan öyküsünde yazar – anlatıcı, senli ve sensiz durumu arasında bir karşılaştırma yapar. Yazarın “sen” diye hitap ettiği gidince değişen durum bir zıtlığın ifadesidir: “Sen gidince en ağır halkası sönyüyor ömrümün. Sen gidince ağlıyor içimdeki orman. Sen gidince yanıyor sözlerim. Sen gidince bir anne çocuğunu yiyor gibi kuruyor dudaklarım, kuruyor ağzımın en uzak yalgımı. Sen gidince geliyor gözlerimin muğber iptilası” (Yalsızuçanlar, 2014: 15).

O Geldi öyküsünde de beklenen kişinin gelmesi ile öncesi arasındaki zıtlık karşılaştırılır: “O geldi, kararan göğümüz ışıdı. O geldi, onun gelişiyle bütün acılarımız yenilendi ve yenildikçe yok olan bir acılar denizine dalındı. Acı acı olmaktan, tatlı tatlı olmaktan çıktı. O geldi o gelince yüreğimizin en dokunulmaz köşelerindeki anılar hareketlendi boşluğa doğru. Boşluk anlamlandı, daha önce bildiğimizi zannettiklerimiz boşa çıktı” (Yalsızuçanlar, 2014: 26).

Sadık Yalsızuçanlar’ın öykülerinde üzerinde durduğu hak ve batıl arasındaki zıtlık da öykülerde belirgin bir şekilde dikkat çekmektedir. *Kuyu* öyküsünde sağ ve sol yol iki farklı hayatı temsil etmektedir: “Kardeşler, adamın işaretlediği sağa kıvrılarak göz alabildiğine uzayan tozlu yola bakmışlar. ‘Şayet’ diye sürdürmüş konuşmasını adam, ‘buraya saparsanız sizi uymanız gereken sıkı kurallar bekliyor. Bu seçiminizle sıkıntı ve meşakkate katlanmayı da göze alacaksınız. Öyle keyfinizce davranmayacaksınız. Bu özverinize karşılık sonuçta sizi mutluluk ve güzellik bekliyor. Peki diye sormuş küçük kardeş öteki yol? Dur demiş Adam ‘sabırsızlanma, şimdi ona geliyorum. İyi bakın ona. Özgürlüğün ve serbestliğin neredeyse sınırsız olduğu bir yoldur orası. Buna karşılık tehlikelerle doludur ve sonu dayanılması güç bir azaba çıkar” (Yalsızuçanlar, 2013: 317-318).

SONUÇ

Sadık Yalsızuçanlar, öykülerinde akıcılığı sağlamak, okurun ilgisini çekmek ve anlaşılması zor tasavvufî konuların daha iyi ifade edilebilmesi için şiirin anlam ve şekil özelliklerinden yararlanır. Yazarın öyküleri biçimsel unsurlar, dil ve üsluba ait unsurlar ve söz sanatları niteliğindeki unsurlar bakımından ele alınarak incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda öykülerde şiirselliğin elde edilmesi için şu tekniklerden yararlandığı tespit edilmiştir: düzyazı cümlelerini keserek şiirsel bir görünüm oluşturmak, şiir parçalarını öykü içerisinde kullanmak, şiirsel yazım tekniklerine yer vermek, devrik cümleler, eksilteli cümleler, ikilemeler, masalsılık, şairane üslup, somutlama, kişileştirme, teşbih, simge ve semboller, leitmotifler, zıtlıklar.

Sadık Yalsızuçanlar’ın öykülerinde başlangıçtan beri şiirsellik göze çarpmakla birlikte özellikle *Halvet Der Encümen* öykü kitabı ile birlikte şiirsellik öykülerde vazgeçilmez bir unsur olarak yer almaktadır. Devrik cümle ve eksilteli cümleler ilk öykülerden beri şiirselliğin en belirgin özelliği iken son küçürek öykülerde daha çok şiirin şekilsel özelliklerinden yararlanılmıştır.

Masalların şiirsel bir üsluba sahip olması, Yalsızuçanlar'ın öykülerinde de şiirselliği sağlayabilmek için masallardan da yararlanmasını sağlar. Gerek tekerlemeler, gerekse masalların giriş bölümlerindeki akıcı anlatımla olaya ait ilk bilgilerin verildiği secili, kafiyeli bölüm Yalsızuçanlar'ın da öykülerinde tercih ettiği bir yöntem olarak görülmektedir.

Sadık Yalsızuçanlar'ın öykülerinde şiirsel özelliklerden yararlanması karma bir tür oluşturmak ya da öyküyü şiire yaklaştırmak olarak ele alınmamalıdır. Yazarın bu çabası, öykünün anlatma imkânlarının genişletilmesi çabası olarak yorumlanmalıdır. Olay örgüsünün tamamen terk edildiği bu öykülerde şiirin imkânlarından yararlanılması öykünün karakteristik yapısına zarar vermemiş aksine estetik bir değer katmıştır. Bu estetik değer, okurun ilgisini öyküde neyin anlatıldığına değil öykünün nasıl anlatıldığına yoğunlaştırmaktadır. Sadık Yalsızuçanlar'ın öykülerinde de görülen şiirsel uygulamalar aynı zamanda yeni bir türe de işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Ağakay, Mehmet Ali (1988). *Türkçede Kelime Koşmaları*, Ankara: TDAY.

Akay, Hasan (1998). *Cenab Şahabeddin'in Şiirleri Üzerinde Stilistik Bir Araştırma*, İstanbul: Kitabevi.

Akay, Hasan (2006). *Şiir Alametleri*, İstanbul: 3F Yayınevi.

Bates, H.E. (2001). *Yazınsal Bir Tür Olarak Kısa Öykü*, (çev. Gökçen Ezber), İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Çetin, Nurullah (2009). *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Kitap.

Çoban, Ahmet (2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Erden, Aysu (2000). "Öyküde Şiirsellik Boyutu Üzerine", *Yeni Bin Yılda Öykücülüğümüz*, Ankara: Edebiyatçılar Derneği.

Kaplan, Mehmet (1997). *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Mert, Necati (2006). *Öykü Yazmak*, Ankara: Hece Yayınları.

Taşçıoğlu, Yılmaz (2008). "1980 Sonrası Hikâyelerde Şiirsellik", *Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi 80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu(19-20 Ekim 2007)Kitabı*, İstanbul: Ümraniye Belediyesi.

Tomaşevski, B. (2005). "Tema Örgüsü", *Yazın Kuramı*, (Der. Tzvetan Todorov), (Çev. Mehmet Rıfat-Sema Rıfat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı

Tosun, Necip (1996). *Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Tosun, Necip (1999). *Hayat ve Öykü*, Ankara: Hece Yayınları.

Uslu, Ahmet (2016). *1980 – 2000 Yılları Arası Türk Hikâyeciliğinde Yapı*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Wellek, Rene; Austin Warren (2001); *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), İzmir: Akademi Kitabevi.

Yalsızuçanlar, Sadık (1996). *Gerçeği İnciten Papağan*, İstanbul: Akçağ Yayınları.

Yalsızuçanlar, Sadık (2012). *Garip Toplu Öyküler I*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Yalsızuçanlar, Sadık (2013). *Küf Toplu Öyküleri II*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Yalsızuçanlar, Sadık (2014). *Huruf Toplu Öyküleri III*, İstanbul: Timaş Yayınları.

İÇ KONTROL SİSTEMİNİN ŞEFFAFLIĞI ve KURUMSAL YÖNETİM UYGULAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA¹

Yrd. Doç. Dr. Selim CENGİZ²

Doç. Dr. Suphi ASLANOĞLU³

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, iç kontrol sisteminin şeffaflığı ile kurumsal yönetim uygulamaları arasında ilişki olup olmadığını incelemektir. Bu nedenle Borsa İstanbul 100 (BIST 100) Endeksinde yer alan şirketlerin 2009-2015 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır. Veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan, şirketlerin internet siteleri ve faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Bu veriler panel veri analizi ile analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre; yönetim kurulunun üye sayısı, yönetim kurulunun bağımsızlığı, CEO ikiliği, yönetim kurulundaki kadın üye oranı ve denetim komitesinin üye sayısı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İç Kontrol Sistemi, Kurumsal Yönetim, Şeffaflık.

ANALYSIS OF RELATIONSHIP BETWEEN INTERNAL CONTROL INFORMATION TRANSPARENCY AND CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES: AN EVIDENCE AT ISTANBUL STOCK EXCHANGE

ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine the relationship between internal control information disclosure and corporate governance practices. Therefore, the data from 2009 to 2015 are used which are listed in BIST-100 Index. The data has obtained from Public Disclosure Platform, companies' websites and annual reports. These data were analyzed with panel data analysis. According to findings of the analysis, it may be seen that, significant relationship between internal control information disclosure and the number of board members, board independence, CEO duality, female members of the board and the number of members of the audit committee.

Keywords: Internal Control System, Corporate Governance Practices, Transparency.

¹ Bu çalışma 20-21 Ekim 2016 tarihleri arasında Türkiye/İzmir'de gerçekleşen 13. Uluslararası Muhasebe Konferansında sunulan ancak basılmayan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Sorumlu Yazar, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, scengiz@karatekin.edu.tr

³ Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, s_aslanoglu@hotmail.com.tr

GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri, etkin bir iç kontrol sistemine sahip olmalarıyla mümkündür. Son yıllarda gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yaşanan finansal skandallar ve krizler, işletmelerin iç kontrol sistemlerindeki zayıflıktan kaynaklı finansal tablolarına yansımakta ve bu durum kullanıcılar gözünde finansal tabloların güvenli bilgiler sunmasını engellemektedir. Yaşanan bu sıkıntılardan dolayı bazı devlet organları tarafından bir takım düzenlemeleri bünyesinde barındıran yasalar hazırlanmıştır. Bu yasaların başında gelen Amerika'da çıkarılan Sarbanes Oxley Yasası'dır. İşletmelerde oluşturulacak iç kontrol sistemi, işletmelerin hesap verebilirliğini artırarak; faaliyetlerinin etkin ve verimli olmasına, mali raporların güvenilir olmasına, kanun ve yönetmeliklere uygun bir şekilde yönetilmesine imkân sağlamaktadır. İç kontrol sisteminin sahip olduğu bu önemden hareketle bazı düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemeler içerisinde Treadway Komisyonu tarafından ortaya konan, yaygın bir şekilde kullanılan ve kontrol çevresi, bilgi ve iletişim, kontrol faaliyetleri, risk değerlendirme ve izleme bileşenlerini bünyesinde barındıran COSO iç kontrol modelidir (Usul, 2013: 97). Bu modelde; kontrol çevresi, bilgi ve iletişim, kontrol faaliyetleri, risk değerlendirme ve izlemeden oluşan beş aşamalı bir süreç yer almaktadır.

İşletmelere etkin bir iç kontrol sisteminin kurulması ve işleyişinin sağlanmasında kurumsal yönetim anlayışı önemi büyüktür. Nitekim kurumsal yönetim uygulamaları, pay sahipleri nezdinde, işletmelerin doğru bilgi vermesi ve şeffaf olarak sunum yapmasını amaçlamaktadır (Koçel, 2003: 469). İyi bir kurumsal yönetim için; şeffaflığın artması, uluslararası standartlara uyulması ve yönetim kurulunun bağımsızlığı gerekmektedir (Lazereva vd., 2007: 2). Şirketlerin daha güvenilir ve daha şeffaf olmasını sağlayan kurumsallaşma faaliyetleri, küreselleşen piyasa şartlarında şirketlerin varlıklarını ve itibarlarını sürekli kılmaktadır (Bekçi ve Gör, 2016: 3). Küresel rekabet ortamında şirketlerin, faaliyetlerini kuruluş amaçlarına uygun olarak gerçekleştirebilmeleri, faaliyet gösterdikleri sektör ve ülkenin hukuki düzenlemeleri tarafından kendilerine yüklenen yükümlülükleri pay sahiplerinin ve toplumun beklentilerini karşılayabilecek şekilde kanunlara ve düzenlemelere uygun olarak yerine getirmeleri kurumsal şirket yönetimi uygulamalarıyla gerçekleşmektedir (Küçüksözen vd., 2005: 102). Son yıllarda yapılan ampirik çalışmalarda güçlü bir yasal yapıya sahip olmayan ülkelerde kurumsal yönetimin gelişmesinin sınırlı kaldığı görülmektedir (Klapper ve Love 2004; Durnev ve Kim 2005; Lazereva vd. 2007).

İşletmelerin en önemli ilgilileri olan yatırımcıların alacakları kararların daha sağlıklı olabilmesi için şeffaflık ilkesinin etkin bir şekilde uygulanması ve bunun sonucunda da gerçeğe uygun finansal tabloların hazırlanması gerekmektedir (Gör vd., 2016, 2). İşletmelerde oluşturulacak etkin iç kontrol sistemi şeffaflığının artması katkı sağlayacak ve yatırımcılara yatırım kararlarında kullanabilecekleri daha güvenilir bilgiler sunulabilecektir (Song, 2009: 96). İç kontrol sisteminin şeffaflığı üzerine

yapılan çalışmalara bakıldığında ise, çalışmaların dört farklı bakış açısıyla şekillendiği görülmektedir (Leng ve Li, 2011: 893-894):

- İç kontrol sisteminin şeffaflığının şu anki durumu ve çözüm önerileri
- İç kontrol sisteminin şeffaflığını etkileyen faktörler
- İç kontrol sisteminin şeffaflığının maliyeti
- İç kontrol sisteminin şeffaflığı ve kazanç kalitesi

İç kontrol sistemi ile kurumsal yönetim uygulamalarının birbirini anlamlı ve pozitif yönde etkileyeceği literatürde yapılan çalışmalarda yer almaktadır. Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, işletmelerde oluşturulan iç kontrol sisteminin şeffaflığı ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla Borsa İstanbul 100 (BİST 100) Endeksinde 2009-2015 sürekli işlem gören şirketler üzerinde araştırma yapılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sırasıyla konu ile ilişkili literatür çalışmalarına, çalışmanın metodolojisine ilişkin bilgilere, çalışma bulgularına ve son olarak çalışmada ulaşılan sonuçlara yer verilmektedir.

I. LİTERATÜRÜN İNCELENMESİ VE HİPOTEZLERİN GELİŞTİRİLMESİ

A. Yönetim Kurulu ve İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı

Kurumsal yönetim uygulamalarının önemli bir unsuru olan yönetim kurulu yapısı ile işletmelerde oluşturulan iç kontrol sistemi arasından ilişki bulunmaktadır. Nitekim Fama ve Jensen (1983) yaptıkları çalışmada yönetim kurulunun en önemli fonksiyonlarından birinin iç kontrol olduğunu belirtmektedir.

Literatürde yapılan çalışmalarda yönetim kurulundaki üye sayısı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ilişkiler olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Gandia (2008) yaptıkları çalışmada yönetim kurulunun üye sayısının artmasıyla birlikte iç kontrol bilgileri daha şeffaf hale gelmektedir. İç kontrol sistemi ile yönetim kurulu arasındaki Samaha vd. (2012) ve Agyei-Mensah (2015) da yaptıkları çalışmalarda pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Bunun anlamı ise, yönetim kurulundaki üye sayısını ne kadar fazla olursa, iç kontrol sisteminin şeffaflığının da o denli yüksek olmasının beklendiğidir. Buna karşın Jensen (1993) çalışmasında ise yönetim kurulunun üye sayısı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit ederken, Cheng ve Courtenay (2006) ise herhangi bir ilişki tespit edememiştir. Bu açıklamalar kapsamında, bu çalışmada yönetim kurulunun genişliği ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasındaki ilişkiyi ölçmek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H1: Yönetim kurulundaki üye sayısı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Yönetim kurulundaki üye sayısı kadar, üyelerin icracı olup olmaması da kurumsal yönetim açısından önemli olmaktadır. Çünkü icradan görevli olan üyelerin bağımsız hareket etmeleri konusunda üzerlerinde bazı baskıların oluşabilme ihtimali bulunmaktadır. Nitekim Abor ve Biepeke (2007) yaptığı çalışmada icracı olmayan yönetim kurulu üyelerinin yönetim kurulunun bağımsızlığını arttırarak yönetim kurulunun performansını arttığını belirtmektedir. Bunun yanında Cheng ve Courtenay (2006), Huafang ve Jianguo (2007), Patelli ve Prencipe (2007), Lime vd. (2007), Barako (2007) ile Donnelly ve Mulcahy (2008) yaptıkları çalışmalarda yönetim kurulundaki bağımsız üye sayısının artmasının iç kontrol sisteminin şeffaflığını olumlu (pozitif) yönde etkileyeceğini ifade etmişlerdir. Buna karşın Eng ve Mak (2003), Gul ve Leung (2004), Song ve Windram (2004) ve Uzun vd. (2004) yaptıkları çalışmalarda yönetim kurulunun bağımsızlığı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit ederken, Forker (1992), Chen ve Jaggi (2000), Ho ve Wong (2001), Haniffa ve Cooke (2002), Hossain ve Reaz (2007) ve Agyei-Mensah (2015) ise yaptıkları çalışmalarda yönetim kurulunun bağımsızlığı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında herhangi bir ilişki tespit edememiştir. Bu nedenlerden dolayı çalışmada yönetim kurulunun bağımsızlığı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasındaki ilişkiyi ölçmek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H2: *Yönetim kurulunun bağımsızlığı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.*

İşletme yönetimlerinde yer alan kadın üyelerin; hesap verilebilirliğin artmasını (Bernardi ve Threadgill: 2010), çevresel sorumluluğun gelişmesini (Fodio ve Oba: 2012), etkin kurumsal yönetim uygulamalarının gerçekleşmesini (Rosener: 2003) sağladıkları görülmüştür. Ayrıca kadın üyelerin finansal raporlamanın kalitesi üzerine etkisini inceleyen çalışmalar (Peni ve Vahamaa 2010, Damagum vd. 2014, Gör vd. 2016) da bulunmaktadır. Bu nedenle yönetim kurulunda yer alan kadın üye oranının iç kontrol sisteminin şeffaflığı üzerine etkisi olabileceği düşünülmektedir.

H3: *Yönetim kurulunun kadın üye oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.*

B. Tepe yönetim ikilemi ile İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı

Tepe yönetimi ikilemi, yönetim kurulunun başkanı ile genel müdürün aynı kişi olması durumudur. Bir diğer adıyla CEO ikilemi, çıkar çatışmasına neden olup kurumsal yönetim uygulamalarının etkinliğini zayıflatmaktadır (Terzi vd. 2014). Ayrıca Beisland vd. (2012) ile Gör vd. (2016) yaptıkları çalışmalarda CEO ikilemi ile kurumsal yönetim uygulamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulmuştur. Bu nedenle CEO ikileminin iç kontrol sisteminin şeffaflığı üzerine etkisi olabileceği düşünülmektedir.

H4: *Tepe yönetici ikilemi ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.*

Tepe yönetimi ikilemi, aynı aileye mensup kişilerin yönetim kurulu başkanı ve CEO olabileceği düşünüldüğünde kurumsal yönetimi ve iç kontrol sisteminin şeffaflığını etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle hanedan tepe yönetici ikilemi de analize dahil edilmiştir.

H5: *Hanedan tepe yönetici ikilemi ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.*

C. Sahiplik Yapısı ile İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı

Kurumsal yönetim uygulamalarında diğer önemli unsur ise, işletmelerin sermaye yapıları ve sahiplikleriyle ilgilidir. Özellikle işletmelerin hisseleri hakkındaki bilgilerin kurumsal yatırımcılar tarafından bilinmesi kurumsal yönetim anlayışının uygulanmasını kolaylaştırdığı ifade edilmektedir. Nitekim Shleifer ve Vishny (1997) kurumsal sahiplik oranının kurumsal yönetim için önemli olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde Jensen (1993) ve Solomon vd. (2012) de yaptıkları çalışmalarında kurumsal yatırımcıların, şirketin kurumsal yönetim uygulamalarının gerçekleştirilmesinde motivasyon kaynağı olduğunu belirtmektedir.

Kurumsal sahiplik ile iç kontrol sistemi arasında da ilişki bulunmakta olup, Carson ve Simnet (1997), El-Gazzar (1998), Bushee ve Noe (2000) ve Barako (2007) yaptıkları ampirik çalışmalarda kurumsal sahiplik ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Buna karşın Haniffa ve Cooke (2002), Eng ve Mak (2003) ve Agyei-Mensah (2015) ise yaptıkları çalışmalarda kurumsal sahiplik ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Yukarıdaki açıklamalar kapsamında, çalışmada kurumsal sahiplik ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasındaki ilişkiyi ölçmek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H6: *Kurumsal sahiplik ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.*

Kurumsal sahiplik kadar, işletmenin hisselerinin üst düzey yöneticilerin elinde bulunması kurumsal yönetim anlayışının uygulanması ve motivasyonu açısından önemli olmaktadır. Çünkü üst yönetimin işletmenin hisselerini elinde bulundurması kurumsal sahipliğin tersine bir etkiye sahip olmakta ve kurumsal yönetim anlayışının uygulanmasında motivasyonu düşürebilmektedir. Literatürde yapılan çalışmalarda yönetim kurulunun (yönetici) sahiplik oranının, iç kontrol sisteminin şeffaflığını etkileyeceği belirtilmektedir. Nitekim Akhtaruddin ve Haron (2010) yaptıkları çalışmada sahiplik oranının, iç kontrol sisteminin şeffaflığını etkilediğini belirtmektedir. Bunun yanından Chau ve Grey (2010) ise çalışmalarında yönetim kurulunun sahiplik oranının arttıkça iç kontrol sisteminin daha şeffaf olacağını söylemektedir. Buna karşın Agyei-Mensah (2015) ise yaptığı çalışmada yönetim kurulunun sahiplik oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Bu açıklamalar kapsamında, bu çalışmada yönetim kurulunun sahiplik oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasındaki ilişkiyi ölçmek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H7: Yönetim kurulunun sahiplik oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.

Kurumsal yönetimin şirket uygulamalarında öne çıkan konularından biri de halka açıklık oranıdır (Öztürk ve Demirgüneş, 2008: 397). Yüksek oranına sahip şirketlerin kurumsal yönetim ilkelerini ileri derecede uyguladıkları görülmektedir (Gürbüz, 2004: 49). Bu nedenle halka açıklık oranının iç kontrol sisteminin şeffaflığını etkileyebileceği düşünülmektedir.

H8: Halka açıklık oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

D. Denetim komitesi ile İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı

Denetim komiteleri, kurumsal yönetim ilkelerinden hesap verebilirlik ilkesinin yönetim kuruluna etkisi sonucu oluşmuştur (Gör vd., 2016: 25). Denetim komitesi, etkin gözetim yapılmasını sağlayan ve muhasebe sisteminin etkinliğini arttıran kurumsal yönetim uygulamasıdır (Terzi vd., 2014: 45). Bu nedenle denetim komitesinin genişliğinin iç kontrol sisteminin şeffaflığını etkileyebileceği düşünülmektedir.

H9: Denetim komitesinin genişliği ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

E. Denetim Firmasının Büyüklüğü ile İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı

Kurumsal yönetim uygulamaları açısından denetim firmasının büyüklüğü önem taşımaktadır. Bunun nedeni ise büyük denetim firmasının teçhizat bakımından daha donanımlı olması ve daha tecrübeli elemanları bünyesinde bulundurması ifade edilmektedir. Nitekim Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin büyük bir çoğunluğu dört büyük denetim firması tarafından denetlenmektedir. Bu nedenle literatürde denetim firmasının büyüklüğü ile şeffaflık arasında oldukça yakın bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Nitekim Ahmed ve Karim (2005) çalışmalarında dört büyük firma ile denetlenen şirketlerin daha fazla bilgi açıkladıklarını tespit etmişlerdir. Bunun yanında denetim firmasının büyüklüğü ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında da literatürde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Nitekim Singhvi ve Desai (1971), Inchausti (1997), Patton ve Zelenka (1997) ve Uyar (2011) çalışmalarında denetim firmasının büyüklüğü ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişir. Buna karşın Martson ve Robson (1997) ve Owusu-Ansah (1998) yaptıkları çalışmalarda denetim firmasının büyüklüğünün şeffaflığı etkilemediğini söylemektedirler. Bu açıklamalar kapsamında, bu çalışmada denetim firmasının büyüklüğü ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasındaki ilişkiyi ölçmek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H10: Denetim firmasının büyüklüğü ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

F. Şirket Büyüklüğü ile İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı

Büyük şirketler, daha dikkatli denetlemeler geçirdiğinden küçük şirketlere oranla daha fazla şeffaf olması beklenmektedir (Singhvi ve Desai 1971; Cooke 1989; Alsaed 2006). Ayrıca şeffaflık arttıkça, bilgi asimetrisinin önüne geçileceği ve maliyetlerin azalacağı düşünülmektedir (Inchausti 1997). Literatürde ise şirket büyüklüğü, toplam aktifin doğal logaritması ve kontrol değişkeni olarak kullanılmaktadır. Nitekim Wallace vd. (1994), Inchausti (1997), Eng ve Mak (2003), Aksu ve Kosedag, (2006), Alsaed (2006), Hossain ve Reaz (2007), Huafang ve Jianguo (2007), Hossain ve Hammami (2009), Uyar (2009), Chau ve Gray (2010) yaptıkları çalışmalarda şirket büyüklüğü ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Bunun yanında Kent ve Ung (2003) ile O'Sullivan vd. (2009) yaptıkları çalışmalarda büyük şirketlerin daha yararlı ve kaliteli bilgi sunduklarını ifade etmektedirler. Bu açıklamalar kapsamında, bu çalışmada şirket büyüklüğü ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasındaki ilişkiyi ölçmek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H11: *Şirket büyüklüğü ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.*

G. Finansal Kaldıraç Oranı ile İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı

Literatürde kontrol değişkeni olarak analize dahil edilen finansal kaldıraç oranı, toplam borçların toplam aktife bölünmesiyle bulunmaktadır. Yüksek kaldıraç oranına sahip şirketlerin, denetim maliyetlerinin oldukça yüksek olduğu ve bu maliyetleri düşürmek için şirketlerin daha şeffaf olmaya çalıştıkları ifade edilmektedir (Jensen ve Meckling, 1976). Ayrıca kreditorlerin, yüksek kaldıraç oranına sahip şirketlerden daha şeffaf olmalarını beklediği düşünülmektedir (Uyar ve Kılıç, 2012). Nitekim Xiaowen (2013) çalışmasında yüksek kaldıraç oranına sahip şirketlerin şeffaflığa pek istekli olmayan şirketler olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Malone vd. (1993) ve Hossain vd. (1995) çalışmalarında finansal kaldıraç oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Buna karşın Wallace vd. (1994), Inchausti (1997), Ho ve Wong (2001), Aksu ve Köseadağ (2006), Alsaed (2006), Huafang ve Jianguo (2007), Chau ve Gray (2010) ve Agyei-Mensah (2015) ise yaptıkları çalışmalarda finansal kaldıraç oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında herhangi bir ilişki tespit edememiştir. Bu açıklamalar kapsamında, bu çalışmada finansal kaldıraç oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasındaki ilişkiyi ölçmek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H12: *Finansal kaldıraç oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.*

H. Cari Oran ile İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı

Literatürde kontrol değişkeni olarak analize dahil edilen cari oran, kısa vadeli borçların dönen varlıklara bölünmesiyle bulunmaktadır. Cari oran işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünü göstermektedir. Cooke (1989) çalışmasında cari oran ile şeffaflık arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Buna karşın Wallace vd. (1994) ise ilişkinin olduğunu ancak bunun negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Agyei-Mensah (2015) ise yaptığı çalışmada cari oran ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Bu açıklamalar kapsamında, bu çalışmada Cari oran ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasındaki ilişkiyi ölçmek için aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H13: *Cari oran ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.*

Yukarıda verilen açıklamalar kapsamında, iç kontrol sisteminin şeffaflığı ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda ülkemizde yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. İç kontrol sisteminin şeffaflığının kurumsal yönetim uygulamalarına önemli bir şekilde katkı sağladığını ortaya koyan bu çalışma ile literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

II. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

A. Araştırmanın Veri Seti ve Değişkenleri

İç kontrol sisteminin şeffaflığı ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla 2009-2015 yılları arasında BİST’te 7 yıl boyunca faaliyet gösteren 74 şirket analize dahil edilmiştir. Analizde firmaların yıllık verileri esas alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, BIST-100 endeksine kayıtlı şirketlerin finansal tabloları, kurumsal yönetim uyum raporları, faaliyet raporları ve internet sitelerinden elde edilmiştir. Çalışmaya BIST 100 endeksinde yer alan bankacılık ve finans sektörü (finansal tablo formatları ve hesap kalemlerinin farklılığından dolayı) ile spor işletmeleri (özel hesap dönemi kullanmalarından dolayı) haricindeki 74 şirketin verileri (toplam 518 gözlem) dahil edilmiştir. Bu veriler, panel veri yöntemi ile analiz edilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Değişkenler ve Kısaltmaları

DEĞİŞKENLER	KISALTMA
Bağımlı Değişken	
İç kontrol sisteminin şeffaflığı	İKP
Bağımsız Değişkenler	
Yönetim kurulundaki üye sayısı	YUS
Yönetim kurulundaki bağımsız üye oranı	YBO
Yönetim kurulundaki kadın üye oranı	KDN
Tepe yönetici ikiliği (CEO ikiliği)	CEO

Tepe yönetici hanedan ikiliği	HCO
Yönetici sahiplik oranı	YKY
Kurumsal yatırımcı yüzdesi	KYY
Halka açıklık oranı	HOR
Denetimin dört büyük firma ile gerçekleşmesi	DFB
Denetim komitesinin üye sayısı	DKU
Kontrol Değişkenleri	
Şirket büyüklüğü	BYK
Finansal kaldıraç	KLD
Cari oran	COR

İç kontrol sisteminin şeffaflığı ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla bağımlı değişken olarak iç kontrol sisteminin şeffaflığı kullanılmıştır. İç kontrol sisteminin şeffaflığının tespitinde bir ölçek kullanılmıştır (Agyei-Mensah, 2015). Ölçekte iç kontrol sisteminin düzeyi 8 başlık altında düzenlenmiştir. Bu kapsamda analize dahil edilen şirketlerde olan durumlar için 1, olmayanlar için ise 0 değeri verilmiş ve çıkan toplam sonuç 8'e bölünerek iç kontrol sisteminin şeffaflık düzeyi tespit edilmiştir. Agyei-Mensah (2015) tarafından iç kontrol sisteminin şeffaflık düzeyinin belirlenmesinde kullanılan değişkenler; iç çevre, risk değerlendirmesi, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim, iç gözetim, iç kontrol hataları, iç denetim değerlendirme ve dış denetim değerlendirme olarak sıralanmıştır. Esasında bu değişkenlerden kontrol çevresi, risk değerlendirmesi, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ve iç gözetim COSO tarafından belirlenen iç kontrol bileşenleridir. Çalışmaya dahil edilen CEO, HCO ve DFB değişkenleri ikili değişkendir. Eğer CEO ile yönetim kurulu başkanı aynı kişi ise 1, değilse 0 değeri kullanılmıştır. HCO değişkeni için de aynı durum geçerli olup, aynı ailenin üyesi ise 1, değilse 0 olarak kullanılmıştır. DFB değişkeninde ise dört büyük denetim firması ile çalışılmışsa 1, çalışılmamışsa 0 değeri kullanılmıştır.

B. Araştırmanın Modeli

Çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler panel veri analizi ile ortaya konulmuştur. Modelde yer alan değişkenlerin değerleri firmaların 7 yıllık ortalama değerleridir. Söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler yıllık olarak analiz edilmiştir. Model ve modelde yer alan değişkenler aşağıda görüldüğü gibidir:

$$\text{İKPi} = \beta_0 + \beta_1 \text{YUSi} + \beta_2 \text{YBOi} + \beta_3 \text{KDNi} + \beta_4 \text{CEOi} + \beta_5 \text{HCOi} + \beta_6 \text{KYYi} + \beta_7 \text{YKYi} + \beta_8 \text{HORI} + \beta_9 \text{DKUi} + \beta_{10} \text{DFBi} + \beta_{11} \text{BYKi} + \beta_{12} \text{KLDi} + \beta_{13} \text{CORi} + \varepsilon$$

İKPi: i Firmasının İç Kontrol Sisteminin Şeffaflığı

YUSi: i Firmasının Yönetim Kurulundaki Üye Sayısı

YBOi: i Firmasının Yönetim Kurulundaki Bağımsız Üye Oranı
KDNi: i Firmasının Yönetim Kurulundaki Kadın Üye Oranı
CEOi: i Firmasının Tepe Yönetici İkiliği (CEO İkiliği)
HCOi: i Firmasının Tepe Yönetici Hanedan İkiliği
YKYi: i Firmasının Yönetici Sahiplik Oranı
KYYi: i Firmasının Kurumsal Yatırımcı Yüzdesi
HORi: i Firmasının Halka Açıklık Oranı
DFBi: i Firmasının Denetimin Dört Büyük Firma İle Gerçekleşmesi
DKUi: i Firmasının Denetim Komitesinin Üye Sayısı
BYKi: i Firmasının Şirket Büyüklüğü
KLDi: i Firmasının Finansal Kaldıraç
CORi: i Firmasının Cari Oran

C. Araştırmanın Bulguları

Çalışmada hazırlanan hipotezlerin testi için panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Panel veri analizinde, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin eş zamanlı olarak yer alması nedeni ile gözlem sayısının ve de serbestlik derecesinin artmaktadır. Bu sayede, ekonometrik tahminlerin güvenilirliği ve etkinliği artmaktadır (Tatoğlu, 2012: 9). Panel veri analizleri sayesinde türdeş olmayan değişkenler zaman serisi içinde değerlendirilmektedir. Panel veri, zaman verileri ve kesit içerdiğinden daha çok bilgi vermektedir. Ayrıca serbestlik derecesi hem daha yüksek hem de daha etkin olarak gerçekleşir (Şenesen Vd., 2012: 592).

Bu bölümde ilk olarak BİST-100 Endeksinde yer alan bankacılık, finans ve spor sektörleri haricindeki 74 şirketten elde edilen veriler, analiz edilmiş ve analiz sonuçları literatürle karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Analize dahil edilen şirketlerin verileri ile ilgili tanımlayıcı istatistik bilgileri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistik Bilgiler

	IKP	YUS	YBO	KYY	YKY	DFB	CEO	HCO	KDN	DKU	HOR	BYK	KLD	COR
Ortalama	6,23	8,43	0,20	0,60	0,19	0,88	0,08	0,11	0,12	1,85	0,34	14,40	1,54	7,40
Standart Hata	0,08	0,10	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,01	0,07	0,13	1,54
Standart Sapma	1,79	2,29	0,14	0,22	0,28	0,33	0,27	0,31	0,12	0,77	0,18	1,59	2,97	35,04
En Küçük	0,00	2,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	10,48	26,95	0,24
En Büyük	8,00	15,00	0,50	0,98	0,87	1,00	1,00	1,00	0,56	5,00	0,87	19,40	49,98	445,41

Tablo 2’de her bir değişkenin minimum, maksimum, ortalama değerleri ve standart sapmaları verilmiştir. BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin yönetim kurulu genişliklerinin 8,43 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca bu şirketlerin yönetim kurullarının bağımsızlık oranının %19,7

civarında kaldığı görülmektedir. Diğer taraftan CEO ikileminin %7,9 dolaylarında kalması ile bu şirketlerde genel müdür ile yönetim kurulu başkanlığının ayrıştığı anlaşılmaktadır. BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin %60,49 oranında kurumsal yatırımcıya sahip oldukları görülmektedir.

Tanımlayıcı istatistiksel bilgiler verildikten sonra panel veri analizlerinde, zaman ve yatay kesit analizleri birlikte yapıldığında sahte sonuçlar ortaya çıkmaması için uygulamaya konu olan değişkenlerin durağan olup olmadığı test edilecektir. Analizde kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadığının anlaşılması için, birim kök testlerinin yapılması gerekir (Ünlü v.d., 2011: 209).

Ayrıca analizde kullanılacak değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. Bu kapsamda, verilerin analize uygunluğunun belirlenmesi amacıyla değişkenlerde birim kökün varlığı incelenmiştir. Birim kökün varlığının tespit edilmesi amacıyla, ADF-Fisher Chi-Square, Levin, Lin & Chu (LLC) ve Im, Pesaran & Shin (IPS) testleri gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF-Fisher Chi-Square		Levin, Lin & Chu		Im, Pesaran & Shin	
	İstatistikler	Olasılık (P) Değeri	İstatistikler	Olasılık (P)Değeri	İstatistikler	Olasılık (P)Değeri
İKP	250,00	0.000	21,14	0.000	20,00	0.000
YUS	200,14	0.000	24,00	0.000	24,12	0.000
YBO	285,52	0.000	33,14	0.000	23,01	0.000
KYY	358,00	0.000	25,03	0.000	20,41	0.000
YKY	268,47	0.000	32,00	0.000	20,21	0.000
DFB	322,10	0.000	21,22	0.000	21,12	0.000
CEO	392,00	0.000	25,00	0.000	25,74	0.000
HCO	344,00	0.000	31,11	0.000	20,98	0.000
KDN	325,17	0.000	28,00	0.000	21,00	0.000
DKU	254,00	0.000	37,00	0.000	22,14	0.000
HOR	218,49	0.000	23,10	0.000	27,19	0.000
BYK	340,47	0.000	20,01	0.000	23,00	0.000
KLD	387,21	0.000	31,00	0.000	20,87	0.000
COR	241,15	0.00	30,14	0.000	20,69	0.000

Tablo 3’de analize dahil edilen değişkenlerin birim kök test sonuçları gösterilmiştir. Buna göre, değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda bağımsız değişkenlerin tamamına ilişkin tüm serilerin, durağan olduğunu ve analizinde kullanılmalarında bir sakınca olmadığı bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle, birim kök sorunu bulunmadığı görülmektedir.

Bundan sonraki aşamada, panel veri analizinde kullanılacak yöntemin seçilmesine geçilmiştir. Panel veri analizinde üç yöntem bulunmaktadır. Ortak havuz, sabit etkiler ve rassal etkiler yöntemlerinden hangisinin seçileceğine karar vermek için yapılan Hausman Testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Hausman Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler	Fark	Standart Sapma
YUS	0,0465	0,0579	-0,0114	-0,0611
YBO	1,6906	1,9580	-0,2674	-1,0150
KYY	-0,3463	-0,1920	-0,1543	-0,5287
YKY	0,4463	-0,4155	0,8618	2,8953
DFB	-0,5276	-0,4409	-0,0867	-0,2892
CEO	-1,1276	-1,1393	0,0117	0,0759
HCO	0,6331	0,5808	0,0524	0,1273
KDN	2,8888	2,7510	0,1378	0,3067
DKU	0,0752	0,1175	-0,0423	-0,1678
HOR	-1,7208	-1,2271	-0,4937	-1,6173
BYK	0,5231	0,3419	0,1812	0,5717
KLD	-0,0101	0,0885	-0,0986	-0,3553
COR	-0,0042	-0,0035	-0,0006	-0,0219
Prob>chi2	0,0024	Sabit Etkiler Prob>f		0,000

Yapılan analiz sonucunda ortak havuz yönteminin seçilmesine karar verilmiştir. Ortak havuz yönteminin uygulanabilirliği Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi ($p < 0,000$) ile doğrulanmıştır.

Tablo 5: Panel Veri Analizi Havuzlanmış Veri Yöntemi Sonuçları

Değişkenler	Katsayı (β)	Standart Sapma	Anlamlılık (P)
YUS	0,097	0,034	^(*) 0.005
YBO	3,570	0,500	^(*) 0.000
KYY	-0,136	0,587	0,817
YKY	-0,983	0,258	^(*) 0.000
DFB	0,734	0,223	^(*) 0.001
CEO	-1,813	0,473	^(*) 0.000
HCO	0,560	0,411	0,174
KDN	1,974	0,605	^(*) 0.001
DKU	0,365	0,098	^(*) 0.000
HOR	0,731	0,752	0,332

BYK	0,122	0,052	^(*) 0.019
KLD	0,009	0,025	0,970
COR	-0,001	0,002	0,699
Sabit	1,498	0,975	0,125
Belirlilik Katsayısı (R²)		0.541	
Düzeltilmiş R²		0.531	
F istatistiği		55,214(0,000)	
Durbin-Watson İstatistiği		1.991	

(*) p <0.05

Tablo 5'te R² değerinin 0.531 çıkması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişmelerin %53'ünü açıklayabildiğini göstermektedir. Buna göre, modeldeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıkladığı söylenebilir. Durbin-Watson değeri, değişkenler arasında oto korelasyon sıkıntısının var olup olmadığını açıklar. Bulunan bu değer her zaman 0 ile 4 arasında olması beklenir. Genellikle 2 değeri otokorelasyon sıkıntısının olmadığına işaret eder. Bu değer oluşturulan modelde ortalama 1.99 değerinde olup, oto korelasyon problemi gözükmemektedir. Oluşturulan modelin anlamlılığını gösteren F istatistiği 55,214 bulunmuştur. Ayrıca bulunan bu değer anlamlılığını gösteren F önemlilik düzeyi 0.000 bulunmuştur. Bu sonuç, oluşturulan modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, bu çalışmada örnek olarak seçilen şirketlerin değişkenler arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde açıkladığı ve modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu göstermektedir.

Ampirik sonuçlara göre, BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin iç kontrol sisteminin şeffaflığının gerçekleştirdikleri kurumsal yönetim uygulamaları ile yakın bir ilişki içinde olduğu %5 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5'e göre yönetim kurulunun üye sayısı, yönetim kurulunun bağımsızlığı, genel müdür ile yönetim kurulunun farklı kişiler olması, yönetim kurulundaki kadın üye oranı ve denetim komitesinin üye sayısı gibi kurumsal yönetim uygulamalarının iç kontrol sisteminin şeffaflığı ile istatistiksel olarak anlamlı ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dört büyük denetim firması ile çalışılması ve şirket büyüklüğünün de iç kontrol sisteminin şeffaflığı ile ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda; H1, H2, H3, H4, H7, H9, H10 ve H11 kabul edilirken; H5, H6, H8, H12 ve H13 reddedilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kurumsal yönetim ilkelerinin şirketler tarafından uygulanabilirliğinin ve iç kontrol sisteminin şeffaflığının artması yatırımcıların alacakları kararlarda şirketlerin finansal durumlarının yanında kurumsal yapılarına da dikkat etmeye başladıklarını göstermektedir. Bu nedenle şirketlerin kurumsal

yönetim uygulamalarını gözden geçirerek gerekli iyileştirmeleri yapmaları ve iç kontrol sistemlerinin şeffaflığını artırmak için çaba göstermeleri gerekmektedir. İyi bir kurumsal yönetim yapısına ve iç kontrol sistemine sahip şirketler yüksek derecelendirme notları almaktadır. Bu durum şirketlerin hisse senetlerinin değerini artırırken, yatırımcılarında sağlıklı kararlar alarak yatırım yapmalarını sağlamaktadır (Tosunoğlu ve Akbulut, 2012: 12).

Bu çalışmanın amacı, BİST-100 endeksinde yer alan şirketlerin iç kontrol sisteminin şeffaflığı ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için BİST-100 Endeksinde işlem gören şirketler üzerine bir araştırma yapılmıştır. Analizde kullanılan değişkenler, literatürdeki çalışmalardan seçilmiştir. Çalışmanın bulguları literatürle uyumludur. Bu bulgulara göre işletmelerde oluşturulacak iç kontrol sistemi ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişki olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerde kurumsal yönetim uygulamalarının etkinliği arttırılırsa, iç kontrol sisteminin etkinliği de o derece artacaktır. Özellikle de yönetim kurulu yapısı ile sermaye yapısı ve denetim firması ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Bu nedenle işletmelerin bu yönde uygulayacakları eylemler, iç kontrol sisteminin etkinliğine ve şeffaflığına da katkı sağlayacaktır. İç kontrol sisteminin şeffaflığı ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmanın analiz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde;

H1 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre yönetim kurulunun üye sayısı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, literatür ile uyumludur. Nitekim Gandia (2008), Samaha vd. (2012) ve Agyei-Mensah (2015) da yaptıkları çalışmalarda aynı sonucu elde etmişlerdir.

H2 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre yönetim kurulunun bağımsızlığını ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu literatür ile uyumludur. Nitekim Cheng ve Courtenay (2006), Huafang ve Jianguo (2007), Patelli ve Principe (2007), Lime vd. (2007), Barako (2007) ile Donnelly ve Mulcahy (2008) yaptıkları çalışmalarda benzer sonuçlar elde etmişlerdir.

H3 hipotezi kabul edilmiştir. Yönetim kurulunun kadın üye oranının iç kontrol sisteminin şeffaflığını etkilediği tespit edilmiştir. Literatürde kadın üye varlığının kurumsal yönetim uygulamaları üzerine etkisini inceleyen çalışmalar olmakla birlikte doğrudan iç kontrol sisteminin şeffaflığı üzerine etkisini inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır.

H4 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre CEO ikilemi ile iç kontrol sisteminin şeffaflığını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Literatürde CEO ikileminin kurumsal yönetim uygulamaları üzerine etkisini inceleyen çalışmalar olmakla birlikte doğrudan iç kontrol sisteminin şeffaflığı üzerine etkisini inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır.

H7 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre yönetim kurulunun sahiplik oranı ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalarda Chau ve Grey (2010) bu ilişkinin yönünü pozitif olarak bulurken, Agyei-Mensah (2015) ise anlamlı bir ilişki tespit edememiştir.

H9 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre denetim komitesinin genişliğinin iç kontrol sisteminin şeffaflığını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Literatürde denetim komitesinin kurumsal yönetim uygulamaları üzerine etkisini inceleyen çalışmalar olmakla birlikte doğrudan iç kontrol sisteminin şeffaflığı üzerine etkisini inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır.

H10 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre denetim şirketinin büyüklüğü ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç literatür ile uyumludur. Nitekim Singhvi ve Desai (1971), Inchausti (1997), Patton ve Zelenka (1997) ve Uyar (2011) çalışmalarında benzer sonuçlar elde etmişlerdir.

H11 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre şirket büyüklüğü ile iç kontrol sisteminin şeffaflığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu literatür ile uyumludur. Nitekim Wallace vd. (1994), Inchausti (1997), Singhvi ve Desai (1971), Cooke (1989), Alsaeed, (2006), Eng ve Mak (2003), Aksu ve Kosedag, (2006), Alsaeed (2006), Hossain ve Reaz (2007), Huafang ve Jianguo (2007), Hossain ve Hammami (2009), Uyar (2009), Chau ve Gray (2010) yaptıkları çalışmalarda benzer sonuçlar elde etmişlerdir.

Bu bulgular, özellikle işletme yönetimi ve yatırımcılar açısından yararlı olacaktır. Kurumsal yönetim uygulamaları etkin olan işletmelerde şeffaflık ve hesap verebilirlik yüksek düzeyde olacağından bu işletmelerde iç kontrol sistemi de etkin işleyebilecektir. Bu durum işletmelerde finansal başarıya da olumlu katkı verdiği gibi hata ve hilelerin de yapılmasına fırsat vermeyecektir. Nitekim hata ve hilelerin yapılması için en önemli fırsat olarak, zayıf iç kontrol uygulamaları gösterilmektedir. Bu bulgular ise kurumsal yönetim uygulamalarının iç kontrol sisteminin şeffaflığını arttırdığı göstermektedir. Bu nedenle etkin kurumsal yönetim uygulamaları olan şirketlerde zayıf iç kontrol sistemlerine rastlanma ihtimali düşük olacaktır. Bundan sonra yapılacak çalışmalar, ara dönem verileri ile daha uzun dönemli veri setleri üzerinde çalışma yapılması çalışmanın bulgularının geliştirilmesinde daha yararlı olacaktır. Bu ifadenin gerekçelendirilerek açıklanması bir başka çalışma konusu olarak düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Abor, J. ve N. Biepeke. 2007. "Corporate Governance, Ownership Structure and Performance of SMES In Ghana: Implications for Financing Opportunities", *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 7(3): 288-300.

Agyei-Mensah, B.K. 2015. "Internal Control Information Disclosure and Corporate Governance: Evidence from an Emerging Market", *Corporate Governance*, 16(1): 79-95.

Ahmed, J. ve W. Karim. 2005. "Compliance to International Accounting Standards in Bangladesh: A Survey of Annual Reports", *The Bangladesh Accounting*, 40(1): 23-24.

Akhtaruddin, M. ve H. Haron. 2010. "Board Composition, Audit Committees' Effectiveness and Corporate Voluntary Disclosure", *Asian Review of Accounting*, 18(1): 68-82.

Aksu, M. ve A. Köseadağ. 2006. "Transparency and Disclosure Scores and Their Determinants in the Istanbul Stock Exchange", *Corporate Governance*, 14(4): 277-296.

Alsaheed, K. 2006. "The Association Between Firm-Specific Characteristics and Disclosure: The Case of Saudi Arabia", *Managerial Auditing Journal*, 21(5): 476-496.

Barako, D. 2007. "Determinants of Voluntary Disclosures in Kenyan Companies Annual Reports", *African Journal Business Management*, 1(5): 113-128 .

Bekçi İ. ve Y. Gör. 2016. "Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Denetim Kalitesi Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 165-194.

Bernadi, R.A., D.F. Bean ve K.M. Weippert. 2002. "Signaling Gender Diversity through Annual Report Pictures: A Research Note on Image Management", *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 15(4): 609-616.

Bushee, B. ve C. Noe. 2000. "Corporate Disclosure Practices, Institutional Investors, and Stock Return Volatility", *Journal of Accounting Research*, 38(1): 171-202.

Carson, E. ve R.Simnet. 1997. Voluntary disclosure of corporate governance information, Working Paper, University of New South Wales, Sydney.

Chau, G. ve S.J. Grey. 2010, "Family Ownership, Board Independence and Voluntary Disclosure: Evidence from Hong Kong", *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, 19(2): 93-109.

Chen, C.J.P. ve B.L. Jaggi. 2000. "The Association between Independent Nonexecutive Directors, Family Control and Financial Disclosures in Hong Kong", *Journal of Accounting and Public Policy*, 19(4/5): 285-310.

Cheng, E.C.M. ve S.M. Courtenay. 2006. "Board Composition, Regulatory Regime and Voluntary Disclosure", *The International Journal of Accounting*, 41(3): 262-289.

Cooke, T.E. 1989. "Disclosure in the Corporate Annual Reports of Swedish Companies", *Accounting and Business Research*, 19(74): 285-310.

Damagum, Y.M., V.C. Oba, E.I. Chima ve J. Ibikunle. 2014. "Women in Corporate Boards and Financial Reporting Credibility: Evidence from Nigeria", *International Journal of Accounting and Financial Management Research*, 4(1): 1-8.

Donnelly, R. ve M. Mulcahy. 2008. "Board Structure, Ownership and Voluntary Disclosure in Ireland", *Corporate Governance: An International Review*, 16(5): 416-429.

Durnev, A. ve E.H. Kim. 2005. "To Steal or Not to Steal: Firm Attributes, Legal Environment and Valuation", *Journal of Finance*, 60: 1461-1493.

El-Gazzar, S.M. 1998. "Predisclosure Information and Institutional Ownership: A Cross-Sectional Examination of Market Revaluations During Earnings Announcement Periods", *The Accounting Review*, 73(1): 119-129.

Eng, L. ve Y. Mak. 2003. "Corporate Governance and Voluntary Disclosure", *Journal of Accounting and Public Policy*, 22(4): 325-345.

Fama, E. ve M. Jensen. 1983. "Separation of Ownership and Control", *The Journal of Law and Economics*, 26(2): 36-67.

Fodio, M.I. ve V.C. Oba. 2012. "Boards' Gender Mix and Extent of Environmental Responsibility Information Disclosure in Nigeria: An Empirical Study", *European Journal of Business and Management*, 29(5): 7-11.

Forker, J.J. 1992. "Corporate Governance and Disclosure Quality", *Accounting and Business Research*, 22(86): 111-124.

Gandia, J. 2008. "Determinants of Internet-Based Corporate Governance Disclosure by Spanish Listed Companies", *Online Information Review Journal*, 32(6): 791-817.

Gör, Y., S. Terzi ve İ. Kıymetli Şen. 2016. "Şeffaflık Açısından Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Finansal Raporlamanın Süresi Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Örneği", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18: 673-705.

Gul, F.A. ve S. Leung. 2004. "Board Leadership, Outside Directors' Expertise and Voluntary Corporate Disclosures", *Journal of Accounting and Public Policy*, 23(5): 351-379.

Gürbüz, A. O. ve Ergincan, Y. 2004. *Kurumsal Yönetim: Türkiye'deki Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler*, İstanbul, Literatür Yayıncılık

Haniffa, R.M. ve T.E. Cooke. 2002. "Culture, Corporate Governance and Disclosure in Malaysian Corporations", *Abacus*, 38(3): 317-349.

Ho, S.M.S. ve K.R. Wong. 2001. "A Study of the Relationship between Corporate Governance Structures and the Extent of Voluntary Disclosure", *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, 10(2): 139-156.

Hossain, M. ve H. Hammami. 2009. "Voluntary Disclosure in the Annual Reports of an Emerging Country: The Case of Qatar", *Advances in Accounting, Incorporating Advances in International Accounting*, 25(2): 255-265.

Hossain, M. ve M. Reaz. 2007. "The Determinants and Characteristics of Voluntary Disclosure by Indian Banking Companies", *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 14(5): 274-288.

Hossain, M., M.H.B. Perera ve A.R. Rahmam. 1995. "Voluntary Disclosure in the Annual Reports of New Zealand Companies", *Journal of International Financial Management and Accounting*, 6(1): 69-85.

Huafang, X. ve Y. Jianguo. 2007. "Ownership Structure, Board Composition and Corporate Voluntary Disclosure; Evidence from Listed Companies in China", *Managerial Auditing Journal*, 22(6): 604-619.

Inchausti, B.G. 1997. "The Influence of Company Characteristics and Accounting Regulation on Information Disclosed by Spanish Firms", *The European Accounting Review*, 6(1): 45-68.

Jensen, M. 1993. "The Modern Industrial Revolution, Exit and the Failure of Internal Control Systems", *The Journal of Finance*, 48(3): 831-880.

Jensen, M.C. ve W.H. Meckling. 1976. "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure", *Journal of Financial Economics*, 3(4): 305-360.

Kent, P. ve K. Ung. 2003. "Voluntary Disclosure of Forward- Looking Earnings Information in Australia", *Australian Journal of Management*, 28(3): 273-285.

Klapper, L.F. ve I. Love. 2004. "Corporate Governance, Investor Protection and Performance in Emerging Markets", *Journal of Corporate Finance*, 10: 703-728.

Koçel, T. 2003. *İşletme Yöneticiliği*, Beta Yayınları, İstanbul.

Küçüksözen, C. ve G. Küçükkocaoğlu. 2005. "Kurumsal Şirket Yönetiminde Finansal Bilginin Rolü", *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, (16): 81-103.

Lazereva, O., A. Rachinsky ve S. Stepanov. 2007. A survey of corporate governance in Russia, Centre for Economic and Financial Research at New Economic School, No:103

Leng, J., Li, L. 2011. "Analysis of the Relationship between Listed Companies' Earnings Quality and Internal Control Information Disclosure", *Modern Economy*, (2): 893-900

Lim, S., Matolcsy, Z. ve Chow, D. 2007. "The association between board composition and different types of voluntary disclosure", *European Accounting Review*, (16): 555-583

Malone, D., Fries, C. ve Jones, T. 1993. "An empirical investigation of the extent of corporate financial disclosure in the oil and gas industry", *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, (8):249-273

Martson, C.L. ve Robson, P. 1997. "Financial reporting in India: changes in disclosure over the period 1982 to 1990, *Asia Pasific Journal of Accounting*", (4):109-139

O’Sullivan, D., Abela, A.V. ve Hutchinson, M. 2009. “Marketing performance measurement and firm performance: evidence from European high-technology sector”, *European Journal of Marketing*, (43):843-862

Owusu-Ansah, S. 1998. “The impact of corporate attributes on the extent of mandatory disclosure and reporting by listed companies in Zimbabwe”, *The Internatioanl of Accounting*, (33): 605-631

Öztürk, M. Başaran ve Demirgüneş, Kartal. 2008. “Kurumsal Yönetim Bakış Açısıyla Entelektüel Sermaye”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19: 395-411.

Patelli, L. ve Prencipe, A. 2007. “The relationship between voluntary disclosure and independent directors in the presence of a dominant shareholder”, *European Accounting Review*, (16):5-33

Patton, J. ve Zelenka, I. 1997. “An empiricial analysis of the determinants of the extent of disclosure in annual reports of joint stock companies in the Czech Republic”, *The European Accounting Review*, (6):605-626

Penni, E. ve S. Vähämaa. 2010. “Female Executives and Earnings Management”, *Managerial Finance*, 36(7): 629-645.

Rosener, J.B. 2003. “Women on Corporate Boards Make Good Business Sense”, *NACD Directorship*, 29(5): 7-11.

Samaha, K., Dahawy, K., Abdel-Meguid, A. ve Abdallah, S. 2012. “Propensity and comprehensiveness of corporate internet reporting in Egypt: Do board composition and ownership structure matter?”, *International Journal of Accounting and Information Management*, 20(2):142-170

Shleifer, A. ve Vishny, R. 1997. “A survey of corporate governance”, *Journal of Finance*, 52 (2):737-783

Singhvi, S.S. ve Desai, H.B. 1971. “An empirical analysis of the quality of corporate financial disclosure”, *The Accounting Review*, 46(1):120-138

Solomon, J.F., Solomon, A. ve Park, C. 2012. “The role of intitutional investors in corporate governance reform in South Korea: some empiricial evidence”, *Corporate Governance: An International Review*, 10(3):211-224

Song, J. ve Windram, B. 2004. “Benchmarking audit committee effectiveness in financial reporting”, *International Journal of Auditing*, 8 (1): 195-205

Song, W. 2009. “Analysis of Internal Control Information Disclosure Of Listed Companies in Shenzen Stock Exchange”, *Orient Academic Forum*

Tosunoğlu, B. ve G. Akbulut. 2012. “Kurumsal Yönetim İlkeleri Çerçevesinde İmkb Kurumsal Yönetim Endeksindeki Şirketlerin Derecelendirme Raporlarının Değerlendirilmesi”, 1.

Uluslararası İşletme Yönetimi ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kongresi, 23-25 Kasım 2012, Azerbaycan/Bakü.

Usul, H. 2013. “Bağımsız Denetim”, Ankara, Detay Yayıncılık

Uyar, A. 2009. “An analysis of graphic disclosure in annual reports: The case of Turkey”, *Managerial Auditing Journal*, 24(5):426-444

Uyar, A. 2011. “Firm characteristics and voluntary disclosure of graphs in annual reports of Turkish listed companies”, *African Journal of Business Management*, 5(17):7651-7657

Uyar, A. ve Kılıç, M. 2012. “The influence of firm characteristics on disclosure of financial ratios in annual reports of Turkish listed in the Istanbul stock exchange”, *International Journal of Accounting, Auditing and Performance Evaluation*, 8(2):137-156

Uzun, H., Szewczyk, S.H. ve Varma, R. 2004. “Board composition and corporate fraud”, *Financial Analysts Journal*, 60(1):33-43

Wallace, R.S.O., Naser, K. ve Mora, A. 1994. “The relationship between the comprehensiveness of corporate annual reports and firm characteristics in Spain”, *Accounting and Business Research*, 25(97):41-53

Xiaowen, S. 2013. “Corporate characteristics and internal control information disclosure-evidence from annual reports in 2009 of listed companies in Shenzhen stock exchange”, *Physics Procedia*, 25(1):630-635

TÜKETİCİLERİN PERAKENDE MARKALI ÜRÜNLERLE İLGİLİ ALGISININ BELİRLENMESİ: ANTALYA İLİ ÖRNEĞİ

Ebru ONURLUBAŞ¹

Derya DİNÇER²

ÖZ

Son yıllarda perakendecilik sektöründeki büyümeyle birlikte perakende marka kavramı da gelişme göstermiştir. Dağıtım kanalında yer alan araçlar içinde tüketiciyle en son temas eden birim olmaları nedeniyle perakendeciler daha güçlü bir konuma sahip olmuştur. Önceleri sadece üretici firmaların ürünlerinin satışını yapan perakendeciler zamanla kendi markaları ile satış yapmaya başlamış ve kendi perakende markaları ile diğer üretici firmalara rakip olmuşlardır. Bu çalışmada tüketicilerin perakende marka ürünleri algısını belirlemek için Antalya İlinde 450 kişiye anket uygulanmıştır. SPSS 21 istatistiki paket programı kullanılarak frekans dağılımı, açıklayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi, doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı Faktör analizi sonucu 2 alt boyut (Memnuniyet ve Güven, Fiyat) ortaya konmuştur. Daha sonra bu alt boyutlara doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, Tüketici algısı, Perakende marka, Antalya, Doğrulayıcı Faktör Analizi

DETERMINATION OF CONSUMERS' PERCEPTION OF RETAIL BRANDED PRODUCTS: A CASE OF: ANTALYA PROVINCE

ABSTRACT

In the recent years, the concept of retail brand has also improved with the growth in the retail sector. Retailers have a stronger position because they are the last to come into contact with consumers within the intermediaries in the distribution channels. In the past, retailers who only sold the products of the manufacturer companies began to sell their own brands over time, and competed with their own retail brands and other manufacturers. In this study, a questionnaire was applied to 450 people in Antalya to determine the perception of retail brand products by consumers. Frequency distribution, descriptive factor analysis, reliability analysis, confirmatory factor analysis were performed using SPSS 21 statistical package program. Two sub-dimensions (Satisfaction, Confidence and Price) were revealed after the exploratory factor analysis. Factor analysis was then applied to confirm these sub-dimensions.

Key words: Consumer, Consumer Awareness, Retail brand, Antalya, Confirmatory Factor Analysis.

¹ Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret Bölümü, ebruonurlubas@trakya.edu.tr

²Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yüksek Lisans Mezunlu, dry.dincer@gmail.com

GİRİŞ

Perakendecilik, ülkelerin ekonomik, sosyal ve teknolojik yönden ilerleme düzeylerine bağlı olarak gelişim göstermektedir. Ülkemizde perakendecilik sektörü perakendecilerin oluşturduğu pazar sayesinde rekabet ortamının artmasına neden olmuştur. Perakendeciler talep tahmini ve pazar beklentileri konusunda üreticilere ciddi oranda bilgi sağlama potansiyeline sahiptir. İşletmelere sağladığı yararları ek olarak perakendeciler tüketicilerin ürünlere daha kolay ve hızlı ulaşmasını sağlayarak tüketicilere de büyük yararlar sağlamaktadırlar.

Geçmişten günümüze kadar üreticiler ile tüketiciler arasında zincir görevi gören perakendecilik sektörü, kendi ürünlerini üreterek tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını da göz önüne alarak uygun fiyatlı olan kendi ürünlerini üretmeye başlamışlardır. Böylece pazar için farklı bir rekabet ortamı oluşturmuşlardır.

Perakendecilik sektörü ile ilgili yaşanan gelişmelerin temelinde tüketicilerin olduğu söylenebilir. Perakendecilerin tüketicilere olan yakınlıklarından dolayı tüketici istek ve ihtiyaçlarını anlayabilme ve isteklerine cevap verebilme olanaklarının olması perakendeciliği ön plana çıkarmıştır. Perakendeciliğin gelişmesi ile üretim sektörü içerisinde yer alan firmaların rekabet etmede güçlük çektiği görülmüştür. Tüketiciler kullandıkları ürünlerde kalite ve ucuzluk istemektedirler. Tüketicilerin istedikleri ürünleri üretmek isteyen perakendeciler, pazara perakendecilerin ürettikleri perakende marka ürünleri kazandırmıştır. Perakende markaları, perakendecilerin satışa sunduğu ürünlerden oluşan ve perakendeciye diğer perakendecilerden ayıran markalı ürünler olarak tanımlanmıştır.

Perakendeciler rekabeti sağlayabilmek, teknoloji ve pazarlama alanında yaşanan farklılıkları yakından takip edebilmek için kendi özel perakende markalarını üretmiş ve bu ürettikleri ürünleri geliştirmek için çaba sarf etmişlerdir. Böylece tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayarak müşterilerini elde tutmayı amaçlamışlardır. Perakende markalı ürün, deterjan, gazlı içecekler, yoğurt, süt, peynir, yöresel yiyecekler gibi ürünlere kendi ismini veren çeşitli ürün yelpazesini kapsamaktadır. Perakende markalı ürün kullanımının son yıllarda artması ve bu alanın gelişme göstermesi ayrıca perakende markalı ürünlere karşı tüketici algısını ölçen yeterli sayıda yayın olmaması bu konunun önemini ortaya koymaktadır.

1. Perakendecilik Kavramı ve Gelişimi

Perakendecilik, ürün veya hizmetin aile ve kişisel gereksinimler için kullanılması şartıyla doğrudan doğruya son tüketiciye pazarlanması olarak ifade edilmektedir (Tek ve Orel, 2006: 4). Dağıtım kanalında yer alan ilk kademedeki üretici yer almaktadır ve tüketim mallarının dağıtımını üretici ile başlamakta nihai tüketici ile son bulmaktadır. Bu zincir içerisinde çoğu zaman bir veya birden fazla aracı bulunmaktadır en yaygın görülen ise perakendecilik olmaktadır (Mucuk, 1994: 256). Daha geniş

bir perspektiften bakıldığında ise perakendecilik, bir toplumda gerçekleştirilen Üretici ve tüketiciyi bir araya getiren (Rızaoğlu, 2007: 2) her türlü pazarlama ve dağıtım faaliyetlerinin yanısıra birçok ekonomik etkinliğin tüketiciler tarafından görünen yüzüdür. Perakendeci işletme ise ürün ve hizmetlerin üretim noktasından son tüketim noktasına ulaştırılması işleminde gerçekleştirilen işlemlerin son noktası olarak açıklanmaktadır (Arıkbay, 1996: 1).

Perakendecilik kavramının insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla aralarında gerçekleştirdikleri değişim faaliyetleri sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Zamanla perakendecilik sektöründeki gelişmelerle birlikte tüketimin yapısı ve tüketim alışkanlıkları da değişmiştir. Başlangıçta perakendeciler sadece ürünlerin alım satımını gerçekleştirmişlerdir (Gavcar ve Didin, 2007: 24).

Perakende kavramı ürün ya da hizmetlerin kişisel ya da ailevi ihtiyaçları karşılamak amacıyla satışı ve bununla doğrudan ilişkili faaliyetler olarak ifade edilmektedir. Daha basit bir tanımla “mal ve hizmetlerin kişisel kullanım için doğrudan doğruya nihai tüketicilere satışıyla ilgili tüm faaliyetler” olarak açıklanabilmektedir (Berman ve Evens 2010:4).

Gelişmekte olan ülkelerde perakendecilik son yıllarda büyük gelişme göstermiştir. Buna bağlı olarak perakendecilik alanında faaliyet gösteren firma sayısında artış görülmüştür. (Gavcar ve Didin, 2007: 25). Üreticiler ürünlerini belirli pazarlama faaliyetlerini yapmakla kalmamış, ilgi duydukları alanlar artmış, müşteri tatmini ve memnuniyeti giderek önem kazanmıştır (Pala ve Saygı, 2004: 4).

Perakendeciler maliyetlerin artması ile tüketicilerin sadakatini arttırmak için düşük kar ile kaliteli ve kendi markalarını oluşturmayı amaçlamışlardır (Özbucak Albar, 2014: 102). Yönetim açısından güçlenen perakendeciler, ürettikleri ürünleri başlangıçta ucuz ürün olarak tanıttıklarından dolayı, üretici firmalara karşı kendi ürünlerini istedikleri kaliteye ulaştırmayı başaramamışlardır (Aydın, 2003: 128).

Günümüzde teknoloji ve iletişim sektöründe yaşanan hızlı gelişmeler ile perakendeciler, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını yakından takip etmiş ve rakiplerine karşı rekabet gücünü arttıracak başarılı stratejiler geliştirmişlerdir (Yücel, 2010: 95).

Perakendecilerin kar marjlarını düşürmek için geliştirdikleri pazarlama stratejileri uygulamaları üretici firmaların üretim ve pazarlama faaliyetlerini arttırıcı etki göstermektedir (Cop ve Türkoğlu, 2008: 72).

Son yıllarda Türkiye’de perakendecilik sektörü hızla büyüme ve gelişme göstermiştir. 2007 yılının sonunda 150 milyar dolarlık ciro ile perakendecilik sektörü enerji, eğitim ve sağlık sektörlerinin ardından dördüncü büyük sektör olarak yerini almıştır. Perakendeciler satışların artması ile birlikte kendilerini gelişimin içinde bulmuşlardır (Şeker kaya ve Cengiz, 2010: 76).

Perakendecilerin sürdürülebilir olmaları için çevre ile uyumlu olmaları, yaşanacak değişimleri ve pazarda oluşan talebi en iyi şekilde tahmin etmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı tüketiciler ile yüzyüze iletişim kurmalı ve tüketicinin değişim gösteren istek ve ihtiyaçlarına karşı cevap verebilme olanağı sağlamalıdır (Yücel, 2010: 95).

1.1. Perakendeciliğin Faydaları

Kişiler arasında ürünlerin değişimi ile başlayan perakendeciliğin sektör olarak gelişiminde özellikle Avrupa’da köylerden şehre göçün artmasıyla beraber çalışan kadın sayısındaki artış ve çekirdek ailelerin çoğalmasının etkisi büyüktür. Toplumsal yaşamdaki bu değişimle beraber tüketim şekli de değişmiş perakende satış noktaları çoğalmış ve araçların yapısında da değişimler gözlenmiştir (Özgüven, 2011: 151).

Ekonomik, sosyolojik ve teknolojik değişimlerin etkisiyle alışkanlıklar giderek değişmiş ve büyük perakendecilere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bunda kredi kartı kullanımının yaygınlaşması, şehirli nüfusun artması, firmaların yaptığı tutundurma çabaları, zamanın daha değerli hale gelmesi ile alışveriş için ayrılan zamanın azalması, otomobil sahibi tüketici sayısının artması ve birçok ürünü bir arada bulma ihtiyacı etkili olmuştur (Özgüven, 2011: 151).

Perakendecilik dağıtımın son aşamasında bulunmakta ve bu yüzden de en çok bilinen aracı perakendeci olmaktadır (Altunışık, Özdemir ve Torlak, 2002: 307). Perakendecilik sektörü dağıtım kanalının son halkasını oluşturması ve bu yüzden de tüketiciler ile yakın ilişki içinde olmasından dolayı pazarlama zincirinde önemli bir yere sahiptir. Perakendeciliğin, ürünlerin tüketicilere ulaştırılması konusunda üstlendiği görevle üretici ve tüketicilere birçok açıdan faydaları bulunmaktadır. Buna ek olarak tarımsal üretime katkı sağlaması, üretimi desteklemesi, iş olanağı yaratması, güvenlik, inşaat, bankacılık, depolama, lojistik gibi hizmet sektöründe birçok işletmeyi beslemesi, ürün ve hizmetlerin kalitesinde iyileşme sağlaması gibi çok önemli faydaları da bulunmaktadır (Varinli ve Oyman, 2013: 3).

Perakendecilik sektörünün sağladığı yararları açılacak olursak (Varinli ve Oyman, 2013: 25);

- Yer Faydası; perakendecilerin, tüketicilerin talep ettiği ürün veya hizmetleri talep edilen yerde sunmasıdır.
- Mülkiyet Faydası; ürün ve hizmetlerin perakendeciler tarafından tüketiciye satışının kredi ile vadeli bir şekilde yapılmasına rağmen mülkiyetini anında devretmesidir.
- Zaman Faydası; tüketicilerin ihtiyaç duyduğu ürün veya hizmetlere istediği zaman ulaşmasının perakendeciler tarafından sağlanmasıdır.

-
- Şekil Faydası; perakendecilerin sattıkları ürünlerle ilgili olarak yaptıkları birtakım ek faaliyetler bulunmaktadır. Ürün montajı, tekstil ürünlerinde yapılan ölçü değişiklikleri vb.

Birçok sektörde olduğu gibi perakendecilik sektöründe de sürdürülebilirlik kavramı son yıllarda ön plana çıkmaya başlamıştır. Bugün kazanç sağlayan faaliyetlerden hangilerinin gelecekte zarara yol açacağına bilinmesi sürdürülebilirliğin temeli oluşturmaktadır. Perakendecilerin de şu an yaptıkları faaliyetlerin gelecekte ne gibi kayıplar oluşturabileceği ile ilgili çalışmalar yapmaları ve kendilerini yeni duruma adapte etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda sadece kanunların emrettiği şekilde düzenlemeler yapmak yeterli olmayıp perakendecilerin gönüllü katılımının olması esastır (Gök ve Türk, 2011: 131).

Çevre korumayla ilgili perakendecilere büyük görevler düşmektedir. Bu kapsamda tüketicilerin eğitimi ve bilinçlendirilmesi konularında perakendecilerin desteği önemlidir. Birçok Amerikalı ürünün reklâmında veya etiketinde çevresel olarak güvenli olduğu veya geri dönüşümlü olduğu belirtildiği için o ürünü satın aldıklarını belirtmiştir. Ürünlerin ambalajları veya mağaza içindeki görüntüleri tüketiciler için önemli birer bilgi kaynağı olmaktadır. Satış elemanları bilgilendirilmiş olursa sahip oldukları bilgiyi tüketiciye aktararak onların da çevreci ürünler satın almaları konusunda bilinçlenmesine yardımcı olabilirler (Ginsberg ve Bloom, 2004: 83-84).

1.2. Perakendeci Marka Kavramı ve Gelişimi

Pazarlama alanında yaşanan değişim küreselleşmenin de etkisiyle bilgi teknolojilerinde değişim ve gelişime neden olmuştur. Bu değişim ulusal ve uluslararası düzeyde yoğunlaşmaya neden olmuştur. Tüketicinin daha seçici olmasıyla işletmeler daha farklı rekabet stratejileri üretmeye başlamışlardır. Perakendeci markalar tüketici beğenisine sunulmuştur. A.B.D.'de zincir mağazalarda uygulanmaya başlamış ve daha sonra da yaygınlaşmıştır (Kurtuluş vd., 2000: 349).

Zincir mağazalarındaki gelişim ile ortaya çıkan perakendeci markalar, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1863 yılında perakendeci markalar, "Great Atlantic and Pasific Tea" şirketi tarafından satışa çıkarılmıştır. Sonrasında adı A&P olarak değişmiş ve "American's Choice" etiketi altında kendi ürünlerini piyasaya sunmuştur (Savaşçı, 2003: 86).

Perakendecilerin ortaya çıkarmış olduğu ve perakendecilerin adını taşıdığı ürünlerin markaları pek çok tüketici tarafından kullanılmaktadır (Aydın, 2003: 127). Perakendeciler ürettikleri ürünleri ambalajlamada bilgi aktarımına, güvenlik ve çevre konuları ile ilgili dengeleyici çözümler bulmaktadırlar (Bansal ve Kilbourne, 2001: 144).

Perakendeci markası dağıtıcı ve satıcıdan oluşmakta ve genellikle toptancı ve perakendecinin ismini almaktadır. Perakendeci için markanın önemi gün geçtikçe giderek artmakta ve bu doğrultuda

giderek güçlenen perakendeciler tüketici karşısında daha iyi bir konuma gelmektedir (Kurtuluş vd., 2000: 352).

Avrupa’da yaygın olarak kullanılmakta olan perakende markalı ürünlerde, üretici firma pazarlama sürecinde kontrolü perakendeciye bırakmaktadır. Bu durumda tüketicilerin ucuz ürün satın alma ihtiyacı giderilmektedir. Bazı markalar bu durumun haksız rekabete neden olduğunu düşünmektedir. Perakendecilerin kendi ürünlerini göz önüne çıkarmak için daha fazla çaba harcadıkları görülmektedir (Gavcar ve Didin, 2007: 24).

1.2.1. Perakendeci Markasının Perakendeciye Sağladığı Avantajlar ve Dezavantajlar

Son yıllarda tüketiciler perakende markalı ürünleri düşük fiyatlı olduklarından dolayı değil, bu ürünlerin özelliklerini beğendiklerinden ve imalatçı markalı ürünlere göre daha kaliteli olarak algıladıklarından dolayı tercih etmektedirler. Günümüzde perakende markaları ile imalatçı markaların ürün kalitelerinin birbirine benzer olduğu ve tüketicilerin de bunun farkında olarak ürün satın aldığı söylenebilmektedir (Taşkın v.d., 2016:526). İşletmeler tüketicilerin kendilerini tercih etmesi için birbirleriyle kıyasıya bir rekabete girmekte bu yüzden de tüketicileri ikna edebilmek için çeşitli yöntemler kullanmaktadırlar. (Keskin ve Yıldız, 2014: 2).

Tüketicilerin perakendeci marka kullanması perakendeciye çeşitli yararlar sağlamaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Perakendecinin mağazalara olan trafiği artmaktadır (Aksulu, 2000: 332).
- Müşteri bağımlılığının yaratılmasını sağlamaktadır (Aksulu, 2000:332).
- Perakendeciler fiyat belirlerken daha esnek davranabilirler (Savaşçı, 2003:90).
- Perakendeciler kendi markalarını daha düşük maliyetle elde edebilir ve daha düşük fiyata satabilirler (Savaşçı, 2003:90).
- Mağazada yer alan raflarda olan denetim artmaktadır (Aksulu, 2000:332).
- Belirli ürünlerin taklitlerini daha düşük fiyata oluşturabilirler (Savaşçı, 2003:90).
- Mağaza bağlılığı ve farklı mağaza imajı yaratabilirler (Savaşçı, 2003:89).

Perakende markalı ürünler diğer bir yandan perakendeciler için önemli bir risk unsurudur. Ürün kalitesinin düşük olması perakendecinin imajını zedelemektedir. Kalite standartlarına uyum sağlamayan ürünlerin olması perakendecilerin tüketiciler karşısında olumsuz görünmesine neden olmaktadır. Ayrıca, perakende markalı ürününlerin reklamının yapılması diğer ürünlere göre çok daha zordur. Bu nedenle perakendeci markaların güçlenmesi engellenmektedir (Savaşçı, 2003: 91).

Ekonomi ile markanın güç olarak birbirleriyle paralel şekilde hareket ettiği söylenebilir. Ekonomi gelişim gösterdiği zaman ulusal marka üreticileri de reklamlarını arttırarak perakende marka ürünlere geçiş yapmış tüketicileri geri kazanabilirler (Aksulu, 2000: 336).

1.2.2. Perakendeci Markaların Büyümesinde Etkili Olan Faktörler

Perakendecilerin üretime olan ilgilerinin artması ile birlikte, büyük perakendeciler pazarlama kanallarında üreticilere göre daha fazla güç sahibi olmuşlardır. Bununla birlikte perakendeci ürünlerin satışlarında artış meydana gelmiştir (Savaşçı, 2003: 86).

Perakende markası uygulamasını başarı ile yürüten mağazalar, perakende markalı ürünlerin diğer üretici firmaların ürünlerinden farkı olamadığını ve bu fark olmadan pazara sunulduklarında diğer üretici markalı ürünlere göre daha hızlı büyüme gösterdiğini tüketicilere yansıtmaktadırlar. Gelecek dönemler de perakende markalı ürünlerin talebindeki artışın daha büyük oranda olacağı ön görülmektedir (Kurtuluş, 2001: 199).

Perakendeci markalı ürünlerin gelişmesinde etkili olan faktörler vardır. Bunlar (Savaşçı, 2003: 88):

- Üretici markalı ürünlerin fiyatındaki artış,
- Üretici markaların kupon ile ürün satmayı azaltmaları,
- Üretim teknolojisinin gelişmesiyle perakendecilerin ulusal markalar ve market markaları arasında olan kalite farkının azalması,
- Kalite algısında yaşanan değişim,
- Perakendecilerin gücünün artması,
- Tedarikçilerin pazarda mevcut olan boşlukları görmüş olmasıdır.

Tüketiciler kullandıkları ürünlerin maliyetlerini ön planda tutarak öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Tüketicilerin önceden kullandığı ürünlere karşı bağımlılıklarında azalma meydana gelmiştir (Demirci Orel, 2004: 159).

1.2.3. Perakendeci Markaların Pazar Payının Yükselmesinde Etkili Olan Nedenler

Perakende markalı ürünlerin pazar payında son yıllarda önemli artışlar yaşanmaktadır. Bu artışların nedenleri arasında; perakendecinin pazarlık gücünün diğer üretici firmalara göre daha büyük miktarda ve daha ucuza ürün üretmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Fiziksel dağıtımın, ambalaj giderlerinin ve promosyonların düşük olmasının tüketici üzerinde olumlu bir izlenim yaratmasıyla perakende markalı ürünlerin pazar payının arttığı söylenebilir (Savaşçı, 2003: 89).

Sektör de olan arz ve talep dengesinden dolayı perakendeciler tüketicilerin talep etmiş olduğu ürünleri arz etmek istemektedirler. Bundan dolayı perakendeciler talebe karşılık bir sunum yapma ihtiyacı duymaktadırlar. Perakendeciler kendi markalarını üretmek ve ürettikleri ürünleri farklı pazarlama stratejileri ile pazara sunmak istemektedirler (Yelmer, 2004: 40). Bundan dolayı perakendeciler pazar da yer aldıkları pazar payını yükseltmektedirler.

2. Metodoloji

2.1. Örneklem ve Ölçüm Araçları

Araştırma 2016 yılında, Antalya’da yapılan anket formlarından oluşmuştur. Antalya’nın 2015 yılı nüfusu 2 288 456’dır (Tuik, 2016).

Araştırmada, örnek hacminin elde edilmesinde Oransal Örneklem yöntemi kullanılmıştır (Arıkan, 2007);

$$n = \frac{N \cdot p \cdot q}{(N - 1) \cdot D + p \cdot q}$$

N= Ana kitle (2 288 456)

p=0.5, q=0.5

D=(e/z)² (0,0462/1,96)²

D= Hata oranı (0,000555)

z= istatistik değeri (1,96, %95 güven aralığı)

n=450

Araştırmada, 0,0462 hata payı, %95 güven aralığında örnek hacminin 450 olduğu tespit edilmiştir. Anketler 450 kişiye rastgele olarak dağıtılmıştır.

Araştırmada birincil verilerin elde edilmesinde yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu hazırlanırken, literatür taraması yapılarak ulusal ve uluslararası çalışmalardan faydalanılmıştır. Araştırmada anketin ilk kısmında tüketicilerin demografik özelliklerine ilişkin sorular oluşturulmuştur. İkinci kısmında ise perakende marka ürünlerle ilgili tüketici algılarını belirlemeye yönelik 12 adet ifade hazırlanmıştır. Katılımcıların, Perakende Marka Ürünlerle İlgili Tüketici Algısı Ölçeği için 5’li likert kullanılmıştır. Kesinlikle Katılmıyorum(1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum(4), Kesinlikle Katılıyorum (5) şeklinde likert ölçeği belirlenmiştir.

2.2. Verilerin analizi

Araştırmayı, 2016 yılında Antalya’da tüketiciler ile yapılan anketlerden sağlanan veriler oluşturmuştur. Elde edilen veriler SPSS 21 istatistik paket programı ve AMOS kullanılarak çözümlenmiştir. İlk olarak araştırmaya katılan 450 tüketicinin demografik özelliklerine ilişkin değerler verilmiştir. Anket formu hazırlanırken, Gavcar ve Didin (2007), Albar ve Duman (2011)’in yapmış olduğu çalışma ve literatür kısmında verilmiş olan çeşitli makalelerden yararlanılarak anket formu araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Araştırmada, cinsiyete göre Perakende Markalı Ürünlerle İlgili Görüşler arasında farklılığı belirlemek için t testi yapılmıştır. Perakende Marka Ürünlerle İlgili Tüketici Algısı Ölçeği verilerine ise Açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı Faktör analizi

sonucu iki boyut ortaya konmuştur. En önemli faktör Memnuniyet ve Güven olarak tespit edilmiştir. Doğrulayıcı Faktör Analizi ile 2 boyutlu faktör netleştirilmiştir. Belirtilen bu iki faktör için güvenilirlik analizi sonucu belirlenen Cronbach's Alpha değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Araştırma Bulgular

Tablo 1. Tüketicilerin Demografik Özellikleri

f: Frekans, %=yüzde

Cinsiyet	f	%	Yaş	f	%
Kadın	206	45,8	19-24	91	20,2
Erkek	244	54,2	25-30	137	30,4
Toplam	450	100,0	31-36	69	15,3
Meslek	f	%	Yaş	f	%
Emekli	31	6,9	37-42	44	9,8
Memur	61	13,6	43-48	49	10,9
Özel sektör	146	32,4	49-53	21	4,7
Ev hanımı	46	10,2	54-60	25	5,6
İşçi	46	10,2	61 ve üzeri	14	3,1
Öğrenci	71	15,8	Toplam	450	100,0
Serbest meslek	22	4,9	Medeni hal	f	%
Tüccar	27	6,0	Evli	179	39,8
Toplam	450	100,0	Bekâr	204	45,3
Gelir	f	%	Boşanmış	67	14,9
500vealtı	41	9,1	Toplam	450	100,0
501-1500	56	12,4	Eğitim durumu	f	%
1501-2500	85	18,9	İlköğretim	53	11,8
2501-3000	131	29,1	Ortaöğretim	188	41,8
3001-3500	60	13,3	Yükseköğretim	100	22,2
3501-4000	26	5,8	Lisans	89	19,8
4001-4500	29	6,4	Yüksek Lisans	20	4,4
4501veüzeri	22	4,9	Toplam	450	100,0
Total	450	100,0			

Araştırmaya katılanların %45,8'i kadınlardan, %54,2'i erkeklerden oluşmaktadır. Yaş gruplarına göre dağılımları incelendiğinde de %20,2'sinin 19-24, %30,4'ünün 25-30, %15,3'ünün 31-36, %9,8'inin 37-42, %10,9'unun 43-48, %4,7'sinin 49-53, %5,6'sının 54-60, %3,1'inin 61 ve üzeri yaş grubunda olduğu belirlenmiştir. Tüketicilerin, %39,8'inin evli, %45,3'ü bekar, %14,9'u boşanmıştır.

İncelenen ailelerin aylık ortalama gelirleri incelendiğinde, %9,1'i 500 TL ve altı, %12,4'ü 501-1500TL, %18,9'u 1501-2500TL, %29,1'i 2501-3000TL, %13,3'ü 3001-3500TL, %5,8'i 3501-

4000TL, %6,4'ü 4001-4500TL, %4,9'u 4501TL ve üzeri gelire sahiptir. Araştırmaya katılan kişiler mesleğe göre incelendiğinde; %6,9'unun emekli, %13,6'sının memur, %32,4'ünün özel sektör çalışanı, %10,2'sinin ev hanımı, %10,2'sinin işçi, %15,8'inin öğrenci, %4,9'unun serbest meslek sahibi, %6,0'sının tüccar olduğu belirlenmiştir.

Eğitim verilerine ait değerlendirme sonuçlarına göre ankete katılanların, %11,8'inin ilköğretim, %41,8'inin ortaöğretim, %22,2'sinin yüksekokul, %19,8'inin lisans, %4,4'ünün yüksek lisans mezunudur.

Tablo 2. Cinsiyete göre Perakende Markalı Ürünlerle İlgili Görüşler

	Cinsiyet	N	Mean	Sig. (2-tailed)	t değeri
Ürünlerin çeşitliliği fazladır	Erkek	244	3,68	0,036	2,107
	Kadın	206	3,45		
Ürünlerin fiyatlarının daha uygun olması	Erkek	244	3,67	0,021	2,321
	Kadın	206	3,41		
Perakende Markalı Ürünlerin Raflarda Kolay Bulunabilmesinin Ürün Tercihini Etkileme Düzeyi	Erkek	244	3,55	0,024	2,260
	Kadın	206	3,30		
Perakende Markalı Ürünlerin Ambalajının Göze Hitap Etmesinin Ürün Tercihini Etkileme Seviyesi	Erkek	244	3,91	0,096	1,669
	kadın	206	3,72		
Perakende Markalı Ürünlerin Sunumunun Özenli ve Çekici Olmasının Ürün Tercihini Etkileme Düzeyi	erkek	244	3,48	0,018	2,375
	kadın	206	3,21		

Tablo 2'de; cinsiyete göre ürünlerin çeşitliliğinin iyi olduğu görüşü arasında anlamlı bir farklılık ortaya konmuştur(t değeri=2,107 p=0,036<0,05). Erkeklerin ürünlerin çeşitliliğinin iyi olduğu görüşüne ilişkin ortalaması X =3,68 iken, kadınlarınki X =3,45'dir. Bu da bize erkeklerin kadınlara göre perakende marka ürünlerinin çeşitliliğinin fazla olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır. Cinsiyet değişkenine göre ürünlerin fiyatlarının daha uygun olması görüşü arasında anlamlı bir farklılık ortaya konmuştur(t değeri=2,321 p=0,021<0,05). Erkeklerin perakende marka ürünlerin fiyatlarının daha uygun olduğu görüşüne ilişkin ortalaması X=3,67 iken, kadınlarınki X =3,41'dir. Bu da bize erkeklerin kadınlara göre perakende marka ürünlerinin fiyatlarının daha uygun olduğu görüşüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

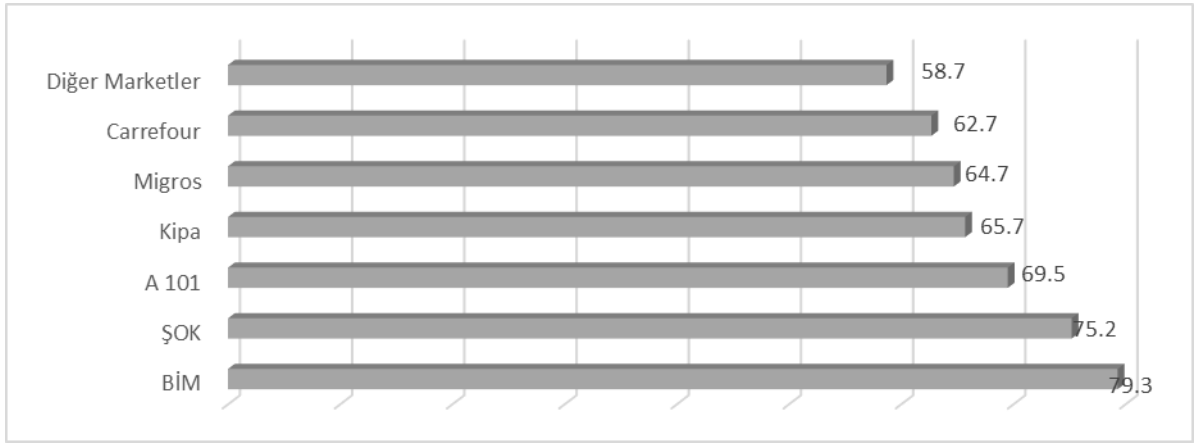
Cinsiyet değişkenine göre perakende markalı ürünlerin raflarda kolay bulunabilmesinin ürün tercihini etkileme düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur (t değeri=2,260 p=0,024<0,05). Erkeklerin perakende markalı ürünlerin raflarda kolay bulunabilmesinin ürün tercihini etkileme düzeyi görüşüne ilişkin ortalaması X =3,55 iken, kadınlarınki X =3,30'dir. Erkekler kadınlara göre daha fazla

perakende markalı ürünlerin raflarda kolay bulunabilmesinin ürün tercihini etkilediğini düşünmektedir.

Cinsiyet değişkenine göre Perakende Markalı ürünlerin ambalajının göze hitap etmesinin ürün tercihini etkileme düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (t değeri=2,260 p=0,096>0,05).

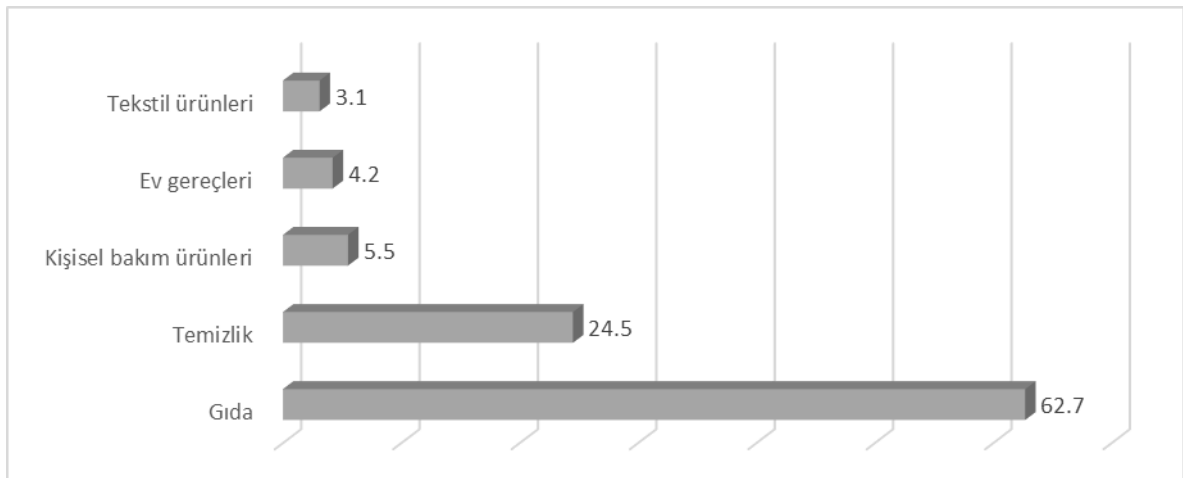
Cinsiyet değişkenine göre Perakende Markalı ürünlerin sunumunun özenli ve çekici olmasının ürün tercihini etkileme düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur (t değeri=2,375 p=0,018<0,05). Erkeklerin Perakende Markalı ürünlerin sunumunun özenli ve çekici olmasının ürün tercihini etkileme düzeyi görüşüne ilişkin ortalaması X =3,48 iken, kadınlarınki X =3,21'dir. Erkekler kadınlara göre Perakende Markalı ürünlerin sunumunun özenli ve çekici olmasının ürün tercihini daha fazla etkilediği görüşüne sahiplerdir.

Şekil 1. Tüketicilerin Perakende Markalı Ürün Tercihleri

Tüketicilerin perakende markalı ürün tercihleri incelediğinde en fazla BİM 'i tercih ettikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla ŞOK, A 101, KİPA, MİGROS, CARREFOUR, Diğer marketlerin takip ettiği görülmektedir.

Şekil 2. Tüketicilerin Perakende Markalı Ürün Grubu Tercihleri

Tüketicilerin perakende markalı ürün tercihlerinde gıda ürünleri %62,7 ile en yüksek payı almıştır. Bunu sırasıyla %24,5 ile temizlik ürünleri, (%5,5) kişisel bakım ürünleri , (%4,2) ev gereçleri ve (%3,1) tekstil ürünleri takip etmektedir. Tüketicilerin, hızla tüketimi gerçekleştirilen gıda ürünlerinde yüksek oranda perakende markalı ürünleri tercih ettiği, temizlik, kişisel bakım ürünleri, ev gereçleri ve tekstil ürünlerinde ise daha düşük oranda perakende markalı ürünleri tercih ettiği belirlenmiştir.

Tablo 3. Tüketicilerin Perakende Marka Ürünleri Algısı Ölçeği KMO ve Bartlett sonuçları

Kaiser Meyer Olkin (KMO)		,860
Bartlett Sphericity Testi	χ^2 (Ki-Kare)	5308,578
	Sd (Serbestlik Derecesi)	66
	P (Olasılık)	0,000*

Araştırmada kullanılan Perakende Marka Ürünleri Algısı Ölçeği verilerine faktör analizi uygulanmıştır. Bunun öncesinde veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığı KMO ve Bartlett's testi ile sınanmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinin sonucu 0,860 bulunmuştur. Test sonucunun 0,50'den büyük olması faktör analizine devam edilebileceği anlamına gelmektedir (Şencan, 2005). Bartlett's testinin $p=0,000$, $p<0,05$ olduğundan değişkenler arasında faktör analizi yapılabilir.

Tablo 4. Tüketicilerin Perakende Marka Ürünleri Algısı Ölçeği

Faktör	Kod	İfadeler	Faktör Yükleri	Faktörün Açımlayıcılığı (%)	Cronbach's Alpha
Faktör 1	S7s1	Sürekli memnun olduğum aynı perakende marka ürünleri satın alırım	,948	45,842	,934
	S7s10	Perakende markaları memnun olduğum için tercih ederim	,931		
	S7s5	Perakende markalarından memnunum	,924		
	S7s11	Perakende markalı ürünler sağlıklıdır	,915		
	S7s2	Perakende markalı ürünler hijyendir	,855		
	S7s9	Perakende markalı ürünler kalitelidir	,829		
	S7s4	Perakende markalı ürünler sağlıklıdır	,442		
	S7s3	Perakende markalı ürünler güveniliridir	,652		
Faktör	S7s7	Perakende markalı ürünlerin	,846	23,217	,804

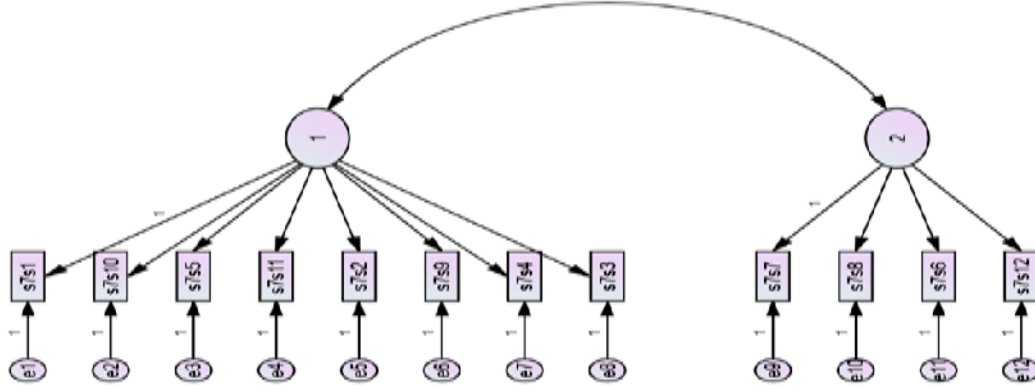
2		indirimleri daha fazladır			
	S7s8	Perakende markaları ucuzdur	,781		
	S7s6	Perakende markalı ürünlerin promosyonu daha fazladır	,761		
	S7s12	Perakende markalı gıda ürünlerine yönelik oluşturulan mağaza kartları fiyat indirimi sağlar	,729		

Tüketicilerin Perakende Marka Ürünleri Algısı Ölçeği verilerine faktör analizi yapılması neticesinde 2 alt boyut ortaya çıkmıştır. Faktör 1 Memnuniyet ve Güven, Faktör 2 Fiyat, olarak adlandırılmıştır. İfade edilen iki faktör için Cronbach's Alpha değerleri 0,50'nin üzerindedir. Faktör analizi sonucu toplam varyansın %69,059'ünü açıklayan 2 faktör elde edilmiştir. Tüketicilerin Perakende Marka Ürünleri Algısı Ölçeğinin tümü için Cronbach's Alpha değeri 0,886 olarak bulunmuştur.

Faktör 1, 8 maddeden oluşmaktadır. Bu boyut altında yer alan maddelerin faktör yük değerleri 0,948 ile 0,442 arasında değişmektedir. Faktör 2 ise 4 maddeden oluşmaktadır. Faktör 2'nin faktör yük değerleri 0,846 ve 0,729 arasında değişmektedir. Faktör 1 varyansın %45,842'sini, Faktör 2 varyansın %23,217'sini açıklamaktadır.

Faktör analizi, aralarında ilişki bulunduğu düşünülen çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırmak için, daha az sayıdaki temel boyuta indirgemek ve özetlemek olan bir grup çok değişkenli analiz tekniğidir (Altunışık vd., 2007). Açıklayıcı faktör analizi, bir araştırmacı verinin temelini oluşturan faktör miktarı hakkında bir hipotez oluşturmak için yeterli bir kanıtı sahip olmadığında, değişkenler arasındaki kovaryansı açıklayan faktörlerin doğası ve sayısını tespit etmede veriyi keşfetmek için kullanılır (Stevens, 1996). Doğrulayıcı faktör analizi ise (DFA) başlı başına bir araştırma yöntemi olarak adlandırılan yapısal eşitlik modellemesinin (YEM) bir türüdür (Şimşek 2007). DFA, Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) (Explanatory Factor Analysis: EFA) ile belirlenen faktörlerin, hipotez ile belirlenen faktör yapılarına uygunluğunu test etmek üzere yararlanılan faktör analizidir. AFA, hangi değişken gruplarının hangi faktör ile yüksek düzeyde ilişkili olduğunu test etmek için kullanılırken, belirlenen sayıda faktöre katkıda bulunan değişken gruplarının bu faktörler ile yeterince temsil edilip edilmediğinin belirlenmesi için DFA'dan faydalanılır (Ayteç ve Öngen, 2012).

Şekil 3. PMÜA Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

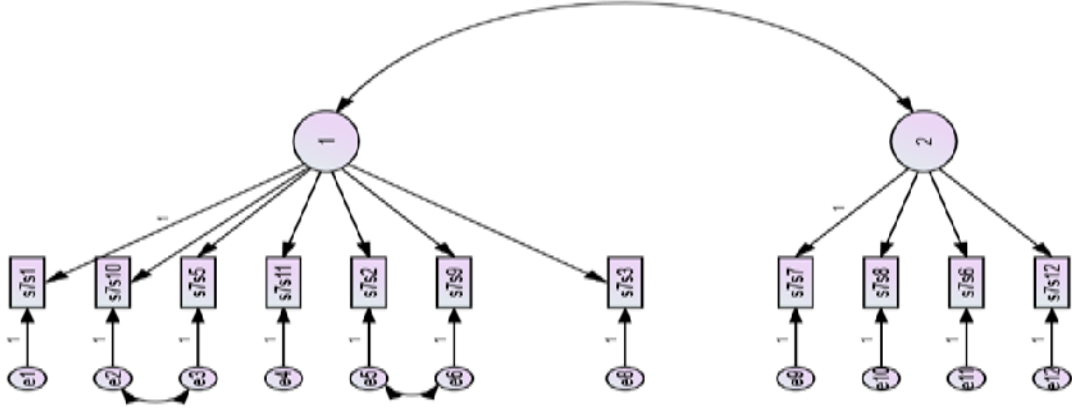

Tablo 5. PMÜA Ölçeği Uyum Değerleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Model Değerler	Ait
χ^2/df (CMIN/df)	≤ 3	$\leq 4-5$	18,059	
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	,806	
CFI	$\geq 0,97$	$\geq 0,95$,829	
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	,195	
NFI	$\geq 0,95$	0,94-0,90	,822	
RMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	,089	

Modelde yer alan ifadelerin, standardize edilmiş Beta değeri 0,700'ün altında belirlenmiştir. Modelin uyum değerleri kabul edilen aralığın çok gerisindedir. Model uyumu için χ^2 , χ^2/df , GFI, IFI, CFI ve RMSEA değerlerine bakılmaktadır (Meydan ve Şeşen, 2011, s. 37). Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum değerleri; CMINDF=18,059, GFI= 0,806, CFI= 0,829, RMSEA= 0,195, NFI= 0,822, RMR = 0,89'dur. Elde edilen değerler iyi uyum veya kabul edilebilir uyumu ifade etmemektedir. Bu sebeple modelin uyum değerlerini elde edebilmek için beta değeri düşük olan ifadeler modelden atılmıştır. Bunlar, F1 alt boyutu için X4, X5 numaralı ifadelerden oluşmaktadır. F2 alt boyutundan hiçbir ifade atılmamıştır.

Şekil 4. PMÜA Ölçeği Düzeltilmiş Doğrulayıcı Faktör Analizi

PMÜA ölçeğine yönelik ifadelerin azaltılmasından sonra F1 alt boyutu için “e2-e3” ve “e5-e6” hata terimleri arasında kovaryans ilişkisi yapılmıştır. Modelin son şekliinden sonra yeniden

Uyum ölçüleri	İyi uyum	Kabul edilebilir uyum	Modele ait değerler
χ^2/df (CMIN/df)	≤ 3	$\leq 4-5$	3,232
GFI	$\geq 0,90$	0,89-0,85	,934
CFI	$\geq 0,97$	$\geq 0,95$,951
RMSEA	$\leq 0,05$	0,06-0,08	,076

Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmış ve uyum değerlerine tekrardan bakılmıştır.

Tablo 6. PMÜ İlgili Algı Ölçeği Düzeltilmiş Doğrulayıcı Faktör Analizi

NFI	$\geq 0,95$	0,94-0,90	,931
RMR	$\leq 0,05$	0,06-0,08	,061

Tablo 6’da, Düzeltilmiş Doğrulayıcı faktör analizinde ortaya çıkan uyum değerleri; CMINDF= 3,232, GFI= 0,934, CFI= 0,951, RMSEA= 0,076, NFI=,931, RMR=0,061’dir. Tablo5’e göre, tüm uyum değerleri “kabul edilebilir uyum”dur. Model bu şekli ile kabul edilebilir düzeydedir.

SONUÇ

Son yıllarda perakendeci firmaların daha yaygın ve güçlü hale gelmesiyle birlikte perakende markalı ürünler de raflarda yerini almaya başlamıştır. Bunun gelişmesinde perakende markalı ürünlerin daha ucuz olması ve üretici markalı ürünlerin kalitesine yakın ürünler üretilebilmesinin etkisi büyüktür. Birçok sektörde perakende markalı ürünler üretici markalı ürünlerin en büyük rakibi haline gelmiştir. Bu çalışmada tüketicilerin perakende markalı ürün algısı ölçülmeye çalışılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerini belirlemek için sorulan sorulardan alınan cevaplara göre katılımcıların %45,8’i kadın, %54,2’si ise erkeklerden oluşmaktadır. Ürün çeşitliliğinin iyi olduğuyla ilgili olarak cinsiyete göre farklılık olup olmadığı incelendiğinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Sonuçlara göre erkekler kadınlara göre perakende marka ürünlerin çeşitliliğinin daha fazla olduğunu düşünmektedir. Cinsiyet değişkenine göre ürünlerin fiyatlarının daha uygun olması görüşü arasında da anlamlı bir farklılık ortaya konmuştur. Erkeklerin perakende marka ürünlerin fiyatlarının daha uygun olduğu görüşüne ilişkin ortalaması $X=3,67$ iken, kadınlarınki $X=3,41$ ’dir. Bu da bize erkeklerin kadınlara göre perakende marka ürünlerinin fiyatlarının daha uygun olduğu görüşüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Perakende markalı ürünlerin raflarda kolay bulunabilmesinin ürün tercihini etkileme düzeyi arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Erkekler kadınlara göre daha fazla perakende markalı ürünlerin raflarda kolay bulunabilmesinin ürün tercihini etkilediğini düşünmektedir.

Cinsiyet değişkenine göre perakende markalı ürünlerin ambalajının göze hitap etmesinin ürün tercihini etkileme düzeyi arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Cinsiyet değişkenine göre perakende markalı ürünlerin sunumunun özenli ve çekici olmasının ürün tercihini etkileme düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Erkekler kadınlara göre

perakende markalı ürünlerin sunumunun özenli ve çekici olmasının ürün tercihini daha fazla etkilediği görüşüne sahiplerdir.

Tüketicilerin perakende markalı ürün tercihleri incelendiğinde ise en fazla BİM 'in tercih edildiği, bunu sırasıyla ŞOK, A 101, KİPA, MİGROS, CARREFOUR ve diğer marketlerin takip ettiği görülmektedir. Tüketicilerin perakende markalı ürün tercihlerinde %62,7 ile gıda ürünleri en yüksek payı almıştır. Bunu sırasıyla %24,5 ile temizlik ürünleri, (%5,5) kişisel bakım ürünleri , (%4,2) ev gereçleri ve (%3,1) tekstil ürünleri takip etmektedir. Tüketicilerin, hızla tüketimi gerçekleştirilen gıda ürünlerinde yüksek oranda perakende markalı ürünleri tercih ettiği, temizlik, kişisel bakım ürünleri, ev gereçleri ve tekstil ürünlerinde ise daha düşük oranda perakende markalı ürünleri tercih ettiği belirlenmiştir.

Yapılan bu çalışmada faktör analiziyle perakende markalı ürünlerin tüketici algısı ölçeği belirlenmiştir. Bu ölçeğe göre faktörler, memnuniyet ve güven, fiyat olarak 2 alt boyuta ayrılmıştır. Daha sonra doğrulayıcı faktör analiziyle bu alt boyutlar netleştirilmiştir. Analiz sonucunda, tüketicilerin perakende marka ürünlerden memnun olduğu ve güvendiği, bu ürünlerin fiyatlarının ucuz olduğunu algıladıkları tespit edilmiştir.

Perakende markalı ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışı üzerine etkilerinin incelendiği araştırmalara önem giderek artmaktadır. Perakendecilerin, perakende markalı ürünleri geliştirmek için gerekli çalışmalara ağırlık verdiği görülmektedir. Bu çalışma ile tüketicilerin perakende markalı ürünleri seçme konusundaki tercihleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma tüketicilerin perakende markalı ürünlerin seçimi ile ilgili düşüncelerinin ne olduğu konusunda yol göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aksulu, İ. (2000). Tüketiciyi Perakendeci Markasına Yönelten Nedenler. *Ulusal Pazarlama Kongresi*. 16-18 Kasım Antalya.
- Albar, B. ve Duman, T. (2011). Bir Tüketici Grubu Olarak Kadınların Perakende Markalı Ürünlere KARŞI Turumları: Giresun İli. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(38), s. 79-100.
- Arıkan, R., *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*, 6.Baskı, ISBN:975-8784-35-8, Ankara, 2007.
- Altunışık, R., Özdemir, Ş., Torlak, Ö. (2002). *Modern PAzarlama*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Altunışık, R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S. ve Diğerleri. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları*. 5. Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Arıkbay, C. (1996). *Perakendecilikte Gelişmeler ve Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.

-
- Aydın, K. (2003). Müşterilerin Perakendeci Markalara Karşı Tutumlarının Ölçülmesine İlişkin Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 8(2), s. 125-146.
- Aytaç, M. ve Öngen, B. (2012). Doğrulayıcı Faktör Analizi İle Yeni Çevresel Paradigma Ölçeğinin Yapı Geçerliliğinin İncelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi*, s. 14-22.
- Bansal, P. ve Kilbourne, W. (2001). The Ecologically Sustainable Retailer. *Journal Of Retailing And Consumer Services*, 8, s. 139-146.
- Berman, B. ve Evans, J. (2010). *Retail Management: A Strategic Approach*. New Jersey: Prentice Hall International Inc.
- Cop, R. ve Türkoğlu, S. (2008). Market Markalı Ürünlerle İlgili Tüketici Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), s. 70-90.
- Demirci Orel, F. (2004). Market Markaları ve Üretici Markalarına Yönelik Tüketici Algılamaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), s. 157-174.
- Gavcar, E. ve Didin, S. (2007). Tüketicilerin "Perakendeci Markalı" Ürünleri Satın Alma Kararlarını Etkileyen Faktörler: Muğla İl Merkezi'nde Bir Araştırma. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), s. 21-32.
- Ginsberg, J. ve Bloom, P. (2004). Choosing the Right Green Marketing Strategy. *Fall, MIT Sloan Management Review*, s. 79-84.
- Gök, A. ve Türk, M. (2011). Perakendeci İşletmelerde Çevreyi Koruma Bilinci Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), s. 125-152.
- Keskin, H.D. ve Yıldız S., (2014).Tüketicilerin Marka Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler İle Marka İmajı'nın Marka Değeri Üzerindeki Etkileri: Trabzon Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), s. 1-13.
- Korkmaz, A. (2000). Faktör analizi ve parametrik olmayan teknikler ile ceza yargılama sürecinin son oluşturma sürecinin incelenmesi. *Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi*.
- Kurtuluş, K., Kurtuluş, S., Yeniçeri, T., Yaraş, E. (2001). Perakendeci Markalı Ürünleri Satın Alanları Ayırmada Kullanılabilecek Temel Belirleyiciler. 6. *Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
- Kurtuluş, S., Kurtuluş, K., Yeniçeri, T., Yaraş, E. (2000). Tüketicilerin Perakendeci Markası Tercihleri Üzerine Bir Pilot Araştırma. 5. *Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiri Kitabı*, (s. 349-371). Antalya.
- Mucuk, İ. (1994). *Pazarlama İlkeleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Özbucak Albar, B. (2014). Tüketicilerin Özel Markalı Ürünleri Satın Almasına Tutundurma Stratejilerinin Etkisi: Giresun İlinde Bir Uygulama. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), s. 99-115.

-
- Özguven, N. (2011). Kriz Döneminde Küresel Perakendeci Aktörlerin Performanslarının Topsis Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), s. 151-162.
- Pala, M. ve Saygı, B. (2004). *Gıda Sanayinde Büyük Mağazaların Özel Markalı Ürün Uygulamaları*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Rızaoğlu, B. (2007). *Turizm Pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Savaşçı, İ. (2003). Perakendecilikte Yeni Eğilimler: Perakendeci Markaların Gelişimi ve Türkiye'de ki Uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi*, 10(1), s. 85-102.
- Stevens, J. (1996). *Applied multivariate statistics for the social sciences*.
- Şekerkaya, A. ve Cengiz, E. (2010). Tüketicilerin Perakende Market Zincirlerine Yönelik Yapmış Oldukları Satın Alma Sıklıklarına Göre Bölümlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), s. 73-99.
- Şimşek, Ö. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.
- Taşkın ,Ç., Karadamar, A.A., Öztürk, O., İkiz, G. (2016). Perakende Marka Değerinin Öncülleri: IKEA Markası Üzerinde Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi* 8/4, s. 522-544.
- Tek, Ö. ve Orel, F. (2006). *Perakende Pazarlama Yönetimi* (2 b.). İzmir: Birleşik Matbacılık.
- Varinli, İ. ve Oyman, M. (2013). *Perakendeciliğe Giriş*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını, No:1808.
- Yelmer, E. (2004). Kişisel Tüketimimizde Kullanmayacağımız Ürünü Satmıyoruz. *Private label Magazin*(1).
- Yücel, N. (2010). Mağaza Markalı Ürünlere Yönelik Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(19), s. 95-105.

VALİ RECEP YAZICIOĞLU’NUN YÖNETİM DÜŞÜNCESİNİN GÜNÜMÜZE YANSIMASI: SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER¹

Yasemin MAMUR IŞIKÇI²

ÖZ

Bu çalışmada Recep Yazıcıoğlu'nun Türkiye'nin kamu yönetiminin işleyiş ve örgütlenmesine yönelik getirdiği eleştirilerin, görüş, düşünce ve çözüm önerilerinin irdelenmesi ve günümüzde hızla uygulamaya geçirilen yeniden yapılanma çalışmaları ile bağının kurulması amaçlanmaktadır. Literatüre dayalı araştırmalar bağlamında tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada, Yazıcıoğlu'nun uygulamalarına, görüş ve düşüncelerine, yaşam öyküsüne ilişkin dokümanlar analiz edilmiştir. Böylece, Yazıcıoğlu'nun kamu yönetiminin işleyiş ve yapısı ile ilgili saptadığı sorunlar ve bu sorunlara yönelik geliştirmiş olduğu öneriler tespit edilmeye çalışılmış, ardından da bu önerilerin ne kadarının günümüzdeki yeniden yapılanma çalışmalarına yansıdığı belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda Yazıcıoğlu'nun tespitlerinin büyük çoğunluğunun yürütülmekte olan reform çalışmalarının içeriğinde yansıma bulduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Recep Yazıcıoğlu, bürokrasi

THE REFLECTION OF THE MANAGEMENT THOUGHT OF GOVERNOR RECEP YAZICIOĞLU TO THE PRESENT DAY: PROBLEMS AND SOLUTIONS

ABSTRACT

This study aims to present an evaluation of Recep Yazıcıoğlu's criticism against the Turkish system of public management as well as his thoughts, opinions, and solutions proposed by him, and to show how these can be linked with the current restructuring efforts. For the purposes of this study, methods of historical and descriptive research have been employed. In this regard, the autobiography of Mr. Yazıcıoğlu as well as documents regarding his practices, opinions, and thoughts have been analyzed and presented. Tried to be detected Problems that Yazicioglu perceives about the functioning and structure of public administration And then tried to determine how much of these proposals were reflected in our current restructuring efforts. At the end of the study, most of the determinations of Yazicioglu were found to be reflected in the content of the reforms being conducted.

Keywords: Public Administration, Recep Yazıcıoğlu, bureaucracy

¹ Bu makale, 30 Eylül 2015 tarihinde Uluslararası Erzincan Sempozyumunda sunulan “Vali Recep Yazıcıoğlu'nun Anlayışında Mülki İdare Sistemi: Sorunlar ve Çözümler” başlıklı bildirinin genişletilmiş versiyonudur.

² Yrd. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, e posta: yasemin.mamur@giresun.edu.tr

GİRİŞ

Türkiye’de kamu yönetimi sisteminin, taşınmış olduğu yapısal, örgütsel, işlevsel sorunlar yüzünden halkın ihtiyaç ve beklentilerine cevap veremediği, değişen sosyal, siyasal ve ekonomik koşullara uyum sağlayamadığı ve bu nedenle esaslı bir yapılanma geçirmesi gerektiği yönünde pek çok değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak bu söylemleri, mülki idare sisteminin içinden gelen bir bürokrat olan Vali Recep Yazıcıoğlu’nun, yeniden yapılandırma çalışmaları hız kazanmadan önce dile getirmiş olması dikkat çekici bir durumdur. Diğer yandan, Vali Yazıcıoğlu, mevcut sistemi eleştirel olarak değerlendirmiş, sorunlarına kafa yormuş, çözüm yolları aramış, kamu yönetimine yönelik reform taleplerini yüksek sesle ve korkusuzca dile getirmiş ve halkı yönetimden dışlayan anlayışa yönelik çıkışlar yaparak kendinden sürekli söz ettirmiş bir kamu yöneticisidir. Bu yönleri ile Yazıcıoğlu’nun hayatı, yönetsel uygulamaları yönetim anlayışı ve kamu yönetimi sistemine yönelik çözümlenmeleri, günümüzde yaşanan yeniden yapılanma düzenlemelerinin hem nedenlerine hem de içeriğine ışık tutması açısından incelenmeye değer bir konudur.

Öte yandan Yazıcıoğlu’nun, sorunun çözüme yönelik önerileri günümüzde yürütülmekte olan reform çalışmalarının içeriğinde yansıma bulmuş olması daha da çok dikkat çekmektedir. Bu nedenle Recep Yazıcıoğlu’nun kamu yönetimine yönelik getirdiği eleştirilerin, görüş, düşünce ve çözüm önerilerinin, günümüzde hızla uygulamaya geçirilen yeniden yapılanma çalışmaları ile bağının kurularak irdelenmesi gerekmektedir.

Tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada Yazıcıoğlu’ nun kamu yönetiminin işleyiş ve örgütlenmesine ilişkin eleştirileri ve önerilerinin günümüzdeki yeniden yapılanma düzenlemeleri ışığında çözümlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Yazıcıoğlu’nun görüş ve düşüncelerine, yaşam öyküsü ile uygulamalarına ilişkin dokümanlar analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikle “kamu yönetimi” kavramı tanımlanıp ardından Türkiye’de kamu yönetiminin örgütlenmesi kısaca açıklanmış sonraki aşamalarda da Vali Recep Yazıcıoğlu’nun hayatına ve kamu yönetimi ile ilgili değerlendirmelerine yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda da Recep Yazıcıoğlu’nun bu değerlendirmelerinin son yeniden yapılanma düzenlemeleri ile ilişkisi kurulmuştur.

I. TÜRKİYE’DE KAMU YÖNETİMİNİN ÖRGÜTLENMESİ

Parlak ve Sobacı, Kamu yönetimini, dar anlamda yasama ve yargılamanın dışında kalan yürütmeye dâhil tüm kamu kurum ve kuruluşları ile bunların çalışmaları; geniş anlamda ise, düzenli toplumlarda kamu gücünün örgütlenişi ve işleyişi (Parlak ve Sobacı, 2012:22) olarak tanımlamaktadırlar. Ergun ve Polatoğlu’da (1988:3-5) kamu yönetimini devlette ya da ona bağlı kuruluşlarda eylemde bulunan kişilerin ve kümelerin davranışlarıyla ilgili bir alan olarak tanımlamaktadırlar. Demek oluyor ki, kamu yönetiminin temel ilgi alanını devletin örgütlenişi ve işleyişi oluşturmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşuna ilişkin temel siyasal özellik, 1982 Anayasası'nın 3. maddesinde "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür" hükmüyle düzenlenmiştir. Devlet yapısını belirleyen bu siyasal temel ilke, kamu yönetiminin örgütlenmesini de biçimlendirmiştir. Anayasa temel yönetim ilkesini idarenin bütünlüğü olarak belirlemiştir (Ertürk Keskin, 2015).

Bu anlayış 1982 Anayasası'nın 123. maddesinde de ; "idare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır" ifadeleri ile açıklanmaktadır. Bu şekilde Anayasa idareyi, Cumhuriyetin temel organları başlıklı üçüncü kısmının ikinci bölümünde düzenleyerek merkezden yönetim ve yerinden yönetim şeklinde örgütlemiştir.

A. Türkiye'de Merkezi Yönetimin Örgütlenmesi

Merkezi yönetim merkeze ait olduğu, kamu hizmetlerinin tek elde toplandığı yönetim modelidir. Merkezi yönetim başkent ve taşra olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Bakanlar Kurulu makamları ile merkezi yönetime danışmanlık yapan ve görevlerini yerine getirmesinde yardımcı olan bazı kurumlar merkezin başkent örgütünü oluştururlar. Başbakanlık ve bakanlıklara bağlı kuruluşların merkez ve taşra teşkilatları da merkezi yönetim kapsamı dahilindedir. Bakanlıkların taşra örgütü, kuruluş amaçlarını gerçekleştirebilmek ve görevlerini yerine getirebilmek için il valisine bağlı il kuruluşları, kaymakama bağlı ilçe kuruluşları ve doğrudan merkeze bağlı taşra kuruluşlarından oluşabilmektedir.

İl Yönetimi: 1982 Anayasası'nın 126. Maddesine göre merkezî idare, kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır. İl ve ilçelerin kurulması, kaldırılması, merkezlerinin belirlenmesi, adlarının değiştirilmesi bir ilçenin başka bir ile bağlanması kanunla olmaktadır. İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır. Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatlar bölge teşkilatını oluşturur. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Anayasa'nın 126. maddesi, merkezi yönetimin taşrada örgütlenmesi için gerekli çerçeveyi oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi Anayasa'ya göre merkezi yönetimin temel taşra örgütlenme birimi "il"dir. Bakanlıkların, genellikle her ilde hizmet birimleri bulunmaktadır. Bu bakımdan iller, merkezi yönetimin başkent örgütünün küçültülmüş bir biçimidir. Bakanlıklar, bölge kuruluşları da oluşturabilmektedir. Bu anlamda, "il" merkezi yönetimin temel örgütlenme birimi, "bölge" ise istisnai bir yapıdır (Eryılmaz, 2015:150,151).

Ülkemizde ilin yönetim açısından iki önemli özelliği bulunmaktadır. İlin birinci özelliği, merkezi yönetimden ayrı ve tüzel kişiliği olan bir yerel yönetim birimi olmasıdır ki buna il özel idaresi denilmektedir. İkinci özelliği ise; merkezi yönetimin taşradaki mülki taksimatı içinde yer alan birim

olmasıdır ki buna da valilik-vilayet denilmektedir. Bu bakımdan il, hem bir yerel yönetim birimi hem de merkezi yönetimin taşradaki örgütlenmesidir. Merkezi Yönetimin taşra örgütü olan ilin idaresi, “vali”, “il müdürleri”, ve “il idare kurulu” olmak üzere üç birimden oluşmaktadır (Eryılmaz, 2015:154).

İl yönetiminin başında vali bulunmaktadır. İllerin başında bulunan valiler, ilde devletin ve hükümetin temsilcisi ve ayrı ayrı her bakanlığın mümessili; bunların idari ve siyasi yürütme vasıtasıdır. Vali ilde hem devleti hem de hükümeti temsil eder. Ayrıca ilin yönetiminden her bakana karşı ayrı ayrı sorumludur. İl İdaresi Kanunu’na göre valiler yargı ve askeri teşkilat dışında kalan bütün devlet daire, müessese ve işletmelerini, özel iş yerlerini, özel idare, belediye, köy idareleri ile bunlara bağlı kuruluşları denetler, teftiş eder, yönlendirir ve bunlar arasındaki eşgüdümü sağlar.

Kamu yönetim sistemimizde vali istisnai bir memurdur. Yani atanması, özlük hakları vs. bakımından diğer devlet memurlarının tabii oldukları mevzuata tabii değildir. İçişleri Bakanlığı’na bağlı olan vali Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle, yani İçişleri Bakanlığı’nın önerisi, Bakanlar Kurulu Kararı ve Cumhurbaşkanı onayı ile atanmaktadır.

Her bakanlığın illerde bir teşkilatı ve bu teşkilatın başında da bir il müdürü bulunmaktadır. İl müdürleri valinin emri altındadırlar ve kendi görev alanlarına giren faaliyetlerin yürütülmesinden dolayı valiye karşı sorumludurlar (Eryılmaz, 2015:155).

İl müdürlerinin dışında il yönetiminde valiye yardımcı olmak üzere ayrıca İl İdare Kurulları vardır. İl İdare Kurulunun görevi de valiye yardımcı olmak ve danışmanlık yapmaktır. İl İdare Kurulu, valinin başkanlığındaki hukuk işleri müdür, defterdar, milli eğitim, sağlık, gıda, tarım ve hayvancılık, çevre ve şehircilik müdürlerinden oluşmaktadır.

İlçe Yönetimi: İl yönetiminin bir alt kademesi ilçedir. İlçe genel idaresinin başı kaymakamdır. Kaymakam ilçede vali gibi hem devletin hem hükümetin temsilcisi değil, yalnızca hükümetin temsilcisidir. Kaymakam, valinin hiyerarşik yönetimi ve denetimi altındadır. Bununla birlikte kaymakam da vali gibi adli ve askeri örgütler hariç olmak üzere bakanlık örgütleri eliyle çalışır. Kaymakam yine validen farklı olarak kariyer mesleğinden gelir. Seçilmesi, yetiştirilmesi, atanması ve yer değiştirilmesi belli kurallara bağlanmıştır. Bu anlamda meslek memurudur ve vali gibi siyasal bir kişiliği yoktur. Atanması da validen farklıdır. “Ortak kararnameyle”, yani İçişleri Bakanının oluru üzerine Cumhurbaşkanı ataması ile olur (Özer, vd., 2015:337). Kaymakam, ilçede dirlik ve düzeni sağlamakla yükümlüdür. Kaymakam, ayrıca, yasa tüzük ve yönetmeliklerin yayınlanmasını ve uygulanmasını sağlar; valinin emir ve talimatlarını yürütür.

İlde olduğu gibi ilçede de kaymakamın başkanlığında idare kurulu (İlçe İdare Kurulu) görev yapmaktadır. İl İdaresi Kanununa göre ilçe idare kurulu kaymakamın başkanlığında yazı işleri müdürü, mal müdürü, hükümet hekimi, milli eğitim müdürü, tarım ve köy işleri müdüründen oluşmaktadır (Özer, vd., 2015: 337).

Her ilde birden fazla ilçe bulunmaktadır. İl merkezi ile hiçbir ilçeye bağlı olmayan köy ve bucakların oluşturdukları alana ise merkez ilçe denilmektedir. Büyükşehir belediye yönetimi olan illerin dışındaki şehirlerin merkez ilçelerinde kaymakam bulunmamaktadır. Buralarda merkez ilçe doğrudan il valisinin sorumluluğu ve denetimi altındadır. Büyükşehir yönetimi kurulan kent merkezlerinde ise “merkez ilçe” yerine başında kaymakamların olduğu birden fazla ilçe bulunmaktadır. Bu ilçeler de diğer ilçeler gibi örgütlenmişlerdir (Eryılmaz, 2015:154).

Bucak Yönetimi 5442 sayılı İl İdaresi Kanununa göre bucak, coğrafya, ekonomi, güvenlik ve mahalli hizmet bakımlarından aralarında ilişki bulunan kasaba ve köylerden meydana gelen bir idare bölümüdür (Özer vd., 2015:337). 10 Ekim 2014 tarihli ve 6552 sayılı Kanunla bucakların varlığına tüm illerde son verilmiştir.

Bölge Yönetimi: 1982 Anayasasının 126. maddesine göre kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Bölge düzeyinde örgütlenmeye gidebilmek için, bunun kuruluş kanununda ön görülmüş olması gerekmektedir. Bölge kuruluşlarının kurulması, kaldırılması, merkezleri ile bölge müdürlüklerine dahil olacak illerin belirlenmesi Bakanlar Kurulu kararı ile olmaktadır.

B. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Örgütlenmesi

Yerel yönetim organları, merkezi idarenin üstlenmediği kamu hizmetlerinin yürütülmesinden sorumlu, merkezden ayrı ve özerk kamu idareleridir (Özçağlar, 2005:4-5). Anayasaya göre, devletin idari teşkilat yapısı içinde il genelini kapsayan il özel idareleri, şehir ve kasabalardaki belediyeler, köylerdeki muhtarlıklar yerel yönetimler içinde tanımlanmaktadır.

İl Özel İdaresi: İl Özel İdaresi “il” denilen idari coğrafyada faaliyet gösteren yerel yönetim birimidir. Belediye ve köylerin faaliyetleri, belirli bir yerleşim alanı ile sınırlı olduğu halde, il özel idaresinin hizmetleri, yerleşim alanı içi ve yerleşim alanı dışı, il sınırları içindeki bütün bölgeyi kapsamaktadır. Bu bakımdan il özel idaresi merkezi yönetimle diğer yerel yönetimler arasında, belediyeler ve köylerde veya bunlar arasında yerel ortak hizmetler yürüten “ara düzey” bir yerel yönetim birimi olarak tanımlanabilir (Eryılmaz, 2015:180).

Bir yerde il özel idaresi kurulabilmesi için, söz konusu yerin il statüsüne kavuşturulması yeterlidir. Başka bir ifadeyle bir yerleşim biriminin kanunla il statüsüne kavuşturulması ile birlikte, başka bir işleme gerek kalmaksızın, otomatik olarak orada il özel idaresi de kurulmuş olmaktadır. Bu bakımdan merkezi yönetimin taşra örgütü olan il ile yerel yönetim birimi olan il özel idaresinin hizmet yürüttükleri alan aynıdır. Ayrıca il genel yönetiminin başı olan vali, aynı zamanda il özel idaresinin de yürütme organıdır (Eryılmaz, 2015:180). İl Özel İdaresinin organları, İl Özel İdaresinin karar organı olan İl genel meclisi, danışma organı olan İl encümeni ve İl Özel İdaresinin başı ve temsilcisi olan validen oluşmaktadır.

İl Özel İdaresi ile ilgili en son düzenleme, 2003 yılında başlayan kanun yönetiminde yeniden yapılanma çerçevesinde, 22 Şubat 2005 tarihinde kabul edilen 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. Adı geçen kanun, ile İl özel idarelerinin özerkliği güçlendirilmiştir.

Belediyeler: Türkiye’de iki tür belediye vardır: Belediye ve büyükşehir belediyesi. Belediyeler il, ilçe ve belde belediyeleri olarak kademelendirilmiştir. Diğeri ise yalnızca büyükşehirlerde kurulan büyükşehir belediyeleridir. Büyükşehir belediyeleri de ilçe büyükşehir belediyesi ve büyükşehir belediyesi olmak üzere iki kademeli bir sisteme sahiptir. (Eryılmaz, 2015:191). Belediyenin organları, karar organı olan Belediye Meclisi, danışma organı olan Belediye encümeni ve belediyenin başı ve temsilcisi olan belediye başkanından oluşmaktadır. Belediye Başkanı halk tarafından 5 yıllığına seçilmektedir.

“Türkiye de tüm hukuki kriterlere sahip gerçek anlamdaki belediyelerin ortaya çıkması ilk olarak 1930 yılında olmuştur. Hemen arkasından 1580 Sayılı Belediye Kanunu, ülkemizdeki belediyeçilik deneyimine önemli katkılar sağlamış ve yerini 75 yıllık bir uygulamadan sonra 3 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilen 5393 Sayılı Belediye Kanunu’na bırakmıştır. Bu kanun kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması sürecinde belediye yönetimine önemli yenilikler getirmiştir” (Eryılmaz, 2015:191).

Köyler: Köylerin yönetimi 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanununa göre olmaktadır. Köyün kurulabilmesi için o yerleşim yerinin, nüfusu yüz elliden çok ve iki binden az olması gerekir. 6360 sayılı yasa ile büyükşehir olan illerde köyler mahalleye dönüştürülmüştür.

II. RECEP YAZICIOĞLU’NUN YAŞAMI, UYGULAMALARI VE KAMU YÖNETİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Recep Yazıcıoğlu, 2 Haziran 1948’de Trabzon’un Sürmene ilçesine bağlı Köprübaşı nahiyesinin Yılmazlar köyünde doğmuştur. 1968 yılında Ankara Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra, aynı yıl Aydın Maiyet Memuru (kaymakam vekili) olarak ilk görevine başlamıştır (Erdoğan, 2001: 134). Aydın’daki görevinin ardından kaymakam vekili olarak sırasıyla Artvin-Ardanuç, Çorum-Sungurlu ve Aydın-Bozdoğan’da görev yapmıştır (Pabuçcu, 2005:17). 1971-1984 yılları arasında sırasıyla Rize-Kalkandere, Adana-Bahçe, Ağrı-Hamur, Çanakkale- Ayvacık, Hatay-Kırıkhan, Çorum-Alaca ve Bolu-Akçakoca kaymakamlıkları görevinde bulunmuştur. 1984 yılında da Tokat Valiliğine, 1989 yılında Aydın Valiliğine 1991 yılında Erzincan Valiliğine, 1999 yılında Merkez Valiliğine, 2003 yılında da Denizli Valiliğine atanmıştır. 02 Eylül 2003 Salı günü Polatlı yakınlarında otomobilinin kaza yapması sonucu ağır yaralanmış ve 08 Eylül 2003’de Ankara İbn-i Sina Hastanesinde hayatını kaybetmiştir.

Recep Yazıcıoğlu, hayatı boyunca insanını, halkını, çok sevmiş; bu sevgisini uygulamalarına ve davranışlarına bir şekilde yansıtmıştır. Halkı ile arasına mesafe koymamış, bir bakıma gözü ve

kulağı hep halkında olmuştur. Örneğin ilk kez Alaca kaymakamlığı sırasında makam odasının kapısına “kapıyı vurmadan girin” şeklinde bir yazı asmış bu uygulamayı, gittiği her yerde devam ettirmiş ve halka yakın olmak için her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır (Pabuçcu, 2005:24).

Recep Yazıcıoğlu, bu yönüyle toplumun öteden beri görmeye alıştığı geleneksel mülki idare amiri görünümünden çok farklı bir portre çizmektedir. Yazıcıoğlu şu sözleri ile kendinin bu yönünü tanımlarken aynı zamanda mülki idare sisteminin yöneticilik anlayışını da eleştirmektedir;

“Ben Mercedes’e binen, havalı cıvalı, elli yıl öncesinin ceberut anlayışının, hikmeti kendinden menkul, erişilmez büyük adam havalılarında yöneticisi hiç olmadım. Kaymakamken kapıma vurmadan giriniz diye yazmıştım, burada valiyim ve beni görmek isteyen vatandaş odama destursuz girer., ben halkın içindeyim?? daima, hiçbir zaman kompleksli biri olmadım. Bu görevler gelip geçicidir, insanlara tepeden bakmanın bir anlamı yok. Batı’da başbakan bisiklete binip işine gidiyor, bizde ise makam sahipleri bina olarak da mekân olarak da saraylarda oturuyorlar.” (Süsoy, 2003’ten aktaran; Pabuçcu, 2005: 229) .

“Resmi aydın, katılmalı yönetimde, savunduğu resmi ideoloji tehlikeye girer düşüncesindedir. Halka rağmen halk için yaklaşımı içerisindeki seçkin kesim, 1950 öncesi hasso-memo,... yamalı başı kasketli edebiyatı yerine halkın henüz olgunlaşmadığı ve bu nedenle Batı ölçüsünde yönetime katılamayacağını savunur. Halbuki “ilericiyim” diyenlerin insan hakları ve demokrasiyi herkesten daha fazla savunmaları gerekir. “Yeter! Söz milletindir” diyenler de şimdi olduğu gibi merkezîyetçilikten kurtulamamışlardır.” (Yazıcıoğlu, 1992a:8) ifadeleri ile de halkı yönetimden dışlayan ve halka tepeden bakan anlayışı eleştirmektedir.

Yazıcıoğlu halka olan sevgisi ve güveninin yanında, yönetimde başarılı uygulamaları ile de kendinden sıkça söz ettirmiştir. Söz gelimi Tokat Valiliği sırasında, ilgili bakanlıkların ödenekleri özel idarenin gelir kaynakları ile birlikte torba bütçe şeklinde bir araya getirilmiş, özel idare aracılığıyla malzemeler alınarak şehir merkezlerinde kaymakamların başkanlığında emanet komisyonlarına, köylerde de yine kaymakamlar aracılığıyla muhtarlara verilerek başta eğitim ve sağlık olmak üzere bütün sektörleri kapsayan pilot bir uygulama gerçekleştirilmiştir (Yazıcıoğlu, 2000a: 74). Sonradan Tokat Modeli olarak anılacak olan bu proje sayesinde hizmetlerin yerine getirilmesinde önemli bir tasarruf sağlanmıştır.

Erdumlu (1989: 72) torba bütçe, emanet usulü, halk katkısı gibi unsurlara dayanan Tokat Özel İdare uygulamasının, yerinden yönetimci (adem-i merkezîyet), mahalli adem-i merkezîyetçi ve yetki genişliğinin sınırlarını genişletici özellikleri nedeniyle, merkezîyetçi ve bürokratik yapıyı zorladığını, bununla birlikte modelin il özel idarelerinin üretken yapısını ortaya çıkardığını ifade etmiştir.

Yazıcıoğlu, Tokat’ta imza attığı başarılı uygulamalara önce Aydın Valiliği, sonrasında da Erzincan Valiliği sırasında yenilerini eklemeye devam etmiştir. Nitekim O’nun Erzincan’daki Valiliği sırasında, 350 köyde içme suyu çalışması yapılmış, 150 köye kanalizasyon gelmiştir (Yazıcıoğlu, 2001:210).

Recep Yazıcıoğlu ayrıca Erzincan’da Kemaliye/Başpınar nahiyesinin 24 köyünün dış dünya ile ulaşımını sağlayan ve Keban baraj gölü suları altında kalan Başpınar köprüsünün yeniden yapılmasına öncülük etti. Kemaliyelilerin 130 yıllık rüyaları olan, Taşyol tünelinin bitirilmesinde büyük çaba harcamıştır (Aykırı Bir Bürokratın İcraatleri, 2001: 179).

Yazıcıoğlu üç yıllık merkez valiliğinin ardından, sıradışı uygulamalarına atandığı Denizli ilinde de devam etmiştir. Halkı ile bütünleşmeyi ve halkına güvenmeyi yaşam felsefesi haline getirmiş olan Yazıcıoğlu, Denizli’de valilik ve vali konağında polis nöbetini, geçtiği yol güzergâhında polisin önlem alması uygulamasını, makam aracına polis eskortunu kaldırmış, tüm çalışma günlerini halk günü ilan etmiş ve makamının kapısını sonuna dek halka açmıştır (Hürriyet, 19.03.2003).

Recep Yazıcıoğlu çizdiği yönetici profili kadar, Türkiye’de kamu yönetimi sisteminin barındırdığı sorunlar ve bu sorunlara yönelik getirmiş olduğu çözüm yolları açısından da mülki idare sistemi açısından önemli bir şahsiyettir. Yazıcıoğlu’nun kamu yönetimi sistemi ile ilgili değerlendirmelerine aşağıdaki kısımlarda değinilecektir.

III. RECEP YAZICIOĞLU’NUN GÖZÜNDEN KAMU YÖNETİMİ SİSTEMİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Eryılmaz (2015) Türkiye’nin kamu yönetiminde ortaya çıkan sorunları, örgütsel sorunlar ve işlemsel sorunlar olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra, örgütsel sorunları, merkeziyetçilik, örgütsel büyüme, yönetimde dışa kapalılık ve gizlilik, yönetimde tutuculuk; işlemsel sorunları ise, kuralcılık ve sorumluluktan kaçma, yönetimde siyasallaşma, ayırmacılık, rüşvet ve yolsuzluk ve araçlar yoluyla işlemleri yürütme olarak sıralamaktadır.

Merkeziyetçilik, Türk kamu yönetimi sisteminin en belirgin özelliği olmasının yanı sıra, aynı zamanda en önemli sorunlarından birisidir. Merkeziyetçilik, karar verme yetkisinin yönetimin en tepesinde olan kişi veya makamlarda toplanması demektir. Başka bir açıdan merkeziyetçilik “genel nitelikli kamu hizmetlerine ilişkin politika, karar ve yürütme fonksiyonlarının merkezi hükümetin emir ve komutası altındaki organlar eliyle yerine getirilmesidir.” (Eryılmaz, 2015: 78). Merkeziyetçilik, hizmette gecikmelere ve kırtasiyeciliğe, zaman ve kaynak israfına sebep olması, hizmetlerin yerel ihtiyaçları karşılamaması, halkın yönetime katılmasına imkân vermemesi gibi sebepler yüzünden eleştirilmektedir. Yazıcıoğlu’da şu ifadelerle mülki idare sisteminin bu özelliğini eleştirmektedir;

1950 sonrası başlayan demokrasi hareketi de aşırı merkeziyetçi yapıyı değiştirememiş; maalesef vesayetçi, tepeden inmece, tekeli ve sınırlı olmaktan kurtulamamıştır. Ara rejimlerle bürokrasi her seferinde daha da güçlendirilmiş, politika ve politikacı yıpratılmıştır. Halk, yönetime politikacı ile katılır, demokrasinin başka yolu yoktur. Aşırı merkeziyetçi yapı; bürokrasi hastalığına yakalanmış bürokrat yanında, merkezle taşra arasında korkunç evrak trafiğini ve neticede bu yapıdan ürken, bıkan ve umutsuz, yorgun ve bitkin halk yığınlarını oluşturmuştur. En küçük yatırımı bile öngören merkezi plan nedeniyle il planlamasına imkân bulunamamıştır. İllerdeki hizmetler; il halkının özlem ve ihtiyaçlarıyla ilgisiz merkezi birimlerce belirlenmektedir (Yazıcıoğlu, 1992b:16).

Yazıcıoğlu öte yandan merkeziyetçi yapıyı, kırtasiyeci, bürokratik ve hantal devletin sebebi olarak görür;

...Çünkü merkeziyetçi yapı devleti büyütür ve duyarsız ve esneklikten mahrum hale getirir. Tüm hizmetleri ve işlemleri merkeze havale eder. Tüm yetkiler, kaynaklar, para, program her şey

merkezde toplanınca olaylar başkente taşınır. Böyle olunca kırtasiyecilik ortaya çıkar. Taşrada herkes yazmaya memur olur (Yazıcıoğlu, 2000b: 79).

Yazıcıoğlu merkeziyetçiliğin ve onun yarattığı bürokrasi hastalığı, kırtasiyecilik ve devletin hantallığı sorunları yüzünden merkezi yönetim yerine yerinden yönetim ilkesinin güçlendirilerek uygulanması, sivil toplumun geliştirilerek halkın yönetime ortak edilmesi ve sorunların çözümünde halka da sorumluluk verilmesi, devletin küçültülmesi ve özelleştirmenin sağlanarak devletin sırtındaki gereksiz yüklerin atılması gerektiğine vurgu yapmıştır.

O'na göre, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi durumunda ağır, aksak, israfçı, hantal ve soğuk devlet yapısı; verimli, katılımcı, üretken, canlı, dinamik, rekabetçi, bürokrasiden uzak ve sıcak hale dönüşecektir. Bugün sistemin dışına itilen vatandaş, yerel platformda da yetkili ve sorumlu hale gelecektir (Yazıcıoğlu, 1993: 52).

Recep Yazıcıoğlu, sürekli eleştirdiği merkezi yönetimin yerine yerinden yönetimin öne çıkarılması gerektiğini ifade ederken yerel yönetimlerin güçlendirilmesi hususunda yerel yönetimlerin son dönem yapılanma çalışmalarında da uygulanma imkânı bulmuş bir takım önerilerde bulunmaktadır. Bunlar;

- a- Yerel nitelikli hizmetlerin tek sorumlusunun yerel yönetimlerin olması,
- b- Merkezi idarenin yalnızca vesayet denetimi ile yetinmesi³,
- c- Sağlık eğitim, kültür-turizm, il yolları, spor, köy hizmetleri, tarım elektrik ve halen merkezi idarece yapılan benzer hizmetlerin sorumluluğunun yerel yönetimlere bırakılması
- d- Yerel yönetimlerde istihdam edilecek tüm personelin sözleşmeli olması (Ekşi, 2001:35) şeklinde sıralanmaktadır.

Yazıcıoğlu ayrıca öngördüğü bu modelde, bakanlıkların taşra örgütlerinin kaldırılması ve bakanlıkların yerel nitelikli hizmetlerin yerine getirilme sorumluluğunu ve yetkisini yerel idarelere terk etmesi gerektiğini ifade etmektedir (Yazıcıoğlu, 2000a: 34). Bakanlıkların taşra teşkilatları, yerel idarelere bağlı hale gelince, merkezi idare ile irtibatı seçilmiş değil, atanmış profesyonel yönetici konumundaki vali ve kaymakamlar sağlamalıdır. Karar organı olan meclisin halk tarafından seçilmesi demokrasi açısından yeterli olacağı için icra organı konumundaki yöneticinin atanmış olması demokrasi açısından olumsuz bir durum da yaratmayacaktır (Yazıcıoğlu, 2000a: 38).

Yazıcıoğlu (2000a: 39)'na göre, yerel idare güçlü ve tek yetkili olunca sanıldığı gibi, il, ilçe sayısı kadar devletçik çıkmayacaktır. Üniter devlet gereği, il ve ilçe idaresinin başı, hükümetin temsilcisi olan vali ve kaymakam olacak, merkezle irtibatı bu makamlar sağlayacaktır.

Yazıcıoğlu'nun, merkeziyetçiliğin yarattığı bürokrasi sorununa karşı da çözüm önerileri bulunmaktadır. O' göre çözüm halktadır. "Eğer merkeziyetçi yapı netice verseydi, dünyanın en güçlü merkezi yapıları sosyalist-komünist sistemler iflas etmezdi; demek ki halksız devlet ve sistemle

³ Bu ifade, Yazıcıoğlu'nun bizzat kendisinin kale aldığı "Bu Sistem Değişmeli" adlı eserinde "Merkezi yönetim yerel yönetim üzerinde sadece hukuka uygunluk denetimi yapmalıdır" şeklinde ifade edilmiştir (Bkn. Yazıcıoğlu, 2000a:166)

ilerlemek mümkün değildir” (Yazıcıoğlu, 2000b: 41). Bu anlamda Yazıcıoğlu halkın örgütlenerek yönetime katılması ve işlerin yürütülmesinde sorumluluk alması gerektiğini söylemektedir. Çünkü katılımcı yaklaşımlar çarpık bürokrasiyi yok ederek yabancılaşmayı engeller, kaynak ve zaman israfını önler. O’na göre yerelin elindeki sivil inisiyatif Tanzimat’la birlikte devlet adına bürokrasiye geçmiş, bundan sonra da halk her şeyi devletten beklemeye başlamış, devlet de halka çok şey vadetmiş, “kurtar bizi baba” felsefesi oluşmuş ve böylece devlet gereksiz yere büyüyerek asli fonksiyonlarından uzaklaşmıştır. Çözüm ise, sivil örgütler ve yerel meclisler aracılığı ile halkın yönetime katılmasını teşvik edecek demokratik bir ortamın gelişmesini sağlamaktır. Burada Yazıcıoğlu organize olmayan, örgütlenmeyen toplumların demokratikleşemeyeceği ve insan haklarını yaşama geçiremeyeceği gerçeğine de vurgu yapmaktadır (Yazıcıoğlu, 2000a: 13-25).

Çoğu zaman “vali ve kaymakamlar da seçilsin bu işi bitirelim” şeklinde kolaycı yaklaşımlar sergilenmektedir. Yönetime katılmanın sivil örgütler ve yerel meclislerle olacağı göz ardı edilmektedir... Ne kadar çok dernek, vakıf, sendika organizasyon varsa demokratik ortam o oranda gelişir. Örgütlenmemiş kesimler, gruplar seslerini duyuramaz, yönetime ağırlığını koyamazlar... (Yazıcıoğlu, 2000a: 17).

Yazıcıoğlu halkın yönetime katılamaması sorunu karşısında hem yöneticileri hem de halkı eleştiren bir tavır sergilemekte ve iki tarafa da sorumluluk yüklemektedir.

Halka gelince, beleşçi, vermeden alan yapıdan memnundur. Yetkiye ortak olmak sorumluluk getireceği için bugünkü tatlı hayal dünyasından uyanmak istememektedir. Bugüne kadar tüm liderler hep vermektan ve cennetten vadetmiştir. Halk bu cennet tablolarının sarhoşluğundan kurtulmak istemektedir. Popülizm tuzağına yakalananlar, verdiği kadar alacağı sistemi arzu etmemektedir. Muhtemel bir iktidar da “aldığım kadar vereceğim” derse oy alması mümkün değildir (Yazıcıoğlu, 2000b: 42).

Yazıcıoğlu bu söylemlerinde halkın yönetimden dışlanma sorununu, halkın hazırcı, yöneticilerin de partizan tavırlarına bağlarken “Bu Sistem Değişmeli” isimli eserinde de bu sorunun nedenlerine aydınım halkı dışlayıcı, halka tepeden bakan anlayışına karşılık halkın pasif kalmasını da eklemektedir;

Resmi aydın, katılmalı yönetimde, savunduğu resmi ideoloji tehlikeye girer düşüncesindedir. Halka rağmen halk için yaklaşımı içindeki seçkinci kesim, 1950 öncesi hasso-memo,... yamalı başı kasketli edebiyatı yerine halkın yeterince olgunlaşmadığı ve bu nedenle Batı ölçüsünde yönetime katılamayacağını savunur... Tarih boyunca halk; “Şeriatın kestiği parmak acımaz”...yaklaşımı ile devlet otoritesine sonsuz bir itaat ve bağlılık sergilemiştir. Halbuki inanç sistemimiz aksini emretmektedir... Eylemi teşvik eden bu ilkelere rağmen, halk pasifliği tercih etmiş hakkını aramanın çok uzağına düşmüştür....(Yazıcıoğlu, 2000a: 114,115).

Kamu yönetiminin önemli sorunlarından biri de dışa kapalılık ve gizlilik. Dışa kapalılık, yönetimin hizmet verdiği vatandaşlara karşı duyarsız davranmasıdır (Toprak, 2000: 47) Yazıcıoğlu bu durumu “bürokrasi hastalığı” olarak nitelendirir ve nedenini merkeziyetçiliğe dayandırarak şu şekilde tanımlar; “Bu hastalık da yine büyük ölçüde merkezi yapıdan kaynaklanır... İş yokuşa sürmekten, işi engellemekten, savaştan “bugün git, yarın gel” demekten zevk alma ve bundan tatmin olmaktır.” (Yazıcıoğlu, 2000a: 177). Sorunun çözümü Yazıcıoğlu’na göre yerel bütçelerin ve yerel

idareleri güçlendirerek, yerel hizmetleri bu bütçelerden maaş alan görevlilerin yapmasının sağlanmasıdır. Böylece bu görevliler halkın önünde her zaman imtihan verecekler ve yerel insana karşı sorumlu olacaklardır.

Kamu hizmeti gören kişi ya da grupların, özel maddi kazançlar ya da statü kazançları sağlamak için, normal görev davranışlarını bu özel kazançlar yönünde saptırmaları “yönetimde yozlaşma” durumunu doğurur (Ergun, 1978:24). Yönetimde yozlaşma, rüşvet, yolsuzluk, irtikap ve ihtilas, partizanlık, kayırmacılık şeklinde kendini gösterir. Yazıcıoğlu da mülki idare sisteminin “yozlaşma” sorununu da görmüş meslek hayatı boyunca gittiği her yerde bu sorunla mücadele etmiştir. Birçok konuda olduğu gibi bu sorunun çözümünde de yine halkı işaret etmiştir;

“Bu nasıl devlet ki, 65 milyonun kaynağını midesine indiren, haksız kazanç sağlayan, uyuşturucudan, çetelerden, ihalelerden zengin olan insanlar var. Bu haksızlık, vurgunculuk, tekelleşme böyle gitmez. O zaman sevgili halkımız bu işe dur diyecek. Bu ortamı kim yaratacak? Sistemi eleştirenler. Sistem de her zaman olduğu gibi bunları tasfiye edecek.” (Hürriyet 12.10.1998).

Bu sözleriyle Yazıcıoğlu, sözleriyle yönetenlerin olduğu kadar yönetilenlerin yani halkında bu sorunun sonlandırılması konusunda harekete geçmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yazıcıoğlu, partizanlık ve kayırmacılık şeklinde kendini gösteren yozlaşmaya karşı da “Partizanlık, himayecilik, yağcılık, üçkağıtçılık salgın ve sarı hastalıktır. Siyasi mevkiler de idari makamlar gibi, belirli aşamalardan geçerek yükselen yerler değildir. Bugünkü düzende toplumun kreması sandıktan çıkmamaktadır” (Yazıcıoğlu, 2000a: 15) sözleri ile tepki göstermektedir. Yönetimde yaşanan yolsuzluğun bu türüne karşılık da Başkanlık Sistemini” önermektedir. “Bakanlar, siyasi parti il başkanları emrinde yerel politikaların sekreteryaya hizmetini yapmaktadırlar. Sistemi yozlaştıran politik bakan yerine teknisyen bakan. Bu ancak başkanlık sistemi ile mümkündür.... (Yazıcıoğlu, 2000b:78). Tek politik kişi, halkın seçtiği başkan olmalı... bakanlık sayısı 7-8’e indirilmelidir. Bakanlar, başkanın sekreteri konumunda olmalı, sınırlı kadrolarla, sorumlu olduğu hizmetin siyasetini belirlemeli, ulusal projeler ve hizmetin standartları ile meşgul olmalıdır (Yazıcıoğlu, 2000a: 19).

Yazıcıoğlu mülki idare sisteminin sorunlarının devlet anlayışındaki değişim gerçekleşmeden çözülemeyeceğini öngörmektedir. O’na göre “özelleştirme ve yerelleşme ile merkezdeki yapıyı küçültmeyen hiçbir iktidar başarılı olamayacaktır...Devletin, teknik devlete dönüştürülmesi anlamında küçültülmesi ve olması gereken noktaya çekilmesi başarısızlığı sürece, devlet halkına yük olacaktır....” (Yazıcıoğlu, 2000a: 12,19).

IV. RECEP YAZICIOĞLU’NUN GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİNİN SON DÖNEM YENİDEN YAPILANMA DÜZENLEMELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda da özetlendiği gibi Yazıcıoğlu, merkeziyetçilik, bürokrasi, devletin hantallığı, verimsiz çalışması, vatandaşa karşı duyarsızlık, vatandaşın yönetimden dışlanması, yönetimde

yozlaşma gibi nedenlerle mevcut idare sistemini sürekli olarak eleştirmiş ve bu sistemin değişmesi gerektiğini ifade etmiş ve olması gereken sistem konusunda bir takım çözüm yolları öngörmüştü.

Özellikle 2002 yılından sonra, kamu mali yönetimi, kamu personel yönetimi, denetim, merkezi yönetim, yerel yönetimler, ilgili alanlarda Recep Yazıcıoğlu'nun temel öngörülerini uygulamaya geçirecek önemli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, kamusal tüm bilgi ve belgelere ulaşımın sağlanması amacıyla 2003 tarih ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanununun çıkarılmış, 2004 tarih ve 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kanunu Kurulu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki kanun ile kamu yönetiminde etik standartları oluşturulmuş, 2012 tarihli ve 28338 sayılı 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile ombudsmanlık kurumu oluşturulmuş ve ombudsmana idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunma görevi verilmiştir.

Ne var ki, Yazıcıoğlu, yerel hizmetlere konu olan halkın şikâyetlerini iletebileceği Ombudsman Kurumu'nun her yerel yönetim çevresinde kurulmasını öngörmüştü (Yazıcıoğlu, 2000a:164). Mevcut durumda parlamento ombudsmanlığı tipini öngören Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununda başvuru için “zorunlu idari başvuru yollarının tüketilmesi” zorunluluğu söz konusudur. Bu süreç ise, idarenin başvuruya altmış gün süre içinde cevap vermemesi ve ombudsmanın da en geç altı ay içinde sonuçlandırması ile toplam süre sekiz ayı bulmaktadır. Görüldüğü gibi bu süreç oldukça uzun sürmektedir. Dahası, şikâyetlerin artması sonucu bu sürenin artması muhtemeldir (Gökçe, 2013:10). Söz konusu bu sebepler dolayısıyla vatandaşın istek ve şikâyetlerinin en kısa sürede giderilmesinde yerel yönetimler ombudsmanın daha etkin bir rol oynayacağı açıktır. Yine de yukarıda sözü edilen düzenlemelerin, yönetimde açıklık, şeffaflık ilkelerinin vatandaş talebi ile harekete geçecek denetim mekanizmalarının kurulması açısından bir ölçüde de olsa katkı sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

2002 yılı sonrası uygulamaya konulan reformların en temel amacı merkezîyetçi yapının yumuşatılması ve bu amaçla yerel yönetimler üzerindeki vesayet yetkisinin hafifletilmesi olmuştur. Bu amaçları gerçekleştirmek üzere 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Kanunu ile idari ve mali özerklik yönünde adımlar atılmıştır. 5393 sayılı Kanun ile belediye meclis kararlarının onay için mülki idare amirine gönderilmesi hükmü kaldırılmıştır. Benzer şekilde 5216 sayılı Büyükşehir Kanununda da bütçe ve büyükşehir belediyesi işlemlerinin vali tarafından onaylanması uygulamasına son verilmiştir. 5216 sayılı Kanun, önceden var olan, büyükşehir belediye meclisi ve büyükşehir belediye encümeni kararlarına karşı ilgililerin valiye itiraz yetkisini kaldırmış ve böylece valinin, büyükşehir belediyesi karar organlarının işlemleri üzerindeki denetim yetkisini hukukilik denetimi ile sınırlandırmıştır. Aynı tür düzenleme 5302 sayılı kanunda da öngörülerek il genel meclisi kararları valinin onayına tabi olmaktan çıkarılmıştır. 5302 sayılı kanunda idari vesayetin azaltılması ve özerkliğin sağlanması yönünde yapılan diğer önemli bir

düzenleme de valinin il genel meclisinin başkanı olma sıfatının son bulmasıdır. Bu kanuna göre il genel meclisi kendi üyeleri arasından ayrı bir başkan seçecektir. Böylece Yazıcıoğlu'nun (2000a:164) öngördüğü şekilde merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki yetkisi büyük ölçüde hukuka uygunluk denetimi ile sınırlandırılmıştır.

Bununla birlikte il özel idarelerinin 5302 sayılı yasa ile almış oldukları bu kazanım 2012 tarihli ve 6360 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi ile geri alınmıştır. Çünkü 6360 sayılı Kanun kapsamında on dört il belediyesi büyükşehir belediyesine dönüştürülerek büyükşehir sayısı otuza çıkarılmaktadır. Sonrasında da büyükşehir belediyelerinin bulunduğu il yönetimlerinde il özel idareleri kaldırılarak yerlerine valiliğe bağlı Yatırım Komisyon İzleme Birlikleri kurulmaktadır. Yeni kurulan bu idari birimle önceden valiler aracılığı ile il özel idareleri üzerinde kurulan vesayet yetkisi Yatırım Komisyon İzleme Birlikleri yoluyla tekrarlanmaktadır.

Nitekim, kanun ile, Yatırım İzleme Koordinasyon Birliklerine, ilde bulunan merkezi idareye bağlı kurumlar hakkında yıllık raporlar hazırlayıp bunları Başbakanlığa ve ilgili bakanlıklara gönderme yetkisi verilmektedir. Böylelikle, valiliklere bağlı olarak kurulan (ve başkanlığını valilerin temsil ettiği) Yatırım İzleme Koordinasyon Birlikleri ile valilikler Başbakanlığa bağlanmaktadır (Güler, 2012: 138-139). Belirtilen bağlamda, yerel yönetim birimi olarak il yönetiminde merkezin yine vali olduğu yeni bir vesayetçi yapı üretilmektedir.

Bu durum Yazıcıoğlu'nun görüşleri açısından olumsuz bir tablo ortaya çıkarmamaktadır. Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere Yazıcıoğlu (2000a:38)'na göre karar organı olan meclisin halk tarafından seçilmesi demokrasi açısından yeterli olacağı için icra organı konumundaki yöneticinin atanmış olması demokrasi açısından olumsuz bir durum da yaratmayacaktır. Hatta icra organı konumundaki yöneticinin profesyonel olması gerekmektedir. Oysa ki Tekeli (1983:19)'ye göre halkın iradesine dayanan ve seçimlerle göreve gelen bir yönetim üzerinde merkezi yönetimin yönetici bürokratlar aracılığıyla vesayet yetkisini kullanmasının demokratik açıdan mantıksal tutarlılığı yoktur.

Buna karşın 5393 Sayılı Belediye Kanunu, belediye yönetiminde Yazıcıoğlu'nun arzu ettiği yönde, idari ve mali ve yönetsel özerklik yönünde olumlu gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Önceden görev ve yetkileri ağırlıklı olarak altyapıya ilişkin faaliyetler ile sınırlandırılmış olan belediyeler 5393 sayılı Kanun ile Yazıcıoğlu'nun öngördüğü yönde eğitim, sosyal hizmetler, sağlık gibi konularda da yetkilendirilerek görev alanları genişletilmiştir. Aynı kanunla yapılan başka bir düzenleme de, sivil toplum örgütlerinin, hükümet dışı organizasyonların, üniversitelerin, siyasal partilerin ve mahalle muhtarlarının temsilcilerinin yer alacağı kent konseylerinin kurulmasıdır. Böylece, Yazıcıoğlu'nun öngördüğü halkın yönetime katılmasını sağlayacak yerel meclisler, yerel konularda tavsiyelerde bulunmakla yetkili bu konseyler sayesinde uygulama imkânı bulmuştur. Diğer yandan Yazıcıoğlu'nun halkın yönetime katılması için zorunlu olarak gördüğü sivil inisiyatif sınırlı bir şekilde yaşama geçmiştir. Ne var ki Yazıcıoğlu "tavsiye" vermekle sınırlamayan çok daha etkin bir

halk katılımı modeli kurgulamıştır. Buna göre halka, seçilmişleri geri çekme, yerel meclisleri referanduma zorlama, meclislerin özel toplantılarında soru sorma, meclis komisyonlarına katılma ve yerel yönetim kararlarına karşı iptal davası açma yetki ve olanakları tanınmalıdır (Yazıcıoğlu, 2000a:164).

Buna ilave olarak, Belediye ve il özel idarelerin görev ve yetkileri 5393 ve 5302 sayılı yasalar ile tek tek sayılmış, hizmet alanları ve görev grupları da ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Yeni düzenlemelerle belediye ve il özel idareleri Yazıcıoğlu'nun öngördüğü yönde yerel nitelikteki hizmetlerde "genel görevli" olarak kabul edilmiştir. Nitekim Yazıcıoğlu'nun (2000a:164) görüşüne göre de "yerel yönetimlerin görevi belirlenirken bir sınırlandırmaya gidilmemeli, esneklik esas olmalı her birim becerbildiğini kaynakların elverdiği oranda yapabilmelidir. Kamu hizmetleri yerel yönetimler ve merkezi yönetim tarafından paylaşarak yürütülmelidir. Merkezi yönetim adalet, genel güvenlik, ulaştırma, haberleşme, ulusal güvenlik, yargı ve dış politika hizmetlerini yürütmeli, bunların dışındaki kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi yerel yönetimlerin işlevi olmalıdır". Dolayısıyla Yazıcıoğlu'nun yerel yönetimlerin yönetsel özerkliğe kavuşturulması konusundaki değerlendirmeleri geniş ölçüde uygulama alanı bulmuştur.

Son zamanlarda Türkiye "Başkanlık Sistemi" yönünde bir değişiklik süreci içine girmiştir. Bu bakımdan Yazıcıoğlu'nun "Başkanlık Sistemi" konusundaki değerlendirmeleri önemlidir. Nitekim Yazıcıoğlu, Türkiye'nin Başkanlık Sistemine geçmesini çok önceden savunmuştur. Yazıcıoğlu'na göre, Cumhuriyet yeni bir sistemi getirdiğini zannetmiştir. Ancak kültürümüz, yapımız ve tarihsel birikimimiz dolayısıyla Atatürk'ten itibaren Cumhurbaşkanı ve Başbakan güçleri oranında kendi milletvekillerini tayin etmektedir. Dolayısıyla bir derebeylik düzeni partilerde ve devlet hayatı sürmektedir. Ama bunun adı konmamaktadır. Milletvekilleri bakanlık beklentisi içerisinde, genel başkan karşısında suskun, fikir üretmekten, tavır koymaktan çekinir durumdadır. Parti adına yalnızca genel başkan politika üretmekte, düşünmekte ve icraat yapmaktadır. Bugünkü sistem ve fiili durumda başbakan olağanüstü güçlüdür. Başkanlık sistemiyle bu durum ortadan kalkacak, yasama ve yürütme birbirinden ayrılacak ama birbirini denetleyecektir (Yazıcıoğlu, 2000a:16). Günümüzde rejim değişikliğini gündeme getiren argümanlar, Yazıcıoğlu'nun söylemleri ile çok benzeşmektedir. Nitekim, Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan'ın danışmanı Mehmet Uçum, "Başkanlık Sistemi"ne niçin geçilmesi gerektiğini şu ifadelerle anlatmaktadır;

Türkiye'nin Osmanlıdan beri başkanlık geleneği var. Yerelimize bakın, mahalle muhtarı, belediye başkanı, kalkınma bölgeleri... Anadolu insanında da başkanla sorun çözme kültürü var. Yani bize en uygun seçenek başkanlık sistemi.....Meclis şu an tamamen yürütmenin kontrolünde çünkü milletvekilleri güçsüz durumda. Grup başkan vekilleri ne derse onu yapıyorlar. Oysa Başkanlık sisteminde, hele de dar bölge sistemi ve geri çağırma yetkisi getirilirse milletvekilleri daha fazla sorumluluk üstlenir....Başkanlık sisteminde Bakanlar Meclis'ten değil, dışarıdan seçilir. Dolayısıyla en iyisini seçme imkânına sahip olursunuz.....Şu anki sistemde siyasi partiler sadece seçim çalışması yapmaya odaklılar. Oysa gerçek anlamda toplumun ihtiyaçlarını siyasete dönüştürmenin aracına dönüşmelidir. Başkanlık sistemi bu imkânı getirecek. (8

maddede neden başkanlık sistemi? <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/02/01/8-maddede-neden-baskanlik-sistemi>, 1.2.2016)

Görüldüğü üzere başkanlık sistemine geçilme gerekçeleri konusunda Recep Yazıcıoğlu'nun söylemleri ile günümüzde ileri sürülen argümanlar örtüşmektedir. Bununla birlikte, Recep Yazıcıoğlu'nun kurguladığı başkanlık modeli ile şu anda oylanma sürecinde olan ve bunu gündeme getirenlerin "Türk tipi" dedikleri model pek de uyuşmamaktadır. Şöyle ki Yazıcıoğlu'nun söylemlerinden edindiğimiz bilgilere göre Yazıcıoğlu saf bir başkanlık rejimi düşünmüştür. Ancak halihazırda uygulamaya geçirilmek istenen modelin bu sistemden oldukça farklı olduğu görünmektedir. Nitekim, Sartori'nin (1997:13-17) ifade ettiği üzere başkanlık rejiminin üç tipik özelliği; devlet başkanının belli bir zaman dilimi için doğrudan doğruya veya ona benzer şekilde halk tarafından seçilmesi; hükümet ya da yürütme organının, parlamentonun oyuyla ne atanabilmesi, ne de düşürülebilmesi, başkanla kabine arasında hiçbir tür "ikili otoriteye" izin verilmemesidir. Gözler (2003:93) bunlara şu üç önemli özelliği daha eklemektedir. a) Başkanın yasama organının çalışmasına katılamaması b) Başkan yasama organını feshedememesi c) Aynı kişinin hem yürütmede, hem yasamada görev alamaması. Bu kurallar, yasama ve yürütmenin, başkanlık rejiminin gerektirdiği yönde kesin bir şekilde birbirlerinden ayrılmasını sağlamaktadır. Hayek (1990:191) kuvvetler ayrılığının amacına ulaşabilmesi için, bu unsurlara ek olarak, görevleri birbirinden farklı ve bağımsız olan iki ayrı temsili meclisin varlığının da gerekli olduğunu belirtmektedir.

Ancak getirilmek istenen ve Nisan ayında referanduma götürülmek üzere mecliste oylanmış haliyle Türkiye'deki sistemde (başka bir deyişle Türk tipi başkanlık sisteminde) başkanlık sisteminin dayandığı ve Gözler'in (2003) de özetlediği "sert kuvvetler ayrılığı" ilkelerinin hiçbiri öngörülmemiştir. Nitekim bu sistemde Cumhurbaşkanının partisi ile ilişkisi kesilmemekte, Cumhurbaşkanına meclisi feshedebilme yetkisi tanımakta, hem Cumhurbaşkanlığı hem de meclis seçimlerinin aynı gün yapılması öngörülmektedir. Ayrıca, kuvvetler ayrılığının sağlanması açısından Hayek'in (1990:191) özel bir önem verdiği çift meclis sistemi de düzenlemede yer almamıştır⁴. Düzenleme bu haliyle "sert kuvvetler ayrılığından" ziyade Gözler'in (2016) ifadesi ile "ne pahasına olursa olsun, TBMM ile Cumhurbaşkanı arasında tam bir birlik" durumunu öngörmektedir. Getirilecek olan sistemi savunurken ileri sürülen gerekçeler de bu yöndedir.⁵

SONUÇ

Türkiye'nin kamu yönetimi sistemi hakkında yapısal, örgütsel, işlevsel sorunlar yüzünden halkın ihtiyaç ve beklentilerine cevap veremediği yönünde pek çok değerlendirmeler mevcuttur. Mülki

⁴ Anayasa değişikliği teklifinin tam metni için bkn. http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx

⁵ Başbakan Binali Yıldırım "Yürütmede 2 tane irade var. Bu 2 irade her zaman uyumlu olmayabilir... yönetimde iradenin tek olması lazım. İki kaptan gemiyi batırır. Kaptanın tek olması lazım" sözleri ile rejim değişikliğini gerekçelendirmişti (bkn. Köse, Türey, 10 Ocak 2017, Anayasa Görüşmeleri Nasıl Başladı, Hangi Mesajlar Verildi? <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38568757>)

idare sisteminin içinden gelen bir bürokrat olan Vali Recep Yazıcıoğlu, bu sorunları erken sayılabilecek bir sürede tespit etmiş olması ve dile getirmesi ayrıca önem taşımaktadır. Yazıcıoğlu merkezileşmeye bağladığı, hantallık, verimsizlik, duyarsızlık, yozlaşma olarak sıraladığı bu sorunlara karşılık, yerinden yönetimlerin güçlendirilmesi, vesayetin hafifletilmesi, özelleştirmelere gidilmesi, devletin küçültülmesi ve sırtından yüklerin atılması, halkın yönetime dâhil edilmesi gibi günümüzdeki yeniden yapılandırma çalışmalarına yön veren temel ilkeleri savunmuştur. Bu nedenle Yazıcıoğlu'nun sorunların çözümüne yönelik önerilerinin günümüzde yürütülmekte olan reform çalışmalarının içeriğinde yansıma bulmuş olması dikkat çekmektedir.

Yazıcıoğlu eleştirilerinde kamu hizmetlerindeki verimsizlik, hantallık ve yavaşlık sorunlarını öne çıkarırken çözüm önerilerini de, özelleştirme uygulamaları, devletin küçültülmesi, halkın ve sivil toplumun yönetime katılması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönünde yeni sağ söylemleri çerçevesinde sunmuştur. Böyle bir tablo karşımıza çıkıyor olsa bile Yıldız'ın (2005:117) saptaması ile kariyerinin başladığı 1970'lerden beri benzer çözümleri ve yönetsel reformları savunmasına rağmen Yeni sağ akımın etkisinin Türkiye ve benzer durumdaki ülkelerde ancak 1980'lerden sonra görülmeye başlanması nedeni ile Yazıcıoğlu'nun düşüncelerinin yeni sağ yaklaşımından etkilenecek şekilde şekillendiğini iddia etmek oldukça yanıltıcı olacaktır.

Bu çalışmada Recep Yazıcıoğlu'nun Türkiye'nin yönetsel sistemine yönelik getirdiği eleştirilerin, görüş, düşünce ve çözüm önerilerinin, günümüzde hızla uygulamaya geçirilen yeniden yapılanma çalışmaları ile bağının kurularak irdelenmesi amaçlanmıştır. Yazıcıoğlu'nun özellikle yerel yönetimler konusunda çok daha detaylı incelenmesi gereken önerilerinin olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla başka bir çalışmada Recep Yazıcıoğlu'nun yerel yönetimlerin nasıl yeniden yapılandırılması gerektiği ile ilgili değerlendirmelerinin daha detaylı bir şekilde incelenmesi yararlı olabilir.

KAYNAKÇA

- Anayasa Değişikliği Teklifi Tam Metni, http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx, (01.07.2016).
- Aykırı Bir Bürokratin İcraatları (2001), içinde *Sıradışı Bir Vali Recep Yazıcıoğlu*, (177-180), İstanbul: Birey Yayıncılık, 2. Baskı.
- Ekşi, Oktay (2001). "Kendini Kilitleyen Devlet", içinde *Sıradışı Bir Vali Recep Yazıcıoğlu*, (33-36), İstanbul: Birey Yayıncılık, 2. Baskı.
- Erdoğan, Selvi. (2001), "Merkez'den Herkese Mesaj Yollayan Vali Recep Yazıcıoğlu", içinde *Sıradışı Bir Vali Recep Yazıcıoğlu*, (131-156) İstanbul: Birey Yayıncılık, 2. Baskı
- Erdumlu, Güngör. (1989), *Bir İl Özel İdare Uygulaması Tokat Örneği*, DPT.
- Ergun, Turgay. (1978), "Yönetimde Yozlaşma Olgusu Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 11, ss. 24-30.

-
- Ergun, Turgay ve Polatoğlu, Aykut (1988), **Kamu Yönetimine Giriş**, TODAİE Yayını No. 212.
- Ertürk Keskin, Nuray (2015), “Türkiye’de Kamu Yönetimi”, **Türk Kamu Yönetimi Ders Notu**, 2014-2015/Bahar içinde, Samsun.
- Eryılmaz, Bilal. (2015), **Kamu Yönetimi**, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Gökçe, Ali Fuat. (2013), “Kamu Denetçiliği Sistemi Kapsamında Mahalli İdarelerde Ombudsman Denetimi”, **KAYSEM-8 Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar Bildiri Kitabı**, 11-12 Mayıs -HATAY
- Gözler, Kemal. (2003), **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözübüyük, Şeref. (2005), **Yönetim Hukuku**. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güler, Birgül A. (2012), **Bütünşehir Belediyesi**, TBMM Komisyon Konuşmaları, 12 Kasım 2012, Ankara.
- Hayek, Friedrich A Von. (1999), **Liberal Bir Devletin Anayasası**, (Çev. Mustafa Erdoğan), Ankara Hürriyet (12.10.1998), Validen Çete İsyanı, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-42472>, (03.07.2016).
- Hürriyet (19.03.2003), Yazıcıoğlu’nu ‘Manyak’ Manşeti Atarak Övdüler, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=134630>, (03.07.2016).
- Köse, Türey. (10.01.2017), Anayasa Görüşmeleri Nasıl Başladı, Hangi Mesajlar Verildi? <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38568757>, (17.01.2017).
- Özer, Mehmet Akif - Hasan Yaylı - Murat Akçakaya - Nazlı Y. Batmaz (2015), **Kamu Yönetimi Klasik, Yapı ve Süreçler**, Ankara: Adalet Yayınları.
- Özçağlar, Ali. (2005), “Türkiye’de Mülki İdare Bölümlerinin İdari Coğrafya Analizi”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 3 (1), ss.1-25.
- Pabuççu, Köksal. (2005), **Adam Gibi Vali Recep Yazıcıoğlu**, 4. Baskı, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Parlak, Bekir - Zahid Sobacı (2012), **Ulusal ve Küresel Perspektifte Kamu Yönetimi**, 4. Baskı Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sabah (1.2.2016), 8 Maddede Neden Başkanlık Sistemi? <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/02/01/8-maddede-neden-baskanlik-sistemi>, (07.07.2016).
- Sartori, Giovanni. (1997), **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, (Çev. Ergun ÖZBUDUN) Ankara, T.C. Resmî Gazete (2003), Bilgi Edinme Kanunu, 25269, R.G.24/10/2003, KN. 4982, KT. 9/10/2003. T.C. Resmî Gazete (2004a), Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 25531, R.G.23/7/2004, KN. 5216, K.T. 10/7/2004.
- T.C. Resmî Gazete (2004b), Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, K.N.5176, K.T.25/5/2004, R.G. 8/6/2004, Sayı :25486
- T.C. Resmî Gazete(2005a), Belediye Kanunu, 25874, RG. 13/7/2005,KN.5393 KT.3/7/2005.
- T.C. Resmî Gazete (2005b), İl Özel İdaresi Kanunu, 25745, R.G. 4/3/2005, KN. 5302, K.T.22/2/2005.

-
- T.C. Resmî Gazete (2012a), Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, KN. 6328 K.T. 14/6/2012, R.G.29/6/2012, Sayı: 28338.
- T.C. Resmî Gazete (2012b), On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, KN.6360, R.G. 6.12.2012, Sayı: 28489.
- Tekeli, İ. (1983), “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyelerin Gelişim”, *Amme İdaresi Dergisi*, 16 (2), ss.3-22.
- Toprak, Zerrin. (2000), “Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı, 426.
- Yazıcıoğlu, Recep. (2000a), *Bu Sistem Değişmeli*, 5. Baskı, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Yazıcıoğlu, Recep. (2000b), *Popülist Politikaya, Tıkanmış Ekonomiye, Yozlaşmış Siteme Sil Baştan*, 1.Baskı, İzmir: Basım Yayıncılık.
- Yazıcıoğlu, Recep. (1992a), “Yönetim Sistemimizin Yeniden Düzenlenmesi II”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 1 (3), ss.7-24
- Yazıcıoğlu, Recep. (1992b), “Yönetim Sistemimizin Yeniden Düzenlenmesi I”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 1 (2), ss.5-26.
- Yazıcıoğlu, Recep. (1993), “Yerinden Yönetim ve Demokrasi” *Sosyo Politik Yaklaşım*, 1, ss.45-52.
- Yazıcıoğlu, Recep (2001), “Erzincan Eski Valisi Recep Yazıcıoğlu: Doğa İle Dostluğumuz”, içinde *Sıradışı Bir Vali Recep Yazıcıoğlu*, (194-206), 2. Baskı. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Yıldız, Mete. (2005), “Kamu Yönetimi Reformu ve Kamu Yöneticisi Davranışı: Recep Yazıcıoğlu Örneği”, *Mülkiye Dergisi*, 29(249), ss.97-119.

ULUSÜSTÜ AVRUPA BİRLİĞİ KURUMLARI ARASINDAKİ GÜÇ DENGESİ: İŞBİRLİĞİ Mİ, REKABET Mİ?¹

Seven ERDOĞAN²

ÖZ

Sıklıkla dünya üzerindeki en ileri bölgesel bütünleşme deneyimi olarak anılan Avrupa Birliği'nin (AB) temelinde üye devletlerden devredilen yetkiler yer almaktadır. AB düzeyinde bu yetkiler çoğunlukla hükümetlerarası ve ulusüstü özellikteki AB kurumları eliyle kullanılmaktadır. Üye devletler bütünleşmenin değişen ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak zaman içinde AB kurumlarına daha fazla yetki devrinde bulunmuştur. Bu durum AB kurumlarıyla üye devletler arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanmasını beraberinde getirdiği gibi kurumlar arası güç dağılımını da etkileyerek kurumlar arası ilişkilerin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Çalışma kapsamında ulusüstü AB kurumları olan Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) arasındaki güç dengesi konusu ele alınmıştır. Çalışmada aynı zamanda ulusüstü AB kurumları arasındaki ilişkilerin işbirlikçi mi rekabetçi mi olduğuna da değinilmiştir. Ele alınan ulusüstü AB kurumları arasındaki ilişki ikili kombinasyonlar halinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Güç

THE BALANCE OF POWER AMONG THE SUPRANATIONAL EUROPEAN UNION INSTITUTIONS: COOPERATION OR COMPETITION?

ABSTRACT

The powers transferred by the member states lie at the root of the European Union (EU), which has been frequently labelled as the most advanced form of integration in the world. The powers transferred have been mostly used by the intergovernmental and supranational institutions at the EU level. By considering the changing needs of the integration, the EU institutions were empowered by the member states. This has affected the power distribution between the EU institutions and member states by leading the dominance of a new rationale in their relations, as well as the power balance between the EU institutions has shifted as a result. This study elaborates on the power balance among the three supranational EU institutions, namely European Commission, European Parliament and the European Court of Justice (ECJ). The study also provided an analysis about the nature of the relations between these supranational institutions, especially by defining these relations either as cooperative or competitive. The relations between the mentioned EU institutions are dealt with in the form of two-fold combinations in the study.

Keywords: European Union, European Commission, European Parliament, European Court of Justice, Power

¹ Bu çalışma yazarın Ankara Üniversitesi tarafından kabul edilen, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı tarafından 29 Eylül 2015 tarihinde kabul edilen "Avrupa Birliği Genişlemesi ve Ulusüstü Avrupa Birliği Kurumları: Yeni Kurumsalcı Bir Değerlendirme" başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, seven.erdogan@erdogan.edu.tr.

GİRİŞ

Üye devletlerden devredilen yetkilerle varlık kazanan AB, kendisine devredilen yetkileri kurumlar aracılığıyla kullanmaktadır. Batı Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan bölgesel bütünleşmenin başarılı olmasını mümkün olan faktörlerden biri de sahip olduğu kurumsal yapıdır. AB üye devletlerin çıkarlarını öncelikli olarak gören hükümetlerarası kurumlar ve bütünleşmenin daha ileri noktalara taşınması ile vazifelendirilen ulusüstü kurumlardan³ teşkil etmektedir. Bu da demek oluyor ki AB gücün farklı aktörler arasında bölüşüldüğü bir siyasi sistemdir.

Üye devletlerce devredilen yetkileri kullanan AB kurumları arasında işbölümün ortaya çıkardığı bir güç dengesi söz konusudur. Bilindiği üzere AB sürekli olarak gelişen ve değişen bir siyasi sistemdir. Dolayısıyla AB kurumları arası güç dengesi AB’nin kuruluşundan sonra sabit kalmayarak her antlaşma değişikliğiyle yeniden tanımlanmaktadır. AB’nin dönüşümü, ulusüstü AB kurumlarının da sistem içindeki rollerinin dönüşümünü gerekli kılmaktadır. Ulusüstü AB kurumları, bu dönüşümleri sistem içinde sahip oldukları rolleri koruyarak ve mümkün olduğu ölçüde daha etkili olmalarına imkân verecek yeni roller elde etmeye çalışarak yollarına devam etmek üzere çaba sarf etmektedir. Bu zamana kadar genel olarak ulusüstü AB kurumlarının AB sistemi içinde giderek daha güçlü hale gelmeleri söz konusu olmuştur. Bu değişim sonucunda ulusüstü AB kurumlarının hem AB içindeki mutlak güçleri hem de karşılaştırmalı güçleri, zaman içinde değişime uğramaktadır. Bu durum, üye devletlerle ulusüstü AB kurumları arasındaki ilişkileri etkilediği gibi kurumların kendi aralarındaki güç dağılımını da etkileyerek kurumlar arası ilişkilerin yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. AB üyesi ülkeleri bu kadar güçlü ulusüstü AB kurumlarının varlığına razı olmaya iten en önemli faktör hiç şüphesiz ki hedeflerine kapasiteleri sınırlı hükümetlerarası kurumlarla ulaşamayacaklarına dair inançlarıdır.

AB Antlaşmalarına bakıldığında tüm AB kurumlarının ilkesel olarak eşit oldukları görülmektedir. Diğer bir deyişle, AB kurumları arasında resmi anlamda ortaya konulmuş hiyerarşik bir ilişki söz konusu değildir. Lakin siyasetin gerçek dünyasında, AB kurumları arasında bir eşitliğin söz konusu olduğundan bahsetmek bir hayli güçtür. Dolayısıyla ulusüstü AB kurumları arasında da bir eşitlikten söz etmek zordur. Farklı AB politikalarında ifa edilen farklı türdeki roller bile bu politikada, sözü edilen üç kurumun birbiriyle eşit güçte olmamasına neden olan durumlardan biridir.

Bu çalışmada ulusüstü özellikler taşıyan ve bütünleşmenin en başından beri var olan üç ulusüstü AB kurumu arasındaki ilişkiye odaklanacaktır. Çalışma kapsamında ele alınacak ulusüstü AB kurumları Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)’dır.

³ AB kurumları ve AB sisteminde ifa ettikleri roller hakkında detaylı bilgi için AB’yi Kuran Antlaşma’nın Kurumlara İlişkin Hükümler Başlıklı 4. Bölümü altında yer alan 13-19 numaralı maddelere bakılabilir. (http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:41f89a28-1fc6-4c92-b1c8-03327d1b1ecc.0007.02/DOC_1&format=PDF, Erişim tarihi: 03.04.2017).

Özellikle bu ulusüstü AB kurumları arasındaki ilişkilerin işbirlikçi mi yoksa rekabetçi mi olduğu konusu üzerinde durulacaktır. Çünkü ulusüstü AB kurumları arasındaki ilişkilerin rekabetçi mi, işbirlikçi mi olup olmadığı karmaşık bir yönetim yapısına sahip olan AB bütünleşmesini şekillendiren faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ulusüstü AB kurumlarının AB sistemini şekillendirme kapasitesi, birbirleriyle ilişkilerinden de önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenden ötürü ulusüstü AB kurumları arasındaki ilişkinin işbirlikçi ya da rekabetçi olmasının, söz konusu kurumların AB bütünleşmesinde birbiriyle ilişkilerini ve birbirilerine kıyasla konumlanışlarını anlamakta önemli olduğu düşünülerek bu konunun incelenmesine karar verilmiştir. Bu sayede AB bütünleşmesinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Çalışma kapsamında ulusüstü AB kurumları arasındaki ilişkiler söz konusu kurumlar ikili kombinasyonlar halinde ele alınarak üç başlık altında incelenecektir.

I. Avrupa Komisyonu - Avrupa Parlamentosu İlişkisindeki Dengeler

AB'nin kuruluşundan beri var olan iki eski AB kurumu niteliğindeki Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu arasındaki ilişkiler köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Zira iki kurum arasındaki yoğun ve köklü ilişki olağan diyalog (regular dialogue) olarak adlandırılmaktadır. Bu iki kurum ortak örgütsel ve davranışsal özelliklere sahiptir. İlk olarak her iki kurum da sektörel temelde bir örgütlenme içermektedir. Komisyonda, sektörleşme; her bir komiserin belirli bir konudan sorumlu olması şeklinde gözlemlenirken, Parlamentosunda da sektörel temelde faaliyet gösteren komitelerle ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, her iki kurum da siyasi olarak ideolojik temellere sahiptir. Avrupa Parlamentosunda bu durum farklı siyasi grupların varlığı temelinde ortaya çıkarken; Komisyonda, Komisyon Başkanının atanma süreci ve komiserlerin çoğunlukla eski siyasetçilerden seçilmesi ile kendini göstermektedir. Hükümetlerarası AB kurumlarının aksine Parlamento ve Komisyondaki temsilcilerin tek işleri, söz konusu AB kurumları çatısı altında yürüttükleri işlerdir. Bu sayede her iki kurum temsilcilerinin aidiyetleri de yalnızca parçası oldukları kurumlar içindir (Egeberg vd., 2014: 4-6). Parlamento ve Komisyon arasındaki benzerlikler bu kurumların karşılıklı olarak birbirinin işleyiş yapısı hakkında bilgi sahibi olmasına ve önem verilen konuları öngörebilmesine imkân sağlamaktadır.

Avrupa Komisyonu, genel olarak politika yapım süreçlerinde hükümetlerarası ve ulusüstü AB kurumlarıyla iletişim halinde olarak kendi pozisyonunu ve meşruiyetini artırmaya çalışan bir aktördür (Seidel, 2010: 70-71). Komisyon, bu iletişim sayesinde bir yandan AB kurumlarının belirli bir konuya dair görüşlerinden haberdar hale gelirken, diğer yandan diğer AB kurumlarını kendi pozisyonuna yakın bir çizgide konumlanmaları için etkilemeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Komisyonun en fazla iletişim halinde olduğu AB kurumlarından biri de Avrupa Parlamentosudur. Örneğin bir Komisyon temsilcisi olmadan Avrupa Parlamentosu bünyesinde faaliyet göstermekte olan daimi komitelerinin toplanması oldukça nadir rastlanan bir durumdur. Hiç şüphesiz ki kurumsal olarak bu süreci kendisi

açısından kazançlı görmese Komisyonun da bu katılımı onaylaması mümkün görünmemektedir. Bu katılım sayesinde Komisyon temsilcileri hem Avrupa Parlamentosu üyelerinin belirli bir konuya ilişkin eğilimlerinden haberdar olmakta hem de Komite üyeleri yoluyla Avrupa Parlamentosu üyelerinin görüşlerini etkileme şansını elde etmektedir (Egeberg vd., 2014: 12-14).

Avrupa Komisyonunun detayları sürekli olarak hesaba katan teknokratlardan meydana gelirken, Avrupa Parlamentosunun ise konuları genel hatlarıyla anlamlandırma eğilimi yüksek politik kişilerden oluşması Komisyonu Parlamento ile ilişkisinde avantajlı kılan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Rosén, 2016: 415). Avrupa Parlamentosunun AB içinde AB vatandaşlarını doğrudan temsil eden tek kurum olması da, teknokratik bir kurum olması nedeniyle AB içindeki ağırlığından dolayı Birliğin sık sık demokrasi açığı eleştirilerine maruz kalmasında payı olan Avrupa Komisyonun, Avrupa Parlamentosunu bu konudaki zaafını ortadan kaldırmaya yönelik stratejik bir ortak olarak da algılamasını beraberinde getirmiştir. Komisyonun bu tutumu Avrupa Parlamentosunun AB sistemine daha fazla entegre olmak ve AB ile ilgili konularda sürekli olarak bilgi sahibi olma isteğiyle de uyumludur (Rosén, 2016: 410). Kısacası iki kurumun karşılıklı olarak birbirlerine ihtiyaçlarının olduğunu düşünmeleri aralarındaki ilişkinin kurumsal bir hal almasında önemli rol oynamıştır. Başka bir deyişle Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu arasında AB Antlaşmalarında tanımlanan hususların ötesinde daha güçlü bir ilişki söz konusudur. Hatta bu iki kurum 2010 yılında aralarındaki ilişkiyi düzenleyen bir çerçeve anlaşma da imzalanmıştır. Bahse konu anlaşma ile Komisyonun siyasi sorumluluğu ve meşruiyetinin güçlendirilmesi, iki kurum arasındaki yapıcı işbirliğinin özellikle bilgi akışını geliştirmek suretiyle güçlendirilmesi ve süreç ve planlamaya ilişkin konularda iki kurum arasındaki işbirliğinin ilerletilmesi amaçlanmıştır (Avrupa Parlamentosu, 2010).

Bilindiği üzere AB bütünleşmesi üye devletler arasında imzalanan antlaşmalar yoluyla sürekli bir değişim geçirmektedir. Antlaşma değişikliği dönemleri ulusüstü AB kurumları da dahil olmak üzere ilgili tüm aktörlere AB sisteminde kendi çıkarlarına uygun değişiklikleri ortaya çıkarabilme fırsatı vermektedir. AB sistemi içindeki en önemli hedeflerinden birisi ulusal düzeydeki yasama organları olan ulusal parlamentolara benzer rol ve yetkilere AB çerçevesinde sahip olmak olan Avrupa Parlamentosu için de Antlaşma değişiklikleri bu hedefe ulaşmak için kullanılacak fırsatlar olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Birlik tarihinde imzalanan antlaşmaların ortak özelliklerinden biri de Avrupa Parlamentosunun her yeni antlaşma ile AB sistemindeki yetki ve rollerinin artıyor olmasıdır. Zaman içinde Avrupa Parlamentosunun AB sisteminde yeni yetkiler elde ederek daha önemli bir aktör haline gelmesi Komisyonun gücünde önemli bir azalışa neden olmamıştır (Nugent ve Rhinard, 2016: 1199). Bununla birlikte Avrupa Parlamentosunun AB içinde artan gücü, Avrupa Komisyonu ile daha fazla ilişkili hale gelmesini de beraberinde getirmiştir. Örneğin, 2009 yılında yürürlük kazanan Lizbon Antlaşması ile birlikte Komisyon başkanının atanmasına ilişkin benimsenen yeni süreçte Avrupa

Parlamentosu seçim sonuçlarıyla Komisyon Başkanının seçilmesi arasında kurulan bağlantı da iki kurum arasındaki bağlantıları daha güçlü hale getiren bir diğer faktördür(Gostyńska, 2014: 87). AB bütünleşmesini değişime zorlayan güçlerden biri olan genişlemeler de ulusüstü AB kurumları arasındaki güç dengesine etki edebilmektedir. Örneğin, Doğu genişlemesi ertesinde Avrupa Parlamentosunun, Avrupa Komisyonu karşısında geçmiş döneme kıyasla daha bağımsız bir kurum haline geldiği gözlenmektedir. Günümüzde Parlamento birçok durumda Komisyondan farklı bir pozisyon benimseyebilmektedir (Thomson, 2009: 22).

AB sistemi içinde daha güçlü bir aktör haline gelmek üzere çaba sarf ederken Avrupa Parlamentosunun en önemli destekçilerinden biri de Avrupa Komisyonu olmuştur. Avrupa Parlamentosu zaman içinde güçlenerek AB karar alma süreçlerinde daha etkili bir kurum haline gelmiştir. Komisyon, Avrupa Parlamentosunun AB bütünleşmesindeki gücünü artırma isteğini, özellikle de Bakanlar Konseyi karşısında daha güçlü bir aktör haline gelmesinin her zaman destekçisi olmuştur. Bu durumun arkasında hiç şüphesiz bu kurumu kendine AB bütünleşmesinde, özellikle Bakanlar Konseyi ile ilişkisinde, müttefik olarak görmesi etkili olmuştur (Seidel, 2010: 70-71). İlaveten Komisyon, Parlamentosunun doğrudan seçimle oluşmasını kendi faaliyetlerinin demokratik meşruiyetini arttıran bir faktör olarak görmüştür. Başka bir deyişle, Birliğin karşı karşıya olduğu demokrasi açığı eleştirilerinin farkında olan Avrupa Komisyonu, bu durumda Avrupa Parlamentosunun her yeni antlaşma değişikliği ile daha güçlü bir kurum olacağına farkında olarak pragmatik şekilde hareket etmekte ve Avrupa Parlamentosunun gücündeki artış resmi olarak gerçekleşmeden önce de bu kurumun isteklerine uygun olarak hareket etmeye özen göstermektedir (Rosén, 2016: 410-411). Komisyonun bu erkenci tutumu Avrupa Parlamentosu ile diğer karar verici AB kurumu niteliğindeki Bakanlar Konseyi arasındaki ortaklığı önlemeye yönelik bir çaba olarak da anlaşılabilmektedir.

Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi arasındaki rekabet de Parlamentosunun AB sistemi içindeki gücünde meydana gelen artış neticesinde artmıştır (Peterson ve Bomberg, 1998: 46). Bu durum, ulusüstü AB kurumlarından özellikle Komisyonu, Bakanlar Konseyi ile tek başına mücadele etmek zorunda olmaktan kurtarmıştır. Parlamento da Komisyonu, Konsey ile ilişkisinde her zaman doğal bir müttefiki olarak görmüştür (Westlake, 1997: 239). Bununla birlikte gücü artan Avrupa Parlamentosu da Avrupa Komisyonu ile işbirliği içinde olmayı daha az önemser hale gelmiştir (Rosen, 2016: 421). Parlamento güçlendikçe Komisyon açısından Bakanlar Konseyi ya da üye devletler karşısında daha az destekçi bir müttefik haline gelmiş ve bu da karar alma süreçlerinde Komisyon, Bakanlar Konseyi ve Parlamento arasında üç taraflı bir güç mücadelesinin oluşmasını kaçınılmaz hale getirmiştir (Nugent, 2001: 189). Çünkü Parlamento, AB içinde güç kazandıkça Komisyon ile çıkarları giderek farklılaşmaya başlamıştır (Tsebelis ve Garrett, 2000: 17). Bu nedenle Komisyon, AP'nin kendi üzerindeki gücünün artması konusunda son dönemde daha fazla ihtiyatlıdır (Corbett, 1998: 50). Yani

Avrupa Komisyonu gelecek dönemlerde yaşanması olası antlaşma değişiklikleri sırasında Avrupa Parlamentosunun gücünün artmasına destek olurken daha ihtiyatlı davranmalı ve Avrupa Parlamentosunun artan gücünün Avrupa Komisyonunun AB sistemi içinde daha güçlü hale gelmesine katkıda bulunup bulunmadığını daha iyi hesaplamalıdır.

Avrupa Parlamentosunun Komisyonla arasındaki ilişkinin müttefiklik çizgisinden uzaklaşmasında, Parlamentosunun artan gücünün Komisyon üzerindeki kontrol ve denetim gücündeki artış şeklinde gerçekleşmesi de etkili olmuştur. Parlamento; yazılı ya da sözlü soru, inceleme raporları, bütçe sürecine ilişkin onaylar, Komisyon başkanı ya da komiserlerin atanması ve en önemlisi güvenoyu gibi mekanizmalar yoluyla Komisyon üzerindeki kontrol ve denetimini gerçekleştirmektedir (Nugent, 2001: 191-193). Avrupa Parlamentosunun Komisyon üzerindeki denetim gücü; bu iki kurum arasındaki ilişkinin eşitler arası bir ilişkiden Parlamentosunun hiyerarşik olarak daha üstte yer aldığı yeni bir ilişki türüne dönüşmesini de beraberinde getirmiştir. Parlamentosunun Komisyon üzerindeki denetim ve kontrol yetkileri, AB sistemi içinde ilk kez bir ulusüstü AB kurumu diğer bir ulusüstü AB kurumu üzerinde bu tür yetkilere sahip hale geldiğinden dolayı ilgi çekicidir. Üye devletlerin; Parlamentosu, Komisyonu kontrol ve denetim yetkileri vermesi; bu durumun, iki kurum arasındaki ilişkilerin doğasını etkileyerek üye devletler karşısında ortak bir tutum sergileyebilme ihtimalinin ortadan kalkmasına neden olabilme potansiyeli taşımamasından dolayı aynı zamanda stratejik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu yolla üye devletler tarihsel olarak birbiri ile işbirliği içinde olan bu iki kurum arasında Parlamentosunun Komisyon üzerindeki denetim ve kontrol yetkilerinden kaynaklanan hiyerarşik bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu yolla iki kurumun bir araya gelerek kendisine karşı güçlü bir cephe oluşturmaya engel olmaya çalışmış varsayımında bulunulabilir.

Avrupa Parlamentosu, bu zamana kadar Komisyonla ilişkisinde ortaya çıkan problemleri; bu kurum üzerindeki kontrol ve denetim mekanizmalarını dikkatli bir şekilde kullanarak çözmeye çaba göstermiş ve güvenoyu mekanizmasını kullanmaktan kaçınarak Komisyonla arasındaki ilişkinin zarar görmemesine önem vermiştir (Corbett vd., 2003: 240). Bu genel eğilimin en önemli istisnası 1999 yılında Santer Komisyonunun Avrupa Parlamentosunun güvensizlik oylaması baskısı neticesinde istifa etmek zorunda kalması olmuştur. Parlamentosunun Komisyon üzerinde baskı oluşturmada Santer Komisyonuna ilişkin gündeme gelen yolsuzluk, adam kayırma ve AB bütçesinin kötü yönetilmesi iddiaları etkili olmuştur. İddiaların odak noktasında Fransız Komiser Edith Cresson ile İspanyol Komiser Manuel Marin yer almıştır. Süreç dahilinde komisyonun tamamen istifa etmek durumunda kalması ise kurumun işleyişinde bireysel sorumluluk yerine toplu sorumluluk ilkesinin egemen olmasıdır. Bununla birlikte bu toplu istifa AB tarihinde bir ilk olmuştur (Ringe, 2005: 676-677). Santer Komisyonunun istifası her yeni AB antlaşması ile AB sisteminde daha güçlü hale gelen Avrupa Parlamentosunun Komisyon tarafından görmezden gelinen, ancak oldukça etkili sayılabilecek denetim gücünün kanıtı olmuştur (Topan, 2002: 2). Başka bir deyişle, Avrupa Parlamentosunun Santer

Komisyonu üzerinde büyük bir baskı uygulamasında Komisyonun, gücü artan Parlamento ile eskisi gibi ilişki kurmaya devam etmesinden Parlamantonun duyduğu rahatsızlık da kilit rol oynamıştır (Judge ve Earnshaw, 2002: 364). İlâveten, bu istifanın ardından Komisyonun idari bir reform geçirmesi AB'nin öncelikli konularından biri haline gelmiştir. Yani 2000'li yılların başında Komisyonun geçirdiği değişim sürecinde AB sisteminde gücü artan Avrupa Parlamentosunun inkar edilemez bir payı olmuştur.

Bilindiği üzere Avrupa Parlamentosu Birlik içinde ilk etapta yalnızca bir danışma organı niteliğindeki zaman için birçok politika alanı itibariyle Bakanlar Konseyi ile karar alma yetkisini paylaşır hale gelmiştir. Avrupa Komisyonu ise Birliğin aldığı kararlara ilişkin teklifleri hazırlayan kurumdur. Karar alma süreçlerinde Avrupa Parlamentosunun vetosu ile karşılaşmak istemeyen Komisyon, Parlamantonun resmi olarak karar alma sürecinin parçası olduğu politika alanlarında tekliflerini hazırlarken erken dönemlerden itibaren bu kurumun hassasiyetlerini dikkate almaktadır (Rihervold ve Rosén, 2016: 700). Komisyon açısından Parlamantonun AB sistemi içinde güçlenmesi neticesinde üye devletlere ek olarak hassasiyetleri önemle dikkate alınması gereken yeni bir aktör daha söz konusu olmuş ve Komisyonun faaliyetleri, doğal olarak Avrupa Parlamentosunun etkisine daha açık bir hale gelmiştir. Her ne kadar Avrupa Parlamentosunun, Avrupa Komisyonu üzerindeki denetim ve kontrol gücü, AB'nin kuruluşu sonrasında giderek artmış olsa da halen üye devletler, Komisyon açısından birincil derecede önemli olan amillerdir (Pollack, 2003: 114). Üye devletlerin bu ayrıcalıklı konumu devam ettiği sürece, Parlamento ve Komisyon açısından üye devletler karşısında her zaman işbirliğine gidebilme ihtimali mevcuttur. İlâveten Parlamento, AB sistemi içindeki rollerini yerine getirirken her zaman Komisyonun kaynaklarına ve bilgisine ihtiyaç duymuştur. Günümüzün karmaşık dünyasındaki gelişmeleri anlamlandırmak daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmasını beraberinde getirmiştir. Daha önce belirtildiği üzere Komisyon da AB sistemi içinde çeşitli konularda kendini güçlendirmek için Avrupa Parlamentosunun desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle iki kurum arasındaki ilişkide karşılıklı bir bağımlılık söz konusudur (Westlake, 1997: 262). Bu durum bu iki ulusüstü AB kurumunun ilişkilerinde ihtiyatlı davranmalarının temel gerekçelerinden birini teşkil etmektedir.

Özetle, AB sistemi içinde giderek ulusal parlamentolara benzer bir aktör haline gelmek isteyen Avrupa Parlamentosu, gücünü sürekli olarak üye devletler aleyhine arttırmıştır. Mevcut durumda ise Parlamento; ulusal parlamentoların, ulus devlet düzeyinde sahip oldukları en önemli yetkilerden biri olan ve AB kurulduğu andan itibaren Komisyon tarafından kullanılan yasama teklifi hazırlama yetkisini ele geçirme isteği ile de hareket etmektedir. Bu nedenle de gelecek dönemde bu iki ulusüstü AB kurumu arasındaki rekabetin giderek artması söz konusu olabilir. Bununla birlikte geçmişte ve hâlihazırda bu iki kurum arasındaki ilişki genellikle işbirlikçi olmuştur. Üye devletlerin bu iki önemli ulusüstü AB kurumu arasındaki güç mücadelesinden faydalanarak AB içinde kendi güç ve

etkinliklerini arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunması da olasıdır. Zira üye devletlerin iki kurum arasındaki işbirliğine zarar vermeye yönelik denemeleri de olmuştur. Bundan dolayı da Avrupa Parlamentosu ve Komisyon, ilişkilerinde işbirliğinin hâkim unsur olmasını sağlamak üzere geçmiş dönemlere kıyasla daha fazla çaba sarf etmelidir. Diğer taraftan ulusal parlamentoların üye devletlerce yapılan yetki devri neticesinde sahip oldukları yasama gücünde meydana gelen kayıpları gidermek üzere harekete geçmeleri ve AB karar alma sistemine dâhil olmayı istemeleri neticesinde üye ülkelerdeki ulusal parlamentolar Lizbon Antlaşması ile yasal olarak AB karar alma sistemine eklenmiştir.⁴ Bu durum gelecek dönemde Avrupa Parlamentosunun AB sistemi içindeki gücünü artırma kapasitesini olumsuz etkileme potansiyeli taşımaktadır.

II. Avrupa Komisyonu- ABAD İlişkisindeki Dengeler

ABAD ile Avrupa Komisyonu arasında tarihsel olarak birbirinin AB içindeki konumuna destek olmaya yönelik bir ilişki söz konusu olmuştur. Zira bu iki kurumun Birlik içindeki varlık nedenleri birbiri ya örtüşmekte ya da birbirini tamamlar niteliktedir. ABAD, Komisyonun siyasi desteği olmadan AB bütünleşmesi ile ilgili olarak Avrupa'daki yasal düzenin ulusüstü yönde ilerlemesini sağlamakta zorluklarla karşılaşabilirdi (Marks vd., 2006: 374). Bu noktadan hareketle genel olarak iki kurum arasındaki ilişkinin işbirliği temelinde yürüdüğü iddiasında bulunulabilir.

Hem Komisyon hem de ABAD, AB bütünleşmesinin daha ileri noktalara taşınmasını sağlamak adına AB antlaşmalarının geniş bir şekilde yorumlanmasından yanadır. Bu nedenle ABAD, AB hukukunu anayasallaştırmak üzere adımlar atarken sürekli olarak Komisyon tarafından desteklenmiştir (Maduro, 1998: 9). AB hukukunu yorumlamak üzere kendi kendine harekete geçemeyen ABAD'a Komisyon, üye devletlerin AB hukukuna uygun davranmasını sağlamak üzere bütünleşme tarihinde sıklıkla başvuruda bulunarak ABAD'a AB hukukunu yorumlama fırsatı sunmuştur. Belirtildiği üzere kendi başına harekete geçerek AB hukukunu yorumlama ve AB hukukuna uymayanları cezalandırma yetkisi olmayan ABAD açısından Komisyon tarafından yapılan bu başvurular oldukça önemlidir. Bu yolla Komisyon, ABAD'a AB hukukunu yorumlama fırsatı sunarak AB hukukunun gelişim sürecine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur (Kennedy, 1998: 67).

Bazı ABAD kararları, Komisyonun üye devletler karşısında daha güçlü hale gelmesine hizmet etmiştir. ABAD'ın aktif davrandığı durumlarda, Komisyonun AB bütünleşmesinin seyrini belirleme kapasitesi, yasama tekliflerini hazırlama rolünü kullanarak genişlemektedir (Pierson, 2004: 109). Bazen de Komisyon bir uyuşmazlığı ABAD'a taşıma tehdidini üye devletlere karşı kullanarak mahkemenin, gelecekte aleyhlerinde alabileceği bir kararla üye devletleri korkutup AB hukukuna uygun davranmaya zorlamıştır (Nugent, 2001: 195). Bu tespitlerden hareketle ABAD'ın, Komisyonun

⁴ Ulusal Parlamentoların AB karar alma sistemindeki rolleri hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ulusal Parlamentoların AB'deki Rollerine İlişkin Protokol (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0204:0206:EN:PDF>, Erişim tarihi: 03.04.2017).

AB içindeki konumunu güçlendirdiği tespitinde bulunmak mümkündür. Ek olarak, Belirli bir duruma ilişkin kararını verirken ABAD, Komisyonun konuya ilişkin görüşünü dikkate alabilmektedir. AB içinde sahip olduğu bilgi avantajı sayesinde Komisyonun konuya ilişkin tutumu; ABAD'a, belirli bir kararın üye devletler tarafından kabul edilebilir olup olmadığı ya da AB bütünleşmesinin mevcut durumu itibarıyla uygun olup olmadığı konularında ipucu vermektedir (Burley ve Mattli, 1993: 72-73).

Devrin hakim koşulları diğer ulusal ve uluslararası mahkemeleri olduğu gibi ABAD'ı da etkileyerek kararlarını şekillendirmektedir. AB bütünleşmesinin kuruluş döneminde Avrupa'da bütünleşmeye uygun koşulların var olması sayesinde verdiği kararlarla ABAD AB'nin erken dönemlerinde hem bütünleşmenin hem de bütünleşme içinde kendi konumunun ileri noktalara taşınmasına katkıda bulunabilmiştir. ABAD'ın bütünleşmenin erken dönemlerinde verdiği kararların teknik nitelikte olması ve üye devletler tarafından hassas olarak nitelenen konuları kapsamaması da bu dönemde aktif bir tutum ortaya koymasını kolaylaştırmıştır. ABAD'ın bu şekilde davranmasına imkân sağlayan bir diğer husus da ulusal mahkemeler ve hukuki alanda var olan diğer aktörlerin de buna onay vermesi olmuştur (Kelemen, 2016: 117-118). Günümüzde ise tüm AB kurumları bütünleşme açısından çok az elverişli olan bir ortamdan geçmektedir. 2000 sonrası dönemde AB üyesi ülkelerin halklarının bütünleşmeye verdikleri destekte azalma meydana gelmiştir. Bu koşullar altında ulusüstü AB kurumlarının yeni yetkiler elde etmesi olası görünmemektedir. Ayrıca ABAD'ın antlaşma değişiklikleri sırasında daha önce büyük ölçüde hareket serbestisine sahip olduğu alanların dışında üye devletlerin hassasiyetlerinin yüksek olduğu politika alanlarında da görevlendirilmiş olması da günümüz AB sisteminde aktif bir tutum içinde olmasını engelleyen faktörlerden biridir (Kelemen, 2016: 129). Avro krizi sonrası dönemde Avrupa Komisyonu elindeki kaynakların büyük kısmını ve enerjisini zorunlu olarak krizle mücadele için seferber etmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde Komisyon tarafından ABAD'da üye devletler aleyhinde açılan davaların sayısında da gözle görülür bir azalış meydana geldi. Kaynakların krize odaklanması dışında krizle mücadelede üye devletlerin desteğine ihtiyaç duyan Komisyonun bu dönemde üye devletlerle arasındaki ilişkilerde gerginlik üretme isteği de bu sonuçta pay sahibidir (Blauberger ve Kelemen, 2017: 323-324).

ABAD, AB sistemi içinde kurumsal bir dengenin söz konusu olması gerektiğine ve tüm kurumların da antlaşma temelinde kendilerine verilen rol ve görevleri yerine getirirken bu dengeye uygun davranması gerektiğine inanmaktadır. ABAD'ın bu tutumu, Komisyonun bazı davranışlarını kısıtlar nitelikte sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu noktadan hareketle her iki kurumun, AB bütünleşmesinin daha ileri noktalara taşınması ortak hedefine sahip olmalarına karşın her durumda, bu hedefe ulaşmak için aynı doğrultuda davranmayı tercih ettiklerini söylemek mümkün değildir (Pollack, 1998: 249). Avrupa Komisyonu ABAD'a iletmiş davaların bu kurum tarafından kendisini haksız gören bir kararla yorumlanmasından hoşnut olmamaktadır. Komisyona göre ABAD'ın bu tür

kararları üye devletlerin AB hukukuna aykırı davranmak konusunda daha cesur olmalarına neden olmaktadır. Ayrıca bu tür kararlar Komisyonun AB hukukun koruyucusu olma imajına da zarar vermekte ve gelecek süreçte kurumun Birlik içindeki konumunu da tehlikeye atmaktadır (Hefeger ve Neugart, 2013: 12). Buna karşın ABAD'ın, kimi davalarda Komisyon aleyhine olan bazı kararlara imza atması; iki kurum arasında, AB bütünleşmesinin en başından beri yerleşiklik kazanmış olan ittifaka zarar verememiştir. Bu durumun arkasında, ABAD ve Komisyonun üye devletlerin AB hukukuna uymasında ortak bir sorumluluklarının söz konusu olması ve AB hukukunu öncelikli görmeleri etkili olmuş olabilir (Dinan, 2005: 302).

III. Avrupa Parlamentosu- ABAD İlişkisindeki Dengeler

ABAD kendisine devredilen yetkilerin ötesinde bir yaklaşım benimseyerek AB hukukunu yorumlayabilmektedir (Campell, 2013: 137). Bu iki kurumun kendisine verilen resmi yetkileri akıllıca kullanarak AB sistemi içinde daha güçlü aktörler haline gelme motivasyonuna sahip olduğu ileri sürülebilir. ABAD erken dönemlerden itibaren AB bütünleşmesinin gelişimi derinden etkileyen kurumlardan biri olmuştur. ABAD'ın kararları sayesinde AB, karar vericilerin kararları alırken tasavvur dahi edemeyeceğinin ötesinde bir yapı haline gelmiştir. AB bütünleşmesini daha ileri noktalara taşımak üzere ABAD'ın içinde bulunduğu tutum üye devletlerin sıklıkla tepkisine neden olsa bile üye devletler bütünleşme tarihinde hiçbir zaman ABAD'a vermiş oldukları yetkileri geri almalarına hizmet eden bir karar vermemişlerdir (Werner, 2016: 1449). Avrupa Parlamentosu da daha önce ifade edildiği üzere her yeni AB Antlaşması ile daha fazla yetki elde ederek AB sistemi içinde daha güçlü bir aktör haline gelmeye çalışmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere AB bütünleşmesi dahilinde daha güçlü aktörler haline gelmek üzere kendilerine verilen yetkileri kullanan bu iki kurum arasında çok açık bir ülkü birliği söz konusudur.

Avrupa Parlamentosunun zaman içinde kazandığı güçlerden biri de ABAD'a başvuru yapma hakkı olmuştur. 1979 yılında Avrupa Parlamentosu üyelerinin AB üyesi ülkelerin halklar tarafından doğrudan seçilmesinin ardından 1980'lerde Avrupa Parlamentosunun AB karar alma mekanizmalarında daha etkili bir aktör haline gelme çabası artmıştır (Lodge, 1982: 362). Avrupa Parlamentosu özellikle AB Antlaşmalarında kendine verilen hakları, Bakanlar Konseyi ve Komisyon karşısında kullanmanın mücadelesini verirken ABAD'ın da desteğini almıştır (Magnette, 2005: 144). Örneğin, Bakanlar Konseyinin, danışma usulünün geçerli olduğu bir karar alma sürecinde; Avrupa Parlamentosunun görüşünü iletmesini beklemeden bir direktifi kabul etmesi üzerine, söz konusu durum Avrupa Parlamentosu tarafından ABAD'a taşınmıştır. ABAD, bu başvuru neticesinde verdiği Isoglucose kararında⁵; Parlatmentonun görüşü beklenmeksizin kabul edilen direktifi geçersiz saymıştır.

⁵ Sıklıkla bu isimle anılan bu karar aslında ABAD'ın 1980 yılında Roquette Frères v Council, Case 138/79 davasında verdiği karardır. Mart 1979'da Komisyon tatlandırıcı olarak kullanılan mısır şurubuna ilişkin bir düzenleme yapılmasını içeren bir

Buna ek olarak ABAD kararında, Parlamentonun AB sistemi içinde doğrudan AB halklarını temsil eden tek AB kurumu olması itibariyle özel bir konumu olduğunun altını çizmiş ve kararını verirken bu durumun hesaba katıldığını ve karar alma süreçlerinde gücü az olsa da Parlamentonun daha fazla dikkate alınması gerektiğini açıkça belirtmiştir (Tsebelis, 1999). Bu karar, Parlamentonun söz konusu dönemde diğer AB kurumları ile pazarlık etme gücünü ve sonrasında yeni yetkiler elde edebilme ihtimalini önemli ölçüde arttırmıştır (Kreppel, 2002: 72-73). Zira danışma usulü kapsamında Avrupa Parlamentosunun görüşünün alınması o dönemde gerekli olmakla birlikte Bakanlar Konseyinin karar alırken Parlamentonun görüşü ile bağlı olma gibi bir zorunluluğu bulunmamaktaydı. ABAD'ın kararı sonrasında Avrupa Parlamentosunun danışma usulünün geçerli olduğu kararları şekillendirme kapasitesinde artış gözlenmiştir. Hem Bakanlar Konseyi hem de Komisyon, bu karar sonrasında Avrupa Parlamentosunun görüşlerini daha fazla önemser hale gelmiştir. Parlamento da bunu sağlamak adına 1981 yılında kendi iç işleyiş kurallarında değişikliğe gitmiştir. Komisyon karar tekliflerinde kendisi tarafından talep edilen değişiklikleri yapmaya kadar görüşünü açıklamayı erteleyeceğini ilan etmiştir. Sonrasında Bakanlar Konseyi karar vermeden önce Avrupa Parlamentosunun görüşünü açıklamasını beklemek zorunda kalmıştır. (Lodge, 1982: 363). ABAD'ın kararı, aynı zamanda bu kurumun; Avrupa Parlamentosunun AB sistemi içinde artan yetkilerinin destekçisi olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Bu destek AB sistemi içindeki gücünü sürekli olarak arttırmak isteyen Avrupa Parlamentosu açısından önemlidir.

Avrupa Parlamentosu ve ABAD, AB sistemi içinde sıklıkla ilişki içinde bulunması zorunlu olan kurumlar değildir. Bu durum bu başlığın daha önce ele alınan başlıklardan daha kısa olmasını ortaya çıkaran faktörlerin en başında gelmektedir. İki kurum arasındaki sınırlı bağlar nedeniyle bu iki kurum arasındaki ilişkilerin işbirlikçi mi yoksa rekabetçi bir özellik gösterdiğine ilişkin bir çıkarımda bulunmak bir hayli güçtür. Buna karşın iki kurumun AB sistemi içindeki genel rolleri ve varlık sebepleri dikkate alındığında bu iki kurum arasındaki ilişkide rekabet ya da çatışma beklentisi içinde olmak oldukça güçtür. Bundan dolayı iki kurum arasındaki ilişkilerin en azından an itibariyle işbirlikçi bir çizgide seyrettiği ileri sürülebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Üye devletlerin, kendi ülkelerinin ulusal tercihlerini öncelikli gören tutumuna karşın AB bütünleşmesinin daha ileri noktalara taşınması ortak amacına sahip ulusüstü AB kurumlarının, birbirleriyle yakın ve işbirliğine dayanan ilişkiler kurması beklenebilir. Ancak kurumların ortak bir hedefe sahip olması kimi durumlarda kurumlar arasında çatışma yaşanması ihtimalini ortadan

yönetmeliğe dair teklifini sunmuştur. Avrupa Parlamentosu danışma usulü gereğince bu yönetmeliğe ilişkin belirtmesi gereken görüşünü gereken zamanda açıklayamamıştır. Bu gecikmede 1979 yılında gerçekleşen ilk Avrupa Parlamentosu doğrudan seçimlerinin de payı olmuştur. Buna karşın Bakanlar Konseyi Parlamentonun görüşünü beklemeksizin yönetmeliği kabul etmeyi tercih etmiştir. Kabul edilen yönetmelikten olumsuz etkilenen özel bir firma ABAD'a yönetmeliğin karar alma usulüne uygun bir şekilde benimsenmediğini ileri sürerek başvuruda bulunmuştur.

kaldırmamaktadır. Kurumlar bu hedefin kendi tercihlerine uygun olarak ve kendilerini güçlendirecek şekilde ortaya çıkmasını arzu ettiklerinden birbirleriyle rekabet halinde faaliyet gösterebilmektedir. Bununla birlikte çalışma kapsamında incelenen ulusüstü AB kurumlarının, aralarında uzlaşmaya varmalarının; diğer AB kurumları ile uzlaşmaya varmalarına kıyasla daha kolay olduğu iddiasında bulunmak mümkündür. Çalışmada birbirleriyle işbirliği olmaları halinde ulusüstü AB kurumlarının AB sistemi içinde daha güçlü hale gelerek bütünleşmesine dair hedeflerine daha kolay bir şekilde eriştikleri görülmüştür. Bununla birlikte bu işbirliği üye devletlerden gelen desteklerle tamamlandığında ulusüstü AB kurumlarının AB bütünleşmesini kendi tercihlerine göre yönlendirme becerisi daha da artmaktadır.

Son dönemde AB sürekli olarak krizlerle başa çıkmaya çalışmaktadır. Krizle mücadele için alınan önlemler AB bütünleşmesini olduğu kadar, ulusüstü AB kurumlarının da AB sistemi içindeki ağırlıklarında ve aralarındaki güç dağılımında değişimler meydana getirmektedir. Örneğin, Avro krizi ile mücadele etmek üzere alınan tedbirler sonrasında Avrupa Komisyonu Avro alanı ile ilgili alanlarda gündem belirleme kapasitesini önemli ölçüde kaybederek uygulama süreçlerinde daha etkili bir aktör haline gelmiştir. Ulusüstü AB kurumlarının AB sistemi içindeki güçlerinde meydana gelen bu değişim hiç şüphesiz bu kurumlar arasındaki ilişkileri ve en nihayetinde de AB bütünleşmesinin geleceğini etkileyecektir. Gelecek dönemde bu etkinin sonucu daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır. Diğer taraftan mevcut durumda AB’de, giderek hükümetlerarasılaşma eğilimlerinin söz konusu olması, ulusüstü AB kurumlarının gelecekte bu eğilime karşı aralarındaki rekabeti bir kenara koyarak daha sıkı bir işbirliği içinde olmaları sonucunu ortaya çıkarabilir.

KAYNAKÇA

- Avrupa Parlamentosu, *Avrupa Parlamentosu ve Komisyon arasındaki Çerçeve Anlaşma*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2010-0009&language=EN>, (09.02.2010).
- BLAUBERGER, Michael ve R. Daniel Kelemen (2017), “Can Courts Rescue National Democracy? Judicial Safeguards against Democratic Backsliding in the EU”, *Journal of European Public Policy*, 24 (3), ss. 321-336.
- BURLEY, Anne-Marie ve Walter MATTLI (1993), “Europe Before the Court: A Political Theory of Legal Integration”, *International Organization*, 47(1), ss. 41-76.
- CAMPBELL, Fiona Jayne (2013), “Power Sharing in the European Union: Has Court of Justice Activism Changed the Balance”, *North East Law Review*, 1, ss. 109-139.
- CORBETT, Richard (1998), *The European Parliament’s Role in Closer EU Integration*, London: Palgrave Macmillan.

-
- CORBETT, Richard, Francis Jacobs ve Michael Shackleton (2003), *The European Parliament*, London: John Harper Publishing, 5.Baskı.
- DİNAN, Desmond (2005), *Ever Closer Union*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 3. Baskı.
- EGERBERG, Morten, Åse GORNITZKA ve Jarle TRONDAL (2014), “A Not So Technocratic Executive? Everyday Interaction between the European Parliament and the Commission”, *West European Politics*, 37(1), ss. 1-18.
- GOSTYŃSKA, Agata (2014), “The European Parliament and European Commission After the May Elections: An Indispensable Partnership”, *The Polish Quarterly of International Affairs*, 1, ss. 83-95.
- HEFEGER, Carsten ve Michael NEUGART (2013), “Policy Deviations, Uncertainty, and the European Court of Justice”, *CESinfo Working Paper*, 4143.
- JUDGE, David ve David EARNSHAW (2002), “Political Responsibility for the Administration of Europe: The Commission’s Resignation March 1999”, *Governance*, 15(3), ss. 345-374.
- KELEMEN, R. Daniel (2016), “The Court of Justice of the European Union in the Twenty-First Century”, *Law and Contemporary Problems*, 79(1), ss. 117-140.
- KENNEDY, Tom (1998), *Learning European Law*, London: Sweet & Maxwell.
- KREPPPEL, Amie (2002), *The European Parliament and Supranational Party System: A Study in Institutional Development*, Cambridge: Cambridge University Press.
- LODGE Juliet (1982), “The European Parliament: In Search for Institutional Change”, *The World Today*, 38(9), ss. 361-368.
- MADURO, Miguel P. (1998), *We The Court: The European Court of Justice and The European Economic Constitution*, Oxford: Hart Publishing.
- MAGNETTE, Paul (2005), *What’s the EU? Nature & Prospects*, London: Palgrave Macmillan.
- MARKS, Gary, Liesbet HOOGHE ve Kermit BLANK (2006), “European Integration from the 1980s: State Centric vs Multi-Level Governance”, Mette E. SANGIOVANNI (der.), *Debates on European Integration*, London: Palgrave Macmillan, ss. 357-377.
- NUGENT, Neill (2001), *The European Commission*, London: Palgrave Macmillan.
- NUGENT, Neill ve Mark RHINARD (2016), “Is the European Commission Really in Decline”, *Journal of Common Market Studies*, 54(5), ss. 1199-1215.
- PETERSON, John ve Elisabeth BOMBERG (1998), “Northern Enlargement and EU Decision Making”, P. H. Laurent ve M. Maresceau (der.), *The State of the European Union: Deepening and Widening*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, s. 43-65.
- PIERSON, Paul (2004), *Politics in Time*, New Jersey: Princeton University Press.

-
- POLLACK, Mark A. (1998), “The Engines of Integration? Supranational Autonomy and Influence in the European Union”, W. Sandholz ve A. S. Sweet (der.), *European Integration and Supranational Integration*, Oxford: Oxford University Press, ss. 217-249.
- (2003), *The Engines of European Integration: Delegation, Agency and Agenda-Setting in the European Union*, Oxford University Press.
- RİDDERVOLD, Marianne ve Guri ROSÉN (2016), “Trick and Threat: How the Commission and the European Parliament Exert Influence in EU Foreign and Security Policies”, *Journal of European Integration*, 38 (6), ss. 687-702.
- RİNGE, Nils (2005), “Government-Opposition Dynamics in the European Union: The Santer Commission Resignation Crisis”, *European Journal of Political Research*, 44, ss. 671-696.
- ROSÉN, Guri (2016), “A Match Made in Heaven? Explaining Patterns of Cooperation between the Commission and the European Parliament”, *Journal of European Integration*, 38(4), ss. 409-429.
- SEİDEL, Katja (2010), *The Process of Politics in Europe: The Rise of European Elites and Supranational Institutions*, London: Palgrave Macmillan.
- TSEBELİS, George, (1999), “Institutional Analysis of European Union”, *European Community Studies Association Newsetter*.
- TSEBELİS, George ve Geoffrey GARRETT (2000), “Legislative Politics in the European Union”, *European Union Politics*, 1(1), ss. 9-36.
- THOMSON, Robert (2009), “Actor Alignments in the European Union Before and After Enlargement”, *European Journal of Political Research*, 48 (6), ss. 756-781.
- TOPAN, Angelina (2002), “The Resignation of the Santer-Commission: The Impact of Trust and Reputation”, *European Integration Online Papers*, 6(14).
- WERNER, Benjamin (2016), “Why Is the Court of Justice of the European Union not More Contested? Three Mechanisms of Opposition Abatement”, *Journal of Common Market Studies*, 54 (6), ss. 1449-1464.
- WESTLAKE, Martin (1997), “The Commission and the Parliament”, G. Edwards ve D. Spence (der.), *The European Commission*, Devon: Cartermill Publishing, 2. Baskı, ss. 239-263.

OKUL TÜKENMİŞLİĞİNİ YORDAMADA SINAV KAYGISI VE AKADEMİK BAŞARININ ETKİSİ¹

Meva DEMİR²

Başaran GENÇDOĞAN³

ÖZ

Bu araştırmanın amacı sınav kaygısı ve akademik başarının okul tükenmişliği üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma Erzurum ilinde 2014-2015 yılları arasında öğrenimine devam eden ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 465 ortaöğretim öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama araçları olarak; Okul Tükenmişliği Ölçeği, Sınav Kaygısı Envanteri ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veriler Pearson korelasyon katsayısı ve çoklu doğrusal regresyon ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda okul tükenmişliği ile sınav kaygısı ve akademik başarı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Ayrıca araştırmanın diğer bir sonucunda sınav kaygısı ve akademik başarı değişkenlerinin okul tükenmişliği üzerinde yordayıcı etkilere sahip olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, sınav kaygısı, akademik başarı

THE EFFECT OF TEST ANXIETY AND ACADEMIC SUCCESS IN PREDICTING SCHOOL BURNOUT

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the effect of the predictor on the school burnout of test anxiety and academic success. The research was carried out on 465 secondary school students who continue their education in 2014-2015 years in Erzurum and accept to participate the research. In order to collect data School Burnout Inventory, Test Anxiety Inventory and Personal Information Form prepared by the researchers was used. On data analyses, pearson correlation and multiple linear regression were used. According to the findings of the study, in correlational analysis school burnout, test anxiety and academic success were found related to. Another result of the study test anxiety and academic success were determined that predictor in significant level of school burnout.

Keywords: Burnout, test anxiety, academic success

¹ Bu çalışma, ‘‘Okul Tükenmişliğinin Yordanmasında Sınav Kaygısı ve Akademik Başarının Etkisi’’ başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümüdür.

² Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, meva.demir@atauni.edu.tr

³ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, basaran@atauni.edu.tr

GİRİŞ

Tükenmişlik son yıllarda psikoloji ve psikoloji ile ilişkili disiplinlerde popüler bir araştırma konusu olmuştur (Yang, 2004). Bu kavramla ilgili genel anlamda birbirine benzer ama ifade olarak birbirinden farklı birçok tanım mevcuttur (Arı ve Bal, 2008). Postmodern toplumlarda sık raslanan tükenmişlik kavramını Maslach (2003) iş ortamlarındaki stres tetikleyici unsurlara bir yanıt olarak uzun bir sürede meydana gelen psikolojik temelli bir sendrom olarak tanımlarken kavramı literatüre ilk kazandıran Freudenberger (1974) ise tükenmişliği başarısızlık, yıpranma, gereğinden fazla yüklenmenin ardından bireyde görülen güç ve enerji kaybı şeklinde tanımlar. Harrison'a (1999) göre tükenmişlik, duygusal yönden ilgi gerektiren durumlarda uzun süreli bağlılıkların sebep olduğu bedensel, duygusal ve ruhsal bitkinliktir.

Tükenmişlik ile ilgili literatür incelendiğinde birçok araştırmacının birbirinden farklı modeller öne sürdüğü görülmektedir (Sürgevil Dalkılıç, 2014). Maslach Tükenmişlik Modeli, Suran ve Sheridan Tükenmişlik Modeli, Meier Tükenmişlik Modeli, Pearlman ve Hartman Tükenmişlik Modeli, Edelwich ve Brodsky Tükenmişlik Modeli bu modellerden bazılarıdır. En yaygın kullanılan Maslach Modeline göre tükenmişlik; işleri gereği insanlarla yüz yüze çalışan meslek elemanlarının duygusal açıdan kendilerini tükenmiş hissetmeleri, çevreye karşı duyarsızlaşmaları ve kişisel başarılarının düşmesi şeklinde gözlenen bir sendromdur. Maslach modeline göre tükenmişliğin üç ana bileşeni vardır. Bunlar; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı eksikliğidir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001). Söz konusu üç boyutun her biri bağımsız olarak tanımlansa da birbirleriyle ilişkili kavramlardır (Jackson, Schwab ve Schuler, 1986).

Tükenmişlik yaşayan bireylerde çaresizlik, yalnızlık, sürekli kızgınlık, bencillik, umutsuzluk, uykusuzluk, baş ağrıları, iştahsızlık, yorgunluk, yüksek tansiyon, mide sorunları ve sindirim güçlükleri (Torun, 1995; akt. Çapulcuoğlu, 2012) şeklinde fiziksel ve psikolojik belirtilere ek olarak yüzeysel ilişkilere girme, sosyal ilişkilere yeterince zaman ayırmama, çevresinden uzaklaşma, işte ve evde konuşmaktan kaçınma, görev yerinde olmama veya görev yerindeyken iş yavaşlatma gibi davranışsal belirtilere (Ören ve Türkoğlu, 2006; Sürgevil Dalkılıç, 2014) rastlamak mümkündür. Genellikle işi bırakma eğilimi ve işte yaşanan kazalarda artış ile sonuçlanan tükenmişliğin iş odaklı bir sendrom olduğu düşünülebilir (Sosyal, 2011).

Bir meslek olarak değerlendirilmemesine rağmen öğrenciliğin birtakım aktiviteleri iş olarak tanımlanmaktadır (Schaufeli, Martinez, Marquez-Pinto, Salanova ve Bakker, 2002). Okula devam etme, derse girme, öğrencilik rollerine uygun davranma, meslek edinmek için gerekli donanımları edinme, sınavları geçip gelecek adına hazırlık içine girme gibi sıralanabilen bu aktiviteler 'iş'e denk bir anlamı ifade etmektedir (Seçer ve Gençdoğan, 2012). Ayrıca Yang ve Farn (2005), Salmelo-Aro, Savolainen ve Holopainen (2008) öğrencilerin sınavlarını ve derslerini geçmek için ödevlerini yapmalarını ve okula devam etmelerini gerekli gördüklerinden okul yaşantısını bir iş olarak kabul etmişlerdir.

İlk zamanlarda tükenmişlik, insanlarla bire bir iletişimi gerektiren öğretmenlik, doktorluk, hemşirelik gibi meslek alanlarında ele alınmıştır (Maslach ve Leiter, 1997). Fakat son zamanlarda araştırma grubunun öğrenciler tarafından oluşturulduğu çalışmalar da görülmektedir (Aypay ve Eryılmaz, 2011; Çapulcuoğlu, 2012; Meier ve Schmeck, 1985; Kutsal ve Bilge, 2012; Schaufeli ve diğerleri, 2002; Seçer ve Gençdoğan, 2012; Yang ve Cheng, 2005). Dolayısıyla tükenmişlik, yalnızca iş yerinde ya da meslek elemanlarında görülmez. Yaşamdaki amacına ulaşamamış bir bireyde ya da girmiş olduğu sınavdan hedeflediği puanı alamamış bir öğrencide de baş gösterebilir (Sarıgöz ve Çermik, 2012). Akademik yönden ilerlemenin getirdiği zorluklar, değişen çalışma koşulların kriterleri ve sınav kaygısı öğrencilerin yaşadığı okul tükenmişliği ya da akademik tükenmişliğin diğer mesleklerden daha farklı olduğunun göstergesidir (Tümkiye, 2000; Kutsal ve Bilge, 2012).

Bir süreç olarak değerlendirilen okul yaşantısında öğrenciler bazen istenmeyen durumlar ile karşılaşabilmektedirler. Okulda yaşanan tükenmişlik bu yaşantıların olumsuzluklarından biridir (Baş, 2012). Bu bağlamda okul tükenmişliği, eğitim-öğretim faaliyetlerinin ve okulun fazla taleplerinin öğrenciler üzerinde duygusal, bilişsel ve bedensel yıpratma etkisini ifade eder (Aypay ve Eryılmaz, 2011). Dolayısıyla okul tükenmişliği, öğrencilerin kendilerine yönelik beklentileri ile öğretmen, ebeveyn ve akranlarının beklentileri arasındaki uyumsuzluktan ve öğrencilerin okul çalışmalarına ilişkin öz kaynaklarının yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır (Schaufeli ve diğerleri, 2002). McCarthy, Pretty ve Catano (1990) okul tükenmişliği yaşayan öğrencilerdeki en dikkat çekici belirtinin okulda üstlenilen rol ve sorumluluklar sonucu yaşanan baskı ve stres durumu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yaşanan bu tükenmişlik okul bırakma oranında artış, okula devamsızlık ve akademik anlamda düşük güdülenme gibi durumlara da neden olmaktadır. Okul ortamındaki ve eğitim-öğretim sürecindeki akademik yük, stres, düşük motivasyon gibi değişkenler öğrencilerin duygusal açıdan tükenmelerine, duyarsızlaşmalarına ve kişisel başarı eksikliği hissetmelerine sebep olmaktadır (Yang ve Farn, 2005). Bu doğrultuda öğrencilerde görevleri sürekli erteleme, düşük özgüvene sahip olma, sürekli kıyas içinde hissetme, girilen sınavları sürekli yaşamın merkezine alma, uyku ve beslenme bozuklukları gösterme gibi davranışlara rastlanabilir. Söz konusu davranışlar sınav kaygısının da nedenleri olarak görülmektedir (Turan Başoğlu, 2007).

Sınav esnasında öğrencinin verilen görevi yapamayacağına, başarılı olamayacağına, geçmiş başarısız sınav sonuçları gibi olacağına dair bilişsel çarpıtmalar, aşırı genellemeler ve mantık dışı inanışlar sınav kaygısının temelini oluşturmaktadır (Spielberger, 1980). Sınav kaygısı formel bir değerlendirme esnasında yaşanan, istenmeyen sonuçlara yol açan, davranışsal, bilişsel ve duygusal özellikleri olan özel bir kaygı türüdür (Öner, 1990; Spielberger, 1980; Zeidner, 1998). Genellikle ergenlikte görülen bu kaygı türü çoğunlukla sınav öncesinde ve sınav esnasında meydana gelir ve negatif düşünce, davranış ve duygulardan beslenir (Albayrak Kaymak, 1987). Dolayısıyla sınav kaygısının akademik başarı algısı ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Akademik başarı, öğrencinin önceden belirlenmiş program hedeflerine yönelik sergilediği yeterli olma düzeyini öğretim programı sürecinde veya bu sürecin sonunda yapılan değerlendirmelerle göstermesi olarak tanımlanır (Öztekin, 2012). Diğer bir ifadeyle öğrencilerin belirlenmiş amaçlarla öğrenme düzeylerine ne derece ulaştıklarını gösteren ve öğretim sürecinin sonunda belirlenen bir değerlendirmenin ürünüdür (Özçelik, 1998).

Güncel alan yazına bakıldığında okul tükenmişliği ile akademik başarı (Yang, 2004; Kutsal ve Bilge, 2012), stres (Kovach, 2002; Pöhlmann, Jonas, Ruf ve Harzer, 2005), öz saygı (Dahlin, Joneborg ve Runeson, 2007), sınav kaygısı (Slivar, 2001; Çapulcuoğlu, 2012) ve sosyal destek (Yang ve Farn, 2005; Jacobs ve Dodd, 2013) arasındaki ilişkiler çalışılan değişkenlerden bazılarıdır. Buna karşın okul tükenmişliği, sınav kaygısı ve akademik başarının birlikte ilişkisine bakılarak okul tükenmişliğinde sınav kaygısı ile akademik başarının yordayıcı etkisinin incelendiği başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. Öğrencilerden beklenen akademik başarı ve bunun sonucunda yaşanan sınav kaygısının okul tükenmişliğini pekiştirebileceği düşünüldüğünden bu yönde bir araştırmanın yapılması ilerde gerçekleştirilebilecek okul tükenmişliğinin sebepleri ve çözümleri ile ilgili betimsel ve deneysel çalışmalara ışık tutabilecektir. Dolayısıyla sınav kaygısı ve akademik başarı ile ilişkili değişkenlerin ortaya konması, okul tükenmişliğinin önlenmesine ve giderilmesine yardımcı olacağından önem taşımaktadır. Bu bağlamda araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin okul tükenmişliklerinin yordanmasında sınav kaygısı ile akademik başarının etkisini incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma problemlerine yanıt aranmıştır:

1. Okul tükenmişliği, sınav kaygısı ve akademik başarı arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Sınav kaygısı ve akademik başarı, okul tükenmişliğinin anlamlı birer yordayıcısı mıdır?

I. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma evreni ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

A. Araştırma Modeli

Bu araştırmada betimsel nitelikli ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki değişimi ve bu değişimin derecesini belirleyen araştırma modelidir (Karasar, 2015). Tarama ise bir durumla veya konuyla ilgili katılımcıların tutum, ilgi, beceri, yetenek veya fikirlerinin belirlendiği ve genelliklere yapılan diğer çalışmalara oranla sayıca daha büyük örnekleme uygulanan araştırmalardır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010).

B. Evren ve Örneklem

Araştırma 2014-2015 eğitim öğretim yılında Erzurum il merkezde bulunan Fen Lisesi (n=72), Sosyal Bilimler Lisesi (n=90), Anadolu Lisesi (n=100), Özel Okullar (n=71), Meslek Lisesi (n=60) ve İmam Hatip Lisesinde (n=72) 9, 10, 11 ve 12. sınıflarda öğrenim görmekte olan ve küme örnekleme yöntemi ile seçilen 465 öğrenci ile yapılmıştır. Küme örnekleme yöntemi evrendeki tüm kümelerin birer birer aynı oranda seçilme olanağında olduğu durumlarda yapılan örnekleme türüdür (Karasar, 2015). Küme örnekleme oransız küme örnekleme ve oranlı küme örnekleme olmak üzere iki türüdür. Bu çalışmada her bir liseyi temsil eden okullar kendi içinde daha benzeşik özellikleri ile alt evrenlere ayrıldığından oranlı küme örnekleme kullanılmıştır. Oranlı küme örnekleme her bir alt evrenin örnekleme girme olasılığının, bütündeki oranları yansıtacak eşitlikte olma imkanını veren örnekleme türü olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2015).

C. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla Okul Tükenmişliği Ölçeği, Sınav Kaygısı Envanteri ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

1. Okul Tükenmişliği Ölçeği

Salmela-Aro, Kiuru, Leskinen ve Nurmi (2009) tarafından geliştirilen ve Seçer, Halmatov, Veyis ve Ateş (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan Okul Tükenmişliği Ölçeği beşli likert tipindedir. Ölçek 9 maddeden oluşmakta ve duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı hissi olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. ölçeğin test tekrar test güvenilirliği .80, iki yarı güvenilirliği .72 ve iç tutarlık katsayısı .75 olarak saptanmıştır. Her bir alt boyut yapılan güvenilirlik çalışmaları açısından değerlendirildiğinde ise ‘duygusal tükenmişlik’ alt boyutunda test tekrar test güvenilirlik katsayısının .84, iki yarı güvenilirliğinin .71, iç tutarlık katsayısının .75, ‘duyarsızlaşma’ alt boyutunda test tekrar test güvenilirliğinin .83, iki yarı güvenilirliğinin .70, iç tutarlık katsayısının .74, ‘düşük kişisel başarı hissi’ alt boyutunda test tekrar güvenilirlik katsayısının .83, iki yarı güvenilirliğinin .74, iç tutarlık katsayısının .76 olduğu bulunmuştur. Yapı geçerliğinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalarda açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi çalışmaları yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin üç alt boyutta toplam % 66,858 varyans açıkladığı görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizi ile üç boyutlu yapının model uyumu test edilmiş ve uyum indekslerinin iyi düzeyde olduğu saptanmıştır (RMSEA=.042, RMR= .013, NFI=.90, CFI=.96, IFI=.97, RFI=.92, AGFI=.90, GFI=.92).

2. Sınav Kaygısı Envanteri

Spielberger (1980) ve bir grup doktora öğrencisinin geliştirdiği Sınav Kaygısı Envanteri Öner ve Albayrak Kaymak (1986) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. 20 maddeden oluşan ve dörtlü likert tipinde olan sınav kaygısı envanterinin kuruntu ve duyusallık olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Envanterin güvenilirliğini belirlemek amacıyla test tekrar test, homojenlik ve iç tutarlık

yöntemleri kullanılmıştır. Test tekrar test güvenilirlik katsayısı ile alfa korelasyonlarıyla saptanan homojenlik katsayıları .70 ile .90 arasında olduğu, iç tutarlık katsayılarının ise tüm test için .46'nın, alt boyutlar için .43'ün altına düşmediği bulunmuştur.

3. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada öğrencilerin cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi ve akademik başarı puanı bilgilerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan formdur.

D. Verilerin Toplanması

Örnekleme bulunan öğrencilerin buldukları okullara ilişkin uygulamalar için il milli eğitim müdürlüğünden izin alınmıştır. Araştırmacı tarafından okullara gidilerek öğrencilere araştırmanın amacı anlatılarak cevapların gizli tutulacağına dair bilgilendirme yapılmıştır ve ardından ölçekler gönüllülük esas alınarak uygulanmıştır. Veriler 2014-2015 eğitim öğretim yılının mart ayında İbrahim Hakkı Fen Lisesi, Nurettin Topçu Sosyal Bilimler Lisesi, Mehmet Akif Ersoy Anadolu Lisesi, Özel Final Okulları, Atatürk Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi ve Erzurum Anadolu İmam Hatip Lisesi olmak üzere 6 liseden araştırmacı tarafından toplanmıştır.

E. Verilerin Analizi

Araştırmada öncelikle verilerin uç değerlerine bakılmış ve veri setinin yapılacak işlemler için uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla Mahalanobis uzaklık katsayısı incelenmiştir. Ardından okul tükenmişliği, sınav kaygısı ve akademik başarı arasındaki ilişkiler Pearson momentler çarpım korelasyon katsayısı ile; sınav kaygısı ve akademik başarının okul tükenmişliği üzerindeki yordayıcı etkisi ise çoklu doğrusal regresyon analizi ile belirlenmiştir.

II. BULGULAR

A. Okul Tükenmişliği, Sınav Kaygısı ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkiye

Dair Bulgular

Bireylerin okul tükenmişliği, sınav kaygısı ve akademik başarı arasındaki korelasyonlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo1. Okul Tükenmişliği, Sınav Kaygısı ve Akademik Başarı Arasındaki Korelasyonlar

		1	2	3	4	5	6	7	8
1.Duygusal Tükenmişlik	r	1							
	p								
2. Duyarsızlaşma	r	.775	1						
	p	.000							
3.Düşük Kişisel Başarı Hissi	r	.747	.748	1					
	p	.000	.000						
4.Okul Tükenmişliği	r	.935	.925	.880	1				
	p	.000	.000	.000					
5.Kuruntu	r	.402	.273	.322	.366	1			
	p	.000	.000	.000	.000				
6.Duyuşsallık	r	.446	.374	.403	.446	.723	1		
	p	.000	.000	.000	.000	.000			
7.Sınav Kaygısı	r	.456	.348	.390	.437	.929	.927	1	
	p	.000	.000	.000	.000	.000	.000		
8.Akademik Başarı	r	.352	.414	.325	.400	-.093	-.006	-.054	1
	p	.000	.000	.000	.000	.045	.892	.246	

Tablo 1 incelendiğinde Okul Tükenmişliği Ölçeğinin alt boyutları olan duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma, düşük kişisel başarı hissi ve ölçeğin toplam puanı ile akademik başarı, Sınav Kaygısı Envanterinin alt boyutları olan kuruntu, duyuşsallık ve envanterin toplam puanı arasında değişen oranlarda ($r = .27$ ile $.94$, $p < .05$) pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Yine Tablo 1 incelendiğinde ‘Akademik başarı’ ile ‘Kuruntu alt boyutu’ ($r = -.093$, $p = .045$) puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuş olup ‘Akademik başarı’ ile ‘Sınav kaygısı envanterinin toplamı’ ($r = -.054$, $p = .246$) ve ‘Duyuşsallık alt boyutu’ ($r = -.006$, $p = .892$) puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

B. Sınav Kaygısı ve Akademik Başarının Okul Tükenmişliğini Yordama Gücü İle İlgili Bulgular

Sınav kaygısı ile akademik başarının okul tükenmişliği ve okul tükenmişliğinin her bir alt boyutunun anlamlı birer yordayıcısı olup olmadığını anlamak için Çoklu Doğrusal Regresyon analizi uygulanmıştır.

1. Sınav Kaygısı ve Akademik Başarının ‘Duygusal Tükenmişlik’ Alt Boyutunu Yordama Gücü İle İlgili Bulgular

Sınav kaygısı ve akademik başarının duygusal tükenmişlik boyutu üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek amacıyla uygulanan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Duygusal Tükenmişliğin Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata _B	B	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	-2.101	1.028	-	-2.043	.042	-	-
Kuruntu	.125	.029	.236	4.312	.000	.402	.197
Duyuşsallık	.150	.029	.278	5.095	.000	.446	.231
Akademik Başarı	.112	.011	.376	9.931	.000	.352	.420
R= 0.592	R ² = 0.351						
F _(3, 461) = 83.060	p= .000						

Tablo 2. incelendiğinde kuruntu, duyusallık ve akademik başarı değişkenlerinin birlikte duygusal tükenmişlikteki toplam varyansın yaklaşık %35’ini açıkladığı görülmektedir (R= 0.592, R²= 0.351, p< .05). Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin duygusal tükenmişlik üzerindeki görece önem sırası; akademik başarı, duyusallık ve kuruntudur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise kuruntu, duyusallık ve akademik başarı değişkenlerinin duygusal tükenmişlik üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir.

2. Sınav Kaygısı ve Akademik Başarının ‘Duyarsızlaşma’ Alt Boyutunu Yordama Gücü İle İlgili Bulgular

Sınav kaygısı ve akademik başarının duyarsızlaşma boyutu üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek amacıyla uygulanan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Duyarsızlaşmanın Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata _B	B	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	-3.240	.942	-	-3.440	.001	-	-
Kuruntu	.040	.027	.084	1.494	.136	.273	.069

Duyuşsalılık	.152	.027	.316	5.650	.000	.374	.254
Akademik Başarı	.113	.010	.424	10.909	.000	.414	.453
R= 0.562	R ² = 0.316						
F _(3, 461) = 71.110	p= .000						

Tablo 3 ele alındığında kuruntu, duyusallık ve akademik başarı değişkenlerinin birlikte duyarsızlaşmadaki toplam varyansın yaklaşık %32'sini açıkladığı görülmektedir(R= 0.562, R²= 0.316, p< .05). Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin duyarsızlaşma üzerindeki görelî önem sırası; akademik başarı, duyusallık ve kuruntudur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise duyusallık ve akademik başarı değişkenlerinin duyarsızlaşma üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir. Kuruntu değişkeni anlamlı bir etkiye sahip değildir.

3. Sınav Kaygısı ve Akademik Başarının 'Düşük Kişisel Başarı Hissi' Alt Boyutunu Yordama Gücü İle İlgili Bulgular

Sınav kaygısı ve akademik başarının düşük kişisel başarı hissi boyutu üzerindeki yordayıcı etkisini belirlemek amacıyla uygulanan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Düşük Kişisel Başarı Hissinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata B	B	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	-1.694	.651	-	-2.601	.010	-	-
Kuruntu	.040	.018	.126	2.187	.029	.322	.101
Duyuşsalılık	.102	.019	.314	5.459	.000	.403	.246
Akademik Başarı	.061	.007	.339	8.482	.000	.325	.367
R= 0.526	R ² = 0.277						
F _(3, 461) = 58.929	p= .000						

Tablo 4 ele alındığında kuruntu, duyusallık ve akademik başarı değişkenlerinin birlikte düşük kişisel başarı hissindeki toplam varyansın yaklaşık %28'ini açıkladığı görülmektedir(R= 0.526, R²= 0.277, p< .05). Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin düşük kişisel başarı hissi üzerindeki görelî önem sırası; akademik başarı, duyusallık ve kuruntudur.

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise kuruntu, duyuşsallık ve akademik başarı değişkenlerinin düşük kişisel başarı hissi üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir.

4. Sınav Kaygısı ve Akademik Başarının Okul Tükenmişliği Toplam Puanını Yordama Gücü İle İlgili Bulgular

Sınav kaygısı ile akademik başarının okul tükenmişliği toplam puanının anlamlı birer yordayıcısı olup olmadığına ilişkin Çoklu Doğrusal Regresyon analizi sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Okul Tükenmişliğinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Sonuçları							
Değişken	B	Standart Hata _B	B	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	-7.035	2.309	-	-3.047	.002	-	-
Kuruntu	.205	.065	.169	3.146	.002	.366	.145
Duyuşsallık	.403	.066	.327	6.113	.000	.446	.274
Akademik Başarı	.286	.025	.418	11.264	.000	.400	.465
R= 0.613	R ² = 0.375						
F _(3, 461) = 92.269	p= .000						

Tablo 5 ele alındığında kuruntu, duyuşsallık ve akademik başarı değişkenlerinin birlikte okul tükenmişliğindeki toplam varyansın yaklaşık %38’ini açıkladığı görülmektedir (R= 0.613, R²= 0.375, p< .05). Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin okul tükenmişliği üzerindeki görece önem sırası; akademik başarı, duyuşsallık ve kuruntudur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise kuruntu, duyuşsallık ve akademik başarı değişkenlerinin okul tükenmişliği üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmada ortaöğretim öğrencilerinde okul tükenmişliğinin yordanmasında sınav kaygısı ile akademik başarının etkisi incelenmiştir.

Okul tükenmişliği ile sınav kaygısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bağlamda öğrencilerde sınav kaygısı arttıkça okul tükenmişliğinin de arttığı söylenebilir. Bu durum sınav kaygısı ve okul tükenmişliğinin hem duyuşsal hem de bilişsel karakterler taşıması ile ilişkilendirilebilir. Bu bulgu literatürde birçok çalışma ile benzerlik göstermektedir (Baş, 2011; Slivar, 2001). Çapulcuoğlu (2012) tarafından yapılan bir çalışmada sınav kaygısı ile okul tükenmişliğinin tüm alt boyutları arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanması araştırma bulgusunu desteklemektedir.

Yapılan korelasyon analizinin diğer bir sonucuna göre okul tükenmişliği ile akademik başarı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Öğrencilerin yaşadıkları tükenmişlik ile akademik başarı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan araştırmaların çoğunda okul tükenmişliği ile akademik başarı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Balkıs, Duru, Buluş ve Duru, 2011; Jacobs ve Dodd, 2003; Kiuru, Aunola, Nurmi, Leskinen ve Salmela-Aro, 2008; McCarthy ve diğerleri, 1990; Schaufeli ve diğerleri, 2002; Slivar, 2001; Yang, 2004). Bu bağlamda yüksek akademik başarı düzeyinde bulunan öğrencilerin daha fazla tükenmişlik yaşadıkları söylenebilir. Bu bulgu Seçer ve Gençdoğan'ın (2012) yapmış oldukları çalışma ile benzerlik göstermektedir. Söz konusu çalışmada ders çalışmaktan tükenme boyutunda en yüksek tükenmişliği takdir belgesi alan öğrencilerin yaşadığı görülmüştür. Bu durum yüksek düzeyde akademik başarısı olan öğrencilerin diğerlerine göre değerlendirilmeye alındıkları sınavlara daha fazla çalışmaları, akademik anlamda kendilerine aşırı yüklenmeleri ve hata yapmaktan kaçınmaları gibi etmenlerle ilişkilendirilebilir. Ayrıca bir kez kazanılan akademik başarının ardından bu durumu devam ettirmek için öğrencilerin daha çok çaba harcamaları da tükenmişlik yaşamalarına sebep olabilir. Çapulcuoğlu ve Gündüz (2013) bu durumu okuldaki rekabet ortamının aşırılığı ve merkezi sınavlarda yarışacak öğrenci sayısının artması ile ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda öğrenci hem kendine hem ailesine hem de okul çevresindekilere kendini ispatlamak için kendine daha fazla yükleneceği ve ardından tükenmişlik yaşayabileceği düşünülmektedir.

Sınav kaygısı ve alt boyutları ile akademik başarı arasındaki ilişkiye yönelik bulgular incelendiğinde sınav kaygısı ve duyuşsallık alt boyutu ile akademik başarı arasındaki ilişki anlamsız bulunmuştur. Bu bulgu bazı çalışmalarla paralellik göstermemektedir (Aydın, 2010; Bozkurt, 2012; Kabalcı, 2008; Yıldırım, 2000; Yıldırım ve Ergene, 2003). Bu durum akademik başarının bilişsel bir karakter içermesi ile ilgili olabilir. Öztekin'e (2012) göre akademik başarı ile birey önceden belirlenmiş hedeflere yönelik yeterli olma çabasına girer. Bu durum ise bilişsel bir süreç olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla sınav kaygısının duyuşsallık alt boyutu ile akademik başarı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı biliş-duyuş bileşenleri ile açıklanabilir. Buna karşın sınav kaygısının kuruntu alt boyutu ile akademik başarı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu Aydın (2010) tarafından ortaöğretim öğrencileri üzerinde yapılan araştırma sonucu ile paralellik göstermektedir. Ayrıca Kabalcı (2008) yapmış olduğu çalışmasında benzer bir sonuca ulaşmıştır. Buna göre öğrencilerin sınav kaygısına ilişkin olumsuz düşüncelerini arttıkça akademik başarılarının düştüğü ve dolayısıyla akademik başarılarının olumsuz yönde etilediği söylenebilir.

Sınav kaygısının alt boyutları olan kuruntu ve duyuşsallık ile akademik başarının, okul tükenmişliğinin alt boyutlarını ve toplam puanını anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca okul tükenmişliğine ve her bir alt boyutuna ilişkin en yüksek yordama katkısını akademik başarının sağladığı sonuca ulaşılmıştır. Literatüre bakıldığında benzer sonuçlar görülmektedir. Yang

(2004) yapmış olduğu çalışmasında akademik başarının okul tükenmişliğini anlamlı bir şekilde yordadığını bulmuştur. Ayrıca Kutsal ve Bilge (2012) tarafından yapılan bir çalışmada başarı algısının öğrencilerin yaşamış olduğu tükenmişlik üzerinde yüksek düzeyde bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu durum öğrencilerin akademik başarıya yükledikleri anlam ile açıklanabilir. Anne-babalar, öğretmenler ve hatta toplum yüksek akademik başarıyı öğrencinin birincil görevi olarak görür. Bu bağlamda öğrenciler edindikleri başarı ile kendilerini ispatlama yoluna giderek akademik başarıya olduğundan fazla önem yüklerler. Dolayısıyla bu durumun okul tükenmişliğini etkileyebilme olasılığı yüksektir.

Yapılan regresyon analizi sonucuna göre duyuşallık değişkeninin okul tükenmişliğinin ve her bir alt boyutunun; kuruntu değişkeninin ise okul tükenmişliği ile duygusal tükenmişlik ve düşük kişisel başarı hissi alt boyutlarının anlamlı yordayıcıları olduğu görülmüştür. Dolayısıyla sınav kaygısı ölçeğinin alt boyutlarının okul tükenmişliğini etkilediği söylenebilir. Literatürde benzer sonuçları olan çalışmalar mevcuttur (Baş, 2011; Çapulcuoğlu, 2012). Slivar (2001) tükenmişliğin boyutlarında kaygının etkisini incelemiş ve kaygının duygusal tükenmişlikteki toplam varyansın yaklaşık %31'ini, duyarsızlaşmadaki toplam varyansın yaklaşık %11'ini ve kişisel başarı eksikliğindeki toplam varyansın %20'sini açıkladığını saptamıştır. Çapulcuoğlu ve Gündüz (2013) ise sınav kaygısının tükenmişliğin tüm alt boyutlarını anlamlı bir şekilde yordadığını bulmuştur. Bu bağlamda öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal anlamda yaşadıkları sınav kaygısı okul tükenmişliğini etkileyebilmektedir. Bu durum öğrencilerin girdikleri sınavlarda rekabet ortamı olmasından, ebeveynin sınav sonuçlarını gereğinden fazla önemsemesinden ve akranlarıyla kıyaslanmalarından dolayı oluşan sınav kaygısının okul ve okula karşı görevlerden tükenmeye neden olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda, araştırmacılara ve alandaki çalışanlara aşağıdaki önerilerde bulunulabilir.

1. Akademik anlamda gelişirken duygusal anlamda tükenen öğrencilerin oluşumunu önlemek amacıyla öğrencilerin akademik başarıyı kazanırken kendilerini tüketmeden, sadece bilişsel ağırlıklı bir başarı değil aynı zamanda yaşamdan doyum almayı içeren genel başarıyı edinmeleri adına bireysel veya grup rehberlik programları ve destek programları hazırlanabilir.
2. Eğitim sistemindeki yenilikler, odak noktası haline gelen yüksek akademik başarı, merkezi sınavlarda yapılan değişiklikler öğrencileri etkileyebileceğinden bu konuya ilişkin motivasyon çalışmaları, oryantasyon ve bilgilendirme hizmetleri okul psikolojik danışmanlarınca verilebilir.

3. Yoğun sınav kaygısı yaşayan ve kendine akademik anlamda aşırı yüklenen öğrenciler belirlenerek psikologlar ya da psikolojik danışmanlarca bu öğrencilere yönelik çalışmalar yapılabilir.
4. Okul tükenmişliğini etkileyen etmenleri daha geniş bir çerçevede araştırmak için görüşme, gözlem gibi nitel araştırma yöntemlerinin veri toplama araçları kullanılabilir.
5. Benzer bir araştırmanın ilköğretim I ve II. kademe öğrencileri üzerinde yapılması araştırmacılara önerilebilir.
6. Yapılan çalışmada okul tükenmişliğinin yordayıcıları incelenmiştir. Ancak bu yordayıcıların kapsamı dar tutulmuştur. Farklı karşılaştırmalar yapabilmek adına bu konuyla ilgili çalışacak olan araştırmacılara farklı değişkenlerin (akademik stres, öğretmen tutumları, ebeveyn tutumları, anksiyete duyarlılığı gibi) yordayıcı etkilerini incelemeleri önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak Kaymak, D. (1987). Sınav kaygısı envanterinin Türkçe formunun oluşturulması ve güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 6(21), 55-62.
- Arı, G. S. ve Bal, E. Ç. (2008). Tükenmişlik kavramı: Birey ve örgütler açısından önemi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 131-148.
- Aydın, F. (2010). *Akademik başarının yordayıcısı olarak akademik güdülenme, öz yeterlilik ve sınav kaygısı*. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aypay, A. ve Eryılmaz, A. (2011). Lise Öğrencilerinin Öznel İyi Oluşları ve Okul Tükenmişliği Arasındaki İlişkiler. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(1), 181-199.
- Balkıs, M., Duru, E., Buluş, M. ve Duru, S. (2011). Tükenmişliğin öğretmen adayları arasındaki yaygınlığı, demografik değişkenler ve akademik başarı ile ilişkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 151-165.
- Baltaş, A. (1990). *Üstün Başarı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Baş, G. (2011). Seviye belirleme sınavı (sbs): Öğrenci tükenmişliğinin muhtemel bir yordayıcısı mı? *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 2(4), 25-42.
- Baş, G. (2012). İlköğretim Öğrencilerinde Tükenmişlik: Farklı Değişkenler Açısından Bir Değerlendirme. *Journal of European Education*, 2, 2146-2674.
- Bozkurt, S. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sınav kaygısı, matematik kaygısı, genel başarı ve matematik başarısı arasındaki ilişkilerin incelemesi*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., K., Akgün, Ö., E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.

-
- Çapulcuoğlu, U. (2012). *Öğrenci Tükenmişliğini Yordamada Stresle Başaçıkma, Sınav Kaygısı, Akademik Yetkinlik ve Anne-Baba Tutumları Değişkenlerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Çapulcuoğlu, U. ve Gündüz, B. (2013). Lise öğrencilerinde tükenmişliğin cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü ve algılanan akademik başarı değişkenlerine göre incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 12-24.
- Dahlin, M., Joneborg, N. and Runeson, B. (2007). Performance-based self-esteem and burnout in a cross-sectional study of medical students. *Medical Teacher*, 29, 43-48.
- Freudenberger, Herbert J. (1974), Staff Burn-Out. *Journal of Social Issues*, 30 (1), 159-165.
- Harrison, B. J. (1999). Are you destined to burn out? *Fundraising Management*, 30(3), 25–27.
- Jackson, S. E.; Schwab, R. L. and Schuler, R. S. (1986). Toward an understanding of the burnout phenomenon. *Journal of Applied Psychology*, 71 (4), 630-640.
- Jacobs, S. R. and Dodd, D. (2003). Student burnout as a function of personality, social support, and workload. *Journal of College Student Development*, 44 (3), 291-303. doi: 10.1353/csd.2003.0028
- Kabalıcı, T. (2008). *Akademik başarının yordayıcısı olarak benlik saygısı, sınav kaygısı ve sosyo-demografik değişkenler*. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kiuru, N., Aunola, K., Nurmi, J.E., Leskinen, E. ve Salmela-Aro, K. (2008). Peer group influence and selection in adolescents' school burnout: A longitudinal study. *Merrill-Palmer Quarterly*, 54(1), 23-55. doi: 10.1353/mpq.2008.0008.
- Kovach, H. R. (2002). *Relationships among stress, social support, and burnout in counseling psychology graduate students*. Doctoral dissertation. University of North Carolina, Kansas city.
- Kutsal, D. ve Bilge, F. (2012). Lise öğrencilerinin tükenmişlik ve sosyal destek düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 284-297.
- Maslach, C. (2003). Jobburnout: newdirections in researchandintervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12 (5), 189–192.
- Maslach, C. ve Leiter, M. P. (1997). *The truth about burnout: How organizations cause personal stress and what to do about it?* San Francisco, California, Jossey Bass.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B. ve Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397–442.
- McCarthy, M.E., Pretty, G.M., Catano, V., 1990. Psychological sense of community and student burnout. *Journal of College Student Development* May, 211–216.

-
- Meier, S.F. ve Schmeck, R.R. (1985). Theburned-outcollegestudent: a descriptive profile. *Journal of College Student Personal January*, 63–69.
- Öner, N. ve Albayrak Kaymak, D. (1986). t. In R. Schwarzer, H.M. Van der Ploeg and C. D. Spielberger, *Advances in test anxiety research* (Vol. 5). Lisse: The Netherlands, 227-239.
- Öner, N. (1990). *Sınav kaygısı envanteri el kitabı*. İstanbul: Yüksek Öğretimde Rehberliği Tanıtma ve Rehber Yetiştirme Vakfı.
- Ören, N. ve Türkoğlu, H. (2006). Öğretmen adaylarında tükenmişlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16.
- Özçelik, D. A. (1998). *Eğitim programları ve öğretim (genel öğretim yöntemi)*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Öztekin, Z.(2012). *Lise öğrencilerinin öğrenme stillerinin, lise türü, akademik başarı ve cinsiyete göre karşılaştırılması*. Yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pöhlmann, K., Jonas, I., Ruf, S. and Harzer, W. (2005). Stress, burnout and health in the clinical period of dental education. *European Journal of Dental Education*, 9, 78–84.
- Salmelo-Aro, K., Savolainen, H. and Holopainen, L. (2008). Depressive symptoms and school burnout during adolescence evidence from two cross-lagged longitudinal studies. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 1316–1327.
- Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Leskinen, I.E. and Nurmi, E.(2009). School-Burnout Inventory: Reliability and Validity. *European Journal of Psychological Assessment*. 25(1), 48–57
- Sarıgöz, O. ve Çermik, Y. (2012). Maslow'un Tükenmişlik Ölçeği İle MYO Öğrencilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Belirlenerek Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 116-122.
- Schaufeli, W. B., Martinez, I. M., Marquez-Pinto, A., Salanova, M. and Bakker, A. B. (2002). Burnout and engagement in university students: A cross-nationalstudy. *Journal of Cross-cultural Studies*, 33, 464–481.
- Seçer, İ. ve Gençdoğan, B. (2012). Ortaöğretim Öğrencilerinde Okul Tükenmişliğinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Turkish Journal of Education*, 1(2), 1-13.
- Seçer, İ., Halmatov, S., Veyis, F. ve Ateş, B. (2013). Okul tükenmişlik ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması: Güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Turkish Journal of Education*, 2(2).
- Slivar, B. (2001). The syndrome of burnout, self-image and anxiety with grammar school students. *Horizons of Psychology*, 10(2), 21-2.
- Sosyal, A. (2011). İş yaşamında tükenmişlik. *Çimento işveren dergisi*, 6, 14-26.
- Spielberger, C. D. (1980). *Preliminary professional manual for the Test Anxiety Inventory*. Consulting Psychologist Press: Palo Alto. C.A.

-
- Sürgevil Dalkılıç, O. (2014). *Çalışma hayatında tükenmişlik sendromu*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Turan Başoğlu, S. (2007). *Sınav kaygısı ile özgüven arasındaki ilişkinin erinlik döneminde incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tümkaya, S. (2000). Akademik tükenmişlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 19, 128-133.
- Yang, H.J. (2004). Factors affecting student burnout and academic achievement in multiple enrollment programs in Taiwan's technical-vocational colleges. *International Journal of Educational Development*, 24, 283-301.
- Yang, H. J. and Cheng, K. F. (2005). An investigation the factors affecting MIS student burnout in technical-vocational college. *Computers in Human Behavior*, 21, 917-932.
- Yang, H.J. and Farn, C. K. (2005). An investigation the factor affecting MIS student burnout in technical-vocational college. *Computers in Human Behavior*, 21, 917-932.
- Yıldırım, İ. (2000). Akademik başarının yordayıcısı olarak yalnızlık, sınav kaygısı ve sosyal destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 167-176.
- Yıldırım, İ. ve Ergene, T. (2003). Lise son sınıf öğrencilerinin akademik başarılarının yordayıcısı olarak sınav kaygısı, boyun eğici davranışlar ve sosyal destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 224-234.
- Zeidner, M. (1998). *Test Anxiety: The State of The Art*. New York: Plenum.

ALGILANAN ÖRGÜTSEL ADALETİN İŞGÖREN MOTİVASYONU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÜNİVERSİTELERDE ÇALIŞAN İDARİ PERSONEL ÜZERİNE YAPILAN BİR ÇALIŞMA¹

Özgür KÖKALAN²

Fatih ŞİŞMAN³

ÖZ

Bu araştırmada, algılanan örgütsel adaletin işgören motivasyonu üzerine olan etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma Türkiye genelinde yer alan üniversitelerin idari kısımda çalışanların, örgütsel adaleti nasıl algıladıklarını ve bu algıladıkları örgütsel adaletin motivasyonlarını nasıl etkilediğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, Türkiye’de yer alan üniversitelerde çalışan 301 idari personelden anket yolu ile veri toplanmıştır. Verilerin analizi SPSS.23 ve AMOS.23 paket programında yapılmıştır. Veriler betimleyici istatistikler, ‘Basit Doğrusal Regresyon’, ‘Doğrulayıcı Faktör Analizi’ ve ‘Yapısal Eşitlik Modeli’ teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, örgütsel adaletim ve işgören motivasyonu üzerinde anlamlı pozitif etkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca, örgütsel adaletin “Dağıtım Adaleti”, “Kural Adaleti”, “Sistem Adaleti”, “Bilgi Adaleti” ve “Kişilerarası Adalet” olarak isimlendirilen tüm boyutların, iş motivasyonunun “İçgüdüsel Motivasyon”, “Araçsal Motivasyon”, “İçsel Motivasyon”, “Dışsal Motivasyon” ve “Hedef İçselleştirme” olarak isimlendirilen boyutları üzerinde pozitif etkiler yarattığı ispatlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Örgütsel Adalet, işgören motivasyonu, yönetim

THE EFFECT OF PERCEIVED ORGANIZATIONAL JUSTICE ON EMPLOYEE MOTIVATION: A STUDY ON THE ADMINISTRATIVE EMPLOYEES WORKING IN UNIVERSITIES

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effect of perceived organizational justice on the employee motivation. This research aims to determine how people working in Turkish universities as administrative employees perceive organizational justice and how this perception affects their motivation in their work. In this research, the questionnaire was conducted to 301 administrative employees working in Turkish universities. Analysis of the data was processed on SPSS.23 and AMOS.23 package programs. Descriptive statistics, “Linear Regression”, “Confirmatory Factor Analysis” and “Structural Equation Modeling” were used in the analysis of the data. It is found that perceived organizational justice positively affects employee motivation. It is also found that all organizational justice dimensions which are called as “Distributive Justice”, “Rule (Natural) Justice”, “System Justice”, “Knowledge Justice” and “Interpersonal Justice” positively affect all motivation dimensions which are called as “Instinctive Motivation”, “Instrumental Motivation”, “Internal Motivation”, “External Motivation” and “Target Internalization.

Keywords: Organizational Justice, employee motivation, management

¹Bu çalışma İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programı kapsamında “Algılanan Örgütsel Adaletin İşgören Motivasyonu Üzerindeki Etkisi : Üniversitelerde Çalışan İdari Personel Üzerine Yapılan Bir Çalışma” adı ile sunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

²Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, ozgur.kokalan@izu.edu.tr

³Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, fatih.sisman@izu.edu.tr

GİRİŞ

Adalet kavramı her ne kadar tüm toplumlar için önemli olsa da, algılanışının ve uygulamaların toplumlar üzerinde farklı etkiler yarattığı görülmektedir. Bazı toplumlarda adaletsiz bir davranış toplumun geneli tarafından ret edilirken, bazı toplumlarda ise bu tür davranışların hoş karşılanmasa bile kabul edildiği görülmektedir. Adalet kavramına ilişkin hem makro hem de mikro düzeyde meydana gelen algılayış farklılıkları, özellikle adaletsiz durumların insanlar üzerinde yarattığı etkilerinin araştırılması gerekliliğini doğurmuştur. Bu nedenle adaletin çeşitli etkilerini araştıran çok fazla sayıda çalışmanın literatürde yer aldığı görülmektedir.

Geniş anlamda toplumun genelini etkileyen adalet kavramının daha dar düzeyde örgüt ya da şirket içinde de önemli bir çalışma konusu olmaya başladığı görülmektedir. Özellikle yabancı literatürde üzerinde pek çok araştırma yapılan örgütsel adalet kavramı, günümüzde önemli bir konu haline gelmiştir. Örgütsel adaletin, yabancılaşma, tükenmişlik vb. pek çok unsur üzerinde etkilerinin incelendiği yurtdışı ve özellikle Anglosakson menşei araştırmaların hemen hemen hepsinde örgütsel adaletsizliğinin örgütü olumsuz etkilediği saptanmıştır(Gürbüz, 2006; Büte ve Tekarslan, 2010; Karacaoğlu ve Yörük, 2012; Ulukapı ve Bedük, 2014).Bu araştırma sonuçlarının Türk toplumunda benzer etkiler yaratıp yaratmayacağı sorusu ise cevap verilmesi gereken önemli bir konudur. Anglosakson toplumlarından tamamen farklı kültürel özelliklere sahip Türk toplumunda, örgütsel adaletin etkilerinin çeşitli boyutlarda incelenmesi oldukça önemlidir.

Önemli bir örgütsel unsur olan iş motivasyonunun da örgütsel adaletten nasıl etkilendiğinin tespiti oldukça önemlidir. Stacy Adams'a göre, iş gören motivasyonu eşitliğe diğer bir deyişle örgüt içindeki adalete bağlıdır. Bu çalışmada Stacy Adams'ın eşitlik teorisi olarak adlandırılan teorisinde yer alan eşitlik kavramı, örgütsel adalet olarak ele alınmış ve örgütsel adaletin iş görenlerin iş motivasyonu üzerindeki etkileri tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda örgütsel adaletsizlik algısının olumsuz etkilerinin, olumlu etkilere dönüşmesiyle ilgili neler yapılabileceği ile önerilerde bulunulmuştur. Yapılan çalışma ile şirketler için bir maliyetli olmayan ve iş motivasyonunu artıracak bir yol haritası sunulmuştur.

Çalışma temel olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında, araştırmada kullanılacak kurumsal modelin tespiti ve kurumsal modelin testinde kullanılacak ölçeğin belirlenmesinde kullanılacak olan kavramların tanımlanmış ve bu kavramlarla ilgili yapılmış akademik çalışmaların sonuçlarına yer verilmiştir. İlk bölümde ilk olarak araştırmada yer alan iki temel kavram

olan, “Örgütsel Adalet” ve “Motivasyon” kavramı tanımlanmış ve daha sonra her iki kavram arasındaki ilişkilerin incelendiği araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

I -ÖRGÜTSEL ADALET KAVRAMI VE BOYUTLARI

Tarihi, insanlık tarihi kadar eski olan adalet kavramı, ilk kez yazılı olarak ilk çağlardaki Hammurabi kanunları ile karşımıza çıkmaktadır(Leyla, 2010: 68) Antik Yunan’da gözü bağlı olarak bir elinde kılıç, bir elinde terazi bulunan Tanrıça Themis, elindeki kılıç ile caydırıcılığı, elindeki terazi ile eşitliği, gözündeki bağ ile tarafsızlığı ve kadın olması ile bağımsızlığı simgeler(Nichomachean Ethics, 2016). Pek çok tanımı bulunan adalet kavramı, İngilizce “Justice” kavramı olarak isimlendirilmiştir. Kelimeninkökü olan “Just”, herhangi bir sistemin düzenli olarak işlemesi için gerekli olan şeyler anlamını içermektedir (Leyla, 2010:69). Adalet kavramı insan davranışları üzerinde odaklanan bir kavramdır. Adalet, insan davranışlarını nesnel olarak eleştiren mutlak bir düşüncedir. Bu mutlak düşünceye göre, adalet, tarafsızlık ve eşitlik içeren, her koşulda hukuk kurallarına bağlı kalan, inanç ve prensipleri duruma göre değiştirebilen ve bunları sağlarken kişilerin yaptıkları hatalardan fayda sağlamayan bir düzendir (Ozkalp & Kırel, 2013: 34). Diğer bir deyişle, adalet, tarafsızlığı, eşitliği, doğru karar vermeyi ve bağımsız olmayı içeren oldukça geniş kapsamı olan bir kavramdır.

Sosyal bilimlerdeki diğer tüm kavramlar gibi “Örgütsel Adalet” kavramının literatür de pek çok tanımına rastlanılmaktadır. Beugre ve Baron’a (2001) göre, örgütsel adalet sosyal bir olgudur. Bu sosyal olgu çalışanların, çalıştıkları kurumdaki iş arkadaşları ve yöneticileri ile olan ilişkilerine göre şekillenir (Karademir & Çoban, 2010:51). Cropanzano’ya göre (2007) örgütsel adalet, örgüt içinde yönetsel durumlara karşı etik ve ahlaki olarak yapılan kişisel bir değerlendirmedir (Cropanzano, Bowen, & Gilliland, 2007: 36). Diğer bir tanıma göre, örgütsel adalet, genel anlamda, adalet algısının iş yerine yansımasıdır. Bu yansıma çalışanların iş yerinde yer alan adaleti nasıl algıladıkları ile ilgilidir (Cropanzo&Bryne, 2001:44). Bu tanımlamalar ışığında örgütsel adalet kavramının çalışanların algılarıyla direkt ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada örgütsel adalette, çalışanın kendilerine adil davranılıp davranılmadığından çok var olan durumu nasıl algıladığı üzerinde durulur (Taşkıran, 2011:102). Sonuç olarak örgütsel adalet; çalışanların çalıştıkları kurum içinde kaynakların ve hakların ne derecede adil dağıtıldığı ve bunun nasıl algılandığı ile ilgilidir. Örgütsel adalet ile ilgili unutulmaması gereken nokta, örgüt içinde sistemin ne kadar adil olduğundan çok, kurulan sistemin nasıl algılandığı ile ilgilidir.

Literatüre bakıldığında örgütsel adaletin sınıflandırılması ile ilgili herhangi bir görüş birliğine varılamamıştır. Örgütsel adalette ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında genel olarak örgütsel adaletin dağıtım adaleti (distributivejustice) işlem adaleti (proceduraljustice) ve etkileşim adaleti (interactionaljustice) olarak adlandırılan üç farklı boyutu üzerinde durulduğu görülmektedir. Bazı çalışmalarda örgütsel adaletin işlem ve etkileşim adaleti boyutları birleştirilmiş, bazı çalışmalarda ise adalet boyutları alt boyutlara ayrılmıştır Bu çalışmada örgütsel adaletin, “Dağıtım”, “Kural”, “Sistem”, “Örgütsel” ve “Kişilerarası” adalet olarak adlandırılan beş boyutu ele alınmıştır.

Dağıtım adaleti, bir kıyaslama sürecidir. Dağıtım adaleti kapsamında, çalışanlar kendilerini başka çalışanlarla kıyaslar. Dağıtım adaleti göre, örgütsel kaynaklar, ödül ve cezalar belirli standartlara kurallara ve hükümlere göre örgüt içindeki kişilere arasında paylaşılmalıdır (Cohen, 1987:21). Dağıtım adaleti kapsamında bireyler gelir, terfi gibi elde ettikleri sonuçları kendi algı süzgeçlerinden geçirirler ve sonuçta elde ettikleri bu sonuçları adaletli ya da adaletsiz olarak yorumlar. Adalet veya adaletsizliğin var olduğu sonucuna, birey kendi durumunu başkalarıyla kıyaslayarak ulaşır. Bu kıyaslama sonucunda, adalet ya da adaletsizliğin birey tarafından algılanışı direkt davranışlarını ve tutumlarını etkileyebilir ve değiştirebilir. Dağıtım adaleti, bireyin dağıtılan örgütsel kaynakların adil şekilde pay aldığı algısı üzerine kurulmuştur (Ozdevecioğlu, 2003:79).

Zaman içinde kazanım odaklı dağıtım adaleti kavramına daha geniş ve prosedürel bir bakış açısı getiren işlem adaleti kavramı ortaya çıkmıştır (Yürür, 2008:295). *İşlem adaleti*, örgüt içindeki süreçlerin ve prosedürlerin uygulanması ve yürütülmesiyle ilgili olarak çalışanların algıladıkları adalet olarak tanımlanabilir (Erdoğan, Kraimer, & Liden, 2001: 205). Diğer bir deyişle, işlem adaleti, kazanımlarla ilgili kararlarda kullanılan metotlar, mekanizmalar ve süreçlere ilişkin adalet algısıdır. İşlem adaletinde, birey örgüt içinde adaletin sağlanmasında kullanılan kurallar üzerinde durur (Yürür, 2008:206). Genellikle çalışmalarda işlem adaleti sadece tek boyut altında incelenmiştir. Bu araştırmada ise işlem adaleti, kural ve sistem adaleti olarak adlandırılan iki alt boyuta ayrılarak detaylı olarak incelenecektir.

Kural adaleti, Kural adaleti, herkes için kuralların yapısal olarak adalet sağlayıcı bir biçiminin olmasıdır. Diğer bir deyişle, her şeyin kurallar çerçevesinde herkes için aynı şekilde belirlenmiş olmasıdır (Berber, 2008:21). *Sistem adaleti* ise örgütün kural ve prosedürlerin yapısı önemsenmez. Sistem adaletinde kural ve prosedürlerin uygulanış şekli önemlidir (Berber, 2008:22). Literatürde işlem adaleti ile ilgili yapılan çalışmaların önemli bir kısmının aslında sistem adaleti ile ilgili olduğu

görülmektedir. Sistem adaletinde, bireylerin kurum içinde yer alan kural ve prosedürlerin herkes için aynı şekilde uygulanıp uygulanmadığına baktığı görülmektedir(Berber, 2008:23).

Dağıtım adalet ve işlem adaletinden sonra bilim insanları örgütsel adaleti etkileyecek diğer boyutlar üzerinde araştırma yapmaya başlamıştır. Yapılan araştırmaların sonuçları örgütsel adaletin, insan davranışlarını ve kişilerarası ilişkilerini kapsayan yeni bir boyutunun ortaya çıkmasına imkan vermiştir. Örgütsel adalet kapsamında kurum tarafından gerçekleştirilen uygulamaların çalışan davranışları üzerindeki etkileri, ast ile üst arasındaki ilişkiler vb. konular ele alınmış, çalışanlar arasındaki ilişki ve iletişimi temel alan örgütsel adaletin “etkileşim” boyutu ortaya çıkmıştır. Örgütlerin çalışanlarla kurdukları ilişkilerin ve çalışanlara karşı gösterdikleri davranışların da örgütsel adaletin algılanışı üzerinde etkili olduğunu saptamışlardır ve bu yeni adalet boyutunu “Etkileşim adaleti” olarak isimlendirmişlerdir(Colquitt, Wesson, & Porter, 2001: 422). Kwak (2006) etkileşim adaletinin, “Kişilerarası adalet” ve “Bilgi adaleti” olarak adlandırılan iki alt boyutunun olduğunu belirtmiştir (Kwak, 2006:12). Bu çalışma örgütsel adaletin etkileşim boyutu, bu iki alt boyut çerçevesinde incelenecektir.

Kişilerarası adalet, insanların birbirleri arasındaki ilişkilerin kişilerde yarattığı olumlu ya da olumsuz algıyı ifade eden bir adalet çeşididir. Kişilerarası adalet, kurumun çalışanlarına ne derecede saygılı, samimi ve kibar olduğu gösteren bir adalet boyutudur(Kwak, 2006:13).*Bilgi adaleti*, adalet sağlayıcının adalet dağıtım süreçlerinde çalışanlara ne kadar bilgi verildiği ve açıklama yapıldığı ile ilgidir(Kwak, 2006:14).

II MOTİVASYON KAVRAMI VE BOYUTLARI

Motivasyon (güdüleme), bireylerin davranışlarını harekete geçirmeyi ve yönlendirmeyi amaçlayan ihtiyaçlar olarak tanımlanmaktadır. İnsanların davranışlarını aynı yönde güçlendirmeyi amaçlayan motivasyon, insan ilişkilerini yönlendirmeyi ve devamlılığını sağlamayı amaçlamaktadır. İş ne olursa olsun iş görenin gönüllü, azimli bir şekilde işlerini yapması ancak ve ancak yüksek motivasyon düzeyiyle mümkün olabilmektedir (Mirze, 2010: 53). Motive ya da güdüleme olarak adlandırılan kavramın üç temel özelliği vardır. Motive, kişiyi harekete geçiren, hareketin devamını sağlayan ve kişiyi olumlu yöne sevk eder. Diğer bir deyişle motive ya da güdüleme bir kişi veya topluluğu, önceden belirlenmiş bir amaca ulaşmak için harekete geçiren gerçekleştirilen tüm çabaları ifade etmektedir (Keskin, 2008). Motivasyon, “ihtiyaç”, “uyarılma”, “davranış” ve “doyum” olarak adlandırılan dört aşamadan oluşmaktadır. Motivasyon, kişinin belirli şeylere ihtiyaç duyması ile

başlar. Kişi bu ihtiyacı gidermek için içsel bir güç oluşturur. Bu aşama “uyarılma” olarak isimlendirilir. Bir sonraki aşama olan “davranış” ta, kişinin bu ihtiyacı karşılamak için harekete geçer. En son aşama olan “doyum” da ise, ihtiyacını karşılayan kişi doyuma ulaşır ve motive olur (Alsat, 2016:32).

Motivasyon kavramının tanımı kadar, motivasyonla ilgili geliştirilen teorilerde çok önemlidir. Süreç ve kapsam teorileri adı altında sınıflandırılan bu teorilerden Stacy Adams’ın “Eşitlik Teorisi” bu çalışma için çok önemlidir. Stacy Adams, motivasyonun ancak eşitlik sağlanabildiği zaman oluşabileceğini savunur (Keskin, 2008:16). Eşitlik kavramının, örgütsel adalet ile bir tutulması yanlış olmayacaktır.

Tıpkı örgütsel adalet kavramında olduğu gibi, literatürde motivasyonun sınıflandırılması ile ilgili herhangi bir görüş birliğine varılamamıştır. Motivasyon ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak motivasyonun, içsel (internal) ve dışsal (external) olarak adlandırılan iki farklı boyutu üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu çalışmada ise motivasyonun, “İçsel”, “Dışsal ”, “İçgüdüsel”, “Araçsal”, ve “Hedef İçselleştirme” olmak üzere beş boyutu ile ele alınmıştır.

İçsel motivasyon, kişiyi harekete geçirmedeki en önemli motivasyon boyutu olarak ele alınmaktadır. İstek ve ihtiyaçlar, dürtüler, arzular gibi kişisel tüm duygular, kişiye kendi içerisinde hareket etme dürtüsü yaratır. Bu durum çalışanın performansını ve üretkenliğini etkileyen en önemli itici güçlerden biridir (Abbasoğlu, 2015:22). Kişinin duygusal durumlarını yansımalarını ifade eden içsel motivasyon, motivasyonun en önemli boyutlarından biridir.

Dışsal motivasyon, kişilere başka insanlar ve yöneticiler tarafından verilen ödüller, cezalar ile kişinin davranışını kontrol edilmesi sürecidir. Dışsal motivasyonda da motivasyonu olumlu ya da olumsuz etkileyen unsurlar mevcuttur. Ödüllendirme, olumlu geri bildirimler, sosyal imkanların sağlanması, takdir ve tasdik etme, çalışanı benimseme motivasyonu olumlu etkileyen unsurlardır. Örgüt içinde dışlanma, bireye karşı adil davranılmaması, hakkının verilmemesi, çalışılan pozisyondan dolayı hakaret ve alay etme, küçük görme gibi unsurlar motivasyonu olumsuz etkileyen dışsal motivasyon unsurlarıdır. Sonuç olarak dışsal motivasyon üçüncü kişilerin birey üzerinde davranışlarına bağlıdır (Abbasoğlu, 2015:23).

Kişinin herhangi bir ödül olmaksızın bir şeyi gerçekleştirmek için gösterdiği motivasyon içgüdüsel motivasyon olarak ifade edilir. *İçgüdüsel motivasyon* genellikle insanlardaki öğrenme istediği ile ilişkilendirilir. İnsanlar sürekli öğrenmeye açıktırlar. İşinde ya da yaptığı işte başarılı olma, arzulanan kariyere sahip olma yani bir iş yapabilme güdüsü, içgüdüsel bir durumdur. Kurumlar

içgüdüsel motivasyonları yüksek olan kişilerle çalışmayı isterler. Çalışanların çoğunun iş yaşamında bir kariyer hedefi vardır ve bu hedefe ulaşmak için çaba gösterirler. Bu çaba sırasındaki en önemli unsur kişinin sahip olduğu içgüdüsel motivasyondur. Kısaca başarılar elde edilmesi ve hedeflere ulaşılması için çalışanın motivasyonu ve başarıma isteği, içgüdüsel motivasyon olarak isimlendirilir (Abbasoğlu, 2015:24).

Araçsal motivasyon, kariyerinde ilerleme, yüksek gelir elde etme gibi, pragmatik yarar ve çıkarlardan kaynaklanan motivasyon boyutudur (Atay, 2004:99) Araçsal motivasyonda, bir kişiyi bir eylem için harekete geçiren sadece kendi çıkarıdır. Kurum içinde fazla gelir elde etmek, kişisel çıkar sağlamak için kullandığı tüm araçlardır (Abbasoğlu, 2015:26). Araçsal motivasyon bireyler için güçlü bir motivasyon kaynağıdır. Fakat bu kaynakla elde edilen motivasyon düzeyi hep aynı değildir. Yönetici tarafından desteklenirse, çalışanların araçsal motivasyondan daha fazla yararlandıkları görülmektedir (Atay, 2004:101).

Hedef içselleştirme, kurum tarafından önceden belirlenmiş amaç, hedef ve değerlerin birey tarafından kabul etmesi ve bireyin kurumsal amaç, hedef ve değerleri doğrultusunda kendi bireysel amaç, hedef ve değerlerini belirlemesi ya da ikisi arasında bütünlük kurabilmesidir (Durdu, 2010). En iyi motivasyon kişinin kendi kendini motive etmesiyle gerçekleşmektedir. Bu nedenle hedef içselleştirme, motivasyon için çok önemlidir. Çünkü hedef içselleştirmede, kişisel hedefler, örgütsel hedeflerle bütünleşir, bu bütünleşme süreci bireyin örgüte güvenmesine ve bağlanmasına neden olur. Bu durum örgütler tarafından arzulanan bir durumdur (Abbasoğlu, 2015:26)

III ÖRGÜTSEL ADALET İLE MOTİVASYON İLİŞKİSİ

Örgütsel adalet kavramını oluşturan en önemli unsurlardan bir motivasyondur. Genellikle çalışanların örgütsel adalet algısının değişiminin olumlu olması durumunda çalışanların motivasyonda yükselme, olumsuz olması durumunda da ise çalışanların motivasyonda azalma meydana gelmektedir. Diğer bir deyişle örgütsel adalet ile motivasyon arasında pozitif bir ilişki vardır. Abbasoğlu (2015) yılında sağlık sektöründe yer alan kurum ve kuruluşlar çalışan 620 kişi üzerinde yapmış olduğu çalışmada örgütsel adaletin tüm alt boyutları ile motivasyon arasındapozitif anlamlı zayıf ilişkiler tespit etmiştir (Abbasoğlu, 2015:27). Işcan ve Sayın'ın (2010) bir elektrik ürünleri üreten fabrikadaki 245 kişi üzerinde yapmış oldukları çalışmada, dağıtım adaletinin sağlanmadığı kurumlarda, çalışan motivasyonunda önemli oranda düşüşler olduğunu göstermektedir (Işcan & Sayın, 2010:201). Aynı şekilde Yeniçeri, Demirel ve Seçkin'in 2009 yılında Kayseri, Niğde ve Konya'da faaliyet gösteren

imalat firmalarında çalışan 502 işgörenüzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, işlem adaletinin olumsuz olarak algılandığı örgütlerde, çalışanların işe olan ilgilerinin azaldığı ve çalışanların motivasyonlarında, üretkenliklerinde ve performanslarında düşüşler olduğu saptanmıştır (Yeniçeri, Demirel, & Seçkin, 2009:87). Kısaca örgütsel adalet ve alt boyutları ile motivasyon arasında pozitif ilişkiler olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmaların sonuçları temel alınarak, bu çalışmada örgütsel adaletin alt boyutları ile motivasyon ve motivasyonun alt boyutları arasında pozitif ilişkiler olduğu varsayılmış ve bu varsayım test edilmiştir.

IV ARAŞTIRMA

A. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, algılanan örgütsel adaletin işgörenmotivasyonu üzerine olan etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma Türkiye genelinde yer alan üniversitelerin idari kısımda çalışanların örgütsel adaleti nasıl algıladıklarını ve bu algıladıkları örgütsel adaletin motivasyonlarını nasıl etkilediğini belirlemeyi amaçlamaktadır.

B. Veri Toplama Aracı

Araştırma nicel veri analizine dayanmaktadır. Araştırma kapsamında iki ölçekten yararlanılmıştır. “Örgütsel Adalet Ölçeği” olarak isimlendirilen bu ölçeklerden ilki, 2008 yılında Alper Berber tarafından geliştirilmiştir. Berber (2008) geliştirdiği ölçekte, örgütsel adalet ile ilgili en sık kullanılan Colquitt tarafından geliştirilen ve Moorman tarafından geliştirilen iki farklı ölçekten alınan maddeler dışında bu ölçeklerde değinilmeyen örgüt adaletinin farklı boyutlarını ölçen sorular anket formuna eklenmiştir. Berber(2008) yapmış olduğu çalışmada, literatürde sıklıkla yer alan örgütsel adalet boyutlarına yeni boyutlar ekleyerek, örgütsel adalet kavramını çok daha geniş bir perspektiften incelemiştir. Berber’in (2008) geliştirdiği ankette yer alan örgütsel adalet boyutlarına ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Örgütsel Adalet Ölçeği

SORULAR			
Kurumda uygulanan kural ve prosedürlerle ilgili olarak;			
Dağıtım Adaleti	DA1	1	Gösterdiğim çabaya karşılık aldığım ücret yeterlidir.
	DA2	2	Performansıma bağlı olarak aldığım maddi imkanlar yeterlidir.
	DA3	3	Bu sektördeki farklı kurumlarda çalışan meslektaşlarımla ücretleriyle kıyasladığımda kendi ücretim adildir.
Kural Adaleti	KA1	1	Tüm kararların tutarlı biçimde alınabilmesi için gerekli standartların oluşmasını sağlar.
	KA2	2	Karardan etkilenecek kişilerin fikirlerinin dikkate alınmasını sağlar.
	KA3	3	Çalışanların, iş ilişkilerinde bir haksızlığa uğramaları durumunda kendilerine korumalarına yardımcı olur.
	KA4	4	Yöneticinin, aldığı kararlara ve uygulamalarına yönelik sonuçları düzenli olarak çalışanlara iletmesini sağlar.
	KA5	5	Yöneticinin karar alırken karardan etkilenecek tüm çalışanları gözönünde bulundurmasını sağlar.
	KA6	6	Çalışanların alınan kararlara yönelik yöneticiden ek bilgi istemelerine izin verir.
Sistem Adaleti	SA1	1	Kararlar alınırken kararlardan etkilenen tüm tarafların görüşlerine yer verilir.
	SA2	2	Örgüt, tüm çalışanların sisteme eşit müdahale hakkı olmasını garanti eder.
	SA3	3	Önemli kararlar alınırken, örgüt tüm çalışanlarının fikrini göz önüne alır.
	SA4	4	Örgütün tüm kuralları örgüt içinde her yerde eşit derecede uygulanır.
	SA5	5	Kimsenin örgütteki sistemi kendi yararına kullanmasına imkan vermez.
Yöneticilerim;			
Bilgi Adaleti	BA1	1	Doğru zamanda gerekli bilgilendirmeyi yapar.
	BA2	2	Kural ve politikaları gerektiği ölçüde açıklar.
	BA3	3	Performans geliştirmeye yardımcı olur.
	BA4	4	Çalışmanın sonuçları ile ilgili bilgilendirir.
	BA5	5	Performansıyla ilgili doğru bilgilendirir.
	BA6	6	Değişiklikleri çalışanlara zamanında bildirir.
	BA7	7	Yöneticimin gerekli karar alması için gerekli bilgiyi sağlar.
	BA8	8	Çalışana açık ve anlayışlı davranır.
	BA9	9	Düşük performansla çalışanlara kendilerini geliştirmeleri için destek sağlar.
	BA10	10	Kararları etkilenen kişilerle paylaşır.
Kişilerarası Adalet	KİA1	1	Hakkımdaki özel bilgileri kimseyle paylaşmaz.
	KİA2	2	Bir konuyu gizli tutma konusunda güvenilirdir.
	KİA3	3	Tutarlı sözler söyleyip tutarlı davranır.

Berber'in (2008) geliştirdiği örgütsel adalet ölçeğinde, örgütsel adaletin "Dağıtım", "Kural", "Sistem", "Kişilerarası" ve "Bilgi" olarak adlandırılan 5 alt boyutundan yararlanmıştır. Örgütsel adalet

ölçeğinde, Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kısmen Katılıyorum (3), Katılıyorum(4) ve Kesinlikle Katılıyorum (5) şeklinde kodlanan ve puanlanan 5’li likert kullanılmıştır. Berber (2008) araştırmada kullanılan örgütsel adalet ölçeğinde yer alan 27 madde üzerinde yapmış olduğu geçerlilik testi sonucunda tüm maddelerin güvenilirlik katsayılarının 0.95 ile 0.97 arasında olduğunu saptamıştır. Bu da araştırmada kullanılan ölçeğin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca örgütsel adalet ölçeğinin güvenilirlik testi sonucu 0.95 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında kullanılan ikinci ölçek işgörenmotivasyonu ölçmek amacıyla anket formuna eklenmiştir. Çalışmada kullanılan iş motivasyonu ölçeği J. Barbuto ve R. School tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 2011 yılında BülentAslanadam tarafından Türkçe’ye çevrilmiş ve ilk olarak Aslanadam (2011) tarafından kullanılmıştır. Motivasyon ölçeğinde 5’li likert kullanılmıştır. Bu ölçekte motivasyon, “İçgüdüsel Motivasyon”, “Araçsal Motivasyon”, “Dışsal Motivasyon”, “İçsel Motivasyon”, ve “Hedef İçselleştirme” olarak adlandırılan 5 boyutta ele alınmıştır(Aslanadam,2011). Çalışmada kullanılan ölçek Tablo 2’de verilmiştir

Tablo2. Motivasyonu Ölçeği

SORULAR			
Boyut	Boyut No	No	
İçgüdüsel Motivasyon	İÇM1	1	İşimde yalnızca hoşuma giden şeyleri yapıyorum.
	İÇM2	2	İşimi yaparken, daha çok hoşlandığım başka bir işi yapabilmek için sık sık elimdeki işi erteliyorum
	İÇM3	3	İşlerim arasında genellikle bana en hoş görünen işi seçiyorum.
	İÇM4	4	İşimde zamanımı birlikte geçirmeyi seçtiğim kişi, birlikte olmaktan en çok sevdiğim kişidir.
	İÇM5	5	iki işim arasında seçim yaparken, en önemli etken hangisinden daha çok etkilendimdir.
	İÇM6	6	Çalıştığım yerde yaptığım işten hoşlanmazsam, işten ayrılıyorum.
Araçsal Motivasyon	ARM1	1	İşimde ne kadar çaba harcayacağımı işimin gereksinimleri (işte yapılması gerekenler) belirler.
	ARM2	2	Bir günlük ücret veriliyorsa bir günlük iş yaparım.
	ARM3	3	İşimde göstereceğim gayretin bana daha yüksek ücret olarak döneceğini bilirim, daha fazla çalışırım.
	ARM4	4	İşimde genellikle en fazla ücret ödenen işi seçerim.
	ARM5	5	İşimde en sevdiğim gün, ücret ödendiği gündür.
	ARM6	6	Daha iyi iş fırsatları yakalamak için gözlerimi ve kulaklarımı daima açık tutarım.
Dışsal Motivasyon	DSM1	1	Benim için, davranışlarımı diğer insanların onaylaması önemlidir.
	DSM2	2	Kararlarımı sık sık diğer insanların ne düşüneceğine dayanarak alırım.
	DSM3	3	Benim için işimde bir projeye çevremdekiler değer veriyorsa, o projede daha fazla çalışırım.

	DSM4	4	İş seçerken başarılarımla tanınmamı sağlayacak olan işi seçerim.
	DSM5	5	İş çevresinde çok arkadaşı olanlar, hayatlarını dolu doluyuşarlar .
	DSM6	6	Çabama kurumumdaki en yetkili kişiler tarafından değer verildiğini bilirsem, var gücümle çalışırım.
İçsel Motivasyon	ICSM1	1	Aldığım kararlar, kendim için koyduğum yüksek hedefleri yansıtır.
	ICSM2	2	Yetenek ve becerilerimi kullanmama izin verecek bir kurumda çalışmak benim için önemlidir.
	ICSM3	3	Kişisel davranış standartlarımla (kişiliğimle). tutarlılık gösteren kararlar almaya çalışırım.
	ICSM4	4	İşimde kendini motive edebilen bir insan olduğumu düşünüyorum.
	ICSM5	5	İşimde bana kişisel başarı duygusu veren şeyleri yapmaktan hoşlanırım.
Hedef İçselleştirme	HEMF1	1	Bir kurumun üstlendiği/benimsediği görevi (misyonu) onaylamıyorsam o kurumda çalışmam.
	HEMF 2	2	Kurumun hedefine ulaşması için çok çalışmam gerekiyorsa önce bu çalışmanın nedenine/gereğine inanmam gerekir.
	HEMF 3	3	Bir çalışmanın nedenine/gereğine inanmıyorsam çok çalışmam.
	HEMF4	4	Çalışacağım kurumu seçerken, inanç ve değerlerimi paylaşan bir kurum ararım.
	HEMF 5	5	Çok çalışmam için bir örgüt misyonunun benim değerlerimle uyumlu olması gerekir.
	HEMF 6	6	Eğer bir kurum onayladığım hedefler doğrultusunda çalışıyorsa, böyle bir kurumun başarısındaki payımın ön plana çıkıp çıkmaması önemli değildir.

Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,95 olarak bulunmuştur(Aslanadam, 2011). Bu durumda araştırma kapsamında kullanılan motivasyon ölçeğinin yüksek düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir.

C. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Araştırmada Türkiye’de yer alan üniversitelerde çalışan idari personel üzerinde gerçekleştirilmiştir. Türk üniversitelerinde çalışan idari personel sayısına ilişkin net bir bilgi bulunamamıştır. Bu yüzde araştırmanın evreni net olarak belirlenememiştir. Araştırmacı araştırma evreninin 100.000 az olduğunu varsaymaktadır. 0.05 hata payı kullanılan ve evreni 100.000 veya daha az olan araştırmalarda 246 katılımcıya ulaşmak yeterlidir (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2004). Araştırmada kullanılan anket Türkiye’de yer alan tüm üniversitelerin idari personele elektronik ortamda gönderilmiş ve veriler elektronik ortamda toplanmıştır. 25 Nisan 2016 – 16 Mayıs 2016 tarihleri arasında toplam 301 adet anket elektronik ortamda doldurulmuştur. Araştırmada kullanılan örneklem sayısı istatistiki açıdan yeterli düzeyde olsa da, daha sağlıklı sonuçlar alınabilmesi için örneklemin geliştirilmesinde fayda vardır. Ne yazık ki bugün hemen hemen tüm sosyal bilimciler için en büyük

problemlerden biri istenilen düzeyde katılımcıya ulaşma problemidir. Örneklem sayısı bu çalışmanın en önemli kısıtlarından biridir. Araştırmada kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır.

D. Veri Analiz Metotları

Verilerin analizi SPSS.23 ve AMOS 23 paket programında yapılmıştır. Veriler betimleyici istatistikler, “ Basit Doğrusal Regresyon” “Doğrulayıcı Faktör Analizi” ve “Yapısal Eşitlik Modeli” teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın veri analiz kısmında değişkenlerin ölçülmesi ve değişkenler arası ilişkilerin yorumlanması için temel olarak kısaca YEM olarak isimlendirilen “Yapısal Eşitlik Modeli” kullanılmıştır. YEM, değişkenler arasındaki çoklu ilişkilerin açıklanmasında kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Genel olarak YEM ölçülebilen değişkenler ile, gizli değişkenler arasındaki ilişkileri tanımlamayı amaçlayan istatistiksel bir yöntemdir (Cokluk, Şekercioğlu, & Büyüköztürk, 2010: 82)YEM’de literatürde belirlenmiş modellerin sınanması amaçlanmaktadır (Simşek, 2007: 69). Son yıllarda sıklıkla kullanılmaya başlanan modelleme süreci kurumsal yapının (modelin). oluşturulması ile başlar (Cokluk, Şekercioğlu, & Büyüköztürk, 2010: 83).İkinci aşamada teoriyi temel alarak yapısal eşitlikler kurulmakta ve modele ait parametreler tahmin edilmektedir. Sonraki aşamada, tahmin sonuçlarının uygunluğu, uyum iyiliği indeksleri ile değerlendirilmekte ve gerekli olduğu takdirde modelde düzenleme ve değişiklikler yapılarak modelin son hali elde edilmektedir. En son aşamada modele ait sonuçlar yorumlanmaktadır (Cokluk, Şekercioğlu, & Büyüköztürk, 2010:85). YEM modelindeki bir değişken aynı anda hem bağımlı hem de bağımsız değişken olabilmektedir. Bu nedenle model araştırmada kullanılan değişkenleri bağımlı veya bağımsız değişkenler olarak gruplandırılmamaktadır (Simşek, 2007:72). Modelde kullanılan değişkenler dışsal(exogenous) ve içsel (endogenous) değişken tanımlamaları kullanılır Dışsal değişkenler, modeldeki bağımsız değişken olarak ele alınırken, içsel değişkenler ise modelde bulunan diğer örtük değişkenler tarafından açıklanan ve başka bir örtük değişkeni etkileyen değişkenlerdir. Bu yüzden içsel değişkenler aynı anda hem bağımlı hem de bağımsız değişken olabilmektedirler (Meydan & Şeşen, 2011:110). YEM temel olarak iki modelden oluşmaktadır. İlk model “Ölçüm Modeli”dir. Bu model YEM deki ilk adımdır. Ölçüm modelinde tüm örtük değişkenleri açıklayan gözlenen değişkenler ile ilişkilerinin gösterilmektedir. Ölçme modelini test edilirken doğrulayıcı faktör analizinden yararlanılmaktadır. YEM’deki ikinci model olan“Yapısal Model” de ise örtük değişkenler arasındaki ilişkileri gösterilmektedir (Eroğlu, 2003:45). Yapısal modeli test etmek için çoklu regresyon ile yakından

ilişkisi olan yol analizi kullanılmaktadır. Yol analizi, birden fazla bağımlı değişkeni içerebilmektedir. Ayrıca yol analizi içsel ve dışsal değişkenlerin aynı anda kullanılabilmesine izin vermesinden dolayı analiz olmasına çoklu regresyona göre çok daha fazla açıklayıcı ve kapsamlı bir analizdir (Meydan & Şeşen, 2011:112). YEM modelinin kullanılabilmesi için modelin uygunluğunun değerlendirilmesi gereklidir. Modelin uygunluğunun değerlendirilmesinde, uyum iyiliği (goodness of fit) indeksleri kullanılmaktadır. Kısaca Uyum iyiliği, modele ilişkin tahmini kovaryans matrisi ile gözlenen, örnekleme ait kovaryans matrisinin yakınlığını temel alınarak hesaplanmaktadır (Simşek, 2007:73). Pek çok uyum indeksi mevcuttur. Fakat uyum indeksleri genel olarak, mutlak uyum indeksleri, artımlı uyum indeksleri ve sıklık (parsimony) uyum indeksleri olarak sınıflanmaktadır. Araştırma kullanılan analizlerin de istenilen farklı endekslere yer verilmektedir. Literatürde her bir sınıftan en az birer tane olmak üzere birkaç endeksinin sonuçlarının birlikte vermesi tavsiye edilmektedir (Hair, Black, Babin, & Andersan, 2010:241)

Bu çalışmada, Mutlak uyum indekslerinden, normlu ki-kare değeri (χ^2/df), GFI (Uyum iyiliği indeksi-Goodness of fit index), RMSEA (Yaklaşık hataların ortalama karekökü-Rootmeansquareerrorapproximation) ve RMR (Ortalama hataların karekökü-Rootmeansquareresidual) rapor edilmiştir. Artımlı uyum indekslerinden CFI (karşılaştırmalı uyum indeksi-Comperative fit index) verilirken, sıklık uyum indekslerinden AGFI (Uyarlanmış uyum iyiliği indeksi-Adjustedgoodness of fit index) verilmiştir.

Tablo 3. Uyum Ölçüleri Ve Kesim Noktaları

Uyum Ölçüleri	Mükemmel Uyum	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2 < \chi^2/df \leq 3$	$3 < \chi^2/df \leq 5$
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0,05 \leq RMSEA < 0,08$	$0,08 \leq RMSEA < 0,10$
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1$	$0,95 \leq CFI < 0,97$	$0,90 \leq CFI < 0,95$
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1$	$0,90 \leq GFI < 0,95$	$0,85 \leq GFI < 0,90$
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1$	$0,85 \leq AGFI < 0,90$	$0,80 \leq AGFI < 0,85$

YEM'de daha doğru bir model oluşturulmak için modifikasyon indekslerine de bakmak gerekir. Modifikasyon indeksleri gözlenen ve örtük değişkenler arasındaki kovaryansa bakarak gerekli durumlarda modele ait bir takım modifikasyonlar önerir. Modifikasyon indeksleri ile yapılan değişiklikler teorik modeli değiştirebilecektir. Bu yüzden modelde yapılacak her düzeltmenin mutlaka kuramsal olarak bir gerekçeye dayanması gerekmektedir. Kurumsal olarak gerekçelendirilmeyen modifikasyonlar hiç olmayacak bir modelin test edilmesi sonucu çıkabilir (Meydan & Şeşen, 2011:114)

E. Deneklerin Demografik Ve Sosyo-Ekonomik Statülerine Ait Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Araştırmaya, Türkiye genelinde toplam 301 denek katılmıştır. Bu katılımcıların, 127 tanesi kadın, 174 tanesi erkek'tir. Katılımcıların % 50 'si 35 yaşından daha gençtir. Katılımcıların %6.3 'ü Lise, % 11.6'u Önlisans, %57.5 ' i Üniversite, %22.38'ü Yüksek Lisans, %2.3'ü Doktora mezunudur. Katılımcıların, 139 tanesi devlet üniversitelerinde, 162 tanesi vakıf üniversitelerinde çalışmaktadır. Katılımcıların % 78'i, 10 yıldan az süredir mevcut çalıştıkları kurumda görev aldıklarını belirtmiştir.

V ARAŞTIRMA SONUÇLARI

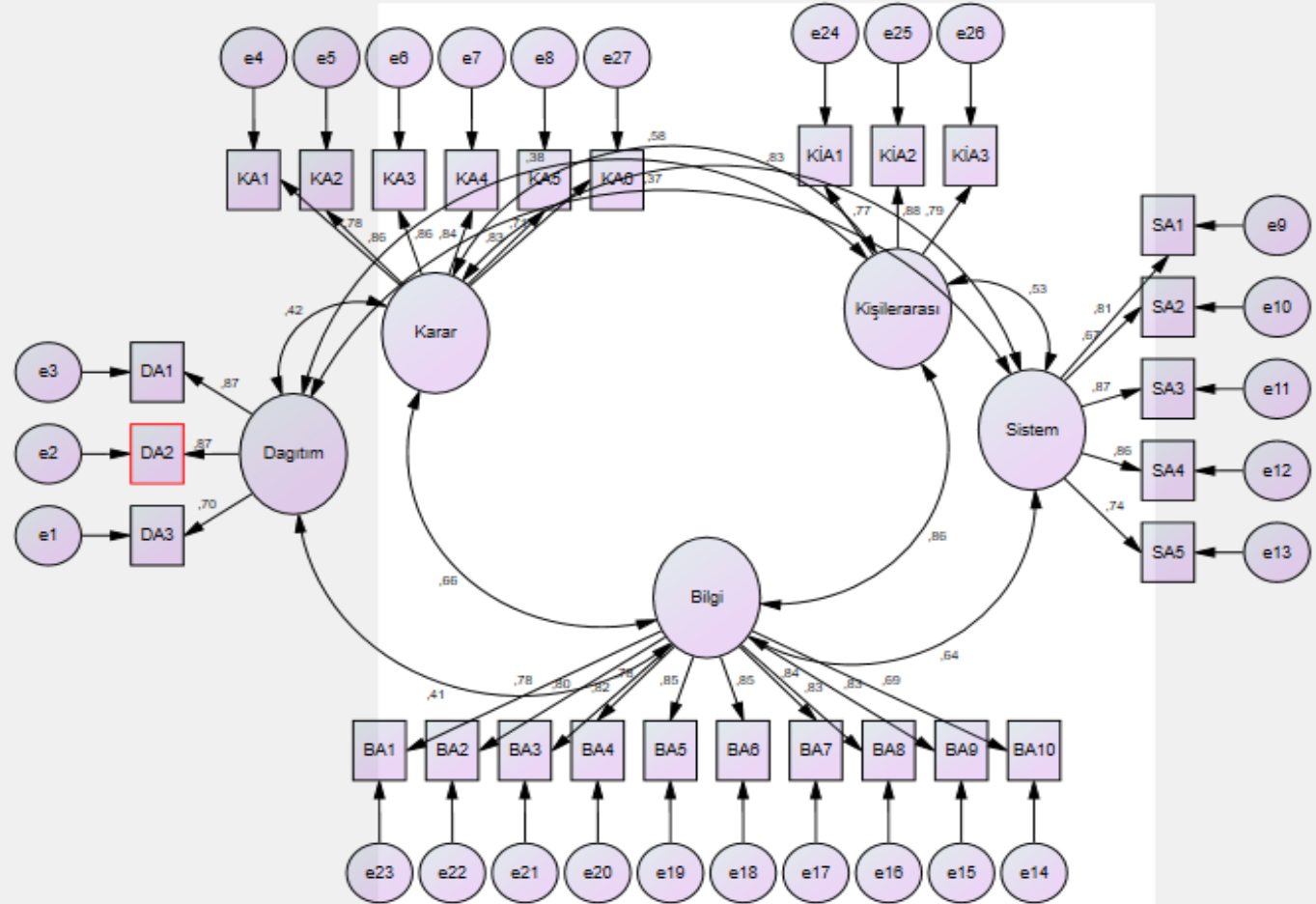
Çalışma modeli üzerinde ilk olarak doğrulayıcı faktör analiz yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen veriler ile modelde uygun düzeltmeler yapılmıştır. Modelde yer alan hem "Örgütsel Adalet" değişkeni hem de "İşgören Motivasyonu" değişkeni ikinci dereceden örtük değişkenlere sahiptir. Araştırmanın ilk aşamasında örtük değişkenlerin içsel güvenilirlik (Cronbach's Alpha) değerleri hesaplanmış, örtük değişkenleri modifikasyon indeks değerlerine göre gerekli modifikasyonlar yapılmış ve uyum endeksleri temel alınarak analizde kullanılacak örtük değişkenlere ve örtük değişkenlerin oluşturdukları faktörler belirlenmiştir.

A. Örgütsel Adalet Değişkeninin Ölçüm Modeli

Örgütsel adalet değişkeninde toplam 27 örtük değişken yer almaktadır. Yapılan iç güvenilirlik (Cronbach's Alpha). analizi sonucunda örtük değişkenlerin iç güvenilirlik değeri 0.958 olarak bulunmuştur. İç güvenilirlik değerinin 0.90'dan büyük olması çalışmanın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. (Güriş, 2014).

Modele ait uyum indeksi sonuçları, χ^2/df : 1,993; RMSEA:0,058; CFI: 0,952; GFI:0,962 ve AGFI: 0,903 olarak bulunmuştur ve bu indeksler ölçüm modeli mükemmel uyum gösterdiğini ispatlamaktadır. Modelden herhangi bir örtük değişken çıkarılmamıştır. Ölçeğe ait nihai ölçüm modeli Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Örgütsel Adalet Nihai Ölçüm Modeli

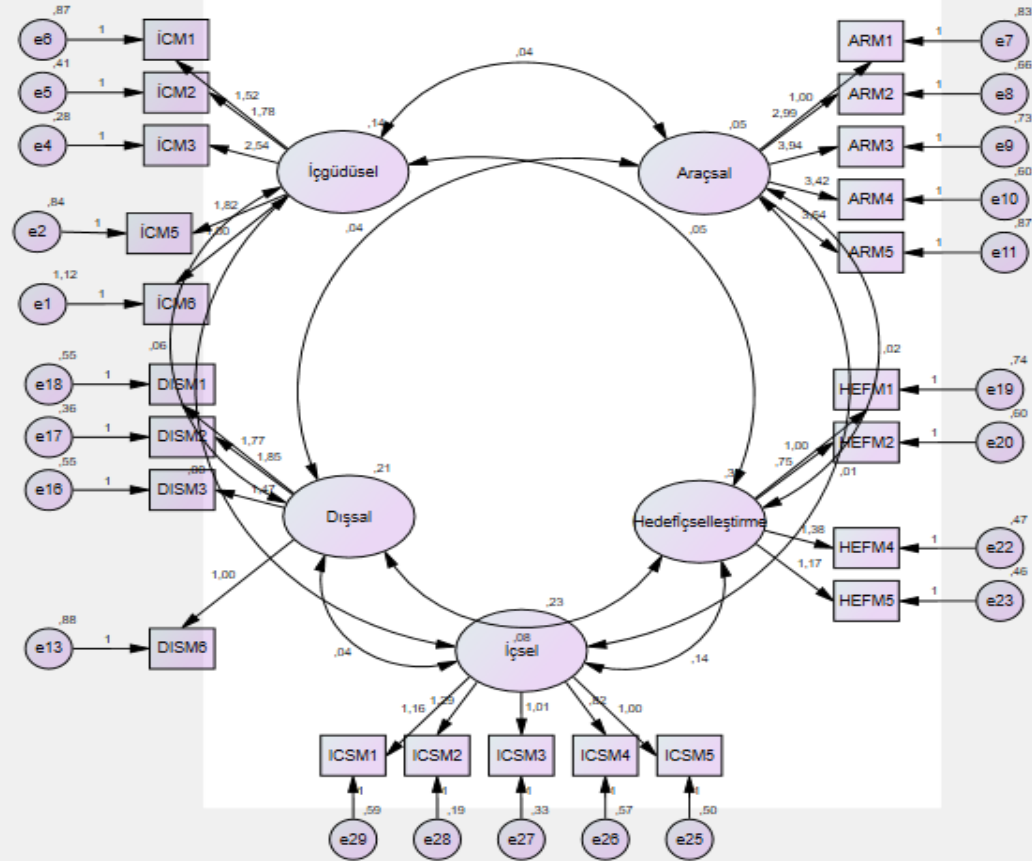

B. Motivasyon Değişkeninin Ölçüm Modeli

Motivasyon değişkeninde toplam 29 örtük değişken yer almaktadır. Yapılan iç güvenirlilik (Cronbach's Alpha) analizi sonucunda örtük değişkenlerin iç güvenirlilik değeri 0.958 olarak bulunmuştur. İç güvenirlilik değerinin 0.90'dan büyük olması çalışmanın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. (Güriş, 2014). Şekil 4'te görülen Motivasyon'a ait ölçüm modeli AMOS programı yardımıyla oluşturulmuş ve test edilmiştir.

Modele ait uyum indeksi sonuçları ilk test edilğinde, χ^2/df : 2,816; RMSEA:0,078; CFI: 0,821; GFI:0,861 ve AGFI: 0,826 olarak bulunmuştur ve modelin uyumunun sağlanabilmesi için bir takım modifikasyonlar yapılmıştır. Yapılan modifikasyonlar gereği sırasıyla, ICM 4 olarak adlandırılan "İşte zamanımı birlikte geçirmeyi seçtiğim kişi, birlikte olmaktan en çok hoşlandığım kişidir" maddesi, HEMF 2 olarak adlandırılan "Kurumun hedefine ulaşması için çok çalışmam gerekiyorsa önce bu çalışmanın nedenine/gereğine inanmam gerekir" maddesi, DISM4 olarak adlandırılan " İş çevresinde çok arkadaşı olanlar, hayatlarını dolu dolu yaşarlar" maddesi, DISM 5 olarak adlandırılan "İş çevresinde çok arkadaşı olanlar, hayatlarını dolu dolu yaşarlar", HEMF3 olarak adlandırılan "Bir çalışmanın nedenine/gereğine inanmıyorsa çok çalışmam" ve en son olarak DISM6 olarak adlandırılan "Çabama kurumdaki en yetkili kişiler tarafından değer verildiğini bilirsem, var gücümle çalışırım" maddesi modelden çıkarılmıştır. Modifikasyonlar sonucu modele ait uyum indeksi sonuçları, χ^2/df : 2,436; RMSEA:0,072; CFI: 0,911; GFI:0,881 ve AGFI: 0,876 olarak bulunmuştur ve bu indeksler ölçüm modelinin iyi uyum gösterdiğini ispatlamaktadır. Yapılan modifikasyonlar sonucu elde edilen nihai motivasyon ölçeği sonucu Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Motivasyonun Nihai Ölçüm Modeli

C. Örgütsel Adaletin İş Motivasyonu Üzerindeki Etkisi

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak örgütsel adaletin işgörenmotivasyonu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analizde basit doğrusal regresyon analiz kullanılmıştır. Analizde ilk olarak basit doğrusal regresyonun, hataların normal dağılması, hataların toplamının sıfır olması, otokorelasyon sorunu, örneklem birim sayısı ve bağımsız değişkenin tesadüfi olmaması olarak adlandırılan beş ön varsayım test edilmiş ve analiz sonuçların anlamlı ve geçerli olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analize ait sonuçlar aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 4. Örgütsel Adalet İle İşgören Motivasyon Arasındaki İlişkin Korelasyon Tablosu

Korelasyon			
		İşgören Motivasyon	Örgütsel_Adalet
Pearson Korelasyon	İşgören Motivasyon	1,000	,188
	Örgütsel_Adaleti	,188	1,000
Güv(Tek taraflı).	İşgören Motivasyon	.	,001
	Örgütsel_Adaleti	,001	.
N	İşgören Motivasyon	301	301
	Örgütsel_Adaleti	301	301

Tablo 4'te de görüldüğü gibi örgütsel adaletin işgörenmotivasyonu arasında anlamlı pozitif düşük düzeyde (0.118) bir ilişki vardır ($p=0.001<0.05$).

Tablo5 . Örgütsel Adaletin İşgören Motivasyonu Üzerine Etkisi İlişkin Model Özet Tablosu

Model	R	R Kare	Düzenlenmiş R Kare	Hatanın Standart Hatası	Durbin-Watson
1	,188	,035	,032	10,19943	1,849

Tablo 5'te görüldüğü gibi, Düzenlenmiş R Kare değerinin 0.032 olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir değişle, işgörenmotivasyonundaki değişimin % 3.2'i örgütsel adalet tarafından açıklanmaktadır. Bu değer çok düşük olsa da, örgütsel adaletin açıklama gücünün istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Örgütsel Adaletin İşgören Motivasyonu Üzerinde Etkisine İlişkin Regresyon Modeli Tablosu

Model		Standardize Edilmemiş Değişkenin Katsayısı		Standardize Edilmiş Değişkenin Katsayısı	t	Güv..
		B	Std. Hata	Beta		
1	Sabit	64,155	2,558		25,080	,000
	Örgütsel Adalet	,098	,030	,188	3,317	,001

Tablo 6’da da görüldüğü gibi, örgütsel adaletin iş motivasyonu üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi vardır. Yapılan analiz sonucunda aşağıdaki regresyon modeli elde edilmiştir.

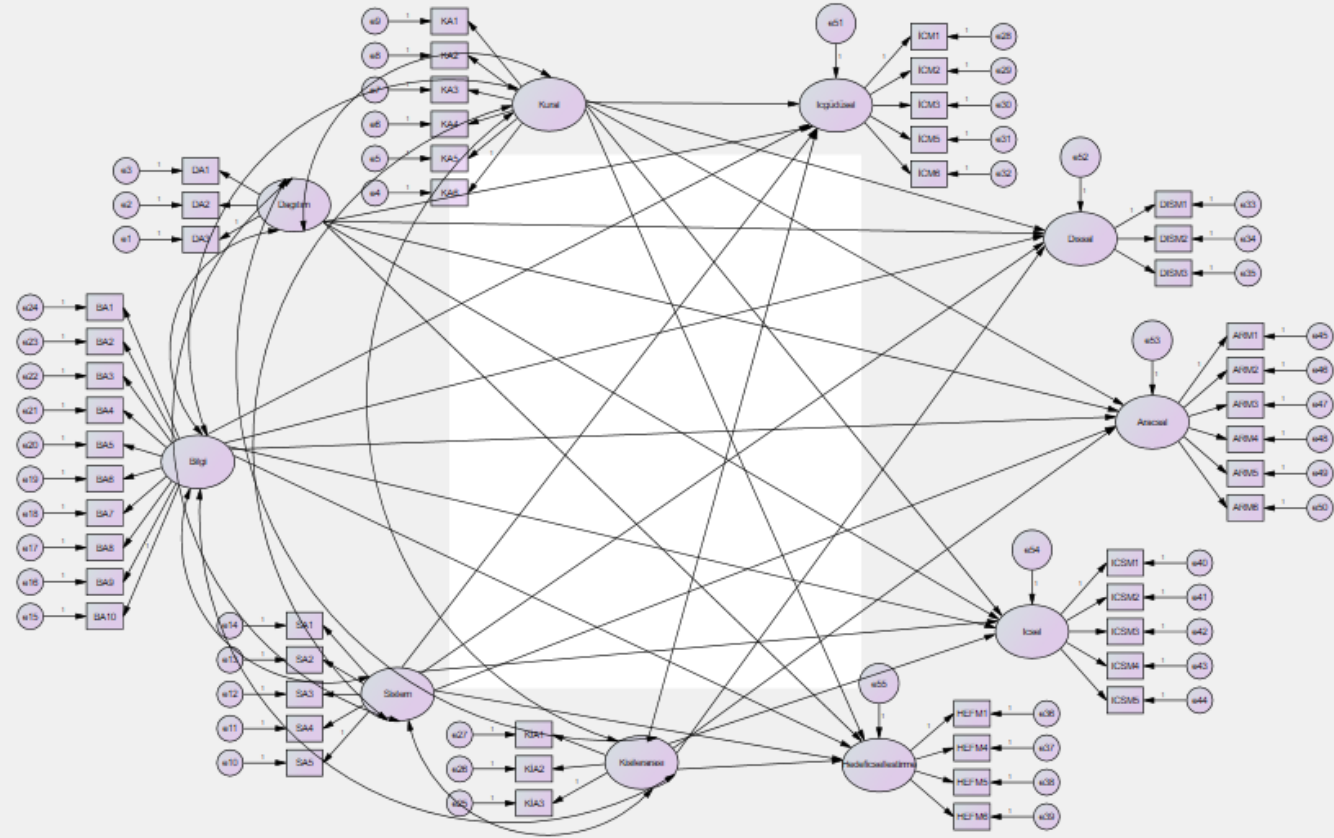
$$\text{İşgören Motivasyonu} = 64.155 + 0.098 (\text{Örgütsel Adalet})$$

Örgütsel adalettaki bir birimlik artık işgören motivasyonunu 0.098 kadar arttırdığı görülmektedir.

D. Örgütsel Adalet Boyutlarının Motivasyon Boyutları Üzerindeki Etkileri

Örgütsel adaletin birinci seviye örtük değişkenleri (dağıtım adaleti, sistem adaleti, kişilerarası adalet, bilgi adaleti ve kural adaleti) ile işgören motivasyonunun birinci seviye örtük değişkenleri (içgüdüsel motivasyon, araçsal motivasyon, dışsal motivasyon, içsel motivasyon ve hedef iyileştirme) arasındaki ilişkiler için Şekil 6’da gösterilmiştir. Yapılan analiz sonucunda uyum indekslerine ait değerler, $\chi^2/df:1,943$; RMSEA: 0,056; CFI: 0,906; GFI:0,867 ve AGFI: 0,824 elde edilmiştir. Bu sonuçlar kurulan modelin kabule edilebilir seviyede olduğunu göstermektedir. Tablo 6’da modeldeki anlamlı tüm ilişkiler, katsayılar ve anlamlılık verilmiştir.

Şekil 6. Örgütsel Adalet ve Motivasyonun Alt Boyutları Arasındaki İlişkilere İlişkin Yapısal Model

Tablo6. Modeldeki İlişkiler ve Katsayıları

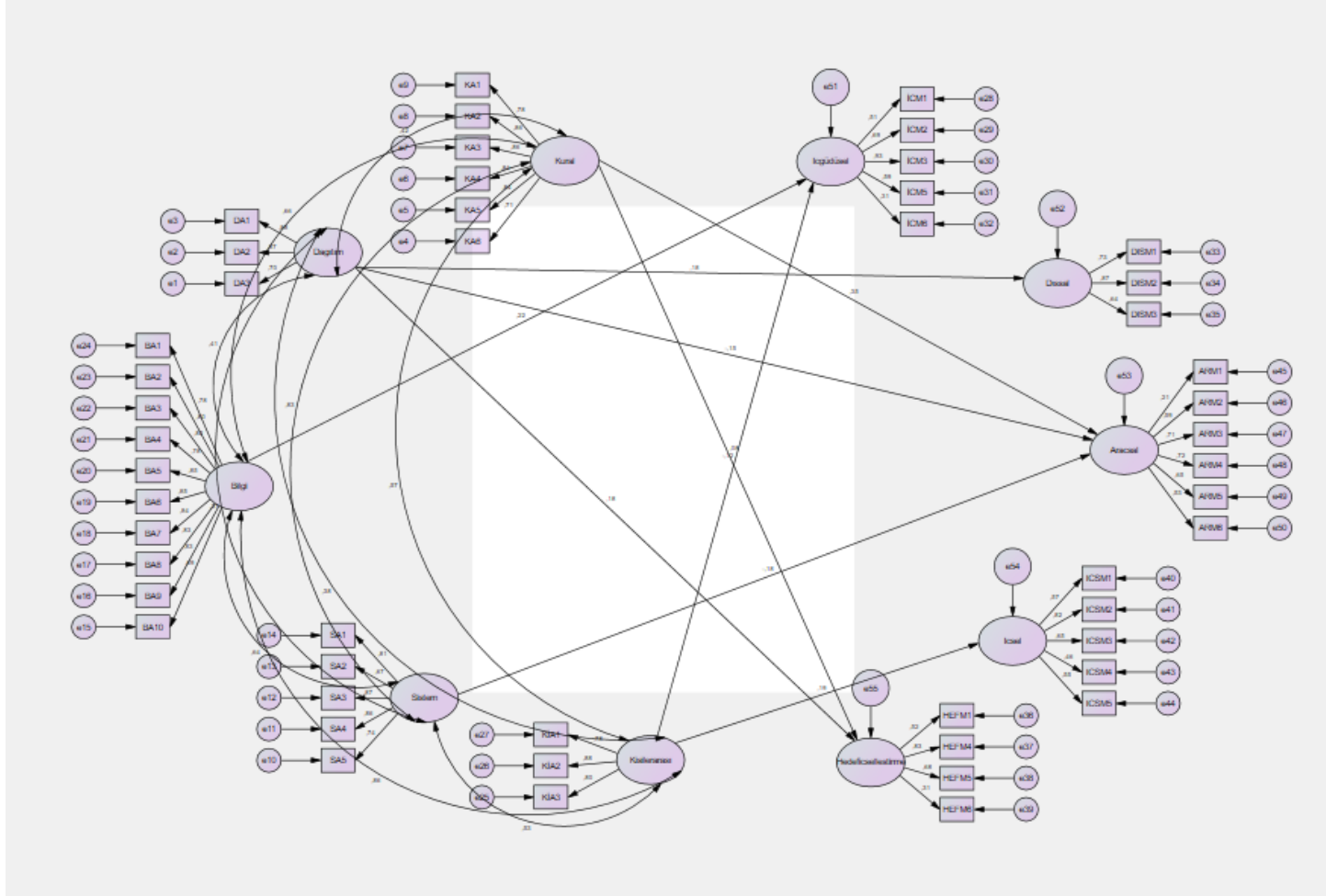
			Tahmin	Standart Tahmin	C.R.	P
İçgüdüsel	<---	Kural	,051	,115	,441	,659
Dışsal	<---	Kural	,045	,170	,264	,792
Araçsal	<---	Kural	,105	,054	1,957	,049
İçsel	<---	Kural	-,035	,114	-,303	,762
Hedef İçselleştirme	<---	Kural	,178	,113	-1,574	,045
İçgüdüsel	<---	Dağıtım	,075	,054	1,374	,170
Dışsal	<---	Dağıtım	,146	,080	1,830	,047
Araçsal	<---	Dağıtım	,037	,023	-1,631	,043
İçsel	<---	Dağıtım	-,008	,053	-,151	,880
Hedef İçselleştirme	<---	Dağıtım	,102	,053	1,925	,044
İçgüdüsel	<---	Bilgi	,272	,147	1,853	,044
Dışsal	<---	Bilgi	,196	,211	,932	,351
Araçsal	<---	Bilgi	,058	,056	1,043	,297
İçsel	<---	Bilgi	-,050	,142	-,356	,722
Hedef İçselleştirme	<---	Bilgi	,059	,136	,432	,666
İçgüdüsel	<---	Sistem	-,092	,099	-,928	,354
İçgüdüsel	<---	Kişilerarası	-,155	,107	-1,451	,047
Dışsal	<---	Sistem	,011	,145	,074	,941
Dışsal	<---	Kişilerarası	-,118	,155	-,762	,446
Araçsal	<---	Sistem	,059	,041	-1,437	,041
Araçsal	<---	Kişilerarası	-,040	,041	-,977	,328
İçsel	<---	Sistem	-,114	,098	-1,164	,245
İçsel	<---	Kişilerarası	,246	,108	2,279	,023
Hedef İçselleştirme	<---	Sistem	,128	,096	1,344	,179
Hedef İçselleştirme	<---	Kişilerarası	,095	,101	,943	,346

Yapılan analiz sonucunda, işgörenmotivasyonun alt boyutlarından biri olan “Araçsal Motivasyonu”, örgütsel adaletin “Kural Adaleti”, “Dağıtım Adaleti” ve “Sistem Adaleti”nin etkilendiği görülmektedir. Örgütsel adaletin, araçsalmotivasyonu etkileyen tüm alt boyutlarının araçsal motivasyonu pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Motivasyonun diğer bir alt boyutu olan “İçgüdüsel Motivasyonu”, örgütsel adaletin “ Bilgi Adaleti” ve “Kişilerarası Adaleti”nin etkilendiği görülmektedir. Örgütsel adaletin, araçsalmotivasyonu, bilgi adaletinin pozitif, kişilerarası adaletin negatif etkilediği görülmektedir. Motivasyonun bir başka alt boyutu olan “Hedef içselleştirmeyi”, örgütsel adaletin “ Dağıtım adaleti” ve “Kural Adaleti”nin pozitif etkilendiği görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda motivasyonun “Dışsal Motivasyon” alt boyutunun, örgütsel adaletin sadece “Dağıtım Adaleti” boyutundan pozitif olarak etkilendiği görülmektedir. Motivasyonun “İçsel

Motivasyon” alt boyutunun ise örgütsel adaletin sadece “ Kişilerarası Adalet” boyutundan pozitif olarak etkilendiği görülmektedir. Modele ait nihai durum Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7. Örgütsel Adalet ve Motivasyonun Alt Boyutları Arasındaki İlişkilere İlişkin Nihai Yapısal Model

SONUÇ VE ÖNERİLER

Adaletin tüm tarihsel dönemler içinde, tüm toplumlar için vazgeçilmez bir kavram olduğu bir gerçektir. Makro düzeyde tüm toplumlarda önemli olan bu kavramın, daha mikro düzeyde yer alan örgütler içinde önemi tartışılmaz. Bu nedenle örgütsel adalet olarak adlandırılan bu kavram çeşitli yönleri ile pek çok bilimadamı tarafından incelenen popüler bir kavram olduğu görülmektedir. Çalışanların çalıştıkları kurum içinde kaynakların ve hakların ne derecede adil dağıtıldığı ve bunun nasıl algılandığı ile ilgili olan örgütsel adalet kavramının genellikle “Dağıtım”, “İşlem” ve “Etkileşim” boyutlarıyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada, “İşlem Adaleti” iki “ Kural” ve “ Sistem” olarak iki alt boyutta; “Etkileşim Adaleti” ise “ Kişilerarası” ve “Bilgi” olarak iki alt boyuta ele alınmıştır. Dağıtım adaleti, bireyin dağıtılan örgütsel kaynakların adil şekilde pay aldığı algısı üzerine kurulmuştur. Kural adaleti, örgüt içinde her şeyin kurallar çerçevesinde herkes için aynı şekilde belirlenmiş olmasıdır. Sistem adaletin de ise örgütsel kural ve prosedürlerin uygulanış şekli önemlidir. Örgütsel kural ve prosedürlerin uygulanışının ne kadar adil olduğu ile ilgilenir. Diğer bir örgütsel adalet boyutu olan bilgi adaleti, adalet sağlayıcının adalet dağıtım süreçlerinde çalışanlara ne kadar bilgi verildiği ve açıklama yapıldığı ile ilgidir. Çalışmada ele alınan son örgütsel adalet boyutu olan kişilerarası adalet ise, kurumun çalışanlarına ne derecede saygılı, samimi ve kibar olduğu gösteren bir adalet boyutudur.

Örgütü etkileyen ve örgütsel adalet kadar önemli olan diğer önemli bir kavramda motivasyonudur. Motivasyon (güdüleme) bireylerin davranışlarını harekete geçirmeyi ve yönlendirmeyi amaçlayan ihtiyaçlar olarak tanımlanmaktadır. İnsanların davranışlarını aynı yönde güçlendirmeyi amaçlayan motivasyon, insan ilişkilerini yönlendirmeyi ve devamlılığını sağlamayı amaçlamaktadır. Örgütler için motivasyon çok önemlidir. Çünkü motive olmuş çalışanların daha üretken olduğu ve yüksek performansla çalıştığı çeşitli çalışmalarda defalarca ispatlanmıştır. Üzerinde pek çok araştırma yapılan motivasyon kavramının, boyutları da çeşitli bilimsel çalışmalarla belirlenmeye çalışılmıştır.

Motivasyon teorilerinin en önemlilerinden biri olan ve Stacy Adams tarafından geliştirilen “Eşitlik Teorisi” tam da bu çalışmada ulaşılmak istenilen sonuca vurgu yapmaktadır. Stacy Adams, eşitsizlik durumunda iş gören motivasyonun olmayacağını savunur. Eşitlik durumunun örgütsel adalet olarak ele alındığında bu çalışmanın ana amacının Stacy Adams’ın görüşünü doğrulamak olduğu

söylenbilir. Bu çalışma Stacy Adams'ın çalışmasından farklı olarak örgütsel adaleti diğer bir değişle örgütsel eşitliği boyutlandırmış ve boyutların motivasyonla olan ilişkilerini derinlemesine incelemiştir.

Literatürde daha önce yapılan çalışmaların, motivasyonun farklı boyutları üzerinde odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmada isemotivasyonun, “İçgüdüsel”, “Araçsal”, “İçsel”, “Dışsal” ve “Hedef İçselleştirme” olarak beş boyutu ele alınmıştır. İçsel motivasyon çalışanların duygusal durumları ile ilgilidir. Dışsal motivasyon ise, kişilere başka insanlar ve yöneticiler tarafından verilen ödüller, cezalar ile kişinin davranışını kontrol edilmesi sürecidir. İçgüdüsel motivasyon, kişinin herhangi bir ödül olmaksızın bir şeyi gerçekleştirmek için gösterdiği motivasyonu ifade eder. Araçsalmotivasyon, kariyerinde ilerleme, yüksek gelir elde etme gibi, pragmatik yarar ve çıkarlardan kaynaklanan motivasyon boyutudur. En son boyut olan hedef içselleştirme ise, kurum tarafından önceden belirlenmiş amaç, hedef ve değerlerin birey tarafından kabul etmesi ve bireyin kurumsal amaç, hedef ve değerleri doğrultusunda kendi bireysel amaç, hedef ve değerlerini belirlemesi ya da ikisi arasında bütünlük kurabilmesidir.

Yapılan bazı araştırmalarda örgütsel adalet algısıyla ile iş motivasyonu arasında ilişkiler tespit edilmiştir (Abbasoğlu, 2015; Işcan ve Sayın, 2010; Yeniçeri, Demirel ve Seçkin, 2009). Bu araştırmalar sonucunda çalıştıkları örgütü adil olarak algılayan çalışanların, iş motivasyonlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Bu çalışmanın temel hedefi de aslında benzer niteliktedir. Bu araştırmada, algılanan örgütsel adaletin işgörenmotivasyonu üzerine olan etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın diğer araştırmalarda temel farkı, örgütsel adalet algısı ve iş motivasyonu arasındaki ilişki ve etkiler çok daha detaylı incelenmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca araştırma da kullanılan istatistiki metotlardan biri olan “Yapısal Eşitlik Modeli” ile aradaki ilişkiler daha detaylı ve bütünsel bir şekilde belirlemiştir. Bu nedenle araştırma ve araştırma sonuçları oldukça önemlidir. Ayrıca adalet farklı toplumlarda farklı şekilde algılanmakta ve farklı etkiler yaratmaktadır. Örgütsel adalet ile ilgili çalışmalar genellikle Anglosakson toplumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Anglosakson toplumlardan kültürel olarak çok farklı olan Türk toplumunda örgütsel adaletin iş motivasyonu üzerindeki etkilerin benzer mi, farklı mı olduğu tespit edilmiş olması ayrıca çok önemlidir. Çalışma sonuçlarının önceki çalışmalardaki sonuçlarla karşılaştırması ve yorumlanması da çok önemlidir.

Bu araştırma Türkiye genelinde yer alan üniversitelerin idari kısımda çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Tüm Türkiye’den 301 katılımcı ile gerçekleştirilen anket çalışmasının istatistik analizlerinin sonucunda pek çok sonuç elde edilmiştir.

İlk olarak, örgütsel adaletin işgörenmotivasyonu üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi olduğu saptanmıştır.Yapılan analizler sonucunda, örgütsel adalettteki bir birimlik artık işgörenmotivasyonunu 0.098 kadar arttırdığı görülmektedir.

Yapılan analiz sonucunda, motivasyonun alt boyutlarından biri olan “Araçsal Motivasyonu”, örgütsel adaletin “ Kural Adaleti”, “Dağıtım Adaleti” ve “Sistem Adaleti”nin etkilendiği görülmektedir. Örgütsel adaletin, araçsalmotivasyonu etkileyen tüm alt boyutlarının araçsal motivasyonu pozitif yönde etkilendiği görülmektedir. Diğer bir değişle araçsalmotivasyonu artırmak için dağıtım ve işlem adaletini kullanmak önemlidir.

Motivasyonun diğer bir alt boyutu olan “İçgüdüsel Motivasyonu”, örgütsel adaletin “ Bilgi Adaleti” ve “Kişilerarası Adaleti”nin etkilendiği görülmektedir. Örgütsel adaletin, içgüdüselmotivasyonu, bilgi adaletinin pozitif, kişilerarası adaletin negatif etkilediği görülmektedir. Diğer bir değişle örgütsel adaletin yaygın olarak kullanılan etkileşim boyutu tek başına içgüdüsel motivasyonu etkilediği görülmektedir. Bu sonuç iki açıdan oldukça önemlidir. Bunlardan ilki içgüdüsel motivasyonun sadece etkileşim boyutu tarafından etkilenmesi, diğeri ise literatürdeki sonuçların aksine kişilerarası adaletin içgüdüsel motivasyonu olumsuz olarak etkilediğinin saptanmış olmasıdır. Motivasyonun bir başka alt boyutu olan “Hedef içselleştirmeyi”, örgütsel adaletin “ Dağıtım adaleti” ve “Kural Adaleti”nin pozitif etkilendiği görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda motivasyonun “Dışsal Motivasyon” alt boyutunun, örgütsel adaletin sadece “Dağıtım Adaleti” boyutundan pozitif olarak etkilendiği görülmektedir.

Motivasyonun “İşsel Motivasyon” alt boyutunun ise örgütsel adaletin sadece “ Kişilerarası Adalet” boyutundan pozitif olarak etkilendiği görülmektedir.

Yapılan analiz sonucunda, işgörenmotivasyonunun alt boyutlarının, örgütsel adaletin tüm alt boyutlarından etkilenmediği saptanmıştır. Daha önce Abbasoğlu (2015) tarafından yapılan çalışmalarda, örgütsel adaletin tüm boyutlarının, iş motivasyonu üzerinde pozitif anlamlı ve zayıftekileri olduğu, ispatlanmışken, bu çalışmada örgütsel adaletin tüm alt boyutların aynı anda iş motivasyonun alt boyutlarını etkilemediği görülmektedir. Abbasoğlu (2015), İşcan ve Sayın (2010) ve Yeniçeri, Demirel ve Seçkin’in (2009) yapmış oldukları çalışmalarda örgütsel adaletin ve alt boyutlarının, işgörenmotivasyonu üzerinde pozitif etkisi tespit edilirken, bu çalışmada kişilerarası adaletin, içgüdüsel motivasyonu anlamlı ve negatif bir şekilde etkilemesi ilginçtir. Bu ilişki bir başka çalışma ile yeniden ve derinlemesine irdelenmelidir.

Örgütler elde edilen sonuçlar ışığında ilk olarak işgörenlerinin motivasyon boyutları açısından motivasyon durumlarını belirlemeli ve düşük motivasyon değerlerinin tespit edildiği boyutlara uygun olarak örgütsel adalet uygulamalarına girişmeli ve işgören motivasyonunu geliştirmelidir.

Araştırmaya sonuçları 301 katılımcıdan elde edilen sonuçların analizi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan örneklem sayısı istatistiki açıdan yeterli düzeyde olsa da, daha sağlıklı sonuçlar alınabilmesi için örneklemin geliştirilmesinde fayda vardır. Ne yazık ki bugün hemen hemen tüm sosyal bilimciler için en büyük problemlerden biri istenilen düzeyde katılımcıya ulaşma problemidir. Örneklem sayıcı bu çalışmanın en önemli kısıtlarından biridir. Araştırmanın diğer önemli kısıtı ise zamandır. Araştırma zaman kısıtı nedeniyle düşük bir katılımcı sayısı ile gerçekleştirilmiştir. Daha geniş zamanlarda araştırma için katılımcı sayısı artırılarak araştırmanın yeniden gerçekleştirilmesinde fayda vardır.

Bu çalışma sadece üniversitede çalışan idari personel üzerinde gerçekleştirilmiştir. Benzer çalışmaları farklı toplum ve farklı sektörler üzerinde gerçekleştirilmesi ve sonuçlarının karşılaştırılması önemlidir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar ışığında hem devlet boyutunda hem de kurum / kuruluşlar boyutunda çeşitli politikalar geliştirilebilir. Bu politika sonucunda daha verimli ve üretken bir çalışan kesim elde edilebilir. Sonuç olarak örgütsel adalet algısının iş motivasyonu üzerinde etkisi mevcuttur. Bu sonuç Türk toplumunun bu açıdan Anglosakson toplumlarına yakın olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ABBASOĞLU, Şevin. (2015).*İş Görenlerde Örgütsel Adalet Algısı Ve Örgütsel Adaletin Çalışanların İş Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Bir Devlet Hastanesi Örneği*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- ALSAT, Oylun Alsat (2016), *Çalışan Motivasyonunu Etkileyen Faktörlerin İş Tatminine Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya
- ATAY, Derin (2004),"İngilizce Öğretmenlerinin Motivasyon Stratejileri",*Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, I (1), ss. 98-108.
- BERBER, Alper (2008), *Kurusal Adalet Ve Adalet Algısının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi*,İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- BÜTE, Mustafa ve Erdal TEKARSLAN (2010), "Nepotizmin Çalışanlar Üzerine Etkileri: Aile İşletmelerine Yönelik Bir Saha Araştırması",*Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(6), ss. 1-21.
- COKLUK, Ömay- Güçlü ŞEKERCİOĞLU - Şener BÜYÜKÖZTÜRK(2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*, 1. Baskı . Ankara: Pegem Akademi.
- COLQUITT, Jason A., Michael J. WESSON - Donald C. O. PORTER (2001),"Justice at The Millennium: A Meta Analytic Review of 25 Years of Organizational Justice Research",*Journal of Applied Psychology*, I(3),ss. 420-450.
- CROPANZANO, Russel-David E. BOWEN - Stephen W. GILLILAND (2007), "The Management Of Organizational Justice", *Academy of Management Perspectives*, (21), ss. 34-48.
- DURDU, Talip (2010), *Eğitim Deneticilerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Mesleki Tükenmişlik ve Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi*,Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya
- ERDOĞAN, Berrin - Maria L. KRAIMER - Robert C. LIDEN 2001), "Procedural Justice As A Two-Dimensional Construct",*The Journal of Applied Behavioral Science*, (37), ss.205-206.

-
- EROĞLU, Ergün (2003), *Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Yapısal Eşitlik Modeli İle Analizi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- GÜRBÜZ, Sait (2006), "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, I(3), ss.48-75.
- GÜRİŞ, Selahattin (2014), *SPSS ile İstatistik*, İstanbul: Der Yayınları.
- HAIR, Joseph F.-William C. BLACK - Barry J. BABIN - Rolph E. ANDERSAN (2010), *Multivariate Data Analysis*, 7. Baskı, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- İÇERLİ, Leyla (2010). "Örgütsel Adalet: Kurumsal Bir Yaklaşım". *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5 (1), ss. 68- 73
- İŞCAN, Ömer F. - Ufuk SAYIN (2010), "Örgütsel Adalet, İş Tatmini ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), ss. 198-202.
- KARACAOĞLU, Korhan - Derya YÖRÜK (2012), "Çalışanların Nepotizm Ve Örgütsel Adalet Algılamaları: Orta Anadolu Bölgesinde Bir Aile İşletmesi Uygulaması", *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(3), ss.45-64.
- KARADEMİR, Tamer - Bilal ÇOBAN (2010), "Sporun Yönetimsel Yapısında Örgütsel Adalet Kuramına Bakış", *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), s. 51.
- KESKİN, Burcu (2008), *Çalışanların Performansını Arttırmada Bir Araç Olarak Motivasyon ve Motivasyon Teknikleri*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- KWAK, Ann (2006), *The Relationships of Organizational Injustice With Employee Burnout and Counterproductive Work Behaviours: Equity, Sensitivity As A Modetator*, Central Michigan Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Michigan
- MEYDAN, Cem Harun - Harun ŞEŞEN (2011), *Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS Uygulamaları*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- MİRZE, Kadri (2010), *İşletme*. İstanbul: Literatür.
- ÖZDEVECİOĞLU, Mahmut (2003), "Algılanan Örgütsel Adaletin Bireylerarası Saldırgan Davranışlar Üzerinde Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (21), ss. 77-96.
- ÖZKALP, Enver - Çiğdem KİREL(2013), *Örgütsel Davranış*, 6. Baskı, Bursa: Ekin Yayıncılık.

-
- SİMŞEK, Ömer Faruk (2007), *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları*, Ankara: Ekinoks Yayınları.
- TAŞKIRAN, Erhan (2011), *Liderlik ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki Etkileşim, Örgütsel Adaletin Rolü*,. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- ULUKAPI, Hande - Aykut BEDÜK (2014), "Örgütsel Adaletin İşgörenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Etkisi: Konya'da Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi*, 7(31), s. 31.
- YAZICIOĞLU, Yahşi - Samiye ERDOĞAN (2004), *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayıncılık
- YENİÇERİ, Özcan - Yavuz DEMİREL - ZelihaSEÇKİN (2009), "Örgütsel Adalet İle Duygusal Tükenmişlik Arasındaki İlişki: İmalat Sanayi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma" *KMU İİBF Dergisi*, (11), ss. 86-89.
- YÜRÜR, Senay (2008), "Örgütsel Adalet ve İş Tatmini Ve Çalışanların Bireysel Özellikleri Arasındaki İlişkilerin Analizine Yönelik Bir Çalışma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), ss. 295-312.

FİRMA KARLILIĞININ SERMAYE YOĞUNLAŞMASI KAPSAMINDA BELİRLEYİCİLERİ: BIST 30 FİRMALARI ÜZERİNE PANEL VAR ANALİZİ

Emre Esat TOPALOĞLU¹

Nuran COŞKUN²

ÖZ

Çalışmada, firma karlılığına etki eden sermaye yoğunlaşması faktörlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. 2009 ile 2015 yılları arasında BIST 30 Endeksi'nde işlem gören firmaları kapsamaktadır. Araştırmada karlılık, özsermaye karlılığı (ROE) ile temsil edilirken, sahiplik yapısı ise en büyük ortağın sermaye payı (EBOSP), en büyük iki ortağın sermaye payı (EB2OSP), en büyük üç ortağın sermaye payı (EB3OSP) ve halka açıklık oranı (HAO) ile temsil edilmiştir. Sermaye yoğunlaşması doğrultusunda karlılığı etkileyen faktörler, Panel Vektör Otoregresif Modeli (VAR) ile araştırılmıştır. VAR analizi kapsamında Granger Nedensellik, etki tepki ve varyans ayrıştırması analizleri de gerçekleştirilmiştir. Analiz neticesinde, ROE değişkeninde kısa dönemli ilişkiler, DROE, DHAO ve DEBOSP değişkenlerinin bir dönem gecikmeli değerleri tarafından belirlenmektedir. DROE serisinde 1 standart sapmalılık çok meydana geldiğinde, ilk dönemde pozitif yönlü en büyük tepkiyi serinin kendisinin verdiği tespit edilmiştir. İkinci dönemde negatif tepkileri sırasıyla DEB3OSP ve DEB2OSP verirken, en büyük pozitif tepkiyi ise finansal kaldıraç (FK) (kontrol değişkeni) serisi vermiştir. Aynı zamanda ROE'deki varyans değişimlerini en fazla DFK değişkeni ve serinin kendisi tarafından açıkladığı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karlılık, Sermaye Yoğunlaşması, Borsa İstanbul, Panel VAR

Jel Kodları: C33, G10, G31

DETERMINANTS OF THE COMPANY'S PROFITABILITY WITHIN THE SCOPE OF CAPITAL CONCENTRATION: PANEL VAR ANALYSIS FOR BIST 30 FIRMS

ABSTRACT

This study which covers the firms that are traded at the BIST 30 Index between 2009-2015 aims to determine the factors affecting the profitability of the company within the scope of capital concentration. Profitability is represented by return on equity (ROE), ownership structure is determined by the share of the largest partner (LPS), the share of the two largest partners (2LPS), the share of the largest three partners (3LPS) and free float rate (FFR). Factors affecting profitability in the direction of capital concentration were researched with Panel Vector Autoregressive Model (VAR). In the scope of VAR analysis, Granger causality, impulse response analysis and variance decomposition analyzes were performed. As a result of the analysis, short-term relationships in the ROE variable is determined by the lags of DROE, DFFR and LPS. When 1 standard deviation shock occurs in the DROE, the highest positive response is given by the series itself in the first period. The negative responses were given by ROE, 3LPS and LPS in the second period, respectively. The greatest positive response belongs to financial leverage (FL) (control variable) the DFL. Concurrently, it is observed that variance changes in ROE are mostly explained by DFL variable and the series itself.

Keywords: Profitability, Capital Concentration, Borsa İstanbul, Panel VAR

Jel Codes: C33, G10, G31

¹ Arş. Gör., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, emresatopal@hotmail.com

² Arş. Gör., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, nuran_coskun@windowslive.com

GİRİŞ

Sahiplik, herhangi bir mal, hizmet ya da paraya sahip olmak ve bunları istenildiği şekilde kullanabilme hakkını ifade etmektedir. Sahiplik yapısı, firmaya özsermaye sağlayanların özelliklerini ve sermayelerinin miktarına göre şekil almaktadır. Özsermaye kalemlerinin bütünü olarak da ifade edilen sermaye sahipliği, firma pay senetlerine sahip kişi ya da grupların ortaklık haklarının tamamını içermektedir. Sermaye sahipliği firmaların, aile işletmesi, kurumsal yatırımcı ve kamuya ait olup olmaması ya da yönetici sahipliği olup olmaması gibi durumları da kapsamaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi bir firma, aile işletmesi olabileceği gibi halka açık olan bir yapıda da olabilmekte ve hisselerin yoğunluğu belirli bir kişi ya da grubun elinde olabilmektedir. Kurumsallaşma çabası içerisinde olan firmalarda sermayeyi tabana yayabilmek için fazla sayıda pay senedi bulunmaktadır. Dolayısıyla bu firmalarda ortaklık yapısı çeşitlilik göstermekte ve dağınık sermaye yapısına sahip olunabilmektedir. Bütün bu faktörler, firma pay senetlerinin hangi oranda dağıldığına, yoğunluğuna ve kimlerin elinde olduğuna göre değişmektedir (Önem ve Demir, 2015: 32).

Sermaye yoğunluğu, firma sahipliğinin büyük kısmına sahip olan hâkim ortak konumunda olan hissedarların ve sermayenin kalan kısmına sahip olan diğer hissedarların durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla sermaye yoğunlaşması, pay senetlerinin büyük kısmının görece olarak az sayıda hissedarın elinde olduğu yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda sermaye yoğunlaşmasının yüksek seviyede olduğu firmalarda ortak sayısının az olduğu; ortak sayısının nitekim daha fazla olduğu firmalarda ise sermaye yoğunlaşma seviyesinin düşük olduğu söylenebilir.

Literatürde sermaye yoğunlaşması ile karlılık arasındaki ilişkinin incelediği çalışmalar yer almaktadır. Bu çalışmalarda elde edilen bulgulara göre, firma paylarının belirli kişi ya da gruplar sahipliğinde toplandığı diğer bir deyişle sermaye yoğunlaşmasının yüksek düzeyde yaşandığı firmalarda, karlılığın daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durumun, pay senetlerinin çoğuna sahip olan hissedarların firma yönetiminde karar verici konumda olmalarından kaynaklandığı söylenebilmektedir. Ulusal ve uluslararası alan yazınında yukarıdaki bilgileri destekler nitelikte birçok çalışma söz konusudur. Bu bağlamda sermaye yoğunlaşma ölçütleri ile firma karlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkinin tespit edildiği çalışmalardan ilki, Thomsen ve Pedersen (2000) tarafından yapılan çalışmadır. Çalışmada, en büyük ortağın sermaye payı ile ROA ve PD/DD arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bayrakdaroğlu (2010) tarafından yapılan çalışmada ise en büyük ortağın sermaye payı, en büyük üç ortağın sermaye payı ve en büyük beş ortağın sermaye payı ile Tobin's Q oranı arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada

halka açıklık oranı ile ROA ve ROE arasında anlamlı ve pozitif ilişki belirlenmiştir. Alimehmeti ve Paletta (2012), sahiplik yoğunluğu ile ROA arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Diğer taraftan yüksek yoğunlaşmanın yaşandığı firmalarda büyük hissedarların kendi faydalarını en üst düzeye çıkarabilmek için riskli yatırım yapması ve çeşitlendirmeye gitmemesi firma için fazladan maliyete neden olmakta ve dolayısıyla karlılık da düşmektedir. Alan yazınında bu yönde bulgulara erişilen çalışmalar da söz konusudur. Gençtürk (2003) tarafından yapılan çalışmada en büyük hissedarın payı ile ROA ve ROE arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Moscu (2013) ise firmada büyük hissedarın olması ile ROA ve ROE arasında negatif yönlü ancak doğrusal olmayan bir ilişki tespit etmiştir. Aytekin ve İbiş (2014) ise halka açıklık oranı ile ROA, ROE ve Tobin's Q arasında anlamlı ve negatif yönlü bulgulara erişmiştir. Ayrıca çalışmada en büyük ortağın payı ile ROA, ROE ve Tobin's Q arasında istatistiki olarak anlamlı fakat negatif yönlü ilişki de saptanmıştır. Tükenmez, Gençyürek ve Kabakçı (2016) çalışmalarında, en büyük ortağın sermaye payı ile ROA arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Sermaye yoğunlaşması ile karlılık arasında farklı yönde ilişkilerin tespit edildiği çalışmaların yanı sıra çeşitli çalışmalarda ise anlamlı sonuçlara ulaşamamıştır. Şamiloğlu ve Ünlü (2010) tarafından yapılan çalışmada, en yüksek üç pay sahibinin payları ortalaması ile Tobin's Q oranı, piyasa değeri/defter değeri ve ROA arasında anlamlı bir ilişki belirlenememiştir. Kocaağa (2010), birinci büyük ortağın payı ile ROE arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını tespit etmiştir. Aytekin ve İbiş (2014) en büyük 2 ve 3 ortağın payı ile ROA, ROE ve Tobin's Q arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki saptayamamıştır. Lam ve Lee (2008) tarafından yapılan çalışmada ise en büyük birinci ortağın sermaye payı ile ROA ve ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı olmayan bulgulara ulaşılmıştır.

Bu çalışmada, sermaye yoğunlaşması doğrultusunda firma karlılığını etkileyen faktörler, Panel Vektör Otoregresif Modeli (VAR) ile belirlenmiştir. 2009-2015 yılları arasında BIST 30 Endeksi'nde işlem gören firmalar analiz kapsamında incelenmiştir. Araştırmada karlılık, özsermaye karlılığı (ROE) ile belirlenirken; sermaye yoğunlaşması ise en büyük ortağın sermaye payı, en büyük iki ortağın sermaye payı, en büyük üç ortağın sermaye payı ve halka açıklık oranları ile belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmada, ilk olarak giriş bölümünde konuyla ilgili önceden yapılan çalışmaların yer aldığı alan yazınına yer verilmiştir. Ardından çalışmanın metodolojisine ilişkin açıklamalara değinilmiş ve analiz sonucunda elde edilen bulgular açıklanmıştır. Son olarak ise sonuç ve değerlendirmeler ile çalışma sonlandırılmıştır.

I. VERİ SETİ ve DEĞİŞKENLERİN TANIMLANMASI

Sermaye yoğunlaşması kapsamında firma karlılığına etki eden faktörlerin tespit edilmesi için yapılan çalışmada, Borsa İstanbul 30 Endeksi'nde sürekli olarak işlem gören firmaların 2009-2015 yılları arasındaki verileri analiz doğrultusunda incelenmiştir. Araştırmada incelenen firmalar, Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Araştırmada İncelenen Firmalar

1. Akbank T.A.Ş.
2. Arçelik A.Ş.
3. Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş.
4. Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.
5. Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
6. Türkiye Halk Bankası A.Ş.
7. Türkiye İş Bankası A.Ş.
8. Koç Holding A.Ş.
9. Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
10. Petkim Petrokimya Holding A.Ş.
11. Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş.
12. Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.
13. Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.
14. Türk Hava Yolları A.O.
15. Türk Telekomünikasyon A.Ş.
16. Tüpraş-Türkiye Petrol Rafineleri A.Ş.
17. Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
18. Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

Kaynak: www.borsaistanbul.com

Çalışmanın bağımlı değişkeni konumunda olan firmaların karlılık düzeyleri, özsermaye karlılık oranı (return on equity = ROE) ile belirlenmiştir. Sermaye yoğunlaşması ise en büyük ortağın sermaye payı, en büyük iki ortağın sermaye payı, en büyük üç ortağın sermaye payı ve halka açıklık

oranları ile temsil edilmektedir. Ayrıca ROE'yi etkilediği düşünülen finansal kaldıraç oranı ve firma büyüklüğü (toplam varlıklar) de analize dâhil edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler aşağıda Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Bağımlı, Bağımsız ve Kontrol Değişkenleri

Değişken	Hesaplama	Notasyon	Alan Yazını
Özsermaye Karlılığı	Dönem Net Karı / Özsermaye	ROE	Gençtürk (2003), Lam ve Lee (2008), Bayrakdaroğlu (2010), Kocaağa (2010), Moscu (2013), Aytekin ve İbiş (2014), Doğan ve Topal (2015), Tükenmez, Gençyürek ve Kabakçı (2016).
En Büyük Ortağın Sermaye Payı	En Büyük Ortağın Sermaye Payı / Toplam Öz Sermaye	EBOSP	Thomsen ve Pedersen (2000), Gençtürk (2003), Lam ve Lee (2008), Bayrakdaroğlu (2010), Hamadi (2010), Kocaağa (2010), Moscu (2013), Aytekin ve İbiş (2014), Doğan ve Topal (2015), Tükenmez, Gençyürek ve Kabakçı (2016).
En Büyük 2 Ortağın Sermaye Payı	En Büyük 2 Ortağın Sermaye Payı / Toplam Öz Sermaye	EB2OSP	Kocaağa (2010), Hamadi (2010), Aytekin ve İbiş (2014), Doğan ve Topal (2015).
En Büyük 3 Ortağın Sermaye Payı	En Büyük 3 Ortağın Sermaye Payı / Toplam Öz Sermaye	EB3OSP	Bayrakdaroğlu (2010), Şamiloğlu ve Ünlü (2010), Reyna ve Encalada (2012), Aytekin ve İbiş (2014).
Halka Açıklık Oranı	Halka Açık Hisselerin Nominal Değerleri Toplamı / Toplam Öz Sermaye	HAO	Aytekin ve İbiş (2014), Doğan ve Topal (2015), Tükenmez, Gençyürek ve Kabakçı (2016).
Finansal Kaldıraç	Toplam Borç / Toplam Varlık	FK	Maury, (2006), Bayrakdaroğlu (2010), Yu (2013), Halili, Saleh ve Tempone (2013).
Şirket Büyüklüğü	Log (Toplam Varlıklar)	TV	Maury, (2006), Bayrakdaroğlu (2010), Yu (2013), Halili, Saleh ve Tempone (2013).

Karlılık ve sermaye yoğunlaşmasına ilişkin panel veri seti kullanılarak, firma karlılığının sermaye yoğunlaşması kapsamında belirleyicileri tespit edilmiştir. 2009-2015 dönemine ilişkin BIST 30 firmalarının ikincil verileri, firmalar tarafından yayınlanan mali raporlar doğrultusunda Borsa İstanbul (www.borsaistanbul.com) ve Kamuyu Aydınlatma Platformu (www.kap.org.tr) internet sitelerinden elde edilmiştir.

II. KISITLAR

Çalışmada kapsam ve yöntem açısından çeşitli sınırlamalar söz konusudur. Çalışmanın kapsam açısından kısıtları;

▪ 2008 yılında meydana gelen ve etkisi 2009 yılının son çeyreğine kadar devam ettiği düşünülen küresel mali krizin olası etkileri göz önüne alınarak, 2009 yılı öncesi verileri kapsamamaktadır.

▪ 2009-2015 dönemi boyunca BIST 30 Endeksi'nde faaliyet gösteren şirketler değişkenlik gösterdiğinden çalışma, ilgili dönemde endekste sürekli olarak işlem gören 18 şirketi içermektedir.

▪ Türkiye'de faaliyet gösteren en büyük firmaların, bütünü kapsayacağı düşünüldüğünden analiz, sadece BIST 30 Endeksi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın yöntem açısından kısıtları ise;

▪ ROE, firma ortaklarının sermayeleri doğrultusunda elde ettikleri kazancın göstergesidir. Ayrıca araştırmanın konusu olan sahiplik yapısı ile yakından da ilgilidir. Bu bağlamda çalışmada, karlılık bağımlı değişkeni olarak sadece ROE kullanılmıştır.

▪ Çalışmada tek bir bağımlı değişkenin kullanılmasının bir diğer nedeni ise, çalışmada kullanılan diğer değişkenlerin sayısının fazla olması, VAR analizi kapsamında gerçekleştirilen Granger nedensellik testi, varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizleri sonucunda ortaya çıkan bulguların çok fazla olmasına neden olmakta ve bu durum da çalışmanın makale formatının dışına çıkmasına yol açmaktadır.

III. YÖNTEM

Karlılık ve sermaye yoğunlaşmasına ilişkin zaman serileri, Panel Vektör Otoregresyon Modeli (VAR) yöntemi ile analiz edilmiştir. İki değişken arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için oluşturulan modelde, zaman serilerinin durağan olması gerekmektedir. Bu bağlamda analizde ilk olarak değişkenlerin durağan olup olmadıklarının tespit edilmesi için birim kök analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise eşbütünleşme testi ile belirlenen VAR yöntemi kapsamında Granger nedensellik testi, varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizleri yapılmıştır.

Analiz kapsamında her bir değişken sabit ve trend olarak teste tabi tutulduğunda ROE değişkeninde hem sabit hem de trend anlamlı sonuçlar verdiğinden dolayı birim kök analizlerine en geniş modelden başlanmıştır. Sabit ve trend için birim kök analiz sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3'teki birim kök analizi sonuçları 1. Kuşak 2. Grup testlere aittir. 1. Grup testlerde tüm birimlere ait serilerin ortak bir otokorelasyon katsayısına sahip olduğu varsayımının esnek olması

nedeniyle bu testler tercih edilmiştir. Bu analizlerde boş hipotez, hiçbir birim durağan değildir, şeklindedir.

Tablo 3: Birim Kök Testleri Sonuçları

Im-Pesaran-Shin				
Değişken	Düzev		1. Fark	
	T ist.	P Değeri	T ist.	P Değeri
ROE	-1.18	0.94	-3.00	0.26
FK	-0.25	0.40	-4.76	0.00***
TV	-2.62	0.39	-3.46	0.12
EBOSP	-1.59	0.45	-3.04	0.30
EB2OSP	-54.38	0.00***	-46.09	0.00***
EB3OSP	6.14	0.99	-46.33	0.00***
HAO	-24.14	0.00***	-50.05	0.00***

Fisher-ADF				
Değişken	Düzev		1. Fark	
	Z ist.	P Değeri	Z ist.	P Değeri
ROE	2.67	0.99	1.56	0.19
FK	-0.47	0.31	-5.62	0.00***
TV	-0.09	0.46	-2.09	0.01***
EBOSP	-0.22	0.41	-1.99	0.02**
EB2OSP	-1.24	0.11	-2.47	0.00***
EB3OSP	-0.58	0.27	-2.28	0.00***
HAO	-1.80	0.03**	-3.01	0.00***

Fisher-PP				
Değişken	Düzev		1. Fark	
	Z ist./Ki.	P Değeri	Z ist./Ki.	P Değeri
ROE	43.83	0.17	62.00	0.00***
FK	0.18	0.57	-8.88	0.00***
TV	0.83	0.79	-3.68	0.00***
EBOSP	-1.32	0.09*	-4.57	0.00***
EB2OSP	-1.60	0.05**	58.12	0.00***
EB3OSP	61.28	0.00***	67.99	0.00***
HAO	1.10	0.86	66.05	0.00***

Not 1: ***, **, ve * simgeleri katsayıların sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Not 2: Tabloda; Özermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Değişkenlere ilişkin serilerin en az bir teste %5 kritik değerde durağan olmadıkları sonucuna varılmıştır. Bu nedenle tüm serilerin durağan olmadığına diğer bir deyişle I(1) olduklarına karar verilmiştir. Tablo 3'teki test sonuçlarına göre %5 kritik değerde serilerin, 1. Farkı alındığında en az bir testte durağan olduğu görülmektedir. Bu nedenle serilerin 1. Farkları alındığında durağan oldukları sonucuna varılmıştır.

IV. MODEL SPESİFİKASYONU

Analizde kullanılan verilerin durağan olup olmadıklarına ilişkin birim kök test sonuçları sonrasında çalışmada, karlılık, sermaye yoğunlaşması ve diğer değişkenler doğrultusunda geleneksel VAR sistemine uyarlanmış, panel VAR için oluşturulan modeller aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: Panel VAR Kapsamında Oluşturulan Modeller

1	$DROE = C(1) + C(2)* DROE(-1) + C(3)* DTV(-1) + C(4)* DHAO(-1) + C(5)* DFK(-1) + C(6)* DEB3OSP(-1) + C(7)* DEB2OSP(-1) + C(8)* DEBOSP(-1)$
2	$DTV = C(9) + C(10)* DROE(-1) + C(11)* DTV(-1) + C(12)* DHAO(-1) + C(13)* DFK(-1) + C(14)* DEB3OSP(-1) + C(15)* DEB2OSP(-1) + C(16)* DEBOSP(-1)$
3	$DHAO = C(17) + C(18)* DROE(-1) + C(19)* DTV(-1) + C(20)* DHAO(-1) + C(21)* DFK(-1) + C(22)* DEB3OSP(-1) + C(23)* DEB2OSP(-1) + C(24)* DEBOSP(-1)$
4	$DFK = C(25) + C(26)* DROE(-1) + C(27)* DTV(-1) + C(28)* DHAO(-1) + C(29)* DFK(-1) + C(30)* DEB3OSP(-1) + C(31)* DEB2OSP(-1) + C(32)* DEBOSP(-1)$
5	$DEB3OSP = C(33) + C(34)* DROE(-1) + C(35)* DTV(-1) + C(36)* DHAO(-1) + C(37)* DFK(-1) + C(38)* DEB3OSP(-1) + C(39)* DEB2OSP(-1) + C(40)* DEBOSP(-1)$
6	$DEB2OSP = C(41) + C(42)* DROE(-1) + C(43)* DTV(-1) + C(44)* DHAO(-1) + C(45)* DFK(-1) + C(46)* DEB3OSP(-1) + C(47)* DEB2OSP(-1) + C(48)* DEBOSP(-1)$
7	$DEBOSP = C(49)* DROE(-1) + C(50)* DTV(-1) + C(51)* DHAO(-1) + C(52)* DFK(-1) + C(53)* DEB3OSP(-1) + C(54)* DEB2OSP(-1) + C(55)* DEBOSP(-1)$

ROE bağımlı değişkeni için eşitlik 1'den 7'ye kadar ifade edilen denklemler sistemi içerisinde her bir değişkenin gecikmeli değerlerinin karlılık üzerindeki etkisini test etmek amaçlanmıştır. VAR modellerinde modelde kullanılan değişkenlerin hepsi içsel olarak kabul edilmektedir. Bunun bir sonucu olarak her bir değişkenin gecikmeli değerlerinin diğer değişkenlerin üzerindeki etkisini görebilmek mümkündür. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin denklemler sistemi içerisinde 1 ve 7 no.lu denklemler, elde edilecek sonuçlardan ROE değişkeninin belirleyicilerini ortaya koymaktadır.

Durağan olmayan serilerde, durağanlığı sağlamak için fark alma işlemi yapılır. Ancak fark alma işlemi, serilerin sahip olduğu geçmiş dönem şoklarını ve uzun dönem ilişkilerinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Durağanlaştırılmış seriler arasında kurulan bir regresyon ilişkisinde uzun dönem bilgileri taşınmadığı için, uzun dönem denge ilişkisi söz konusu değildir. Ancak, durağan olmayan serilerin de doğrusal birleşimleri durağan olabilir ve serilerin uzun dönem ilişkilerinden bahsedilebilir. Bu nedenle Kao (1999) panel eşbütünlük testi kullanılmıştır. Kao eşbütünlük testi, Dickey Fuller (1979) ve Genelleştirilmiş Dickey Fuller (ADF) tipi test yapısından yararlanmaktadır. Çalışmada bu test yardımıyla durağan olmayan serilerin, regresyon modelinde doğrusal birleşimlerin durağan olup olmadığının incelenip, seriler arasındaki uzun dönem ilişkisi araştırılmıştır.

Tablo 5: Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları

MODEL (ROE)	<u>t-istatistiği</u>	<u>Olasılık</u>
		-1.55

Not 1: ***, **, ve * simgeleri katsayıların sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'te yer alan Kao eşbütünleşme test sonuçları incelendiğinde, ROE esas alınarak oluşturulan modelde olasılık değeri baz alınan değerden yüksektir. Dolayısıyla modelde olasılık değeri kritik değerden yüksek olduğu için VAR analizinden yararlanılmıştır. Ayrıca model kapsamında, etki tepki ve varyans ayrıştırması analizleri de gerçekleştirilmiştir.

V. BULGULAR

Bu modelde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı %5 kritik değerde reddedildiğinden VECM yerine VAR modeli tercih edilmiştir. Seriler 1. Derecede durağan olduğu için VAR analizine değişkenler durağan şekilde analize dâhil edilmiştir. VAR analizinden gelen uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Schwarz bilgi kriterinden yararlanılmıştır. Kurulan VAR modelinde değişkenlerde meydana gelen şokların diğer değişkenler üzerindeki etkisi incelenmektedir. Analiz için bütün değişkenler durağan ve içsel olarak kabul edilmektedir.

Tablo 6: Panel VAR ve Granger Nedensellik Analiz Sonuçları

<u>Değişkenler</u>	<u>Katsayı</u>	<u>Std.H</u>	<u>t-ist.</u>	<u>Olasılık</u>	<u>Boş Hipotez</u>	<u>Göz.</u>	<u>f-ist.</u>	<u>Olasılık</u>
C1	-0.464	0.115	-4.036	0.0001***	DFK → DROE	90	4.497	0.0368**
C2(DROE(-1))	-0.101	0.048	-2.113	0.0350**	DROE → DFK		0.327	0.5685
C3 (DLNTV(-1))	-0.456	0.471	-0.966	0.3343	DEBOSP → DHAO	90	0.121	0.7284
C4(DHAO(-1))	0.565	0.200	2.821	0.0049***	DHAO → DEBOSP		3.622	0.0603*
C5(DFK(-1))	-0.464	0.631	-0.736	0.4620	DEBOSP → DEB3OSP	90	0.117	0.7329
C6(DEB3OSP(-1))	-0.267	0.528	-0.507	0.6123	DEB3OSP → DEBOSP		4.723	0.0325**
C7(DEB2OSP(-1))	0.124	0.375	0.331	0.7402	DEBOSP → DEB2OSP	90	0.080	0.7769
C8(DEBOSP(-1))	-0.016	0.009	-1.709	0.0880*	DEB2OSP → DEBOSP		7.026	0.0095***

Not 1: ***, **, ve * simgeleri katsayıların sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Not 2: Tabloda; Özermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Modelde hata terimine ilişkin katsayısının anlamlı bulunması, uzun dönem ilişkisi ile birlikte kısa dönemde meydana gelecek dengesizliğin bir dönem sonra hangi oranda düzeltileceği bilgisini vermektedir. Analiz sonuçları incelendiğinde, C1, C2, C4 ve C8 katsayılarının anlamlı olduğu tespit edilmiştir. C1, C2 ve C8 için kısa dönemli ilişkiler anlamlı ve negatif olurken, C4 için kısa dönemli ilişki anlamlı ve pozitif olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla modelde DROE değişkeninde kısa dönemli ilişkileri ve DROE'nin bir dönem gecikmeli değeri, DHAO ve DEB1OSP değişkenlerinin bir dönem

gecikmeli değerleri tarafından belirlenmektedir. Ayrıca C1 katsayısının negatif ve anlamlı olduğu ve hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı tespit edilmiştir. Uzun dönemdeki uyum hızı anlamlı ve uzun dönemde dengeye gelme söz konusudur.

Tablo 6'daki VAR modeli sonuçları değerlendirildiğinde, BİST 100 Endeksi'nde 2009-2015 döneminde faaliyet gösteren firmaların sermaye yoğunlaşmaları kapsamında ROE'ye etki eden faktörlerin DROE, DHAO ve DEB1OSP olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla diğer sermaye yoğunlaşması değişkenlerinin ROE'nin belirleyicilerinden olmadıkları tespit edilmiştir. Diğer taraftan ROE'yi etkilediği düşünülen TV ve FK değişkenleri ile ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir.

Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığının test edildiği Granger nedensellik analizine ilişkin sonuçlar, birinci gecikmeden tahmin edilmiştir. Tablo 6'da görüleceği üzere "finansal kaldıraçın ROE üzerinde herhangi bir etkisi yoktur" hipotezi %5 kritik düzeyde reddedilmektedir. Dolayısıyla finansal kaldıraç ile ROE arasındaki nedensellik ilişkisinin, finansal kaldıraçtan ROE'ye doğru olduğu tespit edilmiştir. "Halka açıklık oranının en büyük ortağın sermaye payı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur" hipotezi %10 kritik düzeyde reddedilmektedir. Dolayısıyla halka açıklık oranı ile en büyük ortağın sermaye payı arasındaki nedensellik ilişkisinin, halka açıklık oranından en büyük ortağın sermaye payına doğru olduğu belirlenmiştir. "En büyük üç ortağın sermaye payının en büyük ortağın sermaye payı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur" hipotezi %5 kritik düzeyde reddedilmektedir. Dolayısıyla en büyük üç ortağın sermaye payı ile en büyük ortağın sermaye payı arasındaki nedensellik ilişkisinin, en büyük üç ortağın sermaye payından en büyük ortağın sermaye payına doğru olduğu tespit edilmiştir. Son olarak ise "en büyük iki ortağın sermaye payının en büyük ortağın sermaye payı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur" hipotezi %1 kritik düzeyde reddedilmektedir. Dolayısıyla en büyük iki ortağın sermaye payı ile en büyük ortağın sermaye payı arasındaki nedensellik ilişkisinin, en büyük iki ortağın sermaye payından en büyük ortağın sermaye payına doğru olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan "ROE'nin finansal kaldıraç üzerinde herhangi bir etkisi yoktur", "en büyük ortağın sermaye payının halka açıklık oranı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur", "en büyük ortağın sermaye payının en büyük üç ortağın sermaye payı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur" ve "en büyük ortağın sermaye payının en büyük iki ortağın sermaye payı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur" şeklinde kurulan boş hipotezler ise elde edilen nedensellik bulguları doğrultusunda kabul edilmektedir.

ROE değişkeninin gerçek gözlem değerleri ile uzun dönem ya da denge değerleri arasındaki farkın 0.46'sı bir dönem içinde ortadan kalmaktadır. Dolayısıyla seri $1/0.46= 2.17$ dönem sonra dengeye gelmekte şokların etkisini atmaktadır. Aynı zamanda C2 değişkeni için kısa dönemli ilişkiler anlamlı ve negatif olarak tespit edilirken, C4 değişkeni için kısa dönemli ilişkiler anlamlı ve pozitif olarak tespit edilmiştir. Yani modelde özellikle ROE değişkeninde kısa dönemli ilişkiler, ROE'nin kendisinin bir dönem gecikmeli değerleri, DTV ve DFK değişkenlerinin bir dönem gecikmeleri tarafından belirlendiği bulgulanmıştır.

VAR'dan gelen gecikme için etki tepki fonksiyonları incelendiğinde, panel VAR sistemi için uygun gecikme uzunlukları bulunduktan sonra etki tepki fonksiyonlarına geçilir. Etki tepki fonksiyonları, şokların değişkenler üzerindeki etkilerini ve hangi zamanlarda etkisinin ne olduğunu tablolar ya da grafik gösterimleriyle ortaya koyarlar. Etki tepki analizi sistem içerisinde yer alan her bir değişkene sıra ile verilecek şoklar (hata payı) karşısında hem ilgili değişkenin hem de diğerlerinin tepkilerinin ölçüldüğü bir tekniktir. Böylece gelecekte belirlenecek şok politikalar neticesinde, diğer değişkenlerin nasıl bir tavır içine girecekleri ve ne şekilde tepki verecekleri kestirilebilecektir. Sistemdeki değişkenler durağan bir yapıda olduklarından başlangıçta verilecek bir şokun etkisi bir süre sonra sona erecektir. Değişkenlerin durağan olmaları bu nedenle önemlidir. Değişkenler durağan değil ise, verilecek şokun etkisi sürekli devam edecek ve şoka verilecek etki sağlıklı ölçülemeyecektir. Şokların nasıl oluşacağını belirlemek amacıyla önce değişkenlerin 10 dönem içindeki hareketlerini incelemekte yarar vardır. Bu bağlamda 1 birimlik değişim karşısında diğer serilerin verdiği tepkiler, diğer bir deyişle ROE, TV, HAO, FK, EBOSP, EB2OSP ve EB3OSP değişkenlerinde meydana gelen bir standart hatalık (sapmalık) şoklara karşı ROE'nin gösterdiği tepkiler, tablo ve grafik yardımıyla gösterilebilmektedir. Ancak çalışmada etki tepki analiz sonuçları, tablolar yardımıyla değerlendirilmiştir. Grafik gösterimleri, değişkenler doğrultusunda çok fazla sayıda olduğundan çalışmanın bu bölümde yer almamaktadır. Etki tepki grafikleri, ekler kısmında ayrıca gösterilmektedir.

Tablo 7: DROE İçin Etki Tepki Analiz Sonuçları

DROE Periyot	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.075631 (0.00564)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	-0.046729 (0.00942)	0.001457 (0.00653)	0.001785 (0.00786)	0.020010 (0.00722)	-0.007217 (0.00613)	-0.003134 (0.00866)	0.002177 (0.00657)
3	0.025061 (0.01083)	-0.004758 (0.00534)	-0.005790 (0.00576)	-0.015052 (0.00633)	0.006050 (0.00449)	-0.002428 (0.00638)	9.21E-05 (0.00641)
4	-0.012990 (0.00938)	0.003135 (0.00340)	0.003711 (0.00372)	0.008763 (0.00481)	-0.003066 (0.00297)	0.002844 (0.00402)	-0.000841 (0.00467)
5	0.006699 (0.00703)	-0.001714 (0.00199)	-0.001973 (0.00224)	-0.004589 (0.00349)	0.001539 (0.00185)	-0.001848 (0.00233)	0.000809 (0.00295)

Not: Tabloda; Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 7’de DROE değişkeni için etki tepki analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre DROE serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi, 0.075631 birimdir. DROE dışında kalan diğer değişkenlerde ise birinci dönemde herhangi bir tepki gözlenmemektedir. DROE değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DTV serisi ikinci dönemde 0.001457 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir. DROE değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DHAO serisi üçüncü dönemde 0.005790 birim negatif yönlü bir tepki göstermektedir. DROE değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DFK serisi dördüncü dönemde 0.008763 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir. DROE serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, serinin kendisi ilk dönem pozitif yönlü tepki verirken, ikinci dönemde negatif yönlü tepki vermektedir. İkinci dönemde DEB3OSP ve DEB2OSP serileri de negatif tepki vermiştir. DROE serisi ile DEB3OSP serileri aynı yönde tepki verirken, DHAO serisinin ters yönde tepki verdiği söylenebilir.

Tablo 8: DTV İçin Etki Tepki Analiz Sonuçları

DTV Periyot	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.017849 (0.01397)	0.131915 (0.00983)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	0.007694 (0.01508)	-0.005750 (0.01104)	0.010620 (0.01344)	-0.007925 (0.01251)	-0.017062 (0.01083)	-0.005413 (0.01525)	-0.005793 (0.01156)
3	-0.005606 (0.00985)	0.001655 (0.00350)	0.002959 (0.00461)	0.002127 (0.00505)	-0.000979 (0.00314)	0.000693 (0.00432)	0.001189 (0.00470)
4	0.003026 (0.00565)	-0.000427 (0.00127)	-0.000854 (0.00180)	-0.001909 (0.00319)	0.000591 (0.00144)	-0.000360 (0.00145)	-0.000379 (0.00180)
5	-0.001508 (0.00316)	0.000376 (0.00078)	0.000581 (0.00096)	0.001054 (0.00196)	-0.000420 (0.00076)	0.000334 (0.00078)	5.14E-06 (0.00080)

Not: Tabloda; Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 8’de DTV değişkeni için etki tepki analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre DTV serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi, 0.131915 birimdir. Birinci dönemde DTV ve DROE dışında kalan diğer değişkenlerde ise birinci dönemde herhangi bir tepki gözlenmemektedir. Bu bağlamda DROE değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, DTV serisinin ilk dönemdeki tepkisi pozitif yönlü 0.017849 birimdir diğer yandan DTV serisi ikinci dönemde 0.010620 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir. DTV değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DFK serisi üçüncü dönemde 0.002127 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir. DTV değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DEB3OSP serisi dördüncü dönemde 0.000591 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir.

Tablo 9: DHAO İçin Etki Tepki Analiz Sonuçları

DHAO Periyot	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	-0.001734 (0.00399)	-0.000632 (0.00399)	0.037811 (0.00282)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	-0.002008 (0.00424)	0.001499 (0.00307)	-0.001169 (0.00377)	-0.000175 (0.00351)	-0.000156 (0.00306)	-0.001617 (0.00433)	-0.000300 (0.00329)
3	0.001537 (0.00269)	-0.000211 (0.00084)	0.000270 (0.00115)	-0.000730 (0.00130)	-2.67E-05 (0.00073)	0.000138 (0.00099)	-9.04E-05 (0.00120)
4	-0.000869 (0.00153)	0.000187 (0.00033)	0.000191 (0.00046)	0.000502 (0.00087)	-0.000185 (0.00038)	8.22E-05 (0.00037)	7.36E-07 (0.00047)
5	0.000459 (0.00083)	-0.000106 (0.00021)	-0.000123 (0.00026)	-0.000303 (0.00053)	0.000102 (0.00021)	-9.39E-05 (0.00021)	2.45E-05 (0.00020)

Not: Tabloda; Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 9’da DHAO değişkeni için etki tepki analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre DHAO serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi, 0.037811 birimdir. Birinci dönemde DTV, DROE ve DHAO dışında kalan diğer değişkenlerde ise birinci dönemde herhangi bir tepki gözlenmemektedir. DHAO değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DROE serisi ikinci dönemde 0.002008 birim negatif yönlü, DTV serisi üçüncü dönemde 0.000211 birim negatif yönlü, DFK serisi dördüncü dönemde 0.000502 birim pozitif yönlü, DEB3OSP serisi beşinci dönemde 0.000102 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir. Diğer taraftan DHAO esas alınarak gerçekleştirilen etki tepki analiz sonuçlarına göre DROE serisinin tepkisinin dönemler boyunca dalgalanma gösterdiği de söylenebilir.

Tablo 10: DFK İçin Etki Tepki Analiz Sonuçları

DFK Periyot	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	-0.017565 (0.00485)	0.026866 (0.00422)	-0.002908 (0.00370)	0.035068 (0.00261)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	0.008953 (0.00564)	-0.007941 (0.00419)	-0.006018 (0.00496)	-0.010423 (0.00457)	0.001258 (0.00393)	-0.007861 (0.00549)	0.002287 (0.00414)
3	-0.004715 (0.00505)	0.001764 (0.00216)	0.001794 (0.00235)	0.003728 (0.00275)	-0.000627 (0.00182)	0.002889 (0.00256)	-0.001477 (0.00281)
4	0.002525 (0.00359)	-0.000624 (0.00097)	-0.000595 (0.00114)	-0.001616 (0.00179)	0.000453 (0.00092)	-0.000973 (0.00113)	0.000752 (0.00152)
5	-0.001377 (0.00232)	0.000298 (0.00051)	0.000236 (0.00062)	0.000836 (0.00121)	-0.000252 (0.00053)	0.000392 (0.00056)	-0.000348 (0.00078)

Not: Tabloda; Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 10’da DFK değişkeni için etki tepki analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre DFK serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi, pozitif yönlü 0.035068 birimdir. Birinci dönemde DROE, DTV, DHAO ve DFK dışında kalan diğer değişkenlerde ise birinci dönemde herhangi bir tepki gözlenmemektedir. DFK değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DROE serisi ikinci dönemde 0.008953 birim pozitif yönlü, DTV serisi üçüncü dönemde 0.001764 birim pozitif yönlü, DHAO serisi dördüncü dönemde 0.000595 birim negatif yönlü, DEB3OSP serisi beşinci dönemde 0.000252 birim negatif yönlü bir tepki göstermektedir. DFK serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, DROE serisinin tepkisinin dönemler boyunca dalgalanma gösterdiği de söylenebilir.

Tablo 11: DEB3OSP İçin Etki Tepki Analiz Sonuçları

DEB3OSP Periyot	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.001002 (0.00381)	0.000460 (0.00381)	-0.034173 (0.00284)	0.000207 (0.00125)	0.011863 (0.00088)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	0.002580 (0.00405)	-0.001182 (0.00293)	0.000845 (0.00361)	0.000874 (0.00336)	5.93E-06 (0.00292)	0.001537 (0.00414)	0.000296 (0.00314)
3	-0.001946 (0.00254)	6.32E-05 (0.00080)	-0.000372 (0.00111)	0.000772 (0.00124)	-6.62E-06 (0.00071)	-0.000312 (0.00096)	0.000174 (0.00113)
4	0.001091 (0.00148)	-0.000209 (0.00034)	-0.000231 (0.00046)	-0.000613 (0.00084)	0.000250 (0.00038)	-5.36E-05 (0.00038)	-3.16E-05 (0.00047)
5	-0.000572 (0.00081)	0.000132 (0.00022)	0.000158 (0.00027)	0.000381 (0.00052)	-0.000132 (0.00021)	0.000109 (0.00023)	-1.89E-05 (0.00022)

Not: Tabloda; Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 11’de DEB3OSP değişkeni için etki tepki analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre DEB3OSP serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi, pozitif yönlü 0.011863 birimdir. DEB2OSP ve DEBOSP değişkenlerinde birinci dönemde herhangi bir tepki gözlenmemektedir. DEB3OSP değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DROE serisi ikinci dönemde 0.002580 birim pozitif yönlü, DTV serisi üçüncü dönemde 6.32E-05 birim pozitif yönlü, DHAO serisi dördüncü dönemde 0.000231 birim negatif yönlü, DFK serisi beşinci dönemde 0.000381 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir.

Tablo 12: DEB2OSP İçin Etki Tepki Analiz Sonuçları

DEB2OSP Periyot	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.001088 (0.00373)	0.001406 (0.00373)	-0.026226 (0.00317)	-0.000820 (0.00250)	0.009314 (0.00240)	0.021799 (0.00162)	0.000000 (0.00000)
2	0.002751 (0.00396)	0.000377 (0.00287)	0.000189 (0.00353)	0.001630 (0.00328)	8.39E-05 (0.00285)	0.000788 (0.00405)	0.000689 (0.00307)
3	-0.001945 (0.00237)	-0.000204 (0.00075)	-0.000464 (0.00109)	0.000555 (0.00117)	-0.000123 (0.00069)	-0.000461 (0.00092)	4.97E-05 (0.00102)
4	0.001095 (0.00134)	-0.000172 (0.00033)	-0.000166 (0.00044)	-0.000578 (0.00079)	0.000256 (0.00036)	7.70E-07 (0.00036)	-7.65E-06 (0.00042)
5	-0.000579 (0.00075)	0.000130 (0.00021)	0.000144 (0.00025)	0.000377 (0.00048)	-0.000132 (0.00020)	9.76E-05 (0.00022)	-2.31E-05 (0.00021)

Not: Tabloda; Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 12’de DEB2OSP değişkeni için etki tepki analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre DEB2OSP serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi, pozitif yönlü 0.021799 birimdir. Değişkenler arasında sadece DEBOSP değişkeninde birinci dönemde herhangi bir tepki gözlenmemektedir. DEB2OSP değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DROE serisi ikinci dönemde 0.002751 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir. DEB2OSP değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DTV serisi üçüncü dönemde 0.000204 birim negatif yönlü bir tepki göstermektedir. DEB2OSP değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DHAO serisi dördüncü dönemde 0.000166 birim negatif yönlü bir tepki göstermektedir. DEB2OSP değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DFK serisi beşinci dönemde 0.000377 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir.

Tablo 13: DEBOSP İçin Etki Tepki Analiz Sonuçları

DEBOSP Periyot	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.000957 (0.00357)	-0.000205 (0.00357)	-0.018042 (0.00331)	0.000513 (0.00302)	0.006387 (0.00298)	0.021762 (0.00246)	0.017501 (0.00130)
2	0.000733 (0.00386)	0.000474 (0.00284)	-0.004581 (0.00343)	0.000764 (0.00319)	0.001664 (0.00278)	0.001583 (0.00391)	-0.004760 (0.00296)
3	0.000199 (0.00228)	-0.000210 (0.00087)	0.001069 (0.00124)	0.000427 (0.00124)	-0.000383 (0.00084)	-0.000423 (0.00114)	0.001694 (0.00106)
4	-0.000422 (0.00135)	-5.00E-05 (0.00036)	-0.000519 (0.00045)	-7.21E-05 (0.00078)	0.000155 (0.00036)	1.55E-06 (0.00039)	-0.000498 (0.00047)
5	0.000338 (0.00077)	-1.05E-05 (0.00018)	0.000133 (0.00023)	-7.22E-05 (0.00046)	5.92E-06 (0.00018)	1.95E-05 (0.00019)	0.000146 (0.00021)

Not: Tabloda; Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 13’te DEBOSP değişkeni için etki tepki analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre DEBOSP serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi, pozitif yönlü 0.017501 birimdir. DEBOSP değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DROE serisi ikinci dönemde 0.000733 birim pozitif yönlü bir tepki göstermektedir. DEBOSP değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DTV serisi üçüncü dönemde 0.000210 birim negatif yönlü bir tepki göstermektedir. DEBOSP değişkeninde 1 standart sapmalılık şok

meydana geldiğinde DHAO serisi dördüncü dönemde 0.000519 birim negatif yönlü bir tepki göstermektedir. DEBOSP değişkeninde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde DFK serisi beşinci dönemde 7.22E-05 birim negatif yönlü bir tepki göstermektedir.

VAR modellerinde etki tepki analizlerinin yanı sıra istatistiki şokların değişkenler üzerindeki sayısal etkilerinin gözlemlenebildiği varyans ayrıştırması analizleri de gerçekleştirilebilmektedir. Varyans ayrıştırması, bir diğer değişkene ilişkin öngörü hata varyansının diğer değişkenler tarafından açıklanma oranını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, bir değişkendeki değişimin ne kadarının kendinden ne kadarının diğer değişkenlerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. (Enders, 1995). Varyans ayrıştırmasında sıralama, dışsal değişkenden içsel değişkene doğru yapılmaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin varyans ayrıştırma analiz sonuçları, etki tepki analizinde olduğu gibi tablo ve grafik yardımıyla gösterilebilmektedir. Ancak çalışmada varyans ayrıştırma analiz sonuçları, tablolar yardımıyla değerlendirilmiştir. Grafik gösterimleri, değişkenler doğrultusunda çok fazla sayıda olduğundan çalışmanın bu bölümde yer almamaktadır. Varyans ayrıştırma grafikleri, ekler kısmında ayrıca gösterilmektedir.

Tablo 14: ROE için Varyans Ayrıştırma Sonuçları

DROE Periyot	SE	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.075631	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.091520	94.36068	0.025358	0.038039	4.780275	0.621802	0.117258	0.056587
3	0.096588	91.45081	0.265379	0.393492	6.720265	0.950664	0.168490	0.050895
4	0.098064	90.47308	0.359659	0.524914	7.318042	1.020006	0.247571	0.056725
5	0.098467	90.19684	0.387016	0.560773	7.475497	1.036109	0.280754	0.063008

Not: Tabloda; Standart Hata (SE), Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 14'te DROE değişkeni için varyans ayrıştırma analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre 1. gecikmeli dönemde DROE değişkeninin varyansının %100'ü değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Diğer bir deyişle DROE'de meydana gelen değişimlerin en önemli belirleyicisi kendisidir. Bu durum DROE değişkeninin dışsallığından kaynaklanmaktadır. İlk dönemde kendi varyansının tamamını açıklayan DROE değişkeni, ikinci dönemde kendi varyansının %94'ünü açıklamaktadır. Bu oran 5. gecikme döneminde %90 olarak hesaplanmıştır. Bu dönemde DROE'yi

etkileyen değişkenler önem ve büyüklük riterlerine göre sırasıyla, DFK (yaklaşık %7,47), DHAO (yaklaşık %0,56) ve DTV (yaklaşık %0,38), DEB3OSP (yaklaşık %1,03), DEB2OSP (yaklaşık %0,28), DEBOSP (yaklaşık %0,063) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 15: TV için Varyans Ayrıştırma Sonuçları

DTV Periyot	SE	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.133117	1.797952	98.20205	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.135433	2.059715	95.05315	0.614938	0.342377	1.587064	0.159774	0.182981
3	0.135618	2.224946	94.80810	0.660876	0.366033	1.587930	0.161949	0.190165
4	0.135671	2.272972	94.73524	0.664322	0.385546	1.588589	0.162528	0.190798
5	0.135686	2.284809	94.71465	0.666004	0.391494	1.589190	0.163099	0.190756

Not: Tabloda; Standart Hata (SE), Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 15'te DTV değişkeni için varyans ayrıştırma analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre 1. gecikmeli dönemde DTV değişkeninin varyansının %98,20'si değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Diğer bir deyişle DTV'de meydana gelen değişimlerin en önemli belirleyicisi kendisidir. İlk dönemde kendi varyansının tamamına yakını açıklayan DTV değişkeni, ikinci dönemde kendi varyansının %95'ini açıklamaktadır.

Tablo 16: HAO için Varyans Ayrıştırma Sonuçları

DHAO Periyot	SE	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.037856	0.209904	0.027899	99.76220	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.037994	0.487678	0.183322	99.13773	0.002114	0.001695	0.181204	0.006255
3	0.038034	0.649861	0.186020	98.93447	0.038971	0.001741	0.182132	0.006808
4	0.038048	0.701570	0.188291	98.86044	0.056333	0.004103	0.182459	0.006802
5	0.038053	0.715932	0.189024	98.83771	0.062648	0.004823	0.183024	0.006842

Not: Tabloda; Standart Hata (SE), Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 16'da DHAO değişkeni için varyans ayrıştırma analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre 1. gecikmeli dönemde DHAO değişkeninin varyansının %99,76'sı değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Diğer bir deyişle DHAO'da meydana gelen değişimlerin en önemli belirleyicisi

kendisidir. İlk dönemde kendi varyansının tamamına yakınına açıklayan DHAO değişkeni, ikinci dönemde kendi varyansının %99,13'ini açıklamaktadır.

Tablo 17: FK için Varyans Ayrıştırma Sonuçları

DFK Periyot	SE	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.047629	13.60001	31.81775	0.372664	54.20957	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.051237	14.80588	29.89668	1.701711	50.98269	0.060261	2.353616	0.199172
3	0.051755	15.34080	29.41705	1.787956	50.48546	0.073749	2.618329	0.276653
4	0.051866	15.51257	29.30629	1.793485	50.36770	0.081053	2.642396	0.296512
5	0.051895	15.56522	29.27612	1.793510	50.33608	0.083309	2.645085	0.300675

Not: Tabloda; Standart Hata (SE), Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 17'de DFK değişkeni için varyans ayrıştırma analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre 1. gecikmeli dönemde DFK değişkeninin varyansının %54,20'si değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Diğer dönemlerde de bu oran %50 civarında gerçekleşmiştir. İlk dönemde kendi varyansının yarıya yakınına açıklayan DFK değişkeni, ikinci dönemde kendi varyansının %50,98'ini açıklamaktadır. Bu oran 5. gecikme döneminde %50,33 olarak hesaplanmıştır. Bu dönemde DFK'yı etkileyen değişkenler önem ve büyüklük kriterlerine göre sırasıyla, DTV (yaklaşık %29,27), DROE (yaklaşık %15,56), DEB2OSP (yaklaşık %2,64), DHAO (yaklaşık %1,79), DEBOSP (yaklaşık %0,30) ve DEB3OSP (yaklaşık %0,08) olarak tespit edilmiştir.

Tablo 18: DEB3OSP için Varyans Ayrıştırma Sonuçları

DEB3OSP Periyot	SE	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.036191	0.076668	0.016138	89.15912	0.003256	10.74482	0.000000	0.000000
2	0.036356	0.579378	0.121650	88.40512	0.060967	10.64745	0.178788	0.006645
3	0.036420	0.862704	0.121525	88.10561	0.105636	10.61012	0.185506	0.008901
4	0.036444	0.951276	0.124663	87.99484	0.133782	10.60100	0.185480	0.008965
5	0.036451	0.975519	0.125931	87.96067	0.144630	10.59796	0.186302	0.008988

Not: Tabloda; Standart Hata (SE), Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 18'de DEB3OSP değişkeni için varyans ayrıştırma analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre 1. gecikmeli dönemde DEB3OSP değişkeninin varyansının %10,74'ü değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Diğer dönemlerde de bu oran %10 civarında gerçekleşmiştir. Diğer bir

deyişle DEB3OSP’da meydana gelen değişimlerin en önemli belirleyicisi kendisi olmamaktadır. İlk dönemde kendi varyansının %10,74’ünü açıklayan DEB3OSP değişkeni, ikinci dönemde kendi varyansının %10,64’ünü açıklamaktadır.

Tablo 19: DEB2OSP için Varyans Ayrıştırma Sonuçları

DEB2OSP Periyot	SE	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.035406	0.094425	0.157801	54.86612	0.053665	6.919933	37.90806	0.000000
2	0.035568	0.691736	0.167584	54.37007	0.263112	6.857569	37.61244	0.037489
3	0.035632	0.987304	0.170270	54.19093	0.286439	6.834018	37.49349	0.037549
4	0.035655	1.080267	0.172372	54.12257	0.312312	6.830284	37.44470	0.037505
5	0.035663	1.106189	0.173627	54.10110	0.323337	6.828742	37.42947	0.037531

Not: Tabloda; Standart Hata (SE), Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 19’da DEB2OSP değişkeni için varyans ayrıştırma analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre 1. gecikmeli dönemde DEB2OSP değişkeninin varyansının %37,90’nı değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Diğer dönemlerde de bu oran %37 civarında gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle DEB2OSP’da meydana gelen değişimlerin en önemli belirleyicisi kendisi olmamaktadır. İlk dönemde kendi varyansının %37,90’ını açıklayan DEB2OSP değişkeni, ikinci dönemde kendi varyansının %37,61’sini açıklamaktadır.

Tablo 20: DEBOSP için Varyans Ayrıştırma Sonuçları

DEBOSP Period	SE	DROE	DTV	DHAO	DFK	DEB3OSP	DEB2OSP	DEBOSP
1	0.033873	0.079805	0.003656	28.36922	0.022977	3.555612	41.27503	26.69370
2	0.034607	0.121319	0.022238	28.93056	0.070753	3.637676	39.75208	27.46538
3	0.034673	0.124146	0.025830	28.91482	0.085662	3.635974	39.61478	27.59879
4	0.034684	0.138908	0.026022	28.91971	0.086043	3.635767	39.59083	27.60272
5	0.034686	0.148407	0.026028	28.91735	0.086465	3.635289	39.58562	27.60083

Not: Tabloda; Standart Hata (SE), Özsermaye Karlılığı (ROE), Toplam Varlıklar (TV), Finansal Kaldıraç (FK), En Büyük Ortağın Sermaye Payı (EBOSP), En Büyük İki Ortağın Sermaye Payı (EB2OSP), En Büyük Üç Ortağın Sermaye Payı (EB3OSP) ve Halka Açıklık Oranı (HAO) gösterilmektedir.

Tablo 20’de DEBOSP değişkeni için varyans ayrıştırma analiz sonuçları incelenmiştir. Buna göre 1. gecikmeli dönemde DEBOSP değişkeninin varyansının %26,69’u değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Diğer dönemlerde de bu oran %27 civarında gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle DEBOSP’da meydana gelen değişimlerin en önemli belirleyicisi kendisi değildir. İlk dönemde

kendi varyansının %26,69'unu açıklayan DEBOSP değişkeni, ikinci dönemde kendi varyansının %27,46'sını açıklamaktadır.

SONUÇ, DEĞERLENDİRME ve ÖNERİ

BİST 30 Endeksi'nde 2009-2015 döneminde faaliyet gösteren firmaların sermaye yoğunlaşmaları kapsamında ROE'ye etki eden faktörler incelenmiştir. Çalışmada kullanılan serilerin birinci dereceden durağan olduğuna karar verildiğinden analizlere eşbütünleşme testi ile devam edilmiştir. Ancak serilerin eşbütünleşik olmadığına karar verildiğinden çalışmaya VAR modeli ile devam edilmesi uygun görülmüştür. VAR modeli kapsamında Granger nedensellik testi, varyans ayrıştırması ve etki-tepki analizleri yapılmıştır VAR analizinden elde edilen sonuçlara göre ROE'ye etki eden faktörlerin DROE, DHAO ve DEB1OSP olduğu belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bu bulgular, Bayrakdaroğlu (2010) tarafından elde edilen bulgular ile benzerlik gösterirken; Gençtürk (2003), Moscu (2013), Aytekin ve İbiş (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilen bulgular ile farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla diğer sermaye yoğunlaşması değişkenlerinin ROE'nin belirleyicilerinden olmadıkları tespit edilmiştir. Diğer taraftan ROE'yi etkilediği düşünülen TV ve FK değişkenleri ile ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir. Granger nedensellik analizinde öne çıkan sonuç finansal kaldıraç ile ROE arasındaki nedensellik ilişkisinin, finansal kaldıraçtan ROE'ye doğru olduğudur.

DROE değişkeni için etki tepki analiz sonuçları incelendiğinde DROE serisinde 1 standart sapmalılık şok meydana geldiğinde, değişkenin kendisinin ilk dönemdeki tepkisi, 0,075631 birimdir. Serinin kendisi ilk dönem pozitif yönlü tepki verirken, ikinci dönemde negatif yönlü tepki vermektedir. İkinci dönemde DEB3OSP ve DEB2OSP serileri de negatif tepki vermiştir. DROE serisi ile DEB3OSP serileri aynı yönde tepki verirken, DHAO serisinin ters yönde tepki verdiği söylenebilir.

DROE değişkeni için varyans ayrıştırma analiz sonuçları incelendiğinde birinci gecikmeli dönemde DROE değişkeninin varyansının %100'ü değişkenin kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu durum DROE değişkeninin dışsallığından kaynaklanmaktadır. İlk dönemde kendi varyansının tamamını açıklayan DROE değişkeni, ikinci dönemde kendi varyansının %94'ünü açıklamaktadır. Bu oran 5. gecikme döneminde %90 olarak hesaplanmıştır. Bu dönemde DROE'yi etkileyen değişkenler önem ve büyüklük kriterlerine göre sırasıyla, DFK (yaklaşık %7,47), DHAO (yaklaşık %0,56) ve DTV (yaklaşık %0,38), DEB3OSP (yaklaşık %1,03), DEB2OSP (yaklaşık %0,28), DEBOSP (yaklaşık %0,063) olarak tespit edilmiştir.

Çalışma, özsermaye karlılığına etki eden sermaye yoğunlaşması değişkenlerinin ortaya çıkarılması, kullanılan değişkenler ve analiz dönemi açısından geniş bir kapsama sahip olması, yöntem olarak eşbütünleşme, panel VAR, granger nedensellik, etki tepki ve varyans ayrıştırması yöntemlerinin bir arada kullanılması açısından özgün olduğu ve literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu çalışma, konuya ilişkin sonraki zamanlarda yapılacak çalışmalarca, analiz kapsamının farklı ülkeler ile kıyaslama yapılması, dönem ve sektör veya endeks doğrultusunda genişletilmesi, farklı sermaye yoğunlaşması değişkenlerinin kullanılması ve farklı uygulama metotların kullanılması ile geliştirilebilir.

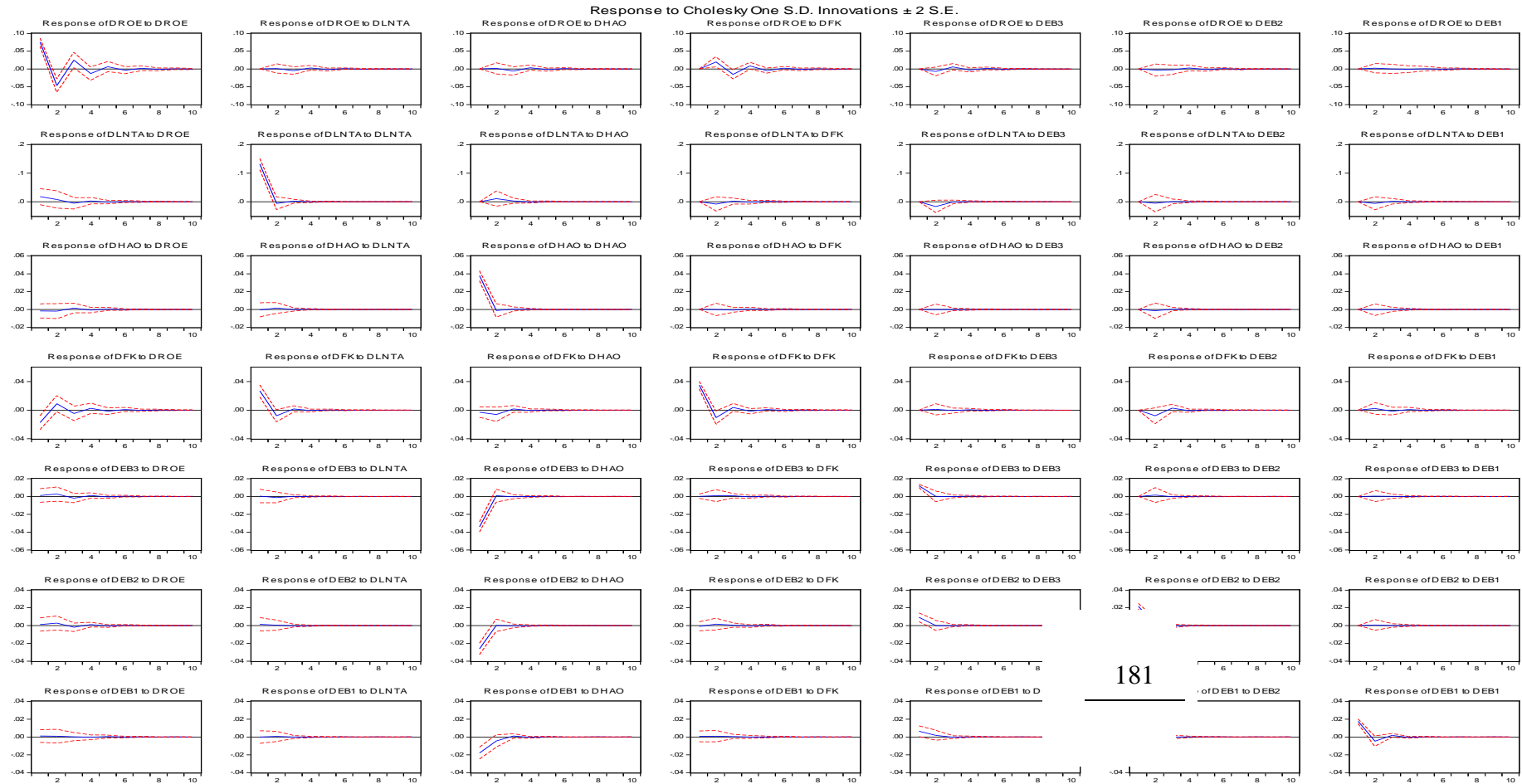
KAYNAKÇA

- Alimehmeti, G. ve Paletta, A. (2012), “Ownership Concentration And Effects Over Firm Performance: Evidences From Italy”, *European Scientific Journal*, 8 (22), pp. 39,49.
- Aytekin, S. ve İbiş, A. (2014), “Mülkiyet Yapısının İşletmelerin Finansal Performansı Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: BIST Metal Eşya, Makina Endeksi (XMESY) Üzerinde Bir Uygulama”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40.
- Bayrakdaroğlu, A. (2010), “Mülkiyet Yapısı ve Finansal Performans: İMKB Örneği”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2 (2), ss. 11-20.
- Borsa İstanbul (2016), “Borsa İstanbul Endeks Verileri”, www.borsaistanbul.com.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979), “Distribution of The Estimators For Autoregressive Time Series With A Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, 74, pp. 427–431.
- Doğan, M. ve Topal, Y. (2015), “Sahiplik Yapısının Firma Performansı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (4), ss. 165-177.
- Enders, W. (1995), *Applied Econometric Time Series*, Birinci Baskı, Wiley.
- Gençtürk, M. (2003), “Finansal Kriz Dönemlerinde İşletmelerin Hisse Yoğunluklarının Performanslarına Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), ss. 231-251.
- Halili, E., Saleh, A. S. ve Tempone, I. (2013), “Ownership Structure and Operating Performance: Family and Non-Family Firms in Australia”, *International Review of Business Research Papers*, 4 (5), pp. 52–67.

-
- Hamadi, M. (2010), "Ownership Concentration, Family Control and Performance of Firms", *European Management Review*, 7, pp. 116-131.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu (2016), "Şirketlerin Mali Tabloları", www.kap.org.tr.
- Kao, C. (1999), "Spurious Regression and Residual-Based Tests For Cointegration in Panel Data", *Journal of Econometrics*, 90 (1), pp. 1-44.
- Kocağa, Ö. (2010), *Ownership Structure and Corporate Governance in Turkish Stock Companies*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Lam, T. Y. ve Lee, S. K. (2008), "CEO Duality and Firm Performance: Evidence From Hong Kong", *Corporate Governance*, 8 (3), pp. 299- 316.
- Maury, B. ve Pajuste, A. (2005), "Multiple Large Shareholders and Firm Value", *Journal of Banking and Finance*, 29, pp. 1813- 1834.
- Moscu, R. G. (2013), "The Relationship Between Firm Performance and Bord Characteristics in Romania", *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*, 2 (1), pp. 167- 175.
- Önem, H. B. ve Demir, Y. (2015), "Mülkiyet Yapısının Firma Performansına Etkisi: BIST imalat Sektörü Üzerine Bir Uygulama", *Vizyoner Dergisi*, 6 (13).
- Reyna, J. M. S. M. ve Encalada, J. A. D. (2012), "Ownership Structure, Firm Value and Investment Opportunities Set: Evidence from Mexican Firms. Journal of Entrepreneurship", *Management and Innovation (JEMI)*, 8 (3), pp. 35- 57.
- Şamiloğlu, F. ve Ünlü, U. (2010), "Sahiplik Yapısı ve Firma Performansı Arasındaki İlişki: İMKB 100 Endeksi Firmaları Üzerine Bir Uygulama", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 46, ss. 66-73.
- Thomsen, S. ve Pedersen, T. (2000), "Ownership Structure and Economic Performance in The Largest European Companies", *Strategic Management Journal*, 21, pp. 689-705.
- Tükenmez, N. M., Gençyürek, A. G. ve Kabakçı, C. Ç. (2016), "Türk Bankacılık Sektöründe Sahiplik Yoğunlaşması ile Finansal Performans İlişkisinin İncelenmesine Yönelik Ampirik Bir Çalışma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (3).
- Yu, M. (2013), "State Ownership and Firm Performance: Empirical Evidence From Chinese Listed Companies", *China Journal of Accounting Research*, 6, pp. 75-87.

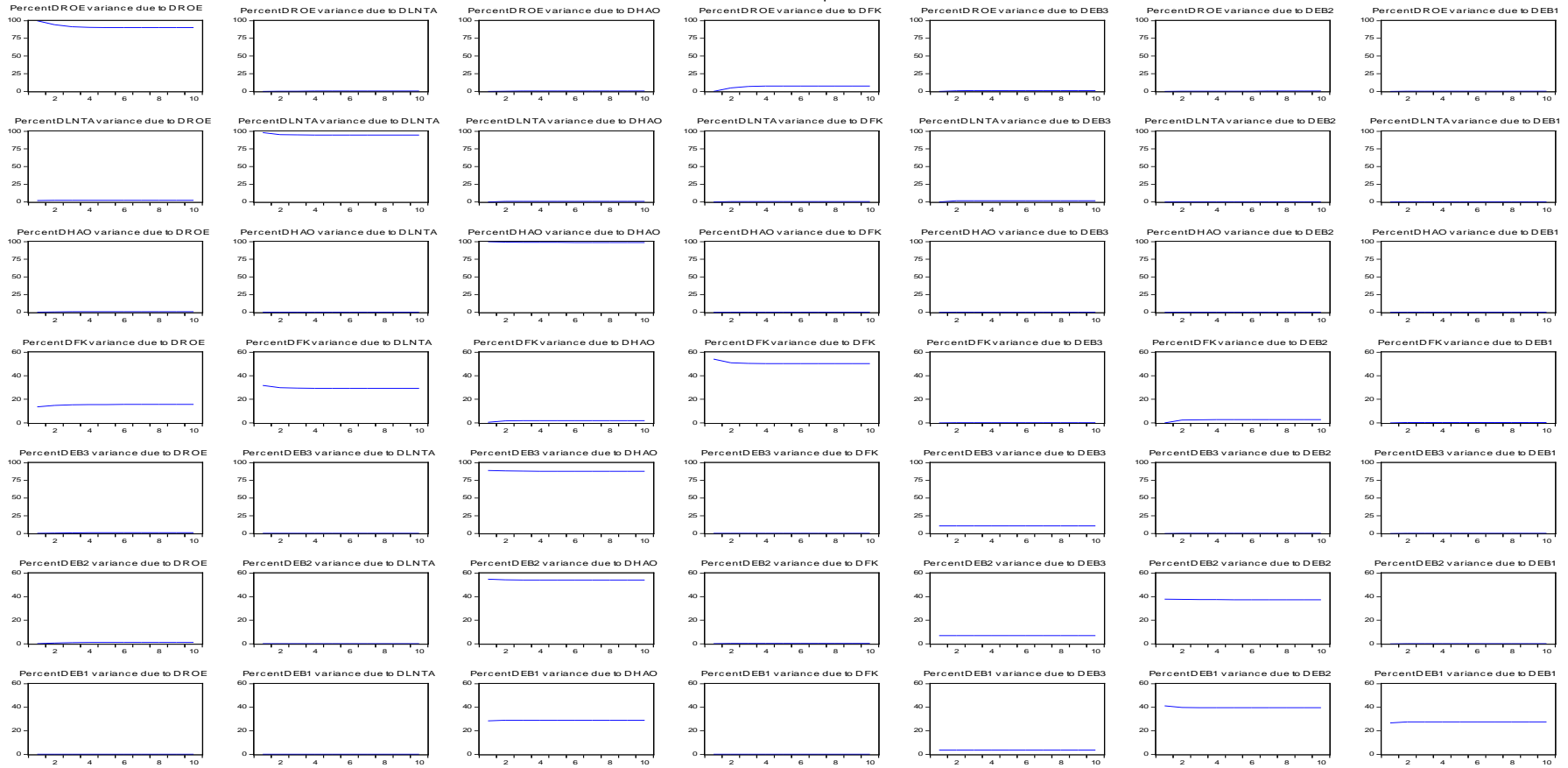
EK 1. ROE - Etki Tepki Analiz Sonuçlarının Grafik Gösterimleri

EK 2. ROE - Varyans Ayrıştırma Analiz Sonuçlarının Grafik Gösterimleri

Variance Decomposition

GÜMÜŞHANE İLİNDE ARICILIĞIN EKONOMİK VE SOSYAL BOYUTLARI

Kurtuluş MERDAN¹

ÖZ

6.437 kilometrekare alana sahip olan Gümüşhane ilinde nüfusun %50,7'si kırsal kesimde yaşamaktadır. İlde tarımsal faaliyet çoğunlukla küçük aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. İlin arazi yapısı, iklimi, bitki örtüsü, flora çeşitliliği ve insanların yaşam biçimleri göz önüne alındığında arıcılık, en uygun iş kollarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Gümüşhane'de arıcılıkla uğraşan yerli arıcı sayısı oldukça azdır. Yerli arıcıların sermaye birikimi yetersizdir; mevcut desteklerden gerektiği gibi yararlanmaları ise bürokratik mekanizmalar nedeniyle zorlaşmaktadır. Bu çerçevede, Gümüşhane'de arıcılıktan asıl kazancı sağlayanlar daha çok Ordu, Trabzon, Giresun ve Rize yöresinden bahar aylarında gelen gezginci arıcılardır. Dolayısıyla, ilin göç nedeniyle boşalması ve yoksulluğu gibi sorunlar karşısında, arıcılığın çözüm sağlama potansiyelinden yararlanılamamıştır.

Gümüşhane'de arıcılıkla uğraşan üretici sayısı 500'ün biraz üzerindedir. Bunların 480'i ilin arıcılar birliğine kayıtlı olup 60000 civarında arı kolonisi ile ve yıllık 1360 ton kadar bal üretmektedirler. Bunların dışında arıcılık yapan üreticiler ise, daha çok aile gereksinimini karşılayacak düzeyde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu bağlamda arıcılık, hane halkının geçimini sağlayan diğer ekonomik faaliyetleri destekleyici bir unsur olmaktan öteye geçmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Koloni Sayısı, Üretici Sayısı, Ki- Kare Analizi, Gezginci Arıcı

THE ECONOMIC AND SOCIAL DIMENSIONS OF APICULTURE IN GÜMÜŞHANE PROVINCE

ABSTRACT

With its territory of 6437 square kilometers, 50,7 % of the total population lives in rural areas in Gümüşhane Province. Agricultural activities are mainly performed by small family businesses in the province. Considering land structure, climate, vegetation, diversity of flora and the life styles, apiculture comes forward as one of the most convenient sectors for economic activity.

In Gümüşhane, the number local residents engaged in apiculture is rather low. Capital accumulations of domestic farmer families are insufficient; yet their ability for taking advantage of state subsidies efficiently are complicated by bureaucratic mechanisms. In this context, the migratory beekeepers from Ordu, Trabzon, Giresun and Rize, who comes to the province after spring, earn the main income from the beekeeping in Gümüşhane. Therefore, in face of the province's problems such as depleting of the population and poverty, the potential of the beekeeping to bring solutions has not been utilized.

The number of producers engaged in beekeeping is slightly over 500 in Gumushane. 480 of them are registered in the province's beekeepers association and produce 1360 tons of honey per year with 60000 bee colonies. Other producers keeping hives, continue the activities to operate at a level that meets the family needs. In this context, beekeeping does not reach beyond to be a supporting factor after the other economic activities for the subsistence of households.

Keywords: Number of Colonies, Number of Manufacturers, Chi-Square Analysis, Stroller Beaver

¹Yrd. Doç.Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane Meslek Yüksek Okulu, Kurtulus_m@hotmail.com

GİRİŞ

Arıcılık, insan etkinliği dışında kalan doğaya fazlasıyla bağımlı bir tarım şeklidir. Arıcılığın doğaya bağımlılığının diğer hayvancılık türlerinden daha fazla olması bal arılarının yaşam döngüsü çerçevesinde açıklanabilir. Arıcılık temelde toprak varlığına bağlı olmaksızın yapılabilen bir faaliyet olarak görülmektedir. Ayrıca, işgücü olanakları sağlaması, insan sağlığına faydalı ürünler ortaya koyması, arıcılık faaliyetinin ülke ekonomisi açısından da önemini artırmaktadır.

Arıcılık faaliyeti, eskiden meraklıları tarafından deneme amaçlı olarak sürdürülürken, günümüzde bilimsel yöntemlerin uygulamaya konulduğu bir faaliyet biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu alanda yapılan bilimsel altyapıya yönelik çalışmalar son yıllarda arıcılık faaliyetinde önemli bir aşama kaydedilmesini sağlamıştır. Bilimsel çalışmalardan elde edilen sonuçlar arıların dünyada sanayi ve kimyasal kirliliğin tespitinde biyovektör olarak kullanılmaya başladığını göstermektedir. Sanayileşmiş ülkelerde arıların ürün vermesinden çok biyovektör olarak işlevleri önem kazanmıştır (Aslan ve Arıkan, 2013:91).

Türkiye’de ise arıcılık geleneksel bir tarım faaliyeti olup, bugün itibariyle ülkenin bütün illerinde yapılmaktadır. Dört mevsimin yaşandığı Türkiye’de farklı ekolojik şartlara kolayca uyum sağlayan birçok arı ırkı ve ekotipi ile yıl boyunca nektar ve polen sağlayan oldukça zengin floral kaynaklar bulunmaktadır. Ülkemizde var olan bu potansiyeli değerlendirmek adına arıcılık sektöründe önemli yatırımlar yapılmış, bilimsel ve teknik altyapı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye, 2015 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 7,7 milyon arılı kovan sayısı ile dünya arı varlığının yaklaşık %9’una sahiptir. Türkiye arıcılık faaliyetinden elde edilen verim beklenen seviyenin çok altındadır. Ayrıca, 2015 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’de arıcılık faaliyetiyle uğraşan aile sayısı 83 bin olup elde edilen yıllık bal üretimi de 107 bin ton civarındadır. Bir arı ailesi mevsimsel ve çevresel şartlardaki değişime bağlı olarak en az 5-10, 30-50 ve hatta 60-100 kilo arasında bal verebilir. Dünya’da özellikle fenni kovanlardan elde edilen bal verimi yıllık ortalama 20-21 kg aralığında iken Türkiye’de bu oran 14-19 kg arasında gerçekleşmektedir (Food and Agriculture Org, 2015).

Gümüşhane ili coğrafik açıdan oldukça engebeli bir yapıya sahiptir. Bu yapı, bitkilerin aynı zaman diliminde çiçek açmasını önlemektedir. Bitki türlerindeki çiçeklenme yükseklerine doğru artmakta, erken ve geç çiçeklenme olayı arılar için elverişli bir hale gelmektedir. Bu durum, bitki çeşitliliğinde de farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Gümüşhane florasında 124 familyada 2.856 tür bitki bulunmaktadır. Bunların 253’ü endemik bitki, 9’u da doğada ender bulunan bitki türleri arasında yer almaktadır. Özellikle; nane, ballıbaba, yonca, akasya, ıhlamur, kestane, deve diken, kekik ve orman gülü gibi ballı bitkilerin zengin bir flora göstermesine imkân tanımaktadır (www.gumushane.gen.tr, 27.12.2016). Bu

tür arazilerde kolonilerin nektar akımı yoğun olarak gerçekleşmekte, arı popülasyonunda sürekli artış görülmektedir. Bu durum, arıların mevsim boyunca verimli çalışmasında etkili olabilmektedir.

İlin tarım arazilerinin büyük bir kısmı mirasçıları tarafından parçalanmış ya da bölünmüş durumdadır. Bu sonuç tarla ve bahçe bitkilerinin gelişimi sınırlandırmaktadır. Tarım arazilerine çok fazla bağımlılığı olmayan arıcılık, bu açıdan bakılınca büyük bir önem arz etmektedir. İlin yükseltisi ve flora yapısının uygunluğu nedeniyle tarla ve bahçe bitkilerine alternatif olarak arıcılık gösterilebilir.

Gümüşhane ilinde son dönemlerde arıcılık alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İlin 170 bin hektar çayır ve mera alanı ile zengin ballı bitkilere sahip olması bu gelişmelerde önemli etkileri olmuştur. Gümüşhane ili 160 bin arılı kovan barındıracak bir kapasiteye sahipken il genelinde şu an Arıcı Kayıt Sistemine kayıtlı 60 bin arılı kovana ile 450 adet arıcı bulunmaktadır.²

Üretimden tüketime kadar bütün aşamalarda yapay besleme ve kimyasal ilaç kullanılmadan, doğal yapısı bozulmamış flora da gerçekleştirilen arıcılık faaliyetlerine organik arıcılık denilmektedir. Organik arıcılık yapabilmeyen temel şartı; her aşamasının kontrollü ve sertifikalı bir şekilde gerçekleştirilmesidir.

Arıcılık ürünlerinin organik nitelik taşıması, kovanların niteliklerine, çevre şartlarına, ürünlerin elde ediliş şekline, işleme ve depolanma şartlarına bağlıdır. Kovanlar, çevre koşullarına ve arı ürünlerine uygun nitelikte ağaç, toprak, gibi doğal malzemelerden yapılmalıdır. Kovanlarda kimyasal madde yerine balmumu, propolis ve bitki yağları gibi doğal ürünler kullanılmalıdır.

Organik arıcılıkta arıların beslenme şekilleri, kovan içerisinde kendi birikimiyle yapılmalıdır. Ancak arıların neslinin devamı için yapay beslenmeye gerek duyulduğu durumlarda beslenme, nektar alımına 15 gün kalana kadar yapılabilir. Ancak yapay besleme gerçekleştirilirken organik bal ve polen kullanılmalıdır.

Tablo 1'e göre Gümüşhane ilinde arıcılık kayıt sistemine göre organik arıcılık sadece Gümüşhane Merkez ve Torul ilçesinde yapılmaktadır (www.gumushane.tarim.gov.tr, 20.11.2016).

² Gümüşhane Arıcılar Birliği Başkanı Niyazi GÜL ile 20.12.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşme.

Tablo 1. Gümüşhane İlinde Organik Arıcılıkla Uğraşan Çiftçi Sayısı

Gümüşhane	Köyler	Çiftçi Sayısı
Merkez	Yitirmez	3
Merkez	Çaltılı	2
Merkez	Yeşildere	2
Merkez	Aktutan	1
Torul	Gümüştüğ	4
Torul	Dedeli	1
	Toplam:	13

Kaynak: Gümüşhane Tarım İl Müdürlüğü (www.gumushane.tarim.gov.tr)

Gümüşhane Tarım İl Müdürlüğü tarafından organik arıcılık projesi kapsamında yer alan arıcılara 2015 yılına kadar 690 adet organik arılı koloni, 780 kg organik bal mumu ve 500 kg da tohum dağıtımı yapılmıştır. 2016 yılı içerisinde ise 730 kg bal mumu organik üretim yapan arıcılara dağıtılmış ve organik arıcılık finansal yönden desteklenmeye çalışılmıştır (www.gumushane.tarim.gov.tr, 20.11.2016)

Bitkilerdeki tozlaşmayı sağlayabilmek ve değişik bitkilerden yararlanılarak daha fazla ürün elde edebilmek için arı kovanlarının bulunduğu yerden başka bir yere taşınması gerekmektedir. Yapılan bu taşınma faaliyetine “gezginci” (seyyar) arıcılık denir. Gezginci arıcılar, kovanların taşınma işlemini ilkbaharın sonu ve yaz ayının başlangıcında yüksek kesimlere doğru ya da yaz sonu ve sonbaharda alçak kesimlere doğru gerçekleştirirler. Ayrıca, gezginci arıcılar konaklayacakları bölgeyi tercih ederken nektar taşıma süresini dikkate alırlar. Nektar taşıma süresi uzun olan bölgelerde gezginci arıların konaklama süresi de uzun olmaktadır.

Bal miktarını ve bal ürünlerinden elde edilebilecek verimi artırabilmek için arıcıların bulunduğu bölgede veya Türkiye'nin diğer bölgelerinde bol nektar veren floral kaynakların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Arı kolonilerinin, ballı bitkilerin çiçeklenme dönemlerinde, tespit edilen bu kaynaklara taşınması gerekmektedir. Böylece, arıcılıkta verimliliği sınırlayan bitkisel koşullara bağımlılıkta en aza indirgenmiş olacaktır. Bu durumda, bir sezonda birden fazla bal hasadı yapılabilecektir.

Gümüşhane ili sahip olduğu nektar çeşitliliği ve bal verimi açısından gezginci arıcılar için önemli bir potansiyel olarak görülmektedir. Başta Ordu olmak üzere Giresun ve Trabzon gibi Karadeniz'in diğer illerinden gelen her yıl ortalama 230 gezginci arıcı konaklama yaparak Gümüşhane ilini tercih etmektedir. Gümüşhane ilini tercih eden gezginci arıcılar yılda ortalama 30 bin kovanla 510 ton bal üretimi gerçekleştirmektedir. Bu da yıllık kovan başına ortalama 17 kg verim elde edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Gümüşhane ilinin florasında bulunan ballı bitki türleri ile çiçeklenme

dönemlerinin bölge arıcıları tarafından bilinmesi floradan daha fazla yararlanılmasına imkan sağlamaktadır (Çöçen ve vd., 2014:128).

Bu çalışmada, Gümüşhane ilinde yerleşik arıcıların, demografik özellikleri ve verimlilikleri konusunda veriler toplanmış; ayrıca, ekonomik faaliyet olarak arıcılığa yaklaşımları ve karşılaştıkları sorunlar konusunda görüşleri alınmıştır. Elde edilen bulgular, literatür taraması bağlamında ortaya konulan sorunlar ve çözüm önerileri yardımıyla değerlendirilmiştir.

I. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR ÖZETİ

Türkiye’de arıcılığa yönelik bilimsel çalışmalar, ulusal ve uluslararası ölçekte sahip olunan potansiyelin iktisadi ve sosyal boyutlarının değerlendirilmesi ve ortaya çıkarılması olarak düşünülebilir. Teorik çerçeveyi oluşturmak açısından, arıcılık faaliyeti üzerine gerçekleştirilmiş bazı çalışmalara değinilmesi yararlıdır.

Erkan ve Aşkın (2001), Van ili Bahçesaray ilçesindeki arıcılık faaliyetlerini anket yöntemi kullanarak yerel ve gezginci arıcılar açısından değerlendirmeye çalışmışlardır. Araştırmada, gezginci arıcıların yerel arıcılara göre daha fazla kayıt tuttuğu görülmektedir. Ayrıca, hastalık teşhisi ve kapasite artırımı gibi konularda gezginci arıcıların yerel arıcılardan daha fazla bilgi sahibi oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Çakmak vd. (2003), Güney Marmara Bölgesi’nde arıcılığın temel problemlerini değerlendirilmeye çalışılmışlardır. Bu amaçla Bursa-Yalova illerinin farklı yerlerindeki 100 arıcı ziyaret edilip, bunların içerisinde 25 arıcı temsilci olarak seçilmiştir. Kovanları kontrol edilen 25 arıcıya anket soruları yöneltilmiştir. Anket sonuçlarına göre, arıcılığın bazı sorunlarının ülke geneliyle benzerlik gösterdiği, bazı sorunların da sadece bu bölgeye ait olduğu söylenebilir. Bursa ili meyvecilik alanında önemli bir yere sahiptir. Meyve üreticileri verimi artırmak için tarımsal ilaçlama faaliyetinde bulunmakta bu durum koloni sahiplerine önemli kayıplar yaşatmaktadır. Bu bağlamda, ilaçlama zamanının arı üreticilerine duyurulması ve tarımsal ilaçlamanın sabahın erken ya da akşamın geç vaktinde yapılması sorunun çözümünde önemli katkılar sunacaktır. Sonuç olarak, bu sorunların çözümünde örgütlenme bir anahtar olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ortaya konulan bilimsel çalışmaların, ilgili gelişmelerin arıcıya ulaştırılması, üniversitelerin ilgili bölümlerinde arıcılıkla ilgili laboratuvar kurulması, bölge arıcılığının gelişimi açısından büyük önem arz etmektedir

Seven ve Akkılıç (2005), Elazığ ilindeki arıcılık işletmelerinin üretim ve pazarlama sorunlarını çözüm önerileriyle birlikte ortaya koymaya çalışmışlardır. Araştırmada, arıcılık alanında bilinçli üreticilerin olmayışı, organize bir pazarlama ağının bulunmayışı ve üretimde bilimsel yöntemlerin kullanılmaması tespit edilen başlıca problemler olarak görülmektedir. Araştırmanın sonuç bölümünde,

problemler çözüme kavuşturulduğunda arıcılığın hem ülke ekonomisine hem de bölge insanına katkı sağlayacağı konusu vurgulanmıştır.

Saner ve vd. (2005), İzmir ve Muğla illerinde faaliyetini sürdüren arıcılık işletmelerinin sosyal, ekonomik ve teknik yönden analizini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Araştırmada, 2002 yılı dikkate alınmış ve arıcılık işletmeleri kovan sayısına göre gruplandırılmıştır. Kovan sayısı 100'e kadar olanlar, 101 ile 150 arasında olanlar ve 150 den fazla olan işletmeler şeklinde üç kategoride gruplandırmaya gidilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre; dışarıya çam balına olan ilginin sürekli artması üreticilere, Tarım Bakanlığı'na ve dışarıya büyük sorumluluklar yüklemektedir. Bu bağlamda dışarıya firmaların aldıkları her parti malı C13 karbon testinden geçirdikten sonra, dışarıya yönlendirmeleri, Türkiye'nin bal üretimi ve dışarıya açısından pazar payına olumlu bir yansıması olacaktır.

Sever ve Koca (2008), Karlıova'da arıcılığın potansiyelini belirlemeye çalışmışlardır. Bu amaçla, arıcılığın geliştirilmesi için eğitim programları, pazarlama, kredi ve kooperatifleşmeye yönelik çalışmalar artırılmalı ve yörede arıcılığın yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Doğal bitki örtüsü yörede arıcılık faaliyetini gerçekleştiren yaklaşık 300 ailenin gelir elde edebileceği bir potansiyeli ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, arı ve arı ürünlerinin pazarlanması yanında, arıcılık için gerekli yapay petek bal mumu ve kovan çeşitlerinin temin edileceği iş yerlerinin açılması da göz önüne alınırsa bu sayı daha da artabilir. Sonuç olarak, arıcılıkla ilgili eğitim çalışmalarına büyük önemin verilmesi ve yöre halkının bu konudaki eksikliğini giderilmesi gerekmektedir.

Kaya (2008), Ağrı ilinde arıcılığın yapısını ve genel bir değerlendirmesini ortaya koymaya çalışmıştır. İlde, örgütlenmiş bir tarımsal yapının eksikliği, arıcılığın bireysel olarak faaliyet göstermesinde etkili olmaktadır. Ağrı ilinde arıcılık faaliyetiyle uğraşan az sayıda yerli arıcı bulunduğu belirtilmiştir. Bu nedenle ilin sahip olduğu arıcılık potansiyeli en çok gezginci arıcılar tarafından değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Ağrı ilinde arıcılık faaliyeti aile ekonomisine katkı niteliğinde olup, diğer ekonomik faaliyetleri destekleyici bir unsurdan öteye geçememektedir.

Sandal ve Kan (2013), Bingöl ilindeki arıcılık faaliyetini incelemeye çalışmışlardır. İlin bitki örtüsü çeşitliliği bakımından zengin oluşu, hem yerel hem de gezginci arıcılar için tercih nedeni olarak görülmüştür. Fakat arıcılık faaliyetiyle uğraşanlar mevcut potansiyelden yeterince faydalanamamakta ve istenilen seviyede üretim yapamamaktadır. Arıcılıkla ilgili eğitimsizlik, güvenlik, pazarlama gibi problemler çözüme kavuşturulduğunda ve teşvikler artırıldığında Bingöl'de arıcılık faaliyeti istenilen seviyeye ulaşacaktır.

Demir (2013), Kars ilinde arıcılık potansiyeli belirlenmeye ve değerlendirilmeye çalışmıştır. Araştırmada, Kars ilinde arıcılık faaliyetinin tamamen doğaya bağımlı olarak yapılması durumunda,

ürün kalitesi tatmin edici seviyede iken, ürün miktarı ve kovan başına elde edilen verim yıllara göre farklılık göstermektedir. Sonuç olarak; arıcılığın geçmişi oldukça eski yıllara dayanmasına rağmen, arıcılık üretiminin miktarı ve kalitesi ile ilgili yeterli bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır. İldeki üretimin planlanması için tarım il müdürlüğü ekseninde arıcılık ile ilgili birimlerde çalışan sayısının artırılması gerekmektedir. Ayrıca, üreticilerin arazideki konumlarının, Online GPS araçlarıyla takip edilerek haritalanması ve çok yıllık çalışmalarla ilin arıcılık potansiyelini tespit edecek projelerin ortaya konulması önem arz etmektedir.

Ertürk ve Yılmaz (2013), Türkiye’de organik arıcılığın değerlendirilmesini yapmaya çalışmışlardır. Organik arıcılığın gelişimi için organik tarım alanları mutlaka artırılmalıdır. Bu bağlamda, organik tarım planlaması için, organik arıcılığın hem polinasyonu artırıcı, hem de çiftçiler için alternatif gelir getirici etkisinden yararlanılması gerekmektedir.

Kutlu (2014), Gaziantep ilinde arıcılık düzeyini, sorunlarını ve çözüm yollarını araştırmıştır. Bu bağlamda, arıcılık birliğine kayıtlı 100 işletmeyle görüşülerek elde edilen sonuçlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, kovan sayısı ile arıcı yaş aralığının bal verimine etkisi, arıcılık faaliyetinin il ekonomisine yaratacağı katkı, damızlık malzeme ve materyal teminindeki sıkıntılar, satışa hazır haldeki ürünlerin pazarlanmasında karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır.

Engindeniz, Uçar ve Başaran (2014), İzmir’de arıcılığın ekonomik boyutunu değerlendirilmeye çalışılmışlardır. Bu bağlamda yapılması gereken üretim ve pazarlama aşamasındaki sorunların tespiti ve ivedilikle çözüm yollarının araştırılmasıdır. Çalışmada, piyasa araştırmaları kadar, kooperatif veya birlik çatısı altındaki örgütlenmelere önem verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Karlıdağ ve Köseman (2015), Türkiye ve Malatya’da arıcılığın yeri ve önemini araştırmışlardır. Türkiye’de arıcılık son yıllarda büyük gelişmeler göstermiştir. Fakat kovan başına elde edilen verimde sağlanan artış, doğal koşulların gerektirdiği seviyenin çok altında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, uygun teknik yöntemlerin uygulamaya konulması halinde arıcılık Türkiye’de kırsal kalkınmanın önemli bir aracı ve süreklilik arz eden bir üretim dalı olabilecektir.

Çağhyan (2015), Bitlis İlinde arıcılık faaliyetini incelemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Bitlis ili yeryüzü şekilleri ve coğrafik özellikleri bakımından oldukça engebeli bir yapıya sahip olduğundan arıcılık faaliyeti için uygun nitelik göstermektedir. Özellikle kekik ve geven gibi bitkiler çiçek açma dönemlerinde arıcılar tarafından yoğun bir şekilde tercih edilmektedir. Arıcılık faaliyetleri en fazla Merkez, Hizan ve Mutki ilçelerinde yapılmaktadır. Çalışmada, bal verimini artırmak için yerli arıcılara öncelik tanınması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu amaçla Bitlis ve ilçelerinin kovan sayıları ve ballı bitkiler flora haritaları belirlenmelidir.

Demem, Karacaoğlu ve Koç (2015), Diyarbakır ilinde arıcılığın sosyo-ekonomik yapısını, arıcılığın sorunlarını belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada, Diyarbakır ilinde arıcılık faaliyetinde bulunanların sorunları konaklama, desteklemelerin yetersizliği, koloni yönetimi ve arıcılığın yönetsel bir yapıdan uzak olması şeklinde sıralanmaktadır.

Özbakır, Doğan ve Öztokmak (2016), Adıyaman ili arıcılık faaliyetini 86 arıcı ile anket çalışması yaparak incelemeye çalışmışlardır. Bu çalışmada, koloni için en önemli unsur ana arının temel damızlık kriterlerine sahip olması ve kontrollü yetiştirilmesi, floranın etkin kullanılması, koloni yönetim teknikleriyle birlikte doğru zamanlama yapılarak koloni başına verimliliğin artırılması önerisi getirilmiştir. Buna ilaveten bal üretimi amacıyla yapılan yetiştiriciliğin yanı sıra, propolis arı zehiri, arı sütü, polen ve damızlık ana arı üretimi gibi gelir getirici diğer faaliyetlerde çeşitlendirilmiş üretim sistemlerinin özendirilmesi ve arıcılık eğitimlerinin belirli bir standarta kavuşturularak bu kurslardan elde edilecek kazanımların artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, üretilen balların pazarlanması, farklı fiyat aralığında satılan ve hileli ballarla mücadelede markalaşma, pazarlama ve doğru yönlendirme konusunda yetiştirici ve bal birliklerine, tarımsal yayım-danışmanlık birimlerine önemli görevler düşmektedir.

Koç ve Kartal (2016), Sivas ilinde gerçekleştirilen arıcılık faaliyetinin coğrafi esaslarını ve Sivas ilinin Türkiye arıcılık faaliyetindeki yeri ve önemini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çalışmada elde edilen verilere göre, Sivas ilinde kovan başına bal verimliliği Türkiye ortalamasının üzerindedir. Fakat son yıllarda kovan başına elde edilen verimde büyük bir düşüş yaşanmaktadır. Bu durumun ortaya çıkışında bal mumundaki artış ve arıcılık faaliyetlerinin doğal koşullara bağımlılığının artması en büyük etken olarak gösterilebilir. Ayrıca, Sivas ili arıcılık faaliyeti açısından zengin bir potansiyele sahip olmasına rağmen bölgede arıcılığın gelişimine yön verebilecek herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanılmaması diğer bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİ

A- Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışma, Gümüşhane’de arıcılığın iktisadi ve toplumsal boyutlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Gümüşhane ilinde arıcılık yapan gezginci ve yerli arıcılardan yola çıkılarak değerlendirme yapılmıştır. Çalışma, arıcılığın Gümüşhane’deki mevcut durumunu ortaya koymasından önem taşımaktadır. Ayrıca, arıcılık konusunda Gümüşhane’yle ilgili herhangi bir akademik çalışma olmadığı için, bu çalışmayla kısmen de olsa bilgi açığı kapatılmaya çalışılmıştır.

B- Araştırmanın Kapsamı

Kullanılacak veri setini elde etmek için, Gümüşhane ilinde arıcılık yapan üreticilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın evreni, il içerisindeki tarım il müdürlüklerinin ve arıcılar birliği yetkililerinin görüşleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu bağlamda arıcılık ile ciddi anlamda uğraşan veya arıcılık birliğine kayıtlı olan yerli ve gezginci arıcılar çalışma kapsamına alınmıştır. Bu ekseninde, anket formları sağlıklı veriler elde edebilmek için uzman görüşleri dikkate alınarak arıcılık yapıyor diye nitelendirilebilen veya arıcılar birliğine kayıtlı olan 450 koloni sahibinden 130'una uygulanmıştır. Bu kişiler ile yüz yüze görüşmenin daha faydalı olacağı düşüncesinden hareketle anket çalışması arıcıların konaklama yerlerinde ya da arıcılar birliğinde gerçekleştirilmiştir

C- Araştırmanın Yöntemi

Araştırmaya yol gösterici olarak daha önce benzer konuları ele alan Seven ve Akkılıç'ın (2005), Sezgin ve Kara'nın (2011), Üçeş ve Erişir'in (2016) anket çalışmalarından faydalanılmıştır. Araştırmanın hedef kitlesi popülasyonu oluşturan alt gruplar heterojen bir yapıya sahip ve birbirinden farklı olduğundan tabakalı örnekleme yöntemine göre rassal olarak seçilen arıcılara uygulanmıştır (Yıldız vd., 2012). Bu bağlamda, il bazında, yerli ve gezginci arıcılara sunulan 130 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Geri dönüşlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi amacıyla 25 adet soruyu içeren bir form düzenlenerek yüz yüze anket uygulaması tercih edilmiştir.

SPSS paket programı yardımıyla gerçekleştirilen ön çalışma sırasında, faktör ve güvenilirlik analizlerinin uygulanması için minimum anket sayısı 20 olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede, 3 soru faktör analizine uygun olmadığından anketten çıkarılmıştır. Böylece, anket formuna son şekli verilerek alana uygulanmıştır.

Katılımcıların, bazı soruları yanıtlamada kararsız davranması, bazılarında yanıt vermekten kaçınması ya da birden çok yanıt tercih etmesi, bir kısım anket formunun analizden çıkarılmasında etkili olmuştur. Geçerli kabul edilen 119 formdan elde edilen veriler güvenilirlik analizine tabi tutulduğunda bulunan *alpha değeri* 0,903'dür.

İlde, arıcılığın iktisadi ve sosyal boyutları ile arıcılığın genel durumunu ortaya koymak amacıyla 25 adet soru koloni sahiplerine yöneltilmiştir. Anketin ilk kısmında koloni sahiplerinin demografik özelliklerine (1-10), ikinci kısmında arıcılığın mevcut durumuna (11-20), üçüncü kısımda ise, arıcılığın

iktisadi ve sosyal boyutlarını ölçmeye yönelik çoktan seçmeli sorulara (21-25) yer verilmiştir. Üçüncü kısımda yer alan on soru, Likert tipi 5'li ölçek kullanılarak yapılandırılmıştır.³

Analiz için SPSS paket programı kullanılmıştır. Yanıtların frekans dağılımları tek tek bulunmuş, %95 güven aralığında güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiş, sonuçlara Ki-kare (Pearson's Chi-Square) ve One –Way ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi) testleri uygulanmıştır.

D- Araştırmanın Hipotezleri

H1: Arıcılıktan elde edilen gelir miktarı arıcılıkla ilgili eğitim sertifikasına sahip olmasına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H2: Arıcılıktan elde edilen bal miktarı koloni sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir

H3: Arıcılıktan elde edilen gelir miktarı koloni sayısına göre anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

H4: Arıcılıktan elde edilen gelir miktarı dışarıdan arı giriş-çıkışının fazla olmasına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

III. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde öncelikli olarak arıcılığın demografik ve sosyo-ekonomik durumuna ilişkin bulgulara yer verilmiştir. İlk olarak katılımcıların ilgili maddelere verdikleri yanıtlar yüzde, frekans şeklinde ele alınmıştır. Sonrasında arıcılığın mevcut durumuna ilişkin bulgular incelenmiş, bu durum tablolar şeklinde sunulmuştur. Devamında ise araştırma değişkenliklerine bağlı olarak gerçekleştirilen istatistiksel işlemler ve sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Örnekleme yer alan arıcılık faaliyetiyle uğraşan katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek gibi demografik ve sosyo-ekonomik durumu gösterilmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Arıcılık Faaliyetiyle Uğraşan Katılımcıların Demografik Özellikleri (n=119)

Cinsiyet	Frekans	%		Frekans	%
Erkek	118	99,2	İlkokul Mezunu	2	1,7
Kadın	1	0,8	Ortaokul Mezunu	10	8,4
Toplam :	119	100,0	Lise Mezunu	50	42,0
Yaş Grupları	Frekans	%	Yüksekokul Ya da Üniversite	57	47,9
0-20 Arası	5	4,2	Toplam :	119	100,0
21-30 Arası	18	15,1	Mesleğiniz	Frekans	%
31-40 Arası	22	18,5	Emekli	52	43,7
41-50 Arası	29	24,4	İşçi	2	1,7
51 ve Üstü	45	37,8	Memur	26	21,8
Toplam :	119	100,0	Öğretmen	1	0,8
Eğitim Durumunuz	Frekans	%	Akademisyen	43	36,1
Okuma Yazma Bilmeyen	-	-	Arıcı	38	31,9
Okur Yazar	-	-	Toplam :	119	100,0

³ Anketin üçüncü kısmındaki sorularda, “Kesinlikle katılıyorum” = 1, “Katılıyorum” = 2, “Kararsızım” = 3, “Katılmıyorum” = 4 ve “Kesinlikle katılmıyorum” = 5 seçenekleri yer almaktadır.

Tablo 2'e göre araştırmaya katılan koloni sahiplerinin demografik özellikleri dikkate alındığında, araştırmaya 118 erkek, 1 kadın olmak üzere toplamda 119 kişi katılmıştır. Yaş açısından katılımcıların %37,8'i, 51 ve üstü, %24,4'ü de 41-50 yaş aralığında yer almaktadır. Eğitim durumu açısından; katılımcıların %47,9'u yükseköğretim ya da üniversite mezunu, %42'si ise, lise mezunudur. Meslek grupları açısından, ilk sırada %43,7 ile emekliler yer alırken; bunu, %31,9 ile arıcı ve %21,8 ile esnaflar izlemektedir.

Tablo 3'e göre koloni sahiplerinin %59,7'si arıcılığı karlı bir iş olarak görmektedir. Ayrıca %28,6'sı da arıcılığı babadan kalan bir meslek olması nedeniyle tercih etmişlerdir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Arıcılık Yapma Nedenlerine Dair Düşünceleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Babadan Kalan Bir Meslek Olması	34	28,6
Çevreden Etkilenilmesi	10	8,4
Merak Duygusu Uyandırması	4	3,4
Karlı Bir İş Olarak Görülmesi	71	59,7
Toplam:	119	100,0

Tablo 4'e göre koloni sahiplerinin arıcılık yapma şekli sabit arıcılık (%35,3) ve bölge içi gezginci arıcılık (%35,3) şeklinde gerçekleşmiştir. Bu arıcılık şekillerini %26,9 ile il içinde gezginci arıcılar izlemektedir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Arıcılık Yapma Şekline Dair Düşünceleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Sabit Arıcılık	42	35,3
İl İçinde Gezginci Arıcılık	32	26,9
Bölge İçi Gezginci	42	35,3
Bölgeler Arası Gezginci	3	2,5
Toplam:	119	100,0

Araştırmaya katılan koloni sahiplerinin %46,2'si arıcılık faaliyetini birincil iş olarak, %38,7'si ise arıcılığı hobi olarak görmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Arıcılık Faaliyetiyle İlgilenme Sırasına Dair Düşünceleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Birincil	55	46,2
İkincil	11	9,2
Üçüncül	7	5,9
Hobi	46	38,7
Toplam:	119	100,0

“Arıcılıkla ilgili olarak bilgi düzeyinizin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna 119 koloni sahibi geçerli yanıt vermiştir. Tablo 6’ya göre koloni sahiplerinin %60,5’inin yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları görülmektedir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılanların Arıcılıkla İlgili Olarak Bilgi Düzeylerinin Yeterliliği

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Evet	47	39,5
Hayır	72	60,5
Toplam:	119	100,0

“Arıcılık eğitim sertifikasına sahip misiniz?” sorusuna 119 koloni sahibi geçerli yanıt vermiştir. Tablo 7’ye göre koloni sahiplerinin %52,1’i arıcılık eğitim sertifikasına sahipken, koloni sahiplerinin %47,9’unun arıcılık eğitim sertifikası bulunmamaktadır.

Tablo 7. Araştırmaya Katılanların Arıcılık Eğitim Sertifikasına Sahip Olup Olmadığına Dair Düşünceleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Evet	62	52,1
Hayır	57	47,9
Toplam:	119	100,0

Tablo 8’e göre araştırmaya katılan koloni sahiplerinin %63,9’u arıcılar birliğine üyeyken, %36,1 gibi bir oranında üye olmadıkları görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Koloni Sahiplerinin Arıcılık Birliğine Üye Olup Olmadığına Dair Düşünceleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Evet	76	63,9
Hayır	43	36,1
Toplam:	119	100,0

“Ne kadar koloniye sahiptiniz?” sorusuna 119 katılımcı geçerli yanıt vermiştir. Araştırmaya katılan arıcıların %29,4’ü 101-200, %26,1’i 0-30 ve %22,7’si 51-100 adet arasında kolonileri bulunmaktadır (Tablo 9).

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Arıcıların Mevcut Koloni Sayıları

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
0-30	31	26,1
31-50	26	21,8
51-100	27	22,7
101-200	35	29,4
Toplam:	119	100,0

“Arıcılık faaliyetini kaç yıldır sürdürmektedir?” sorusuna 119 katılımcı geçerli yanıt vermiştir. Katılımcıların %43,7’si 16-20 yıl, %21,8’i 11-15 yıl arasında ve %16,8’i de 21 yıl ve daha uzun süredir arıcılık faaliyetiyle uğraştıklarını ifade etmişlerdir. Burada katılımcıların %82,3’ü 30 yıldan daha fazla süredir arıcılık faaliyetinde bulunmaktadır (Tablo 10).

Tablo 10. Araştırmaya Katılanların Arıcılık Faaliyetini Kaç Yıldır Devam Ettirdiklerine Dair Düşünceleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
0-5	16	13,4
6-10	5	4,2
11-15	26	21,8
16-20	52	43,7
21 ve Üstü	20	16,8
Toplam:	119	100,0

“Arıcılık faaliyetini hangi tür arı ırkıyla gerçekleştiriyorsunuz?” sorusuna 119 katılımcı geçerli yanıt vermiştir. Araştırmaya katılanlardan %63,9’u Kafkas, %13,4’ü Melez ve %12,6’sı Belfast ana arı ırkıyla arıcılık faaliyetini gerçekleştirmektedir (Tablo 11).

Tablo 11. Araştırmaya Katılanların Arıcılık Faaliyetini Hangi Tür Arı Irkıyla Gerçekleştirdiğine Dair Düşünceleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Kafkas	76	63,9
Yerli(Anadolu Irkı)	9	7,6
Melez (F1)	16	13,4
İtalyan	3	2,5
Belfast	15	12,6
Toplam:	119	100,0

“Yoğun olarak üretimini gerçekleştirdiğiniz arıcılık ürünleri hangileridir?” sorusuna katılımcılardan 118’i ‘bal ürünleri’ cevabını vermişlerdir. Burada katılımcıların %99,2’si arıcılık ürün çeşitlerinden bal üretimi üzerinde yoğunlaşmaktadır (Tablo 12).

Tablo 12. Araştırmaya katılanların Yoğun Olarak Üretimini Gerçekleştirdiği Arıcılık Ürünleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Bal	118	99,2
Arı	1	0,8
Toplam:	119	100,0

“Yoğun olarak üretimini gerçekleştirdiğiniz bal çeşidi hangileridir?” sorusuna 119 katılımcıdan 93’ü süzme bal üretmekte, kalan 26 katılımcı da petekli bal üretimi gerçekleştirmektedir (Tablo 13).

Tablo 13. Araştırmaya Katılanların Yoğun Olarak Üretimini Gerçekleştirdiği Bal Çeşitleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Süzme Bal	93	78,2
Petekli Bal	26	21,8
Karakovan Balı	-	-
Toplam:	119	100,0

“Kovan başına ne kadar bal elde ediyorsunuz?” sorusuna 119 koloni sahibi geçerli yanıt vermiştir. Katılımcıların 71’i 0-10, 25’i 11-15 ve 19’u da 16-19 kg arasında bal elde etmektedirler (Tablo 14).

Tablo 14. Araştırmaya Katılanların Kovan Başına Elde Ettikleri Bal Miktarları

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
0-10	71	59,7
11-15	25	21,0
16-19	19	16,0
20 ve Üzeri	4	3,4
Toplam:	119	100,0

“Arıcılıktan yıllık ne kadar gelir elde ediyorsunuz?” sorusuna katılımcılardan %36,1’i 5001-10000TL, %32,8’i de 0-5000 aralığında gelir elde etmektedir (Tablo 15).

Tablo 15. Araştırmaya Katılanların Arıcılıktan Yıllık Elde Ettikleri Gelir Miktarları

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
0-5000	39	32,8
5001-10000	43	36,1
10001-20000	16	13,4
20001-30000	19	16,0
30001-40000	2	1,7
Toplam:	119	100,0

“Ürettiğiniz balı nasıl pazarlıyorsunuz?” sorusuna katılımcıların %69,7’si gibi çoğunluğu üretilen balı perakende şeklinde pazarlamaktadır (Tablo 16).

Tablo 16. Araştırmaya Katılanların Ürettikleri Balı Nasıl Pazarladıklarına Dair Düşünceleri

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Ailemle Tüketiyorum	14	11,8
Perakende Satıyorum	83	69,7
Yerel Toptancıya Satıyorum	7	5,9
Büyük Toptancılara Satıyorum	15	12,6
Toplam:	119	100,0

“Arıcılık ürünlerini satarken karşılaştığınız en önemli problem nedir?” sorusuna 119 katılımcı geçerli yanıt vermiştir. Katılımcıların %58,8’i tüketicilerin arı ürünlerinin doğallığı konusundaki tereddüt yaşamalarını, %24,4’ü de dış kaynaklı arı ürünlerinin piyasaya kontrolsüz girişini en önemli problemler olarak görmektedir (Tablo 17).

Tablo 17. Araştırmaya Katılanların Arıcılık Ürünlerini Satarken Karşılaştığı Problemler

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Dış Kaynaklı Arı Ürünlerinin Kontrolsüz Olarak Piyasaya Girişi	29	24,4
Ürünlerin Hak ettiği Değerin Altında Satılması	11	9,2
Tüketicinin Arı Ürünlerinin Doğallığı Konusundaki Tereddüdü	70	58,8
Ürünlerin Pazarlanmasında Etkili Olacak Kooperatiflerin Olmaması	9	7,6
Toplam:	119	100,0

“Size göre arıcılığın en temel sorunu nedir?” sorusuna 119 katılımcı geçerli yanıt vermiştir. Araştırmaya katılan koloni sahipleri arıcılığın en temel problemlerini sırasıyla kaliteli ana arı sorunu (%40), hastalık ve parazitlere karşı etkili ilacın bulunmaması (16,7), arı ürünlerinin faydalarının

tüketicilere yeter kadar tanıtılmaması (%13,3), arı ürünlerinin pazarlanmasında karşılaşılan sorunlar (%13,3) olarak ifade etmişlerdir (Tablo 18).

Tablo 18. Araştırmaya Katılanlara Göre Arıcılığın En Temel Sorunları

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Kaliteli Ana Arı Sorunu	53	40,0
Kovan ve Malzemedeki Standartsızlık	1	3,3
Yoğun Zirai İlaç Kullanımı	1	3,3
Hastalık ve Parazitlere Karşı Etkili İlacın Bulunmaması	23	16,7
Arı Ürünlerinin Faydalarının Tüketicilere Yeteri Kadar Tanıtılmaması	16	13,3
Arılık Seçiminde Karşılaşılan Yerel, Bürokratik ve Finansal Engeller	15	10,0
Ürünlerin Pazarlanmasında Karşılaşılan Sorunlar	10	13,3
Toplam:	119	100,0

“Arıcılık mesleğine yeterince önem verilmediğini düşünüyorum.” önermesine %70,3’ü ‘kesinlikle katılıyorum’ ve ‘katılıyorum’ yanıtını vermişlerdir (Tablo 19). Bu verilerden hareketle Gümüşhane ilinde arıcılık mesleğine yeterince önem verilmediği sonucu çıkarılabilir.

Tablo 19. Arıcılık Mesleğine Yeterince Önem Verilip Verilmediğine Dair Düşünceler

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	28	23,7
Katılıyorum	55	46,6
Kararsızım	6	5,1
Katılmıyorum	28	23,7
Kesinlikle Katılmıyorum	1	,8
Toplam:	118	100,0

“Arıcılığın ekonomik değerinin yeterince anlaşılmadığını düşünüyorum.” önermesine 118 arıcı geçerli yanıt vermiştir. Katılımcılardan %68,7’si arıcılığın ekonomik değerinin yeterince anlaşılmadığını düşünmektedir (Tablo 20).

Tablo 20. Arıcılığın Ekonomik Değerinin Yeterince Anlaşıp Anlaşılmadığına Dair Düşünceler

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	18	15,3
Katılıyorum	63	53,4
Kararsızım	7	5,9
Katılmıyorum	30	25,4
Toplam:	118	100,0

“Sadece ticari amaç güden arıcı sayısının fazla olması arıcılığın geleceğini ve doğal balın üretimini tehdit ettiğini düşünüyorum.” önermesine 118 katılımcı geçerli yanıt vermişlerdir. Araştırmaya katılan koloni sahiplerinin yarısına yakını (%47,9) bu düşünceye katılırken katılmayanlar ise %43,7 gibi yüksek bir orana sahiptir (Tablo 21).

Tablo 21. Ticari Amaç Güden Arıcı Sayısının Fazla Olması Arıcılığın Geleceğini ve Doğal Balın Üretimini Tehdit Edip Etmediğine Dair Düşünceler

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	45	37,8
Katılıyorum	12	10,1
Kararsızım	9	7,6
Katılmıyorum	51	42,9
Kesinlikle Katılmıyorum	1	,8
Toplam:	118	100,0

“Şekerli ballarda yaşanan fiyat karmaşasının gerçek balın piyasadaki değerinin altında satılmasında etkilerinin olacağını düşünüyorum.” önermesine koloni sahiplerinden %59,4’ü katılmakta iken, bu önermeye katılmayanların oranı ise %34,8 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 22).

Tablo 22. Şekerli Ballarda Yaşanan Fiyat Karmaşasının Gerçek Balın Piyasadaki Değerinin Altında Satılmasında Etkilerinin Olup Olmadığına Dair Düşünceler

Cevaplar	Adet	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılıyorum	58	49,2
Katılıyorum	12	10,2
Kararsızım	7	5,9
Katılmıyorum	39	33,1
Kesinlikle Katılmıyorum	2	1,7
Toplam:	118	100,0

Ki-kare analizine göre, katılımcıların arıcılık eğitim sertifikasına sahip olması ile gelir düzeyi arasında anlamlı ilişki olup olmadığı Tablo 23’de verilmektedir.

Katılımcıların gelir düzeyi üzerinde, %5 önem seviyesinde $\chi^2=8,761$, $P=0,033$ ve $p<0,05$ değerlerine göre, arıcılıkla ilgili sertifikaya sahip olmasından kaynaklanan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durumda, H1 hipotezi kabul edilmektedir. Bir başka deyişle, arıcılık eğitim sertifikasına sahip olma ile gelir miktarı arasındaki ilişki, istatistikî açıdan değerlendirildiğinde anlamlı olarak kabul edilebilir.

Tablo 23. Arıcılık Eğitim Sertifikasına Sahip Olunmasına Göre Arıcılıktan Elde Etikleri Gelir Miktarları Arasındaki İlişki

			Arıcılıktan Yıllık Ne Kadar Gelir Elde Ediyorsunuz?				Toplam
			0-5000	5001-10000	10001-20000	20001-30000	
Arıcılık Sertifikasına Sahip Misiniz?	Evet	Sayı	7	15	14	26	62
		Yüzde(%)	11,3	24,2	22,6	41,9	100,0
	Hayır	Sayı	16	13	16	12	57
		Yüzde(%)	28,1	22,8	28,1	21,1	100,0
Toplam:		Sayı	23	28	30	38	119
		Yüzde(%)	19,3	23,5	25,2	31,9	100,0

Tablo 23'e göre, katılımcıların arıcılık eğitim sertifikasına sahip olmasıyla birlikte arıcılık konusundaki bilgi düzeyleri de artmaktadır. Arıcılık sertifikasına sahip olanların gelir düzeyleri sırasıyla 0-5000TL, 5001-10000TL, 10001-20000TL ve 20001-30000TL aralıklarında sürekli artmaktadır. Burada arıcılık eğitim sertifikasına sahip olanların özellikle 20001-30000TL aralığında sertifika sahibi olmayanlara göre yüksek gelir elde ettikleri görülmektedir.

Katılımcıların, kovan başına elde edilen bal miktarı ile koloni sayısı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Tablo 24'te sonuçları özetlenen analiz, bal miktarı ile koloni sayısı arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını göstermektedir [$F(3-115)= 5,740$; $p<0.05$]. Bir başka deyişle, kovan başına elde edilen bal miktarı koloni sayısına bağlıdır. Bu durumda, H2 hipotezi kabul edilmektedir. Katılımcıların koloni sayıları ile kovan başına elde edilen bal miktarı arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır Grup varyansları homojenlik göstermediğinden Welch ve Brown-Forsythe testi kullanılmıştır. Post Hoc karşılaştırma testlerinden Tamhane'ye göre, söz konusu ilişki koloni sayılarının 51-100 ile 101-200 arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bu farklılığı ortaya koymayı sağlayan signum değerleri sırasıyla 0,19 ve 0,01'dir.

Tablo 24. Arıcılıktan Elde Ettikleri Bal Miktarı İle Koloni Sayısı Arasındaki İlişki Bağlamında Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	Sig.
Gruplar Arası	9,721	3	3,240	5,740	,001
Grup İçi	64,917	115	,564		
Toplam	74,638	118			

Tablo 24'ye göre katılımcıların koloni sayıları arttıkça kovan başına elde edilen bal miktarı da artmaktadır. Koloni sayıları bal verimini de etkilemektedir. Koloni sayısı fazla olan arıcılar balın verimini artırmak için zayıf kolonilere güçlü kolonilerden takviye yapılabilmekte bu durum kovanın güçlenmesini sağlamakta, kovan başına elde edilebilecek bal miktarını da artırmaktadır.

Anova testine göre katılımcıların koloni sayısı ile arıcılıktan elde edilen yıllık gelir miktarı arasındaki ilişki, Tablo 25'te gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri yanıtlar ekseninde, %5 önem seviyesinde [$F(3-115)= 1,731$; $p>0.05$]. değerlerine göre, anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu durumda H3 hipotezi reddedilir. Katılımcıların koloni sayıları ile elde edilen gelir miktarı arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 25. Katılımcıların Arıcılıktan Elde Ettikleri Gelir Miktarı İle Koloni Sayısı Arasındaki İlişki Bağlamında Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	Sig.
Gruplar Arası	6,354	3	2,118	1,731	,165
Grup İçi	140,755	115	1,224		
Toplam	147,109	118			

Katılımcıların arıcılıktan yıllık elde ettikleri gelir miktarı ile dışarıdan arı giriş-çıkışının fazla olmasının arı ürünlerinden elde edilen gelir miktarlarında kayıplar meydana getirip getirmeyeceği arasındaki ilişki, Tablo 26'da gösterilmektedir. Katılımcıların verdikleri yanıtlar ekseninde, %5 önem seviyesinde $\chi^2=29,842$, $P=0,045$ ve $p<0,05$ değerlerine göre, anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durumda H4 hipotezi kabul edilir. Katılımcıların gelir miktarı ile dışarıdan arı giriş-çıkışının fazla olmasının arı ürünlerinden elde edilen gelir miktarlarında kayıplar meydana getireceği arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Tablo 26. Katılımcıların Arıcılıktan Yıllık Elde Ettikleri Gelir Miktarı İle Dışarıdan Arı Giriş-Çıkışının Fazla Olmasının Arı Ürünlerinden Elde Edilecek Gelir Miktarında Kayıplara Neden Olup Olmayacağı Arasındaki İlişki

		Dışarıdan Arı Giriş-Çıkışının Fazla Olması Arı Ürünlerinden Elde Edilen Gelir Miktarında Kayıplar Meydana Getireceğini Düşünüyorum.					Toplam	
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Arıcılıktan Elde Edilen Gelir Miktarı	0-5000	Sayı	2	10	5	2	4	23
		Yüzde(%)	8,7	43,5	21,7	8,7	17,4	100,0
	5001-10000	Sayı	5	15	4	2	2	28
		Yüzde(%)	17,9	53,6	14,3	7,1	7,1	100,0
	10001-20000	Sayı	9	7	9	2	2	29
		Yüzde(%)	31,1	24,2	31,1	6,9	6,9	100,0
	20001-30000	Sayı	4	21	7	3	3	38
		Yüzde(%)	10,5	55,2	18,5	7,9	7,9	100,0
	Toplam:	Sayı	20	53	25	9	11	118
		Yüzde(%)	16,8	45,1	21,2	7,6	9,3	100,0

Tablo 26'ya göre dışarıdan arı giriş-çıkışının fazla olması nedeniyle arı ürünlerinden elde edilecek gelir miktarlarında kayıplar meydana getireceğini düşünenler daha çok arıcılıktan yüksek gelir elde eden 20001-30000TL aralığındaki katılımcılardır. Burada dışarıdan arı giriş-çıkışının fazla olması daha çok yüksek gelir elde eden koloni sahiplerini endişelendirmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de arıcılık faaliyetleriyle uğraşan kişilerin çok azı bu işi profesyonelce yapmakta, arı yetiştiriciliği tali bir iş kolu olarak görülmektedir. Bu nedenle yetişmiş nitelikli bal üreticisi varlığı ülkemizde oldukça azdır. Arıcılık faaliyetleri genellikle bir hobi olarak, bulunduğu bahçe veya hudutlar içinde ve özellikle sınırlı sermaye ile yapılmaktadır. Üretimde hala geleneksel tarım teknikleri

kullanılmaktadır. Kırsal kesimde yaşayanlar gelirden yeterince pay alamamakta, kırsaldan kentlere insan göçü erozyonu yaşanmaktadır. Bu nedenle arıcılık kırsal kesim nüfusunu bulunduğu yerde tutmaya en uygun tarımsal faaliyet olarak görülmektedir

Gümüşhane ilinin sahip olduğu engebeli ve coğrafik yapı tarımsal alanların sınırlı olmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. İlde tarım arazilerinde bölünmeler sürmekte, optimum işletme büyüklükleri sağlanamamaktadır. Arıcılık çoğunlukla aile işini devam ettirme şeklinde olup küçük aile işletmeciliği şeklinde öne çıkmaktadır. İlde arıcılık özellikle gelir seviyesinin düşük, tarımsal alanın yetersiz olduğu orman içi veya orman kenarı, köylere gelir sağlaması açısından önemli bir faaliyet olarak görülmektedir. Arıcılık, arazi varlığına bağlı bir iş kolu olmadığından ilde yaşayanlar için bir istihdam, gelir ve sağlıklı beslenme aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, Gümüşhane’de arıcılığın iktisadi ve sosyal boyutlarını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Buradan yola çıkarak araştırmanın sonuçlarına kısaca özetleyecek olursak; arıcılık faaliyetiyle uğraşanların 118’i erkek, 1’i kadındır. Arıcılık faaliyeti genellikle 40 yaş üzerindeki kişiler tarafından tercih edilmektedir. Arıcılık faaliyetiyle uğraşanların eğitim seviyeleri oldukça yüksektir (%47,9’u yüksek okul ya da üniversite mezunu, %42’si ise, lise mezunu). Meslek gurupları açısından, ilk sırada %43,7 ile emekliler yer alırken; bunu, %31,9 ile arıcı ve %21,8 ile esnaflar izlemektedir. Koloni sahiplerinin arıcılık yapma şekli sabit arıcılık (%35,3) ve bölge içi gezginci arıcılık (%35,3) şeklinde gerçekleşmiştir. Bu oranı il içinde gezginci arıcılar (%26,9) izlemektedir. Gezginci arıcıların fazlalığı Kaya (2008)’nin, Ağrı ilinde arıcılığın yapısı ve genel bir değerlendirmesi adlı çalışmasıyla örtüşmektedir. Araştırmaya katılan koloni sahiplerinin %59,7’si arıcılığı karlı bir iş olarak görmektedir. Ayrıca, %28,6’sı da arıcılığı babadan kalan bir meslek olması nedeniyle tercih etmektedir. Araştırmaya katılan koloni sahiplerinin %46,2’si arıcılık faaliyetini birincil işi olarak, %38,7’si ise arıcılığı hobi olarak görmektedir. Koloni sahiplerinin %60,5’i arıcılık konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıklarını buna karşılık %52,1’i de arıcılık eğitim sertifikasına sahip olduklarını, %63,9’u da arıcılar birliğine üye olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan arıcılardan %29,4’ü 101-200, %26,1’i 0-30 ve %22,7’si de 51-100 adet arasında koloniye sahiptirler. Katılımcıların %43,7’si 16-20 yıl arasında, %21,8’i 11-15 yıl arasında ve %16,8’i de 21 ve daha uzun süredir arıcılık faaliyetiyle uğraştıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılanlardan %63,9’u Kafkas, %13,4’ü Melez ve %12,6’sı da Belfast ana arı ırkıyla arıcılık faaliyetlerini sürdürmektedir. Katılımcıların %99,2’si arıcılık ürün çeşitlerinden bal üretimi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Araştırmaya katılanlardan 71’i 0-10, 25’i 11-15 ve 19’u da 16-19 kg arasında kovan başına bal elde etmektedir. Üreticilerden 93’ü süzme bal, kalan 26’sıda petekli bal üretimi yapmaktadır.

Katılımcılardan %36,1'i 5001-10000TL, %32,8'i de 0-5000 aralığında gelir elde etmektedir. Balın pazarlanması ise çoğunlukla perakende (%69,7) şeklinde gerçekleştirilmektedir. Arıcılık ürünlerinin satışında karşılaşılan en temel problem tüketicilerin arı ürünlerinin doğallığı konusunda tereddüt yaşamaları (%58,8) olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılan koloni sahipleri arıcılığın temel problemlerini sırasıyla kaliteli ana arı sorunu (%40), hastalık ve parazitlere karşı etkili ilacın bulunmaması (16,7), arı ürünlerinin faydalarının tüketicilere yeteri kadar tanıtılmaması (%13,3) ve arı ürünlerinin pazarlanmasında karşılaşılan sorunlar (%13,3) olarak ortaya koymaktadırlar. Araştırmaya katılanlardan %70,3 arıcılık mesleğine yeterince önem verilmediğini, %68,7 si de arıcılığın ekonomik değerinin yeterince anlaşılmadığını düşünmektedir. Benzer sonuçlar Sandal ve Kan (2013)'ın Bingöl ilindeki arıcılık faaliyeti üzerine yapmış olduğu çalışmada gözlenmiştir. Araştırmaya katılan koloni sahiplerinin yarısına yakını (%47,9), sadece ticari amaç güden arıcı sayısının fazla olmasının arıcılığın geleceğini ve doğal balın üretimini tehdit ettiğini düşünmektedir. Şekerli ballarda yaşanan fiyat karmaşasının gerçek balın piyasadaki değerinin altında satılmasında etkilerinin olacağını düşünenlerin oranı %59,4 olarak gerçekleşmiştir.

Geçmiş dönemlerde Gümüşhane'nin iklim koşullarına uyum sağlamayan, devlet eliyle bilinçsizce dağıtılan arı kovanları yerli üreticileri zarara uğratmıştır. Ayrıca bu durum ana arı ırkının genetik yapısının bozulmasına da neden olmuştur. İlde arıcılığın en önemli sorunlarından birisi kaliteli damızlık değeri olan ana arı üretiminin bulunmayışıdır. Devlet desteklemeleri Gümüşhane iklimine uygun ana ve arı ırkının sayısını artırmaya yönelik olursa bu sorun çözüme kavuşturulabilir. İlde arıcılık mesleğini geliştirmeye yönelik kurum bazında kalıcı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir. Örneğin, Gümüşhane balının analizinin yapılabileceği Gıda Kontrol Laboratuvar Müdürlüğü'nün kurulması Gümüşhane balını marka haline getirilebilir.

İlde en büyük geliri gezginci arıcılar elde etmektedir. Bu durum sabit arıcıları ekonomik açıdan olumsuz etkilemektedir. Burada yapılması gereken sabit arıcıların kışlatma sorununun çözüme kavuşturulmasıdır. Bu sorun çözüldüğünde koloniler bahar ayına daha güçlü çıkacak, kolonilerden daha fazla gelir elde edilecektir. Sadece ticari amaç güden arıcı sayısının fazla olması arıcılığın geleceğini ve doğal balın üretimini tehdit etmektedir. Bu durum özellikle gezginci arıcılar arasında daha fazla görülmektedir. Bu problem gezginci arıcı sayısının sınırlandırılmasıyla çözüme kavuşturulabilir.

Arıcılığın bilgi ve teknolojiye yeterince faydalanmayan, dağınık, örgütsüz, kayıt dışı ve denetlenemeyen yapıdan bir an önce kurtulması gerekir. Türkiye'de arıcılık karlılığı ve sürdürülebilirliği sağlayacak şekilde bilgi ve teknolojiyi kullanan, örgütlü, etik kuralları olan ve bu kurallara büyük ölçüde uyulan bir meslek olarak yapılanmalıdır. İlde arıcılığın ekonomik çerçevesine önemli katkı sağlaması düşünülen bal ormanlarının kurulmasına yönelik çalışmalar hızlandırılmalıdır. Bal ormanları içerisinde

akasya, ıhlamur ve kestane gibi balın kalitesini artıran çiçeksi bitkiler yoğunluktadır. Ayrıca, yöre halkına gelir sağlama, toprağı koruma ve erozyon kontrolü gibi önemli katkıları bulunmaktadır.

Sonuç olarak, Gümüşhane ili içerisinde arıcılık faaliyetinden elde edilen gelir yerli üreticilerde sürekli azalış göstermektedir. Bu durum arıcılığın ekonomik değerinin yeterince anlaşılmadığını ortaya koymaktadır. Arıcılık yapan üreticiler ise, daha çok aile gereksinimini karşılayacak düzeyde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu bağlamda arıcılık, hane halkının geçimini sağlayan diğer ekonomik faaliyetleri destekleyici bir unsur olmaktan öteye geçememektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, S., ve Arıkan, A., (2013). “*Arı Ürünlerinde Ağır Metal Birikimine Uzaklığın Etkisi*”, Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 1(2): 90-93
- Çakmak, İ., Aydın, L., Seven, S., ve Korkut, M. (2003). “*Güney Marmara Bölgesi’nde Arıcılık Anket Sonuçları*”, Uludağ Üniversitesi Arıcılık Dergisi, ss.31-36.
- Çağlıyan, A. (2015), “*Bitlis İli’nde Arıcılık Faaliyetleri*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi, 30 (2015), ss.1-25.
- Çöçen, E., Özcan, T. E., Atay, S., Pala, M., ve Murathan, İ.,(2014). *Gümüşhane İli Merkez İlçe Köyleri Florasında Yoğun Olarak Bulunan Ballı Bitki Türleri ve Meraların Çiçeklenme Periyotları*, Gümüşhane Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 4 (2): 126-133
- Demir, M. (2013). “*Kars İlinin Arıcılık Potansiyeli ve Değerlendirme Durumu*”, Doğu Coğrafya Dergisi, (32), ss.209-230.
- Engindeniz, S., Uçar, K., ve Başaran, C. (2014). “*İzmir İlinde Arıcılığın Ekonomik Yönleri ve Sorunları*”, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Tarım Ekonomisi Dergisi, 20(2), ss.113-120.
- Erkan, C., ve Aşkın, Y. (2001), “*Van İli Bahçesaray İlçesi’nde Arıcılığın Yapısı ve Arıcılık Faaliyetleri(1)*”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi (J. Agric. Sci.), 11(1), Van, ss.19-28.
- Ertürk, E.Y., ve Yılmaz, O. (2013). “*Türkiye’de Organik Arıcılık*”, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 1 (1), ss.35-42.
- FAO, 2015. Food and Agriculture Org. Honey Inf . <http://www.fao.org>. Erişim:15.08.2016
- Karlıdağ, S., ve Köseman A. (2015). “*Türkiye ve Malatya’da Arıcılığın Yeri ve Önemi*”, Arıcılık Araştırma Dergisi, Yıl:7 Sayı:13, ss.27-32.

-
- Kaya, F. (2008). “*Ağrı İlinde Arıcılık Yapısı ve Değerlendirme Durumu*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt:12, Sayı:2, ss.35-55
- Koç, H., ve Kartal, F. (2016). “*Sivas İli’nde Arıcılık Faaliyetleri*”, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, Cilt:2 Sayı:2, ss.12-27
- Kutlu, A. M. (2014). “*Gaziantep İli Arıcılık Düzeyinin Saptanması, Sorunları ve Çözüm Yolları*”, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 1(4), 481-484.
- Sandal, E. K. - Kan, C. (2013). “*Bingöl İli’nde Arıcılık Faaliyetleri*”, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 60, İstanbul, ss.1-12.
- Saner, G. - Engindeniz, S. - Çukur, F. - Yücel, B. (2005). “*İzmir Ve Muğla İllerinde Faaliyet Gösteren Arıcılık İşletmelerinin Teknik ve Ekonomik Yapısı İle Sorunları Üzerine Bir Araştırma*”, T.C. Tarım ve Köy işleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No:126, Ankara, ss.1-126.
- Seven, İ., ve Akkılıç, E. M. (2005). “*Elazığ’daki Arıcılık İşletmelerinin Üretim Ve Pazarlama Problemlerinin Tespiti ve Çözüm Önerileri*”, Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi, 45 (2), ss.41-52
- Sever, R. - Koca, H. (2008). “*Karlıova’nın Arıcılık Potansiyeli ve Değerlendirme Durumu*” Atatürk Üniversitesi Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt:3 Sayı:19, ss.7-24
- Sezgin, A. - Kara, M. (2011), “*Arıcılıkta Verim Artışı Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Tra2 Bölgesi Örneği*”, Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 15(4), ss.31-38
- Özbakır, Ö. G., Doğan, Z., ve Öztokmak, A. (2016). “*Adıyaman İli Arıcılık Faaliyetinin İncelenmesi*”, Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 20(2), ss.119-126.
- Tunçel, H. (1992). “*Türkiye’de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış*”, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 1, Ankara, ss.97-126.
- Üçeş, E., ve Erişir, Z. (2016). “*Erzincan İli Arıcılığının Sosyo-Ekonomik Yapısı*”, Fırat üniversitesi Sağlık Bilimleri Veterinerlik Dergisi, 30 (1), ss.33–38
- Yıldız, N., Akbulut, Ö., ve Bircan, H. (2012). “*İstatistiğe Giriş*”, Aktif Yayınevi, Erzurum, 326
- URL 1: http://www.tarimtv.gov.tr/HD5971_gumushane-de-aricilik-konferansi-duzenlendi.html (26.12.2016).
- URL 2: <http://www.gumushane.gen.tr/v2/gumushane/karadenizde-en-fazla-endemik-bitki-turu-gumushanede-h15802.html#axzz4V5tM4FI3> (27.12.2016).
- URL 3: http://www.daa.org.tr/panel/files/files/yayinlar/bitlis_aricilik_raporu.pdf (28.12.2016).

URL4: http://gumushane.tarim.gov.tr/Belgeler/2015%20Gümüşhane%20Tarm%20Bülteni16nisanmayis_haziran.pdf (20.11.2016)

URL 5: <http://www.haber29.net/gumushane/gumushane-bali-marka-olacak-h12265.html> (03.02.2017)

TÜKETİCİLERİN DİZİ FİLMLERİNDE YER ALAN ÜRÜN YERLEŞTİRMEYE YÖNELİK TUTUMLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Hatice Dilara KESKİN¹

Hüseyin Sabri KURTULDU²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı -dizi filmlerinde yer alan ürün yerleştirme uygulamaları kapsamında- demografik özellikler ve dizi film tercih özelliklerinin tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumları üzerindeki etkilerini belirlemektir. Trabzon'un Ortahisar ilçesindeki Forum AVM'ne gelen 427 tüketiciye anket uygulanmıştır. İstatistiki yöntem olarak Spearman Korelasyon Analizi ve Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Çalışmada, ürün yerleştirme uygulamaları kapsamında demografik özelliklerden yaş, medeni durum ve cinsiyetin; dizi film tercih özelliklerinden ürün yerleştirme farkındalığı, dizi filmin izlendiği kaynak, dizi film izleme sıklığı, haftalık TV izleme sıklığı, günlük ortalama TV izleme süresinin tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumlarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ürün Yerleştirme, Dizi Film, Tüketici Tutumları, Korelasyon Analizi

Jel Sınıflandırması: M37

A RESEARCH ON CONSUMERS' ATTITUDES TOWARDS THE PRODUCT PLACEMENT IN TV SERIES

ABSTRACT

The aim of this study -within the context of product placement practices in TV series- is to determine the effects of demographic characteristics and TV series choice characteristics on consumers' attitudes towards the product placement.

A survey is applied to 427 consumers who come to Forum shopping-center in Ortahisar township of Trabzon. As a method of statistical analysis of Spearman Correlation Analysis and Mann-Whitney U Test were used. As a conclusion it was found that demographic characteristics such as age, marital status and gender and TV series choice characteristics such as product placement awareness, source watched of TV series, watching frequency of TV series, weekly frequency of TV and daily average watching period of TV series affect consumers' attitudes towards product placement.

Keywords: Product Placement, TV Series, Consumer Attitudes, Correlation Analysis

Jel Classification: M37

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, dkeskin@ktu.edu.tr

² Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, hskurtuldu@hotmail.com

GİRİŞ

Günümüzde nihai tüketicilere ulaşmak için firmalar tarafından çeşitli pazarlama iletişim yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden son dönemlerde en popüler olanı ürün yerleştirmedir. Bu bağlamda, Trabzon'un Ortahisar ilçesinde yer alan Forum AVM'ne gelen 427 tüketiciye anket düzenlenmiş ve elde edilen veriler doğrultusunda dizi filmlerinde yer alan ürün yerleştirme uygulamaları kapsamında demografik özellikler ve dizi film tercih özelliklerinin tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumları üzerindeki etkileri Korelasyon analizi yardımıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

I. TEORİK ALT YAPI

Ürün yerleştirme, “bir film/program içine markalı bir ürünün planlı ve göze batmayacak biçimde sokulması yoluyla film ya da televizyon izler kitlesini etkilemeyi amaçlayan paralı ürün mesajıdır” (Çakır ve Kınıt, 2014: 21).

Ürün yerleştirme sinema tarihinin başlangıcından beri varolan bir uygulama olmakla birlikte uygulama, sinema dünyasında 1980'lerde ve takip eden dönemde de televizyonda yaygınlaşmıştır. Türkiye'de ise 1990 yılında radyo televizyonda kamu tekelinin son bulmasının ardından ticari televizyon kanallarında ürün yerleştirme uygulamaları görülmeye başlanmıştır. 2000'li yıllarda Türkiye'de sinema filmlerinde de ürün yerleştirme uygulamalarının sayısı artmıştır (Tüzün Ateşalp ve Taşdemir, 2014: 57-58). Literatürde, ürün yerleştirmenin farklı sınıflamaları söz konusudur. Bunlar:

Görsel Ürün Yerleştirme: Bunlar görsel içeriğin (sinema filmi, dizi, müzik videosu, video/bilgisayar oyunu vb.) herhangi bir sahnesinde görüntünün arka planına bir markanın yerleştirilmesi suretiyle yapılan ürün yerleştirmelerdir. Ürün, çekim esnasında sahne düzenlenirken yerleştirilebileceği gibi çekim sonrası aşamada dijital tekniklerle sonradan da yapılabilir.

İşitsel/Sözel Ürün Yerleştirme: İçerikte geçen bir diyalogda ürün/markadan söz edilmesine dayanan yerleştirmedir. Basılı mecralardan (romanlar), işitsel ve görsel medyaya kadar her tür medya içeriğine kolayca bu tür yerleştirmeler yapılabilmektedir.

Görsel ve İşitsel Ürün Yerleştirme: Ürünün olay örgüsünün bir parçası olduğu, hikâyede önemli bir yer tuttuğu, hatta bir karakterin kişiliğini kuran ürün yerleştirme türüdür. Burada görsel ve işitsel bileşenlerin bir kombinasyonu söz konusudur. Yani ürün/markadan hem bahsedilir, hem gösterilir. 2004 yapımı fütüristik bilimkurgu tarzı “Ben Robot” filminde Audi yerleştirmesi bu türe iyi bir örnektir (Çakır ve Kınıt, 2014: 25-26).

Ürün yerleştirmenin en önemli avantajı, markanın bilinirliğini arttırmaktır (Gerçek ve İmik Tanyıldızı, 2012:1099). Ayrıca, ürün yerleştirme firmalara maliyet avantajı da sağlamaktadır. Bir sinema filminde ürünün bir aktörle beraber gözükmesi veya bizzat aktör tarafından kullanılması o ürüne film karakterlerinin özelliklerini aşilayarak yerleştirilen mesajın tüketiciler gözündeki inandırıcılığını da güçlendirebilmektedir. Pazarlamacıların ürün yerleştirmeye hedefledikleri bir

diğer nokta ise, pazara yeni girecek ürünlerini tanıtmak ve tüketiciler için yeni olan ürünlerin kullanımını uygulamalı olarak göstermektir.

Ürün yerleştirme uygulamalarının bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Ürün yerleştirme, ürün hakkında detaylı bilgi verme imkânından yoksun olmaktadır. Firmanın ürün veya markasının nereye yerleştirileceği, nasıl bir sahnede yer alacağı konusunda kontrol eksikliğine sahip olduğu gözlenmektedir. Ürün negatif olarak algılanan bir karakter tarafından kullanılıyorsa, bu da yerleştirilen ürüne karşı tüketicilerde olumsuz bir tutum oluşturabilir.

Ürün yerleştirmenin sıkça kullanıldığı araç televizyon programlarıdır. Televizyon programlarının arasında; durum komedileri, diziler, yarışma programları, spor karşılaşmaları ve şov programları yer almaktadır. Dizilerdeki ürün yerleştirmelere örnek olarak “Çocuklar Duymasın” dizisindeki Coca-Cola’nın reklamı; “Avrupa Yakası” adlı dizide dizi mekânı olarak kullanılan tüm ofislerde, “Apple Macintosh” marka bilgisayarların kullanılması; 1970’li yıllarda geçen “Öyle Bir Geçer Zaman Ki” dizisi için bir sokak tamamen yenilenmiş ve karakterler dizi boyunca sık sık bu sokaktan geçerken arkalarında Kemal Tanca ve Karaca’nın mağazalarının görülmesi verilebilir (Sapmaz ve Tolon, 2014: 20-22).

Ürün/marka yerleştirme uygulamalarının marka tutumu, bilinirliği, hatırlanma düzeyi ve farkındalığı oluşturmasıyla ilgili yapılan çalışmalar şu şekilde özetlenebilir: Ferguson ve Burkhalter (2015) çalışmalarında, hip-hop kültürü kimliğinin etkisini ve müziğe marka yerleştirmede ürün uyumunun rolünü incelemişlerdir. Çalışmalarında, marka değerinin hafızayı olumlu etkilediğini böylece şarkının nakaratında görünen markaların, şirde görünenden daha çok hatırlandığını, ustaca yerleştirilmiş benzer olmayan markaların ünü ve benzerliği arasındaki anlamlı etkileşimin marka tutumunu artırdığını, hip-hop kültürü kimliği ile ünü arasında anlamlı bir ilişki olmadığını, hip-hop kültür seviyesi yüksek olan bireylerin markanın teşhirinden çok benzer markaya karşı pozitif bir tutuma sahip olduğunu belirtmişlerdir. Gunawardena ve Waiguny (2014) çalışmalarında, hem gizli hem de göze çarpan ürün yerleştirme tekniklerinin çoklu görev etkilerini ele almışlardır. Çalışmalarında, çoklu görev durumları içerisinde daha az tanınan ve belirgin bir şekilde yerleştirilen markaların; daha az hatırlanan ve değerli olanlarına göre önemli bir şekilde zarar gördüğünü belirtmişlerdir. Homer (2009) çalışmasında, aktif ürün yerleştirmelerinde tekrarların marka tutumunda düşüşe yol açtığını, pasif ürün yerleştirmelerinde ise orta seviyedeki tekrarların marka tutumu üzerinde pozitif etki yarattığını belirtmiştir. La Ferle ve Edwards (2006) çalışmalarında, yerleştirmelerin programın her üç dakikasında bir marka görüldüğünde daha dikkat çekici ve kalıcı olabileceğini, reklamcıların bu konudaki takibi sıklaştırmaları gerektiğini ve bu noktada beş dakikadan az olmamak kaydıyla bu durumun desteklenmesi gerektiğini, program kategorilerinin bu noktada şovlarda önemli bir yere sahip olduğunu, haberler ve magazinsel programlar kapsamında merkezde yer alması gerektiğini ve de tüketici odaklı tanıtımların daha çok yer almasının uygun olduğunu belirtmişlerdir. Çakır ve Kınıt (2014) çalışmalarında, ürün yerleştirme uygulamasının marka farkındalığı yaratmada

sponsorluktan daha etkili olduğunu, satın alma niyeti yaratmada ise sponsorluğun ürün yerleştirmeye göre daha önemli olduğunu, satın alma davranışlarında ise ürün yerleştirmenin rolünün sponsorluktan daha büyük, sponsor markalara ilişkin fiyat ve kalite algılamalarının ise ürün yerleştirmesi yapılan markalarından daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Akgül (2013) çalışmasında, ürün yerleştirmeye ilgili genel bilgiler ile özellikle en popüler marka yerleştirme mecrası olan dizi ve filmlerin ülkemizde ne düzeyde kullanıldığını, çok kullanılan bu yöntemin tüketiciler üzerindeki etkisini ve yerleştirilen ürünlerin/markaların imajlarının değişimini ele almıştır. Çalışmasında, marka bilinirliği yaratma çabalarının ölçülü bir şekilde yapılmasının gerektiğini, rahatsız edici şekilde yapılan tekrarların hem tüketiciyi/izleyiciyi rahatsız ettiğini hem de markanın imajına zarar verdiğini belirtmiştir. Gerçek ve İmik Tanyıldızı (2012) çalışmalarında, marka farkındalığı yaratmak için kullanılan teknikler ile ürün yerleştirme ilişkisini, seçilen sinema filmleri üzerinden açıklamayı amaçlamışlardır. Çalışmalarında, Türk sinema filmlerinde marka farkındalığı yaratmak için ürün yerleştirme uygulamalarına yer verildiğini ve ürün yerleştirmenin bir amacının da marka farkındalığı yaratmak olduğunu belirtmişlerdir. Çakır (2011) çalışmasında, doğru ve başarılı şekilde yapılan ürün yerleştirme uygulamalarının hem marka bilinirliğine hem de marka hatırlanmasına pozitif etkisi olduğunu belirtmiştir. Altıntaş (2009) çalışmasında, sinema filmlerindeki ürün yerleştirme uygulamasının doğru biçimlendirildiği ve dikkatli bir şekilde konumlandırıldığında sadece marka hatırlanabilirliği oluşturmaya değil, aynı zamanda mesajın kaynağının imajını ve itibarını da güçlendirmesine ve izleyicinin kendisini filmde tasvir edilen çevreyle ya da ürünü kullanan ünlü oyuncularla özdeşleştirmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Bozkurt (2008) çalışmasında, sinema filmleri içinde yer alan ürün yerleştirme stratejilerinin markaların üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu, demografik özelliklerin ise markaların hatırlanması üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığını belirtmiştir. Argan vd. (2007) çalışmalarında, ürün yerleştirme stratejilerini, ürün yerleştirme stratejilerinin markalara göre durumunu ve sinema filmi izleyen tüketicilerin filme yerleştirilen markaları yardımsız hatırlama düzeylerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmalarında, Türkiye’de profesyonel anlamda marka yerleştirme stratejilerinin başarılı bir biçimde uygulanabileceğini ve marka yerleştirme stratejilerinin etkililiğinin hem film yapımcıları için hem de markayı yerleştiren firmalar için önemli olabileceğini belirtmişlerdir. Bulut (2014) çalışmasında, ürün yerleştirmenin dizi izleyicileri üzerine etkilerini yani gösterilen markaların izleyiciyi o ürünü almaya yönlendirip yönlendirmediğini ve marka bilinirliğini ele almıştır. Çalışmasında, evli bayanların dizilerde izledikleri reklam amaçlı gösterilen markalı ürünlerin farkında olduklarını ve tüketicilerin davranışlarını etkilediğini belirtmiştir. Toomey ve Francis (2013) çalışmalarında, markalı ürün yerleştirmeye maruz kalan 8-12 yaş arası çocukların, yerleştirilmemiş markalara göre yerleştirilmiş markalı ürünleri tercih edecekleri ile ilgili olarak yeterli kanıtı bulamamışlardır. Çildir’in (2012) çalışmasının amacı, sinema filmlerinde yer alan ürün yerleştirmelerin, marka hatırlanabilirliği ve satın alma niyeti üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmasında, ürün yerleştirme uygulamalarıyla aşırı

marka iletişimi sonucu, mesaja tabi kalanların ilgilenimlerine göre marka hatırlanabilirliği oluşturduğunu, katılımcıların ürün yerleştirme uygulamasına yönelik tutumlarının çekimser olduğunu, ürün yerleştirme uygulamasının hatırlanan markalar üzerinde istatistiksel olarak satın alma niyeti oluşturmada yetersiz kaldığını belirtmiştir.

Tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik çalışmalar şekilde özetlenebilir: Lin ve Chen (2013) yaptıkları çalışmada, çevrimiçi sunulan ürün yerleştirmelerinin üstün mal ve reklam tutumlarının yanı sıra satın almaya yönelik güçlü bir niyet oluşturduğunu belirtmişlerdir. Redker vd. (2013) çalışmalarında, son yıllarda TV ve dizilerdeki ürün yerleştirmelerin inanılmaz şekilde arttığını, ürün yerleştirmenin merkezdeki bir birimde ele alındığında -örneğin aktörler arasındaki diyalogda ya da olay anına ilişkin bir materyalde- izleyici nezdinde çok daha etkili olduğunu belirtmişlerdir. Hudson ve Elliott (2013) çalışmalarında, bulgu olarak ortaya sunulanın ürün yerleştirmelerin özellikle çocuklar ve ergenler arasındaki etkisi açısından desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle yiyecek pazarını elinde bulunduranların, çocukları bu türden yerleştirmelerle hedef almadıkları yönünde olsa da reklamcılarının bildikleri şeyin çok küçük yaşta çocukların bunları algılayabildikleri ve etkisi altında kaldıkları gerçeğidir. De Gregorio ve Sung (2010) çalışmalarında, tüketmeyle ilgili grup üyeleri arasındaki iletişimin ürün yerleştirme olan tutumlarını pozitif yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Cowley ve Barron (2008) çalışmalarında, ürün yerleştirmede hafıza unsurlarının az çıkmasına rağmen tepkisel olarak bu yerleştirmeler ile ilgili algının daha yüksek çıktığını belirtmişlerdir. Gupta ve Gould (1997) çalışmalarında, 1012 üniversite öğrencisinin ürün yerleştirme farkındalıklarını belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmalarında, ürün yerleştirmeye karşı genel olarak olumlu bir tutumun olduğunu, alkol, sigara ve silah gibi etik dışı ürünlerin daha az kabul edildiğini, öğrenciler arasındaki kişisel farklılık ve tutumlarının film izleme sıklığı üzerinde etkili olduğunu ve cinsiyetin ürün yerleştirme farkındalığı üzerinde bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Gültekin ve Erol (2014) çalışmalarında, ergenlerin ebeveynleri ve akranları ile satın alma konularındaki iletişim sıklığının ürün yerleştirmeye yönelik tutumlarını etkilediğini; televizyondaki dizi ve eğlence programlarını seyretme sıklığının ürün yerleştirmeye yönelik tutumlarına etkisinin bulunmadığını; sosyalleşme araçlarından ebeveynler ve akranlar ile satın alma konularındaki iletişim sıklığının, televizyondaki dizi ve eğlence programlarını seyretme sıklığının ve ürün yerleştirmeye yönelik tutumun ergenlerin yerleştirilen ürünlere yönelik davranışlarını etkilemediğini belirtmişlerdir. Başgöze ve Kazancı (2014) çalışmalarında, tüketicilerin televizyon dizilerinde karşılaştıkları ürün yerleştirmeye ilişkin olumlu tutumlar geliştirdiklerinde, o ürünü satın almaya yönelik eğilimlerinin arttığını ve olumlu bir marka imajı olarak algıladıklarını, tüketicilerin reklama karşı tutumlarının satın alma eğilimini ve marka imajını anlamlı ve olumlu bir şekilde etkilediğini ayrıca reklama ilişkin tutumların, hem ürün yerleştirmeye karşı tutumlar ile satın alma eğilimi, hem de ürün yerleştirmeye karşı tutum ile marka imajı arasında aracı bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Sapmaz ve Tolon (2014) çalışmalarında, tüketicilerin ürün yerleştirme uygulamalarına yönelik tutumlarının ürün

gruplarına göre değişiklik gösterebileceğini, cinsiyete göre bu ürünlerin kabul edilebilirliğinin değişebileceğini, izleyicilerin farklı program türlerinde yapılan ürün yerleştirme uygulamalarına olan tutumlarının değişiklik gösterdiğini belirtmişlerdir. Serin (2014) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin ürün yerleştirme uygulamalarına yönelik tutumlarının olumsuz olmasına rağmen kıyafet, ayakkabı ve moda ürünlerinin uygulamada kabul edilebilir olduğunu, ürün yerleştirmeye yönelik tutumlar ile dış görünüşü iyileştirme ve marka bilinci arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu fakat ürün yerleştirmeye yönelik tutumlar ile kendini denetleme davranışı, gelecekteki satın alma niyeti ve TV izleme süresi arasında bir ilişki olmadığını, ürün yerleştirmeye yönelik tutumun cinsiyet ve gelire göre bir farklılık göstermediğini belirtmiştir. Kayahan (2014) çalışmasında, ürün yerleştirme uygulanması söz konusu olan çeşitli ürün grupları tüketiciler tarafından değerlendirmiş ve sosyo-demografik özelliklerin yanı sıra, tutumlar üzerinde tüketicinin psikografik özelliklerinin rolünü araştırmıştır. Araştırmasının sonuçlarına göre, ürün yerleştirmeye yönelik tutumları ve psikografik özellikleri itibarıyla tüketicilerin farklı pazar bölümlerinde toplandıklarını, oluşan bu pazar bölümleri itibarıyla tüketicilerin sosyo-demografik özelliklerinin ve ürün gruplarına göre ürün yerleştirme uygulamalarına yaklaşımlarının farklılık gösterdiğini saptamıştır. Öztürk ve Okumuş (2014) çalışmalarında, ürün yerleştirmenin olumlu ve olumsuz etkileri ile ürün yerleştirme stratejilerinin başarısı üzerinde hangi faktörlerin en fazla rolü olduğu konusunda geçmişten günümüze yapılmış olan çalışmaları, pazarlama literatürüne olan katkıları ve sektörel bazdaki faydaları açısından ele almışlardır. Baş (2013) çalışmasında, Türkiye’deki televizyon dizisi izleyicilerinin ürün yerleştirme uygulamalarına karşı olan tutumlarını incelenmiştir. Çalışmasında, ürün yerleştirme uygulamalarına yönelik tutumların televizyon dizisi izleyicilerinin sosyo-demografik özelliklerine göre farklılıklar gösterdiğini belirtmiştir. Öztürk ve Okumuş (2013) çalışmalarında, ürün yerleştirmeye yönelik tutumları ve psikografik özellikleri itibarıyla tüketicilerin dört farklı pazar bölümünde toplandığını, oluşan bu pazar bölümleri itibarıyla tüketicilerin sosyo-demografik özelliklerinin ve ürün gruplarına göre ürün yerleştirme uygulamalarına yaklaşımlarının farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Anık (2011) çalışmasında, sinema filmlerinde ürün yerleştirmeye yönelik izleyici tutumlarını beş boyut altında toplamış ve demografik özelliklerin bir bölümünde ürün yerleştirmeye yönelik izleyici tutumları açısından anlamlı farklılıklar bulmuştur. Tokgöz (2009) çalışmasında, sinema filmlerindeki ürün yerleştirme uygulamalarının üniversitesi öğrencileri nezdinde genel, ahlaki ve sosyal açıdan nasıl algılandığını, bu algının farklı ürün kategorileri ve farklı ürün yerleştirme türleri bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını ve ürün yerleştirmeye ilişkin tutumların, tüketicilerin demografik, sosyo-ekonomik özellikleri ve sinema filmi izleme sıklıkları ile arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Akkan (2006) çalışmasında, sinemaya gitme sıklığının, evde film izlemeye ayrılan parasal tutarların ve yaş değişkenlerinin üniversite öğrencilerinin ürün yerleştirmeye olan tutum ve davranışlarını doğrudan etkilediğini belirtmiştir. Sarıyer’in (2005) çalışmasının amacı, televizyon dizilerinde kullanılan farklı marka yerleştirme stratejilerine karşı

izleyicilerinin tutumlarının belirlenmesi ve izleyicilerin demografik özelliklerinin bu stratejik tercihlerde rol oynayıp oynamadığını tespit etmektir. Çalışmasında, farklı demografik özellikteki tüketicilerin farklı yerleştirme stratejilerini tercih ettiklerini ve her pazar grubunun marka yerleştirmeden beklentilerinin de demografik özelliklere göre farklılık gösterdiği belirtmiştir.

Sosyal medyada ürün yerleştirme uygulamalarının kullanımıyla ilgili çalışmalar ise şu şekilde özetlenebilir: Liu vd. (2015) çalışmalarında ise, sosyal medyada ürün yerleştirme uygulamalarını etkileyen faktörleri ele almışlardır. Çalışmalarında, sosyal medyada yapılan ürün yerleştirme uygulamalarının diğer medyadaki ürün yerleştirme uygulamalarına benzediğini, araç ve ürün arasındaki uyumun ürünün web sayfasında daha derin gözetme yoğunluğu ve daha uzun gözetme süresi meydana getirdiğini ve ürün yerleştirmenin pazarlamada daha yüksek bir farkındalık aracı olduğunu belirtmişlerdir. Chen ve Haley (2014) çalışmalarında, sosyal ağ sitesi Happy Network'de oyun oynayan Çinli, kentsel, beyaz yakalı ve profesyonel kullanıcılar aracılığıyla sosyal oyunlardaki ürün yerleştirmenin önemini ortaya koymuşlardır. Çalışmalarında, sosyal ağ sitelerindeki ürün yerleştirmenin anlamlılığına ilişkin özellikle dört konuyu belirtmişlerdir. Bunlar: 1) sosyal ağ sitelerinin ürün yerleştirmeyi içermesi, 2) sanal köprü kurması ve gerçek dünya markası olması, 3) ürün yerleştirme çerçevesini referans etmesi ve 4) gerçek dünya tüketimini etkilemesidir. Cheng vd. (2014) çalışmalarında, televizyon oyunlarına yerleştirilen restoranların iletişim etkilerini incelemişlerdir. Çalışmalarında, tüketiciler eğer filmdeki aktörle ilgili olumlu bir görüşe sahiplerse, restoranlar ve tiyatro arasındaki bağlantı güçlüyse ve restoranlar oyunda daha sık ve yoğun bir şekilde yer alıyorsa ürün yerleştirmenin iletişim etkilerini arttıracaklarını belirtmişlerdir. Lin (2014) çalışmasında, oyunun içindeki merkezi alanda saklı markaların çevresel alanda yer alan markalara göre oyuncular üzerinde daha çok geri tepki etkisi yarattığını belirtmiştir. Chen ve Deterding (2013) çalışmalarında, katılımcılara Facebook'da hangi ürünü fark ettikleri sorulduğunda, katılımcıların çoğunluğunun Facebook sayfasının sağ tarafında yer alan reklamların ilgi çektiğini vurguladıklarını, sosyal oyunlarda ise kenar ve pop-up'larda aynı konunun vurgulanmakta olduğunu, kenar ve pop-up'larda yer alan reklamların yüksek tepkiler alsa da bu tür reklamların oyunların içinde gizlenen ürün reklamlarından daha az tercih edildiğini belirtmişlerdir.

Ayrıca, ürün yerleştirme konusuyla ilgili yapılan diğer bazı ulusal ve uluslararası çalışmalar da şu şekilde özetlenebilir: Jusufović Karışık (2014) çalışmasında, var olan ürün yerleştirme literatürü ile araştırmacıların olası araştırma boşluklarını tamamlamak ve bu alana ilgi duyan uygulayıcılar için ürün yerleştirmenin etkililiği ile ilgili ilkeleri gözden geçirmeyi, sınıflandırmayı ve etraflıca analiz etmeyi amaçlamıştır. Nelson ve Deshpande (2013) ise çalışmalarında yabancı markaların yerli markalara göre önceliği fazla olan ürün yerleştirmelerinde daha sık görüldüğünü ve yerli markaların daha çok önceliği düşük olan ürün yerleştirmelerinde görüldüğünü belirtmişlerdir. Kramoliš ve Kopečková (2013) çalışmalarında, bir pazarlama aracı olan ürün yerleştirme ile şirketin rekabet gücü arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı ve ikinci amaç olarak ürün yerleştirmenin gelişimini

araştırmışlardır. Çalışmalarında, pazarlamacıların ürün yerleştirmenin etkisinden emin olduklarını, ürün yerleştirmenin marka oluşturmayı da içeren uzun dönemli bir pazarlama alanı olduğunu belirtmişlerdir. Kamleitner ve Jyote (2013) çalışmalarında, özel bir yerleştirme çeşidi olan karakter-ürün etkileşiminin, ürün yerleştirmenin başarısını ölçme yanında etkililiğini de sağladığını ve ürün yerleştirme etkisinin gösterilen ürünün özelliğine bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Chan (2012) çalışmasında, ürün yerleştirme sürecinde kültür ve buna benzer faktörler arasındaki karmaşıklık ve farklılık arasındaki değerlendirmeleri ortaya koymuştur. Lee vd. (2012) çalışmalarında, ABD’li ve Kuzey Koreli genç yetişkinlerin mevcut ürün yerleştirme politikalarına olan yaklaşımlarının hükümet tarafından önerilen ürün yerleştirme politikalarına olan yaklaşımlarından daha olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Nunlee vd.’nin (2012) gerçekleştirdikleri çalışmada, olumsuz ürün yerleştirme kullanımıyla ilgili zarar verici unsurlar düzenlenmeye çalışılmıştır. Aydın ve Orta (2009) çalışmalarında, 21 Türk sinema filminde marka yerleştirmenin yoğun olarak komedi filmlerinde kullanıldığını ve yerleştirme stratejisinin de en çok kullanılan yöntem olduğunu belirtmişlerdir. Taşkaya (2009) çalışmasında, Türk Sinemasının son yirmi yıllık süreci içerisinde ürün yerleştirme uygulamalarında süre, sahne ve film bazında artış olduğunu belirtmiştir. Demir (2008) çalışmasında, ürün yerleştirmenin diğer reklâm modellerine göre etkili ve verimli bir alan olduğunu belirtmiştir. Fetvacı (2008) çalışmasında, ürün yerleştirmenin yaygın olarak uygulandığı sinema filmlerini ele alarak Türk ve Hollywood filmlerindeki ürün yerleştirme oranlarını karşılaştırmıştır. Araştırmada, Hollywood filmlerinde artık bir sektör haline gelen ürün yerleştirmenin sıklıkla kullanıldığını, Türk filmlerinde ise ürün yerleştirmenin tam olarak yer almamakla birlikte örneklerinin az da olsa görüldüğünü belirtmiştir. Gürel ve Alem (2005) çalışmalarında, kurgusal markaların yaratılması ve kurgusal ürün yerleştirme uygulamalarının gerçekleştirilmesinin, iletişim ortamının profesyonellik düzeyine ve ayrıntılara gösterdiği özene ilişkin bir kanıt olarak değerlendirilebildiğini belirtmişlerdir.

Yolcu (2004a) çalışmasında, Nuri Bilgi Ceylan üzerine bir araştırmadan yola çıkarak ürün yerleştirme yönteminin Türkiye’de bağımsız filmlerde nasıl uygulandığını araştırmıştır. Çalışmasında, Ceylan’ın iki filminde kullanılan ürünler ve kullanım tarzlarının, filmin bütünlüğü ve görselliğini etkilemeyip karakterleri ve mekânı desteklediğini; diğer filminde ise kullanılan ürün sayısındaki artışın Ceylan’ın önceki filmlerinden aldığı ödüllere ve kazandığı başarıya bağlı olduğunu belirtmiştir. Yolcu (2004b) çalışmasında ise, Türkiye’de ürün yerleştirmenin halkla ilişkiler ve reklam ajansları tarafından uygulanmakla birlikte bunun durağan olan sinema sektöründen çok, izlenme oranları oldukça yüksek olan dizilerde gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Yolcu (2003) bir başka çalışmasında da, ürün yerleştirme kavramının Türk filmlerine nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmasında, Türk filmlerinde Hollwood filmlerine göre daha az ürün yerleştirmesi yapıldığını, Türk sinemasında sponsorluk kavramıyla ürün yerleştirme kavramının birbirine karıştırıldığı ve bu iki

kavram arasındaki farkların hem firmalar hem de ürünü yerleştiren film yapımcıları tarafından anlaşılmadığını belirtmiştir.

II. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

A. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

Çalışmanın amacı, dizi filmlerinde yer alan ürün yerleştirme uygulamalarının demografik özellikler ve dizi film tercih özellikleri açısından tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu çalışma, Trabzon ilinin Ortahisar ilçesinde yer alan Forum AVM'ne gelen tüketicilerle sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamına yalnızca dizi filmlerindeki ürün yerleştirme uygulamaları ele alınmış, ürün yerleştirme uygulamalarının kullanıldığı diğer iletişim araçları araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

B. Örneklem Süreci

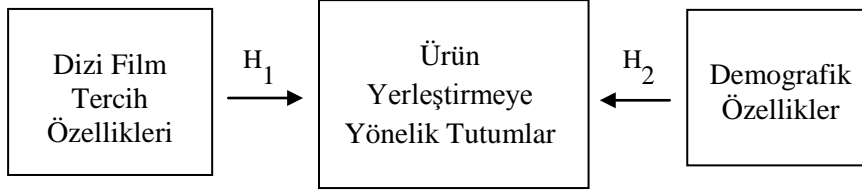
Araştırmanın evrenini, Trabzon Forum AVM'ne gelen tüketiciler oluşturmaktadır. Örnek büyüklüğü, Trabzon'un Ortahisar ilçesi nüfusu (320.225) (www.nufusu.com/il/trabzon-nufusu, 2015) göz önüne alınarak güvenlik düzeyi %95 ($t = 1,96$), hata miktarı $\mp \%5$ ve $p = q = \%50$ alınarak 384 olarak hesaplanmıştır (Yükselen, 2006: 62). Ancak araştırmanın hata payını azaltabilmek amacıyla örnek büyüklüğü 500 olarak belirlenmiştir. Böylece çalışmada ön görülen güven düzeyi yükseltilmiş ve hata miktarı ise düşürülmüş olmaktadır. Örneklerin seçiminde tesadüfi olmayan yöntemlerden Kolayda Örneklem yöntemi kullanılmıştır ve sonuçların ana kütleyi genellemesi gibi bir amaç söz konusu değildir. Anket çalışması, 12-13 Aralık 2015 tarihleri arasında yapılmıştır.

C. Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Anket soruları Akkan (2006), Tokgöz (2009), Anık (2011), Baş (2013) ve Öztürk'ün (2011) çalışmalarında yer alan soru formatında bazı değişiklikler yapmak suretiyle oluşturulmuştur. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, tüketicilerin dizi film tercih özelliklerini belirlemeye yönelik bir tanesi evet, hayır olmak üzere 7 adet soru yer almaktadır. Anket formunun ikinci bölümünde, ürün yerleştirmeye yönelik olarak tüketicilerin tutumlarını belirlemeye yönelik 5'li Likert ölçeğine göre; Kesinlikle Katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum (3), Katılmıyorum (2), Kesinlikle Katılmıyorum (1)'e göre değerlendirilmesi istenen 31 yargı bulunmaktadır. Anket formunun üçüncü bölümde ise, tüketicilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 adet soru yer almaktadır.

D. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada tanımlayıcı model kullanılmıştır.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmanın hipotezleri çalışmanın amacına uygun olarak aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H_1 : Dizi film izleyen tüketicilerin demografik özellikleri ile ürün yerleştirmeye yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_2 : Dizi film izleyen tüketicilerin dizi film tercih özellikleri ile ürün yerleştirmeye yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

E. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket çalışması sonucunda yapılan değerlendirme sonucunda eksik ve hatalı doldurulan anketlerin elenmesiyle, analize elverişli anket sayısı 427 olarak saptanmıştır. Anket çalışması sonucunda elde edilen veriler, SPSS 21.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Spearman Korelasyon analizi ve Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

F. Araştırmanın Bulguları

Tablo 1’de araştırmaya katılan tüketicilerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Tüketicilerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	%	Medeni Durum	Frekans	%
Bayan	198	46,4	Evli	143	33,5
Bay	229	53,6	Bekâr	279	65,3
Toplam	427	100	Dul	5	1,2
Aylık Kişisel Gelir	Frekans	%	Toplam	427	100
100 TL ve altı	196	45,9	Yaş	Frekans	%
1001-2500 TL	122	28,6	18-25	223	52,2
2501-4000 TL	70	16,4	26-35	101	23,7
4001 TL ve üzeri	39	9,1	36-45	61	14,3
Toplam	427	100	46-54	26	6,1
Meslek	Frekans	%	55 yaş ve üzeri	16	3,7
Memur	55	12,9	Toplam	427	100
İşçi	55	12,9	Eğitim Durumu	Frekans	%
Serbest Meslek	35	8,2	İlköğretim	20	4,7
Emekli	13	3,0	Ortaöğretim	135	31,6
Eğitimci	31	7,3			

Ev Hanımı	28	6,6	Üniversite	243	56,9
Öğrenci	173	40,5	Lisansüstü	29	6,8
Esnaf	20	4,6	Toplam	427	100
Çalışmıyor	17	4,0			
Toplam	427	100			

Tablo 1'de ankete katılan 427 tüketicinin 198'i (%46,4) kadın, 229'u (%53,6) da erkeklerden oluşmaktadır. Ayrıca bu tüketicilerin 279'u (%65,3) bekâr, 143'ü (%33,5) evli ve 5'i (%1,2) de dul iken; 243'ü (%56,9) üniversite, 135'i (%31,6) ortaöğretim, 29'u (%6,8) lisansüstü ve 20'si (%4,7) ilköğretim mezunudur. Araştırmaya katılan tüketicilerin 196'sı (%45,9) 100TL ve altı, 122'si (%28,6) 1001-2500TL arası, 70'i (%16,4)'i 2501-4000TL arası ve 39'u (%9,1) 4001TL ve üzeri aylık kişisel gelire sahip iken; 173'ü (%40,5) öğrenci, 55'i (%12,9) memur, 55'i (%12,9) işçi, 35'i (%8,2) serbest meslek, 31'i (%7,3) eğitimci, 28'i (%6,6) ev hanımı, 20'si (%4,6) esnaf ve 17'si (%4) bir işte çalışmamaktadır. Son olarak da araştırmaya katılan tüketicilerin 223'ü (%52,2) 18-25 yaş arası, 101'i (%23,7) 26-35 yaş arası, 61'i (%14,3) 36-45 yaş arası, 26'sı (%16) 46-54 ve 16'sı da (%3,7) 55 yaş ve üzeri grubuna dahildir.

Tablo 2: Tüketicilerin Dizi Film Tercih Özellikleri

		Frekans	%
En çok hangi kaynaktan dizi film izlersiniz?	Televizyondan	196	45,9
	İnternette	124	29,0
	Her ikisinden	107	25,1
	Toplam	427	100,0
Ulusal kanallarda dizi film izleme sıklığınız nedir?	Haftada bir kez	160	37,5
	Haftada birden çok kez	161	37,7
	Hiç izlemem	106	24,8
	Toplam	427	100,0
Bir hafta boyunca ne sıklıkta televizyon izlersiniz?	1 günden az	62	14,5
	1-2 gün	137	32,1
	3-5 gün	137	32,1
	6-7 gün	91	21,3
	Toplam	427	100,0
Bir günde ortalama kaç saat televizyon izlersiniz?	1 saat ve altı	113	26,5
	2 saat	152	35,6
	3 saat	103	24,1
	4 saat ve üzeri	59	13,8
	Toplam	427	100,0
Dizi film seçiminde en çok neye dikkat edersiniz?	Dizinin yönetmenine	15	3,5
	Dizinin oyuncularına	49	11,5
	Dizinin konusuna	200	46,8
	Dizinin türüne (macera, romantik, komedi, bilimkurgu vb.)	119	27,9
	Dizinin yayınlandığı kanala	5	1,2
	Dizinin yayınlandığı gün ve saate	14	3,3
	Fark etmez	25	5,9
	Toplam	427	100,0
	Macera	87	20,4
	Bilim-Kurgu	64	15,0
	Gerilim	25	5,9

Dizi film türlerinden hangisiyle ilgileniyorsunuz?	Romantik-Komedi	106	24,8
	Aşk	40	9,4
	Dövüş	7	1,6
	Korku	22	5,2
	Polisiye	33	7,7
	Dram	43	10,1
	Toplam	427	100,0
Dizilerde yer alan ürün yerleştirme uygulamalarının farkında mısınız?	Evet	377	88,3
	Hayır	50	11,7
	Toplam	427	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi tüketicilerin büyük çoğunluğu (%46) en çok TV’den dizi film izlediğini ve %38’si de haftada birden çok kez dizi film izlediğini belirtmişlerdir. Tüketicilerin bir hafta boyunca ne sıklıkta TV izlediği incelendiğinde, tüketicilerin %32’si 1-2 gün arası ve diğer %32’si de 3-5 gün arası TV izlediğini belirlemişken; %36’sı günde ortalama 2 saat ve %27’si de 1 saat ve 1 saatten daha az televizyon izlediklerini belirtmişlerdir. Tüketicilerin dizi film seçiminde en çok neye dikkat ettiklerine bakıldığında, %47’si dizinin konusuna, %28’si dizinin türüne ve %12’si de dizinin oyuncularına dikkat ettiklerini belirlemişlerdir. Tüketicilerin ilgilendikleri dizi film türleri sırasıyla %25 oranıyla romantik-komedi, %20 oranıyla macera, %15 oranıyla bilim-kurgu ve %10 oranıyla da dram olmuştur. Ayrıca, tüketicilerin %88’si dizilerde yer alan ürün yerleştirme uygulamalarının farkında olduklarını, %12’si de uygulamaların farkında olmadıklarını belirtmişlerdir.

Ankette yer alan soruların birbirleri ile olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgililen sorunu ne derece yansıttığını belirlemek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Cronbach Alfa katsayısı, iç tutarlılık güvenilirliği testlerinin en popüleridir. Literatürde Cronbach Alfa katsayısının 0,70’in üzerinde olduğu durumlarda kullanılan ölçeğin güvenilir ve soruların tutarlı olduğu söylenebilmektedir. Ölçeğin güvenilirliği için kullanılan Alfa katsayısı (Cronbach Alpha) $\alpha = 0.783$ olarak belirlendiğinden ölçeğin içsel tutarlılığının sağlandığı kabul edilmiştir.

Güvenilirlik analizinde eğer bir madde silindiğinde Alfa katsayısı yani güvenilirlik artıyorsa o madde analizden çıkartılabilmektedir. Çalışmada 1., 7., 9., 10., 11., 12., 13., 15., 16., 17., 19., 21., 22., 23., 24., 25., 26. ve 28. yargılar güvenilirliği düşürdüklerinden dolayı analizden çıkartılmıştır.

G. Hipotezlerin Test Edilmesi

1. Birinci Hipotez Testi

Tablo 3’deki korelasyon analizinde, korelasyon katsayısı +1 ile -1 arasında değerler almaktadır. Korelasyon katsayısı +1’e yaklaştıkça doğrusal ilişkinin gücü artarken, -1’e yaklaştıkça da ters ilişkinin gücü artmaktadır.

Tablo 3: Tüketicilerin Demografik Özellikleri İle Ürün Yerleştirmeye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkiyi Araştıran Korelasyon Analizi Sonuçları

Ürün Yerleştirme Yönelik Tutumlar	Yaş	Medeni Durum	Korelasyon Katsayısı (Sig.)
Dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu.	-0,151 (0,002)**	0,148 (0,002)**	

Not: ** Katsayının % 1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3’de yapılan korelasyon analizi sonucunda yaş ile “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı -0,151 olduğundan aralarında negatif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_1 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin yaşları arttıkça “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yönündeki değerlendirmeleri azalmaktadır.

Medeni durum ile “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,148 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunduğundan H_1 Hipotezi kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin medeni durumları ile “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

Tablo 4: “Ürünün Dizide Kullanım Şekli Ürüne İlişkin Tutumlarımızı Etkiler” Yargısı Açısından Cinsiyet Grupları Arasındaki Farklılığa İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Cinsiyet	Frekans	Ortalama	p
Bayan	198	2,90	0,018
Bay	229	3,19	

Tablo 4’de, cinsiyet değişkeni 2 kategoriden oluştuğu için “ürünün dizide kullanım şekli (kötü karakterin ürünü kullanması) ürüne ilişkin tutumlarımızı etkiler” yargısı açısından bay ve bayanlar arasında fark olup olmadığına bağımsız örnekleme testlerinden olan Mann-Whitney U testi ile bakılmıştır. Testin sonucuna göre $p=0,018$ olması nedeniyle Hipotez H_1 kabul edilmiştir. Yani, “ürünün dizide kullanım şekli (kötü karakterin ürünü kullanması) ürüne ilişkin tutumlarımızı etkiler” yargısı açısından bay ve bayanlar arasında farklılık olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, bayların bayanlara göre “ürünün dizide kullanım şekli (kötü karakterin ürünü kullanması) ürüne ilişkin tutumlarımızı etkiler” yargısına daha fazla katılım gösterdiği söylenebilir.

Demografik değişkenlerden meslek, aylık kişisel gelir ve eğitim durumu ile tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamadığından çalışmada yer almamıştır.

2. İkinci Hipotez Testi

Tablo 5: Tüketicilerin Dizi Film Tercih Özellikleri İle Ürün Yerleştirmeye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkiyi Araştıran Korelasyon Analizi Sonuçları

Ürün Yerleştirme Yönelik Tutumlar	Dizi Filmin İzlendiği Kaynak	Dizi Film İzleme Sıklığı	Haftalık TV İzleme Sıklığı	Günlük TV İzleme Süresi	Ürün Yerleştirme Farkındalığı	
Dizide görülen markalar izleyicinin bilinçaltına etki etmektedir.					-0,122 (0,012)**	Korelasyon Katsayısı (Sig.)
Dizide gördükten sonra kullanmaya başladığım markalar oldu.	0,139 (0,004)**		0,102 (0,036)*			Korelasyon Katsayısı (Sig.)
Dizide gördüğüm ürünü daha sonra mağazalarda ararım.	0,119 (0,014)*		0,098 (0,042)*	0,106 (0,028)*		Korelasyon Katsayısı (Sig.)
Dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu.	0,114 (0,018)*	-0,141 (0,004)**			-0,119 (0,014)*	Korelasyon Katsayısı (Sig.)
Dizilerdeki oyuncuların kullandıklarını gördüğüm markaları satın alırım.	0,135 (0,005)**			0,096 (0,048)*		Korelasyon Katsayısı (Sig.)
Pek çok insan dizilerde gördüğü markalardan etkilenir.					-0,099 (0,040)*	Korelasyon Katsayısı (Sig.)
Dizilerde sahte/uydurma markalardan çok gerçek markalar görmeyi tercih ederim.		0,126 (0,009)**				Korelasyon Katsayısı (Sig.)
Diziler, yalnızca senaryolarına gerçeklik katmak için gerekli olan markalı ürünlere yer vermemlidir.		0,099 (0,042)*				Korelasyon Katsayısı (Sig.)

Not: * Katsayının % 5 düzeyinde; ** katsayının % 1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5’de yapılan korelasyon analizi sonucunda, ürün yerleştirme farkındalığı ile “dizide görülen markalar izleyicinin bilinçaltına etki etmektedir” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı -0,122 olduğundan aralarında negatif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin dizilerdeki ürün yerleştirme uygulamalarının farkındalığı arttıkça “dizide görülen markalar izleyicinin bilinçaltına etki etmektedir” yönündeki değerlendirmeleri azalmaktadır.

Dizi filmin izlendiği kaynak ile “dizide gördükten sonra kullanmaya başladığım markalar oldu” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,139 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin dizi filmini

izledikleri kaynak ile “dizide gördükten sonra kullanmaya başladığım markalar oldu” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

TV izleme sıklığı ile “dizide gördükten sonra kullanmaya başladığım markalar oldu” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,102 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin haftalık TV izleme sıklığı ile “dizide gördükten sonra kullanmaya başladığım markalar oldu” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

Dizi filmin izlendiği kaynak ile “dizide gördüğüm ürünü daha sonra mağazalarda ararım” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,119 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin dizi filmini izledikleri kaynak ile “dizide gördüğüm ürünü daha sonra mağazalarda ararım” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

TV izleme sıklığı ile “dizide gördüğüm ürünü daha sonra mağazalarda ararım” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,098 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin haftalık TV izleme sıklığı ile “dizide gördüğüm ürünü daha sonra mağazalarda ararım” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

TV izleme süresi ile “dizide gördüğüm ürünü daha sonra mağazalarda ararım” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,106 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin günlük ortalama TV izleme süresi ile “dizide gördüğüm ürünü daha sonra mağazalarda ararım” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

Dizi filmin izlendiği kaynak ile “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,114 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Korelasyon, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin dizi filmini izledikleri kaynak ile “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

Dizi film izleme sıklığı ile “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı -0,141 olduğundan aralarında negatif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %1

düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin ulusal kanallardaki dizi film izleme sıklığı arttıkça tüketicilerin “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yönündeki değerlendirmeleri azalmaktadır.

Ürün yerleştirme farkındalığı ile “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı -0,119 olduğundan aralarında negatif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin dizilerdeki ürün yerleştirme uygulamalarının farkındalığı arttıkça tüketicilerin “dizi aracılığıyla bazı markalara yönelik bilgiler kazandığım oldu” yönündeki değerlendirmeleri azalmaktadır.

Dizi filmin izlendiği kaynak ile “dizilerdeki oyuncuların kullandıklarını gördüğüm markaları satın alırım” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,135 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin dizi filmini izledikleri kaynak ile “dizilerdeki oyuncuların kullandıklarını gördüğüm markaları satın alırım” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

TV izleme süresi ile “dizilerdeki oyuncuların kullandıklarını gördüğüm markaları satın alırım” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,096 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin günlük ortalama TV izleme süresi ile “dizilerdeki oyuncuların kullandıklarını gördüğüm markaları satın alırım” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

Ürün yerleştirme farkındalığı ile “pek çok insan dizilerde gördüğü markalardan etkilenir” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı -0,099 olduğundan aralarında negatif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin dizilerdeki ürün yerleştirme uygulamalarının farkındalığı arttıkça tüketicilerin “pek çok insan dizilerde gördüğü markalardan etkilenir” yönündeki değerlendirmeleri azalmaktadır.

Dizi film izleme sıklığı ile “dizilerde sahte/uydurma markalardan çok gerçek markalar görmeyi tercih ederim” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,126 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H_2 kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin ulusal kanallardaki dizi izleme sıklığı ile “dizilerde sahte/uydurma markalardan çok gerçek markalar görmeyi tercih ederim” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

Dizi film izleme sıklığı ile “diziler, yalnızca senaryolarına gerçeklik katmak için gerekli olan markalı ürünlere yer vermelidir” yargısı arasındaki korelasyon katsayısı 0,099 olduğundan aralarında pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı, fakat zayıf bir ilişkidir. Korelasyon, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı bulunduğundan Hipotez H₂ kabul edilmiştir. Yani tüketicilerin ulusal kanallardaki dizi film izleme sıklığı ile “diziler, yalnızca senaryolarına gerçeklik katmak için gerekli olan markalı ürünlere yer vermelidir” yönündeki yargıları arasında zayıf da olsa bir ilişki söz konusudur.

Dizi film tercih özellikleri ile ilgili değişkenlerinden tercih nedeni ve dizi film türü ile ürün yerleştirmeye yönelik tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamadığından çalışmada yer almamıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın amacı, dizi filmlerinde yer alan ürün yerleştirme uygulamaları kapsamında demografik özellikler ve dizi film tercih özelliklerinin tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumları üzerindeki etkilerini belirlemektir. Çalışmanın amacına yönelik olarak, Trabzon’un Ortahisar ilçesinde yer alan Forum AVM’ne gelen tüketicilere yüzyüze anket uygulanmış ve demografik özellikler ve dizi film tercih özelliklerinin tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumları üzerindeki etkisini belirlemek için Sperman Korelasyon analizi ve Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Araştırmada örnek büyüklüğü 427 olarak belirlenmiş olup, hazırlanan anket Forum AVM’deki tüketicilere Kolayda Örneklem yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Araştırmada tanımlayıcı araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anketin birinci bölümünde bir tanesi evet, hayır olmak üzere 7 adet soru, ikinci bölümünde Likert tipi ölçekli 31 adet soru ve üçüncü bölümde ise 6 adet demografik soru olmak üzere toplam 44 adet soru yer almıştır. Bu araştırmada elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Araştırmanın birinci araştırma hipotezinde elde edilen sonuçlardan; cinsiyete göre tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumlarının farklılık gösterdiği Gupta ve Gould (1997), Sapmaz ve Tolon (2014) ve Bulut (2014)’un çalışmalarıyla; yaşın Akkan’ın (2006) ve medeni durumun tüketicilerin tutumlarının üzerinde etkili olduğu Kayahan (2014), Öztürk ve Okumuş (2013), Baş (2013), Anık (2011) ve Sarıyer’in (2005) çalışmalarıyla benzerlik gösterirken; Serin (2014) çalışmasıyla benzerlik göstermemektedir. Kişilerin yaşlarının arttıkça dizilerden edindikleri marka bilgi ve tecrübelerinin azalması, belirli bir yaşın üzerindeki kişilerin yaşam biçimi ve felsefelerine uygun olmayan dizi konularını gündeme getirebileceği gibi, kişilerin dizi film izleme dışında farklı etkinlikler ya da ilgiler duyabileceği fikrine de yer verebilir. Bu açıdan bu durum, günceli daha fazla yakalıyor olabilme gerçeği açısından ve ürün yerleştirmelere daha fazla vakıf olabilme yönünden dizilere daha çok

gençlerin önem verdiği sonucunu oluşturabilir. Araştırmannın bu hipotezi sonuç olarak diğer araştırmacılara nispeten daha genç yaşta deneklere yönelmelerini tavsiye eder niteliktedir. Aynı şekilde dizilerdeki markalardan etkilenme ve bilgi edinme durumunun artışının kişilerin medeni durumundaki değişime bağlı olması, kişilerin evlendikten sonra düzenli hayata geçişleriyle birlikte daha fazla dizi izlemeye eğilimli oldukları ve dizilerdeki markalarla daha fazla yüzleşebilme ve farkındalığı artırma yönlü hareket ettikleri biçiminde yorumlanabilir. Bu sonuç evli kişilerin daha fazla mercek altına alınmalarını gerektirebilir. Ürünün dizide kullanım şeklinin ürüne olan tutumları etkilemesi, bay ve bayan katılımcılar arasında bir farklı görüşlere neden olmaktadır ve farklılığın da bayanlardan kaynaklandığı görülmektedir. Dolayısıyla bayanların tutumlarının bu durumdan etkilenmesi, bayanların daha hassa ve kolay tepki vermesi kaynaklı olabilir. Araştırmacılara bayanların bu hassasiyetlerinin değerlendirilmesi gerektiği tavsiye edilebilir.

Araştırmannın ikinci hipotezinde elde edilen dizi film tercih özelliklerinden; ürün yerleştirme farkındalığı, dizi filmin izlendiği kaynak, dizi film izleme sıklığı, haftalık TV izleme sıklığı ve günlük ortalama TV izleme süresinin tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumları üzerinde etkili olduğu sonuçları Ferguson ve Burkhalter (2015), Liu vd. (2015), Cheng vd. (2014), Çakır ve Kınıt (2014), Başgöze ve Kazancı (2014), Bulut (2014), Redker vd. (2013), Lin ve Chen (2013), Gerçek ve İmik Tanyıldızı (2012), Çakır (2011), Altıntaş'ın (2009), Cowley ve Barron (2008) ve Gupta ve Gould'un (1997) çalışmalarının sonuçlarıyla benzerlik gösterirken; Gültekin ve Erol'un (2014) çalışmasıyla benzerlik göstermemektedir. Markaların bilinçaltına etki etmesiyle ürün yerleştirme farkındalığı arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişkenin negatif ilişkili çıkması bize kişinin bilinçaltında bulunan markanın onu oldukça etkilediğini ve bilinçaltında belirli bir markayı saklayan kişinin dizilerdeki ürünü pek fark etmediğini göstermektedir. Dizide görüldükten sonra kullanılmaya başlanan markaların izlenen kaynak ve haftalık izleme sıklığıyla da ilişkili çıkması aynı zamanda kaynak ve düzenli haftalık izleme sıklığına önem verildiğini kanıtlar niteliktedir. Dizide görülen ürünün mağazalarda aranmasının hem kaynak hem haftalık izleme hem de günlük izleme sıklığıyla ilişkili çıkması kişinin merakını iyice pekiştirmektedir. Dizilerde bazı markalara yönelik bilgiler sağlandığının ifade edilmesiyle sadece kaynak arasında pozitif bir ilişkinin olduğu gözlenmektedir. Aynı değişkenin film izleme sıklığı ve ürün yerleştirme farkındalığı ile aralarındaki ilişki negatif olarak kendisini göstermektedir. Yani kişilerin bazı markalara yönelik bilgileri arttıkça izleme sıklıkları ve ürün farkındalıkları düşmektedir. Bu durum yine kişilerin alışageldikleri markayı daha fazla tercih ettikleri ve ürün yerleştirmelere dikkat göstermedikleri sonucundan hareketle araştırmacılara kişilerin daha önce bilinçaltlarına yerleşmiş bulunan markaları dikkatle incelemeleri önerilebilir. Yine dizilerdeki oyuncuların kullanmış oldukları ürünlerin tercih edilebilir olduğu ile kaynak ve günlük izleme sıklığı arasındaki ilişkinin bize oyuncuların oldukça fazla referans olarak alındığını göstermekte ve referans grupları üzerinde durulması gerektiğini salık vermektedir. Birçok insanın dizilerde gördüğü markalardan etkilenmesi ile ürün yerleştirme farkındalığı arasındaki negatif

ilişki insanların daha çok alışkanlıklarıyla hareket ettiği sonucunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Fakat bu, ürün yerleştirmelerin kişilerin algı eşiklerini fazla zorlamadan programlanıyor oldukları fikrine de yol açabilir. Dizilerde gerçek markaları görmeyi tercih etmekle ve senaryoya katkı sağlaması açısından gerekli markaları kullanma isteği ile dizi film izleme sıklığı arasındaki ilişki kişilerin dizi film izleme sıklıklarını artırdıkça daha fazla gerçek ve gerekli markaları görmek istiyor olduklarına yorulabilir. Burada araştırmacılara tüketicilerin bilinçli bir biçimde kendisine fayda sağlayacağına inandığı markalara yoğunlaşması nedeniyle ürün yerleştirmelerin gerçek ve bilinen markalar üzerinden yapılmasına özen gösterilmesine yönelik bir tavsiyede bulunulabilir. Sonuç olarak, demografik özellikler ve dizi film tercih özelliklerinin tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumları üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Gelecekteki çalışmalarda;

- Benzer bir çalışma, rating oranları en yüksek iki dizi film (yerli/yabancı) belirlenerek bu dizilerin sonuçları karşılaştırmalı olarak ele alınabilir.
- Trabzon ilinde (tüm ilçeler dahil) yer alan AVM'ler de ele alınarak seçilen örneklem hacmi daha geniş tutularak benzer bir çalışma yapılabilir.
- Ürün yerleştirme uygulamasının kullanıldığı diğer iletişim araçları (çizgi film, kitap, müzik videosu, bilgisayar oyunu vb.) seçilerek tüketicilerin ürün yerleştirmeye yönelik tutumları üzerindeki etkileri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akgül, Deniz (2013), *“Dizi ve Filmlerde Ürün Yerleştirmeye Tüketicinin Bakış Açısı”*, 12.Ulusal İşletmecilik Kongresi, 02-04 Mayıs, Muğla-Marmaris, ss.593-606, www.academia.edu/3535832/Dizi_ve_Filmlerde_Ürün_Yerleştirmeye_Tüketicinin_Bakışı, (17.08.2015).
- Akkan, Erdem (2006), *Pazarlama İletişiminde Ürün Yerleştirme ve Üniversite Öğrencilerinin Ürün Yerleştirmeye İlişkin Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Eskişehir.
- Altıntaş, Derya (2009), *Pazarlama İletişiminde Ürün Yerleştirmenin Hatırlatıcı Etkisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Anık, Emine (2011), *Bütünleşik Pazarlama İletişimi Açısından Ürün Yerleştirme ve Sinema Üzerine Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Argan, Metin - Meltem Nurtanış Velioğlu - Mehpare Tokay Argan (2007), “Marka Yerleştirme Stratejilerinin Hatırlama Üzerine Etkisi: ‘GORA’ Filmi Üzerine Araştırma”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), ss.159-178.

-
- Aydın, Duygu - Nermin Orta (2009), “Sinemanın Reklam Aracı Olarak Kullanımı ‘Türk Filmlerinde Marka Yerleştirme Uygulamaları’”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, ss.7-23.
- Baş, Ahmet (2013), **Ürün Yerleştirme ve TV Dizilerinde Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Başgöze, Pınar - Şerife Kazancı (2014), “Ürün Yerleştirme ve Reklama İlişkin Tutumların Satın Alma Eğilimi ve Marka İmajı Üzerine Etkileri”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), ss.29-54.
- Bozkurt, Serap (2008), **Ürün Yerleştirme Stratejilerinin Marka Hatırlama Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Bulut, Leyla (2014), **Boyut Değiştiren Reklamcılık Kavramı ve Bütünleşik Pazarlama İletişimi Aracı Olarak Ürün Yerleştirme**, Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Chan, Fanny F. Y. (2012), “Product Placement and Its Effectiveness: A Systematic Review and Propositions for Future Research”, *The Marketing Review*, 12(1), pp.39-60.
- Chen, Huan - Eric Haley (2014), “Product Placement in Social Games: Consumer Experiences in China”, *Journal of Advertising*, 43(3), pp.286-295.
- Cheng Chu-Hao - Rong-Da Liang - Jun-Shu Zhang - I-Jung Fang (2014), “The Impact of Product Placement Strategy on The Placement Communication Effect: The Case of Full-Service Restaurant”, *Journal of Hospitality Marketing&Management*, 23, pp.424-444.
- Chen, Huan - Audrey Deterding (2013), “College-aged Young Consumers’ Interpretations of Product Placement in Social Games”, *Young Consumers*, 14(1), pp.41-51.
- Cowley, Elizabeth - Chris Barron (2008), “When Product Placement Goes Wrong, The Effects of Program Liking and Placement Prominence”, *Journal of Advertising*, 37(1), pp.89-98.
- Çakır, Ayşe P. (2011), **Sinema Filmlerinde Ürün Yerleştirme Yöntemlerinin Marka Bilinirliğine ve Marka Hatırlanabilirliğine Etkisi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çakır, Vesile - Edanur Kınıt (2014), “Televizyon Dizilerinde Ürün Yerleştirme ve Sponsorluğun Sonuçları”, *Global Media Journal: TR Edition*, 5(9), ss.19-47.
- Çildir, Çetin (2012), **Ürün Yerleştirmenin Marka Hatırlama ve Satın Alma Niyetine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

-
- De Gregorio, Federico - Yongjun Sung (2010), "Understanding Attitudes Toward and Behaviors in Response to Product Placement (A Consumer Socialization Framework)", *Journal of Advertising*, 39(1), pp.83-96.
- Demir, Mustafa (2008), *Televizyon ve Sinema Dünyasının Yeni Yıldızları: Ürünler ve Ürün Yerleştirme Tekniğinin İzleyiciler Üzerindeki Etkileri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Ferguson, Nakeisha S. - Janée N. Burkhalter (2015), "Yo, DJ, That's My Brand: An Examination of Consumer Response to Brand Placements in Hip-Hop Music", *Journal of Advertising*, 44(1), pp.47-57.
- Fetvacı, Zehra Z. (2008), *Hollywood ve Türk Sinemasında Ürün Yerleştirme: 2006 Yılı Türk ve Hollywood Filmlerinin Karşılaştırmalı İçerik Analizi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gerçek, İnci S. - Nural İmik Tanyıldızı, (2012), "Marka Farkındalığı Yaratmada Türk Sinemasında Ürün Yerleştirme Uygulamaları: Anadolu Kartalları, Kolpaçino Bomba ve Aşk Tesadüfleri Sever Filmleri Üzerinde Bir Araştırma", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), ss.1095-1109.
- Gunawardena, Thuthi - Martin K. J. Waiguny (2014), "So Many Things to Do! How Multitasking Affects Memory and Attitude for Product and Brand Placements", *Australasian Marketing Journal*, 22, pp.288-295.
- Gupta, Pola B. - Stephen J. Gould (1997), "Consumers' Perceptions of The Ethics and Acceptability of Product Placements in Movies: Product Category and Individual Differences", *Journal of Current Issues & Research in Advertising*, 19(1), pp.37-50.
- Gültekin, Beyza - Özge Erol (2014), "Ergenlerin Ürün Yerleştirmeye Yönelik Tutum ve Yerleştirilen Ürünlere Yönelik Davranışlarının Sosyalleşme Araçları İle Açıklanması", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), ss.113-141.
- Gürel, Emet - Jale Alem (2005), "Kurgusal Ürün Yerleştirme", *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 20, ss.133-155.
- Homer, Pemala M. (2009), "Product Placements, The Impact of Placement Type and Repetition on Attitude", *Journal of Advertising*, 38(3), pp.21-31.
- Hudson, Simon - Charlene Elliot (2013), "Measuring The Impact of Product Placement on Children Using Digital Brand Integration", *Journal of Food Products Marketing*, 19, pp.176-200.
- Jusufović Karışık, Vildan (2014), "20 Years of Research on Product Placement in Movie, Television and Video Game Media", *Journal of Economic and Social Studies*, 4(2), pp.253-283.
- Kamleitner, Bernadette - Abul K. Jyote (2013), "How Using Versus Showing Interaction Between Characters and Products Boosts Product Placement Effectiveness", *International Journal of Advertising*, 32(4), pp.633-653.

-
- Kayahan, Ecmel (2014), *Türkiye’de Oyun Konsollarındaki Ürün Yerleştirmenin Tüketici Üzerindeki Etkisi Dijital Pazarlamadaki Rolü*, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kramoliš, Jan - Martina Kopečková (2013), “Product Placement: A Smart Marketing Tool Shifting a Company to The Next Competitive Level”, *Journal of Competitiveness*, 5(4), pp.98-114.
- La Ferle, Carrie, - Steven M. Edwards (2006), “Product Placement, How Brands Appear on Television”, *Journal of Advertising*, 35(4), pp.65-86.
- Lee, Mina - Kyongseok Kim - Karen W. King (2012), “Audience Responses to Product Placement and Its Regulations: Focusing on Regulatory Conditions in the United States and Korea”, *Journal of International Consumer Marketing*, 24, pp.275-290.
- Lin, Hui-Fei (2014), “The Effect of Product Placement On Persuasion For Mobile Phone Games”, *International Journal of Advertising*, 33(1), pp.37-60.
- Lin, Hui-Fei - Chi-Hua Chen (2013), “An Intelligent Embedded Marketing Service System Based on TV Apps: Design And Implementation Through Product Placement in Idol Dramas”, *Expert Systems With Applications*, 40, pp.4127-4136.
- Liu, Su-Houn - Chen-Huei Chou - Hsiu-Li Liao (2015), “An Exploratory Study of Product Placement in Social Media”, *Internet Research*, 25(2), pp.300-316.
- Nelson, R. Michalle - Sameer Deshpande (2013), “The Prevalence of and Consumer Response to Foreign and Domestic Brand Placement in Bollywood Movies”, *Journal of Advertising*, 42(1), pp.1-15.
- Nunlee, Martin - Denise Smith - Micheal A. Katz (2012), “Negative Product Placement: An Evolving Theory of Product Disparagement and Unfair Competition”, *Journal of Marketing Development and Competitiveness*, 6(2), pp.11-27.
- Öztürk, Selen (2011), *Tüketicilerin Ürün Yerleştirmeye Yönelik Tutumları Üzerinde Sosyo-Demografik ve Psikografik Etkenlerin Rolü*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztürk, Selen - Abdullah Okumuş (2014), “Pazarlama İletişimi Aracı Olarak Ürün Yerleştirme: Kavramsal Bir Çerçeve”, *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25(76), ss.96-119.
- Öztürk, Selen - Abdullah Okumuş (2013), “Ürün Yerleştirmeye Yönelik Tüketici Tutumlarının Pazar Bölümlerine Göre İncelenmesi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), ss.133-155.
- Redker, Christoper - Bryan Gibson - Ian Zimmerman (2013), “Liking of Movie Genre Alters the Effectiveness of Background Product Placements”, *Basic and Applied Social Psychology*, 35, pp.249-255.

- Sapmaz, Emel - Metehan Tolon (2014), “Bütünleşik Pazarlama İletişiminde Ürün Yerleştirme ve Üniversite Öğrencilerinin Televizyon Programlarındaki Ürün Yerleştirmelere İlişkin Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), ss.15-44.
- Sarıyer, Nilsun (2005), “Televizyon Dizilerinde Marka Yerleştirme Stratejileri Üzerine Bir Araştırma”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, ss.217-237.
- Sarıyer, Nilsun - Hayat Ayar (2013), “Filmlere Yerleştirilen Markaların Çocuklar Tarafından Hatırlanması-Toy Story III Filmi Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XV(I), ss.71-89.
- Serin, Nuket (2014), *Ürün Yerleştirme Uygulamalarının Tüketici Satın Alma Niyeti İle Olan İlişkinin Ortaya Çıkartılmasına Yönelik Pilot Bir Araştırma*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Taşkaya, Merih (2009), “1980’lerden 2000’lere Türk Sinemasında Ürün Yerleştirme Uygulamalarında Görülen Nicel Değişim”, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 29, ss.103-132.
- Tokgöz, Ayşe (2009), *Tüketicilerin Sinema Filmlerindeki Ürün Yerleştirmelere İlişkin Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Toomey, Deborah A. - Alisha L. Francis (2013), “Branded Product Placement And Pre-Teenaged Consumers: Influence on Brand Preference and Choice”, *Young Consumers*, 14(2), pp.180-192.
- Tüzün Ateşalp, Selin - Babacan Taşdemir (2014), “Ürün Yerleştirme ve Editoriyal İçerik İle İlgili Artan Kaygılar: Türkiye’de Televizyon Draması Sektörü Örneği”, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 21, ss.51-78.
- Yolcu, Ergün (2004a), “Yeni Dönem Bağımsız Türk Sinemasında Ürün Yerleştirme Kavramı: Nuri Bilgi Ceylan’ın Üçlemesi Üzerine Ürün Yerleştirme Kavramının İncelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 19, ss.489-499.
- Yolcu, Ergün (2004b), “Bir Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Ürün Yerleştirme: Halkla İlişkiler Sektörünün Ürün Yerleştirme Pratiklerine Bakışı”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 20, ss.297-300.
- Yolcu, Ergün (2003), “Sinema Filmlerinde Ürün Yerleştirme (Gizli Reklam): 1997 Yılında Amerikan Filmleri Üzerinde Yapılan Bir İçerik Analizlerinin Vizontele Filmi Üzerine Uygulanması”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 17, ss.449-463.
- Yükselen, Cemal (2006), *Pazarlama Araştırmaları*, 3.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- <http://www.nufusu.com/il/trabzon-nufusu>, (02.12.2015).

ÜNİVERSİTE KAYNAKLI HARCAMALARIN KOBİ GELİRLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ: ARTVİN ÖRNEĞİ¹

Murat BERBEROĞLU²

Muhammed ARDIÇ³

ÖZ

Üniversite kaynaklı harcamaların küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) gelirleri üzerine etkilerini incelemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada üniversite öğrencilerinin, çalışanlarının ve kurumun doğrudan yaptığı harcamaların KOBİ gelirleri üzerine etkisini incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini olarak Artvin ilindeki KOBİ'ler seçilmiştir. Araştırma için 2015 yılı itibarıyla Artvin il ve ilçelerinde üniversitenin birimlerinin olduğu yerler seçilmiştir. Veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Çalışma öğrenci etkisi, çalışan etkisi ve kurum etkisi olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Geliştirilen hipotezler istatistikî analizlerle test edilmiştir. Araştırma bulgularına göre üniversitenin KOBİ gelirleri üzerine pozitif yönde katkıda buldukları tespit edilmiştir. Bu etki sırasıyla en çok Artvin Merkez, Borçka ve Hopa ilçelerinde gerçekleşmiştir. KOBİ'ler açısından en çok etkilenen iş kolları ise giyim, ulaşım, kırtasiye, sağlık, çanta – ayakkabı, kafeterya ve gıda olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Üniversite, Finansal Performans, Gelir, Endüstri Kolu

THE IMPACTS OF UNIVERSITY-BASED EXPENDITURES ON THE SMEs' INCOME: ARTVIN SAMPLE

ABSTRACT

In this study, which was prepared to examine the effects of university-based expenditures on the incomes of small and medium-sized enterprises (SMEs), tried to examine the effect of expenditures of university students, employees and the institution on SME incomes. The SMEs in Artvin were selected as sample of the research. For the research, in 2015, the places where the university units in Artvin provinces and districts were selected. Data were collected by questionnaire method. The study consisted of three phases as student affect, employee impact and company impact. The developed hypotheses have been tested by statistical analysis. According to research findings, it was determined that the university contributed positively to SME income. This change was mostly in the provinces of Artvin Central, Borçka and Hopa areas. The most influential sectors for SMEs are clothing, transportation, stationery, health, bag - shoes, cafeteria and food.

Keywords: SMEs, University, Financial Performance, Income, Industry

Jel Codes: G10, G20, M10, L20, L25, M40

¹ Bu çalışmanın taslak hali 8-10 Nisan 2016 tarihlerinde İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü tarafından düzenlenen 1. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresinde sunulmuş ve kongre bildiriler kitabında geniş özet olarak yer almıştır. “Bu araştırma Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 2015.S50.02.02 numaralı BAP projesi olarak 2015-2016 yılları arasında desteklenmiştir.”

²Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD., murat@artvin.edu.tr

³Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin MYO, ardic@artvin.edu.tr

GİRİŞ

Üniversiteler kuruldukları kente eğitim, insan kaynağı ve sosyal hizmetler gibi birçok alanda katkı sağlarlar. Ayrıca bünyesindeki çalışan ve öğrenciler ile bölge ekonomisine dinamizm kazandırabilmektedir. Üniversitelerin doğrudan yaptığı harcamaların yanında öğrenci ve personellerin de yaptıkları harcamalar şehre ciddi katkılar sağlayabilir. Öte yandan sanayi – üniversite işbirliği ile bölgedeki firmaların çok daha verimli çalışmaları sağlanabilir (Işık, 2008: 161; Ergun, 2014:220; Dalğar vd., 2009: 40; Akçakanat vd., 2010: 175; Ceyhan ve Güney, 2011: 183-184, 204).

Ekonomik durgunluk dönemlerinde hükümetler kamu yatırımlarını arttırarak bunun ekonominin diğer paydaşları üzerine çoklu etkide bulunmasını bekleyebilirler. Bu yatırımların en önemlilerinden biri de üniversitelere yapılan yatırımlardır. Yerel bir üniversitenin varlığı bölgeye ihracatçıdan çok daha fazla değer katabilir. Örneğin 2008 yılında Kanada'daki British Columbia Üniversitesi devletin vermiş olduğu ödeneklerden 644 milyon dolar harcama yapmıştır. Ancak üniversite o yıl toplamda 1,8 milyar dolar ekonomiye katkı sağlamıştır. Bu durum “dinamik” veya toplam etki olarak isimlendirilmektedir (Sudmant, 2009: 6).

Ayrıca üniversiteler kentteki genç ve dinamik nüfusun değişmesine sebep olarak şehirde var olan tüketim alışkanlıklarının değişmesine neden olmaktadır. Bu durum şehirlerde yeni iş sahalarının açılmasını ve var olanların da gelişmesini sağlamaktadır. Böylece özellikle küçük ve orta büyüklükteki şehirlerin büyüme ve gelişim hızı artmaktadır. Şehir yöneticilerinin şehirlerinde üniversite kurumlarının kurulmasını istemelerinin arkasında yatan en önemli sebeplerden biri de bu durumdur (Işık, 2008:162).

Ülkemizde de yeni üniversitelerin kurulmasında iki temel etkinin olduğu görülmektedir. Bunlar; ekonomik ve siyasi etkilerdir. Bu bağlamda ülkemizdeki bölgelerarası farklılıkları giderilmesine yardımcı olması ve bulunduğu çevrenin ekonomik olarak da kalkınmasına katkı sağlaması açısından üniversiteler eğitim ve kültür üreten kurumlar olması anlayışının yanında ekonomik olarak da kalkınmayı sağlayan kuruluşlar olarak görülmeye başlanmıştır (Arap, 2009:10-11). Bölgesel ekonomiye katkı incelenirken harcama, gelir ve istihdam gibi unsurlar ölçülerek etki tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Sudmant, 2009: 7). Etki analizleri öncesi ve sonrası kriterine göre yapılabilir. Bu durumda “ya eğersonra” araştırması yapılabilmektedir (Davis, 1990:6). Ayrıca üniversitelerin kuruluş yeri ve organizasyon yapıları, kurulduğu dönemin siyasi etkisinden çok fazla etkilenmeleri faktörü de siyasal faktör olarak belirlenmiştir (Arap, 2009:16-17). Dolayısıyla ülkemizdeki üniversitelerin bilimsel araştırma yapma ve iş dünyasının ihtiyacı olan nitelikte personel yetiştirmek gibi katkılarının yanında bulunulan kent ekonomisinin desteklenmesi gibi katkıları da bulunmaktadır (Demireli ve Taşkın, 2013: 327).

Üniversitelerin buldukları ekonomiye etkilerinin 4 şekilde olduğu belirlenmiştir. Bunlar (Florax, 1987, Aktaran: Gültekin ve diğerleri, 2008:266; Sudmant, 2009:3);

1. Yerel ekonomide yapılan harcamalar,
2. Doğrudan üniversite ile ilgili olmayan ama üniversite olmadan da yapılmayan harcamalar (örneğin; konut, sağlık olanakları, iletişim taşımacılık...vb.),
3. Eğitilmiş işgücü ve istihdam olanağının artışı ve göçün azalması,
4. Üniversitenin getirdiği yenilikler (sosyal ve kültürel değişimler) ile bilgi birikiminin etkisi,

Bu etkilerin son üç tanesi dolaylı etkidir ve doğrudan ölçülmesi zordur. En önemli etki bilgi dağılımının getirmiş olduğu dinamik etkidir ve tüm ekonomideki verimliliği artırır (Sudmant, 2009:4).

Ayrıca Çınar ve Emsen (2001:93)'e göre eğitimin iktisadi gelişme üzerine teknoloji geliştirme, lider ve girişimci sınıf oluşumuna destek olma, tasarruf miktarını artırma, emek hareketliliği ve fırsat eşitlikleri, adaletli gelir dağılımı ve toplumsal uyum gibi etkileri bulunmaktadır. Öte yandan bulunan bölgede sanayi ve hizmet sektörünün ağırlığı çok fazla olmamakla beraber bölgede daha çok tarımsal ürünler üretilmektedir. Yüksek nitelik gerektiren sanayi ve hizmet sektörünün gelişmesi için üniversitelerin yetiştirdiği nitelikli işgücü etkili olabilmektedir. Bu durum da üniversitelerin buldukları bölgeye doğrudan ekonomik katkılarından çok daha fazla etkide bulduklarının göstergesi olabilmektedir (Çınar ve Emsen, 2001:91)

I. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu alanda hem ülkemizde, hem de uluslararası alanda yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Tablo 1'de gösterilen araştırmalardan da anlaşılacağı üzere üniversiteler genellikle buldukları alana pozitif yönde katkı sağlamaktadırlar. Bu katkı üniversite nedeniyle oluşan doğrudan ve dolaylı harcamalar, nitelikli işgücünün artması, verimlilik artışı, bölgenin rekabet gücünün gelişmesi, yeni ve yenilikçi çalışma düzenleri ile teknikler geliştirilmesine katkı sağlaması, istihdam olanağı sağlaması, konut piyasasını canlandırması, sosyo kültürel etkinliklerin artması, bölgedeki işyeri sayısının artması gibi birçok alanda olmaktadır. Ayrıca yapılan harcamaların daha çok barınma, yiyecek – içecek, kırtasiye, giyim ve ulaşım gibi endüstri kollarında yapıldığı tespit edilmiştir. Kent ekonomisine bu denli etki eden bir unsurun şehirde bulunan Küçük ve Orta ölçekli işletmeler (KOBİ) üzerine etkide bulunabileceği söylenebilir.

Aşağıdaki Tablo 1 bu alanda yapılmış bazı araştırmalar verilmektedir.

Tablo 1: Üniversitelerin Ekonomik Etkisi ile ilgili Araştırmalar

Araştırma Konusu	Sonuç	Araştırmayı Yapanlar
Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivas ili ekonomisine katkısı,	Şehir ekonomisine toplam 549 milyon liraekonomik katkı sağladığı tespit edilmiştir.	Altuntaş ve Eriş, 2015
Celal Bayar Üniversitesinin Manisa'nın Demirci ilçesine etkisi	Şehir ekonomisi ve çeşitli sektörlerdeki KOBİ'lere pozitif etki tespit edilmiştir.	Aydın, 2002
Üniversitelerin kuruldukları Kent'e katkıları,	Kalkınma, üretim ve istihdam alanlarına pozitif etkide tespit edilmiştir.	Gültekin, Çelik ve Nas, 2008
Atatürk Üniversitesinin Erzurum'un ekonomik ve sosyal yaşantısına katkısı,	İl ekonomisine doğrudan ve çarpan etkisiyle oldukça büyük pozitif etki olduğu belirlenmiştir.	Çınar ve Emsen, 2001
Üniversitelerin kent nüfus artışı ve göç üzerine etkisi	Şehir yerleşim yerinin artması, çeşitliimkânların gelişmesi,yeni iş sahaları,yapı sektöründe gelişim gibi etkiler tespit edilmiştir.	Işık, 2008
Adıyaman Üniversitesi'nin şehir hayatı ve sosyal çevre üzerindeki etkisi,	Nüfus ve konut artışı, çeşitli endüstri kollarındaki KOBİ sayılarında artış, tarım faaliyetlerinde azalış gibi etkiler tespit edilmiştir.	Kaya, 2014
Üniversitelerin şehirlere sosyo-ekonomik açıdan etkileri	Yeni kurulan üniversitelerin şehirlere bir miktar olumlu etkisi olsa bile, yeterli fiziki, ekonomik ve sosyal/kültürel altyapıya sahip olmayan şehirlere üniversitesinin etkisinin kısıtlı olabileceği tespit edilmiştir.	Öztürk, Torun ve Özkök, 2011
Süleyman Demirel Üniversitesi öğrenci harcamalarının Şehir ekonomisine katkısı,	2009 yılında ort.aylık öğrenci başı 474 ₺ ve yıllık toplam katkı 80 milyon ₺ olduğu belirlenmiştir. Harcamaların %59'nun yemek ve barınma alanında olduğu belirlenmiştir.	Akçakanat, Çarıkçı ve Dulupçu, 2010
Karatekin Üniversitesinin şehir ekonomisine etkisi,	2013 yılı ort.aylık öğrenci başı 565 ₺ ve yıllık toplam katkı 35,5 milyon ₺ olduğu belirlenmiştir. Üniversitenin şehir ekonomisine ciddi olumlu katkısı bulunmaktadır. Ayrıca genç nüfus artışının da şehir ekonomisine dinamizm kazandırdığı tespit edilmiştir.	Arslan, 2014
Dumlupınar Üniversitesi'nin Kütahya iline katkısı,	2010 yılı ort.aylık öğrenci başı 495 ₺ ve yıllık toplam katkı 15 milyon ₺ olduğu belirlenmiştir. Öğrenci giderlerinin büyük bir kısmının konaklama ve yiyecek alanlarında olduğu tespit edilmiştir.	Demireli ve Taşkın, 2013
Balıkesir Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin tüketim harcamalarının Gönen'de yerleşik firmalara etkisi,	2006 yılı ort.aylık öğrenci başı 518 ₺ ve yıllık toplam katkı 2,3 milyon ₺ olduğu belirlenmiştir. En önemli katkı eğlence endüstri koluna yapılırken, bunu sırasıyla; barınma, yiyecek – içecek, giyim, ulaşım ve kırtasiye endüstri kolları takip etmektedir. Üniversitenin şehir ekonomisine pozitif yönde katkısı tespit edilmiştir.	Kaşlı ve Serel, 2008
İzmir ekonomi üniversitesinin, yerel ekonomiye ve iş yaratma alanlarına doğrudan ve dolaylı katkısı,	2003 yılında 372 tane 2004 yılında ise 444 adet iş imkânı oluşturmuştur. Toplamda 55 milyon ₺ yerel ekonomiye katkı sağlamıştır. Ayrıca dolaylı katkı açısından yapılan 1 ₺'lik harcamanın 1,59₺ şeklinde yerel ekonomiyi etkilediği tespit edilmiştir.	Şen, 2011
Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat ili ekonomisine olan katkısı,	2012 yılı ort.aylık öğrenci başı 572 ₺ ve yıllık toplam öğrenci katkısı 112 milyon ₺ olduğu belirlenmiştir. Toplam personel katkısı 52 milyon ₺ ve yatırım katkısı ise 87 milyon ₺ civarındadır. Okulun Tokat iline katkısının yıllık 252 milyon ₺ civarında olduğu tespit edilmiştir.	Yayar ve Demir, 2013

Tablo 1 Devamı

Araştırma Konusu	Sonuç	Araştırmayı Yapanlar
Bayburt Üniversitesinin şehir ekonomisine katkısı,	Üniversitenin kent ekonomisine hareketlilik kazandırdığı ve var olan iş alanlarının gelişmesine ve yeni iş sahalarının açılmasına katkıda	Yılmaz ve Kaynak, 2011

	bulunduğu, yaşam kalitesine pozitif katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.	
Waterloo Üniversitesinin (Kanada) yerel ve bölgesel ekonomiye katkısı,	Üniversitenin yerel ve bölgesel ekonomiye doğrudan katkısı olduğu gibi, işgücü ve istihdam yaratması, nitelikli personel ihtiyacını gidermesi verimliliği artırması gibi katkıları tespit edilmiştir.	Bramwell ve Wolfe, 2008
Eğitim Enstitülerinin ekonomik etkileri,	Eğitim kurumları nedeniyle oluşan harcamaların doğrudan ve dolaylı olarak ekonomiye katkı sağladığı tespit edilmiştir. Ayrıca nitelikli insan gücünün artması da verimliliği artırıcı katkıda bulunduğu belirlenmiştir.	Blackwell ve diğ., 2002
Birmingham (İngiltere) üniversitesinin etkisi,	Üniversite 2011 yılında bölgedeki toplam istihdamın %1,2'sine sahiptir. Ayrıca West Midlands bölgesine 530 milyon pound direkt ve 1 milyar pound toplam ekonomik etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Birmingham şehrine de 460 milyon pound katkı sağladığı tespit edilmiştir. Bu rakam şehir ekonomisinin %2,2 olmaktadır. Bölge teknolojisine katkı sağlayarak rekabette avantaj sağlaması ve konferanslarla katkı sağlaması gibi birçok pozitif katkısı tespit edilmiştir.	Oxford Economics, 2013
Üniversiteler ile işletmeler arasındaki dayanışmanın etkileri,	Firmalar için nitelikli işgücü olanağının artışı, yenilikçi teknik ve düşüncelerin gelişimi, sektör yapısının değişimi, üniversite – özel sektör işbirliği ile daha verimli çıktılar elde edildiği belirlenmiştir.	Healy vd., 2012
Kent üniversitesinin İngiltere'nin öncelikle güney doğu ve diğer bölgelerine akademik ve ekonomik etkileri,	Bölgede büyük organizasyonlar düzenlenmeye başlaması, İstihdam artışı, diğer ekonomik etkiler. Üniversitenin bölgedeki en büyük işveren (2551 kişi) olması, bölgeye yurt dışından öğrenci çekip eğitim ihracatı yaparak bölgeye ekonomik katkı sağlaması gibi 2010 yılında 158 milyon pound ile şehir ekonomisine doğrudan katkı sağlaması sonuçları tespit edilmiştir.	Kelly ve McNicoll, 2011
Yükseköğretimin yerel ekonomi üzerine etkileri,	Üniversite harcamalarının kısa dönemde bölgesel gelire, işgücüne ve vergilere, uzun dönemde ise yatırımlara pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir. Bölgedeki eğitim seviyesinin artmasından ise kısa vadede iş piyasasındaki nitelikli işgücünün, uzun vadede ise işgücü verimliliği, patentler gibi unsurların artmasını sağladığı tespit edilmiştir.	Stokes ve Coomes, 1998
Üniversitelerin buldukları bölgelere etkileri,	Hem personel, hem de öğrenci harcamaları bölgesel kalkınmaya destek verdiği belirlenmiştir. Ayrıca eğitimin artması verimliliği, eğitilmiş işgücünü, yenilik ve gelişmeyi artırıcı etkide bulunacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan piyasanın büyümesi daha büyük rakiplerin pazara girmesine bu da yeterli sermayeye sahip olmayan yerel işletmelerin kötü etkilenmesine neden olacağı tespit edilmektedir.	Newlands, 2003
Üniversitede çalışan sayısının şehir ekonomisi üzerine etkisi,	Üniversitedeki çalışan sayısının şehirdeki ekonomik alana pozitif yönde etkide bulunduğu belirlenmiştir. İstihdama olan pozitif etkinin ise daha zayıf olduğu tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin az gelişmiş şehirlere üniversite kurarak şehir ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacağı belirtilmektedir.	Phelps, 1998
ABD'de Üniversite ve Kolejlerin ekonomik etkileri,	Yerel ekonominin üzerine yurttaşlık sorumluluğu, sağlık hizmetlerinin, verimliliğin artmasına ve suç oranının azalmasına etki edebileceği belirlenmiştir. Ancak bunun için enstitülerin teknoloji üretmeleri gerektiği belirtilmektedir.	Siegfried vd., 2006
British of Columbia Üniversitesinin ekonomi üzerine etkisi,	Üniversite ortalama 10 milyar dolarlık harcama ile ekonominin %5'lik düzeyini oluşturmaktadır. Hükümetin üniversiteye 1 milyar dolar aktarım yapmıştır. Buna göre üniversitenin ekonomiye 10 kat daha fazla etki yaptığını tespit edilmiştir. Ayrıca bilgi dağılımının dinamik etkisi ekonomideki verimliliği artırıcı yönde etkide bulunduğu belirlenmiştir.	Sudmant, 2009

II. KOBİ'LER, EKONOMİK YAŞAMDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

KOBİ tanımı ulusal ve uluslararası piyasalarda küçük farklılıklar ile birlikte benzerdir.

Ulusal piyasada KOBİ'ler 4 Kasım 2012 tarihinde yayınlanan 28457 sayılı Resmi

Gazete'detanımlanmıştır. AB'de ise Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB Resmi Gazetesinde 20 Mayıs 2003 tarihinde yayımlanan tavsiye kararlarına göre olarak tanımlanmıştır.

Tablo 2: KOBİ Tanımı

	Ölçek	Çalışan Sayısı		Yıllık Ciro		Yıllık Bilanço
Ulusal	Mikro İşletme	< 10	ve	≤ 1 Milyon ₺	veya	≤ 1 Milyon ₺
	Küçük İşletme	10 - 49		≤ 8 Milyon ₺		≤ 8 Milyon ₺
	Orta Büyüklükteki İşletme	50 - 249		≤ 40 Milyon ₺		≤ 40 Milyon ₺
Avrupa	Mikro İşletme	< 10		≤ 2 Milyon €		≤ 2 Milyon €
	Küçük İşletme	10 - 49		≤ 10 Milyon €		≤ 10 Milyon €
	Orta Büyüklükteki İşletme	50 - 249		≤ 50 Milyon €		≤ 50 Milyon €

Kaynak: ve 28457 sayılı Resmi Gazete ve Avrupa Komisyonu Tavsiye Kararı 2003/361

Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere 1-249 arasında kişi çalıştıran ve yıllık satış toplamı veya aktif toplamı ülkemizde 40 Milyon ₺, AB'de ise 50 Milyon Euro'dan düşük işletmeler KOBİ olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışmanın Artvin ili içerisinde yapılması nedeniyle KOBİ tanımlamasında ulusal ölçüt kullanılacaktır.

Dünya ekonomisinde KOBİ'ler genellikle ülkedeki firmaların %95'ini ve ülke ekonomisinin yarısını oluşturmaktadır. Ayrıca ülkeden ülkeye değişmekle birlikte yeni işlerin %60 ile % 90 arasındaki kısmı KOBİ'ler tarafından yapılmaktadır. Ayrıca OECD'nin verilerine göre ülke ihracatlarının %25'lik kısmı KOBİ'ler tarafından yapılmaktadır. Ayrıca yenilik, uyum, özel müşteri ihtiyaçları veya yeni teknolojilere uyum gibi konularda da büyük firmalara göre daha avantajlıdırlar (Knight, 2001:156-157). KOBİ'ler ayrıca ülke ekonomisindeki istihdamın önemli bir kısmını sağlamaktadırlar (Beck ve Demircuc-Kunt, 2006:2941). Bu bağlamda KOBİ'ler ekonominin gelişmesinde motor görevi almaktadır. Ancak piyasa kısıtları ve firmasal zayıflıklardan KOBİ'lerin büyümelerini engellemektedir (Beck ve Demircuc-Kunt, 2006:2933).

Bunun yanında KOBİ'ler büyük firmalara oranla daha fazla kaynak yetersizliğine, kapasite noksanlığına ve pazarlama yetersizliklerine sahiptirler (Knight, 2001:156-157). Ek olarak birçok çalışma KOBİ'lerin finans kaynaklarına ulaşması açısından büyük firmalardan çok daha düşük imkânlarla sahip olduğunu söylemektedir (Beck ve Demircuc-Kunt, 2006:2931).

İşletmelerin bulunduğu çevreler hem KOBİ'leri hem de büyük firmaları etkilemektedirler. Bu noktadan hareketle piyasaya giriş ve çıkış engellerinin düşük seviyede olması, iyi tanımlanmış mülkiyet hakları, etkili sözleşme uygulaması ve firmaların kaynaklara erişimi rekabet ve özel ticari işlemlere olanak sağlayan bir iş çevresi oluşmasını sağlar (Beck ve Demircuc-Kunt, 2006:2932). Bu açıdan değerlendirildiğinde KOBİ'leri etkileyen 4 farklı çevre vardır. Bunlar (Berger ve Udell, 2006:2947);

- Bilgisel çevre,
- Yasal ve tüzel çevre,
- Sosyal çevre,

• Vergi ve düzenleyici çevrelerdir

Çalışmamıza konu olan üniversiteler bu çevreler içerisinde sosyal çevre içerisinde yer almaktadırlar.

Sosyal çevrenin gelişmesi firmaların sosyal sermayelerinin de artmasını sağlar ve bu durum firma sayısının artması gibi etkilere neden olur. Ayrıca sosyal çevrenin etkili olduğu en önemli etkilere biri de sosyal norm, inanç ve kültürlerdir. Bu çevredeki değişim de KOBİ'ler üzerinde etkili olmaktadır (Berger ve Udell, 2006:2967).

Öte yandan dış çevrenin değişmesi firmaların rekabet düzeyini etkilemektedir. Daha rekabetçi bir ortam olduğundan firmalar daha verimli çalışmak zorunda olmakta bu durum da firmaların özellikle uzun dönemli performanslarını olumlu yönde etkileyebilmektedir (Man ve diğerleri, 2002:130). Ek olarak işletme çevresinin büyümesi tüm firmaları sayı ve kazanç açısından etkilemektedir (Beck ve Demircuc-Kunt, 2006:2941).

III. METODOLOJİ

A. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırmada Artvin Çoruh Üniversitesi'nin şehre kurulmasının KOBİ'ler üzerine ekonomik anlamda etkisi olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Artvin'deki KOBİ'lere üniversitenin kurum olarak etkisi, üniversite çalışanları ve üniversitede eğitim öğretim gören öğrencilerin etkisi araştırılmaya çalışılmıştır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde araştırmanın sorunsalı; "Artvin Çoruh Üniversitesi'nin Artvin ilindeki KOBİ'lerin finansal performansları üzerindeki etkisi nedir" şeklinde belirlenmiştir.

Sorunsalın çözümü açısından kurulan hipotezler ise aşağıda belirlenmiştir;

H₁: Artvin Çoruh Üniversitesinin kurum olarak yaptığı harcamalar KOBİ'lerin finansal performansları üzerine pozitif yönde etkide bulunmaktadır.

H₂: Artvin Çoruh Üniversitesi çalışanlarının yaptığı harcamalar KOBİ'lerin finansal performansları üzerine pozitif yönde etkide bulunmaktadır.

H₃: Artvin Çoruh Üniversitesi öğrencilerinin yaptığı harcamalar KOBİ'lerin finansal performansları üzerine pozitif yönde etkide bulunmaktadır.

Kurum etkisi incelenirken üniversitenin gerek doğrudan alım gerekse ihale usulü ile alımı ile yaptığı harcamaların KOBİ'lere ekonomik etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu harcamaların etkisini ölçmek amacıyla KOBİ'lerden anket yöntemi ile bilgi toplanmıştır.

Üniversite çalışanlarının ve öğrencilerinin Artvin ili içerisinde yaptığı harcamaların tespiti açısından her iki gruba da ayrı ayrı anket uygulanmıştır. KOBİ'lerin performansları üzerine etkisinin tespiti açısından ise Artvin ilindeki KOBİ'lerden anket yöntemi ile bilgi toplanmıştır.

B. Araştırmanın Örnekleme ve Analiz Yöntemi

Araştırmanın ana evreni Artvin ilinde üniversite birimlerinin olduğu KOBİ'ler ve bu KOBİ'lerin finansal performansına etki edecek üniversite çalışanları ve öğrencileri olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda öncelikle ana evrende yer alan KOBİ sayısı, öğrenci ve çalışan sayıları belirlenmiştir.

İlk olarak Artvin Çoruh Üniversitesi'nde 2016 yılı itibariyle kayıtlı ön lisans ve lisans öğrenci sayıları toplamı 7.879 olarak belirlenmiştir. Lisansüstü öğrencilerin sürekli olarak şehirde ikamet etmeme durumu göz önünde bulundurularak ana evren içerisine alınmamıştır. Buna göre % 5 kabul edilebilir hata düzeyi ve %95 güven seviyesine göre örneklem sayısının en az 367 adet olması gerekmektedir. Yapılan uygulama sonucunda toplam 1.229 adet anket toplanmıştır. Toplanan anketlerden 1.149 tanesi geçerli kabul edilmiştir. Bu rakamın yukarıda belirlenen 367 rakamından büyük olması nedeniyle örneklemin yeterli olduğu söylenebilir.

İkinci olarak Artvin Çoruh Üniversitesi web sitesinden üniversitede akademik ve idari personel olarak toplam 710 kişinin görev yaptığı öğrenilmiştir. Bu kişilerin Artvin il ve ilçelerinde yaptığı harcamaların Artvin'deki KOBİ'ler üzerine etkisinin tespiti için ihtiyaç duyulan örneklem sayısının %6 kabul edilebilir hata düzeyi ve %95 güven seviyesine göre en az 195 olması gerektiği tespit edilmiştir. Yapılan uygulama sonucunda toplam 214 adet anket toplanmış ve kabul edilerek analize dâhil edilmiştir. Bu rakamın yukarıda belirlenen 195 rakamından büyük olması nedeniyle örneklemin yeterli olduğu söylenebilir.

Öte yandan Artvin'de faaliyette bulunan firma sayıları incelenmeye çalışıldığında farklı kurumlardan farklı rakamlar elde edilmektedir. Artvin Ticaret Odası'ndan alınan verilere göre Artvin'de toplam 2184 şirket KOBİ olarak faaliyetlerini sürdürürken Artvin İŞKUR'dan alınan verilere göre toplam 4270 adet şirket faaliyetlerini sürdürmektedir. Ayrıca Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)'in yayınlamış olduğu İllere Göre Esnaf, İşyeri, Nüfus ve Oda Bilgileri isimli raporda Artvin'deki işyeri sayısı 6234 olarak belirtilmiştir. Tüm bu bilgilere göre Artvin ilindeki şirket sayıları farklı kurumlarda farklı görünmektedir. Buna göre çalışmanın ana kütlesi için en yüksek sayı olan 6.234 rakamının temel alınması, örneklem hesaplamasında istatistiki açıdan daha uygundur. Bu bağlamda ihtiyaç duyulan örneklem sayısının %5 kabul edilebilir hata düzeyi ve %95 güven seviyesine göre en az 362 olması gerektiği tespit edilmiştir. Yapılan uygulama sonucunda toplam 478 adet anket toplanmıştır. Bu rakamın yukarıda belirlenen 362 rakamından büyük olması nedeniyle örneklemin yeterli olduğu söylenebilir.

Anket yöntemiyle toplanan verilerin frekans dağılımlarına bakılarak, gruplar arasındaki farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla da tek yönlü varyans analizine independent simple t testi gibi istatistiki yöntemler kullanılmıştır. Ayrıca birimlere, ilçelere ve toplam harcama tutarlarının belirlenmesi için grup ortalamaları alınmıştır.

C. Araştırmanın Ön Testleri

1. Değişkenler Arası Korelasyon

Ekonometrik analizlerde kullanılan değişkenler arasında korelasyonun varlığı, çoklu doğrusallık problemini işaret eder (Gujarati, 2009: 327). Bu nedenle korelasyonun (> %80) olması istenmez. İstenmeyen bu durum nedeniyle, çalışmada kullanılan üç ayrı veri setindeki değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre üniversite çalışanlarına ait veri setindeki değişkenler ile öğrencilere ait veri setindeki değişkenlerde %80 ve daha üzeri korelasyon tespit edilememiştir. Buna göre hem çalışanlar hem de öğrenciler veri setindeki değişkenler çoklu doğrusal bağlantı sorunu yoktur denilebilir. Artvin'deki şirketlerden toplanarak oluşturulan veri setinde firmaların gelirlerinin öğrencilerden elde edilme oranı ve firmaya etki durumu ile satışlardaki artış oranı değişkenleri aralarında %80 üzeri korelasyon tespit edilmiştir. Bundan dolayı analizler yapılırken bu değişkenler aynı anda kullanılmamıştır.

D. Verilerin Analizi

Üniversitenin Artvin'deki KOBİ performanslarına etkisi incelenirken öncelikle çalışan personel sonra öğrenci etkisi incelenmiştir. Ardından ise bu durum şirketler açısından incelenerek analiz sonuçları elde edilmeye çalışılmıştır. Buna göre ilk olarak üniversite çalışanlarının Artvin'deki KOBİ'lerin performansları üzerine etkisi incelenmiştir.

1. AÇÜ Personelinin KOBİ Performansı Üzerine Etkileri

Çalışanların çeşitli sektörlerde yaptığı aylık ortalama harcama tutarlarını gösteren Tablo 3 aşağıda verilmiştir. Tabloya göre çalışanların Artvin'de en çok harcama yaptıkları alan aylık ortalama 566,96₺ ile gıda sektörü olurken, bunu 275,22₺ ile konaklama ve 183,22₺ ile ısınma takip etmektedir. Çalışanların en az harcama yaptıkları alanlar ise kuru temizleme, inşaat ve kuyumcu olarak belirlenmiştir. Ayrıca Çalışanlar toplam harcamalarının %80'ini Artvin ili sınırları içerisinde gerçekleştirmektedirler. Öte yandan Bir çalışanın tüm alanlarda yaptığı ortalama aylık harcama tutarı ise Artvin içinde 2.026,69₺ Artvin dışında ise 513,50₺ olarak hesaplanmıştır.

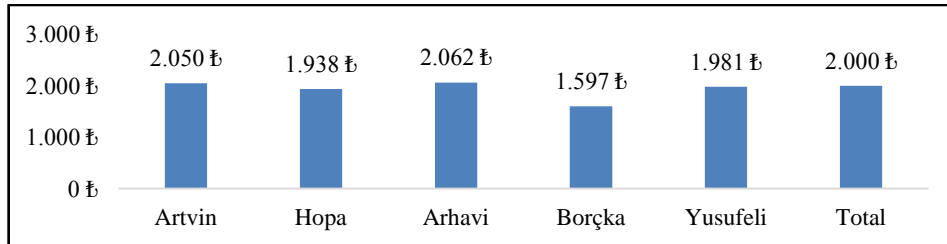
Tablo 3: Çeşitli İş Kollarına Göre Çalışanların Kişi Başı Aylık Ortalama Harcama Tutarları

Sıra	İş Kolu	Artvin İl ve ilçelerinde (₺)	Artvin İli Dışında (₺)	Sıra	İş Kolu	Artvin İl ve ilçelerinde (₺)	Artvin İli Dışında (₺)
1	Gıda	566,96	68,18	14	Çanta, Ayakkabı	32,90	25,61
2	Konaklama	275,22	22,06	15	Sigorta	30,96	21,50
3	Isınma	183,22	11,45	16	Elektronik	20,23	17,43
4	Ulaşım	142,64	58,88	17	Nakliye, Kargo vb.	17,22	3,48
5	Kafe ve Restoran	135,14	45,93	18	Oyuncak	14,93	8,46
6	Giyim	102,71	70,47	19	Beyaz Eşya	14,02	4,30
7	Temizlik	81,57	7,17	20	Tuhafiye	11,99	7,73
8	Haberleşme	81,29	6,11	21	Optik	9,93	1,64
9	Mobilya	78,04	13,83	22	Mefruşat	6,21	1,68
10	Emlak	63,83	21,82	23	Kuru Temizleme	6,15	3,18
11	Kırtasiye	44,02	13,46	24	Kuyumcu	2,69	8,22
12	Otomotiv	41,87	33,50	25	İnşaat	2,52	0,47
13	Sağlık	36,12	11,12	26	Diğer	24,30	16,49
Genel Toplam						2.026,69	513,50

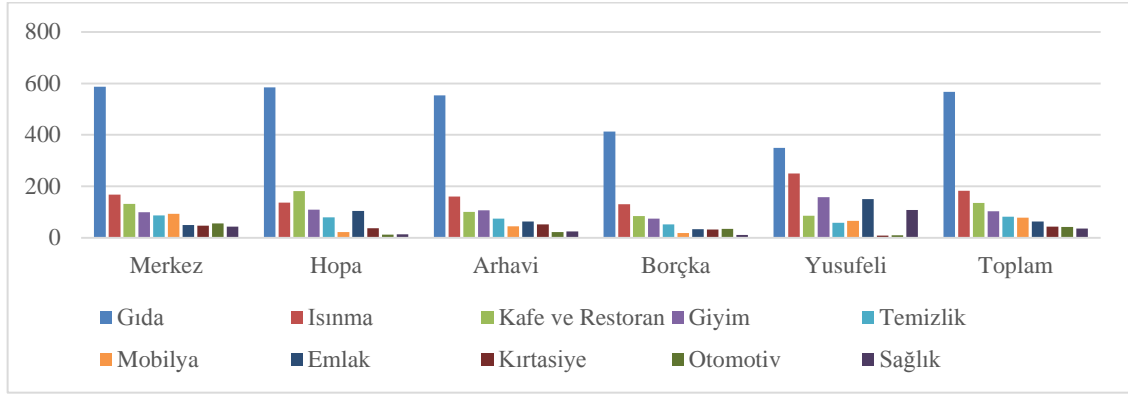
Çalışanların dışarıdan aldıkları ürünlerin toplam içerisindeki payları incelendiğinde üzere %75 ile en çok kuyumcu alanında dışarıdan alım yapılmaktadır. Ancak bu harcama toplam harcama kalemi içerisinde %0,32 ile çok düşük bir tutarda kalmaktadır. Bunu %46 ile elektronik, %44 ile otomotiv ve %43 ile çanta-ayakkabı iş kolları takip etmektedir. Ancak bunların da toplam içerisindeki payları sırasıyla %0,69, %1,32 ve % 1,01 gibi çok düşük tutarlarda kalmaktadır

Üniversitede çalışan toplam personel sayısının 710 olmasına göresadece üniversite çalışanları her ay ortalama Artvin içinde 1.438.950₺ ve Artvin dışında 364.588₺ harcama yapmaktadırlar. Bu iş kolları içerisinde KOBİ ile doğrudan ilgisi olmayan konaklama, ulaşım ve haberleşme alanlarında yapılan harcamalar çıkarıldıktan sonra geriye kalan tutar 1.084.547₺ olmaktadır. Dolayısıyla Artvin Çoruh Üniversitesi çalışanlarından her ay Artvin'deki KOBİ'lere 1 milyon 84 bin ₺ aktarıldığı söylenebilir. En çok katkının gıda alanında olduğu görülmektedir.

Aşağıda il merkezi ve ilçelere göre çalışanların yapmış olduğu toplam harcama miktarlarını gösteren Grafik 1 verilmiştir. Grafikten de görüldüğü üzere Borçka haricinde il merkezi ve ilçelerde çalışanlar ortalama 2bin ₺ civarında harcama yapmaktadırlar. Borçka'da ise bu rakam 1.597₺ olarak tespit edilmiştir.

Grafik 1: Coğrafi Konuma Göre Çalışanların Aylık Toplam Harcama Tutarları

En çok harcama yapılan iş kolları il merkezi ve ilçelere göre değerlendirildiğine tüm bölgelerde gıda harcamasının en fazla yapılan harcama olduğu görülmektedir. Bu durum Grafik 2'de görülmektedir.

Grafik 2: Merkez ve ilçelerde iş kollarına Göre Çalışanların Ortalama Harcamaları Tutarları

Grafikten de görüldüğü üzere gıda harcamasından sonra en fazla yapılan harcamanın Hopa ilçesi haricinde ısınma alanında olduğu görülmektedir. Yusufeli’nde ısınma harcamasının diğer bölgelere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Hopa’da ikinci sırada kafe restoran harcamaları yer almaktadır.

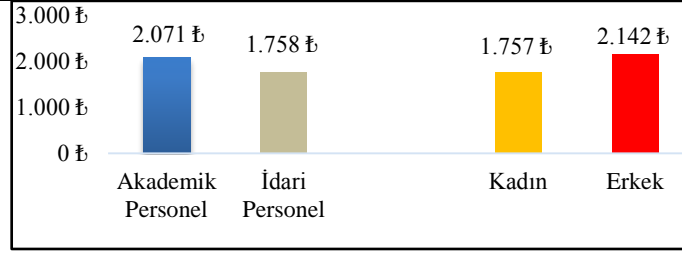
İl ve ilçelerde çalışan personel sayıları ile KOBİ’lere aktarılan toplam tutar olarak değerlendirildiğinde çalışanlar açısından en fazla katkı toplam 745.277₺ ile il merkezinde olmaktadır. Bunu 145 bin ₺ ile Hopa ve 25 bin ₺ ile Arhavi ilçeleri takip etmektedirler. Bunun çalışan personel sayısı ile doğru orantılı olduğu söylenebilir.

Ayrıca personelin yapmış olduğu harcama tutarlarının birim, yaşanılan konum, personel tipi, cinsiyet gibi faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla tek yönlü varyans ve independent simple t testi kullanılmıştır. İlk olarak aylık ortalama harcama tutarlarının çalışılan birime, konuma, personel tipine ve cinsiyete göre farklılık içerip içermediği incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 4: Harcama Tutarlarının Çeşitli Değişkenlere göre Farklılık Tablosu

	Chi-Square / Z stats	P Value
Çalışılan Birime Göre Farklılık (Chi-Sq)	9,248	0,559
Çalışılan Konuma Göre (Chi-Sq)	3,144	0,534
Personel Tipine Göre (Z)	-1,918	0,055**
Cinsiyete Göre (Z)	-2,160	0,010**

Tablo 4’ten de görüldüğü üzere sadece personel tipine ve cinsiyete göre aylık harcama tutarlarında anlamlı derecede farklılık tespit edilmiştir. Bu durum Grafik 3’te gösterilmiştir.

Grafik 3: Personel Tipi ve Cinsiyete Göre Aylık Harcama Tutarları

Grafikten de görüldüğü gibi akademik personelin aylık harcama tutarı idari personelden daha fazladır. Ayrıca kadın personellerin erkek personellere göre daha düşük tutarlarda Artvin içerisinde harcama yaptıkları görülmektedir.

Tüm bu değerlendirmelere göre H_2 hipotezinin kabul edilebilir olduğu yani AÇÜ çalışanlarının Artvin'deki KOBİ performanslarına olumlu yönde etkide bulunduğu söylenebilir. Çalışanların KOBİ alanına etkisi incelendikten sonra öğrencilerin de Artvin'deki KOBİ performanslarına etkisi incelenmiştir.

2. AÇÜ Öğrencilerinin KOBİ Performansına Etkisi

Ankete katılan AÇÜ öğrencilerinin çeşitli sektörlerde yaptığı aylık ortalama harcama tutarlarını gösteren Tablo 5 aşağıda verilmiştir.

Tablo 5: Çeşitli İş Kollarına Göre Öğrencilerin Kişi Başı Aylık Ortalama Harcama Tutarları

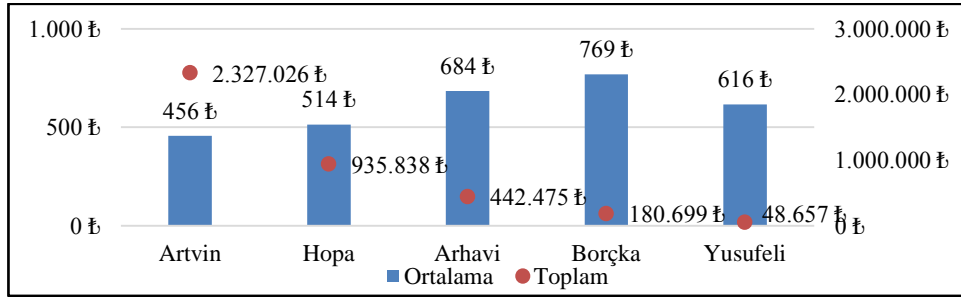
Sıra	İş Kolu	Artvin İl ve İlçelerinde (₺)	Artvin İli Dışında (₺)	Sıra	İş Kolu	Artvin İl ve İlçelerinde (₺)	Artvin İli Dışında (₺)
1	Konaklama	170,89	3,79	14	Beyaz Eşya	7,86	,42
2	Gıda	132,43	13,78	15	Otomotiv	7,63	1,52
3	Giyim	82,74	25,50	16	Sağlık	7,61	3,46
4	Kafe ve Restoran	68,54	14,60	17	Tuhafiye	5,72	2,71
5	Ulaşım	61,69	23,64	18	Emlak	5,36	,33
6	Isınma	43,76	2,97	19	Mefruşat	3,91	1,07
7	Çanta, Ayakkabı	38,47	13,66	20	Optik	3,68	5,47
8	Kırtasiye	32,98	2,10	21	Sigorta	3,12	1,48
9	Haberleşme	28,94	3,88	22	Kuyumcu	2,33	2,65
10	Mobilya	22,53	22,50	23	Oyuncak	1,70	,18
11	Temizlik	18,44	2,34	24	Kuru Temizleme	1,39	,29
12	Elektronik	12,21	4,26	25	İnşaat	,40	,33
13	Nakliye, Kargo vb.	7,96	4,90	26	Diğer	14,62	1,04
Genel Toplam						786,91	158,87

Tablodan da görüldüğü üzere aylık ortalama 170₺ ile konaklama giderleri öğrenciler için en önemli gider kalemi haline gelmiştir. Bunu 132₺ ile gıda ve 82₺ ile giyim takip etmektedir. Ayrıca Artvin ili dışında en çok harcama giyim, mobilya ve ulaşım iş kollarında yapıldığı belirlenmiştir. Bir öğrenci aylık ortalama 945₺ harcama yapmaktadır bunun 786₺'si Artvin içinde yapılmaktadır ve tutar toplam tutarın %83,2'sini oluşturmaktadır. Bu oran AÇÜ personelinin %80'lik oranından daha fazladır.

Artvin Çoruh Üniversitesinde okuyan toplam öğrenci sayısının 7.879 olduğu düşünüldüğünde üniversite öğrencilerinin her ay ortalama Artvin içinde 6 milyon 200 bin ₺ ve Artvin dışında

1.251.733₺ harcama yapmaktadırlar. Bu iş kolları içerisinde KOBİ ile doğrudan ilgisi olmayan konaklama, ulaşım ve haberleşme alanlarında yapılan harcamalar çıkarıldıktan sonra geriye kalan tutar 4.139.610₺ olmaktadır. Dolayısıyla Artvin Çoruh Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerden her ay Artvin'deki KOBİ'lere 4 milyon 139 bin ₺ aktarıldığı söylenebilir. En çok katkının ise personelde olduğu gibi yine gıda alanında olduğu görülmektedir.

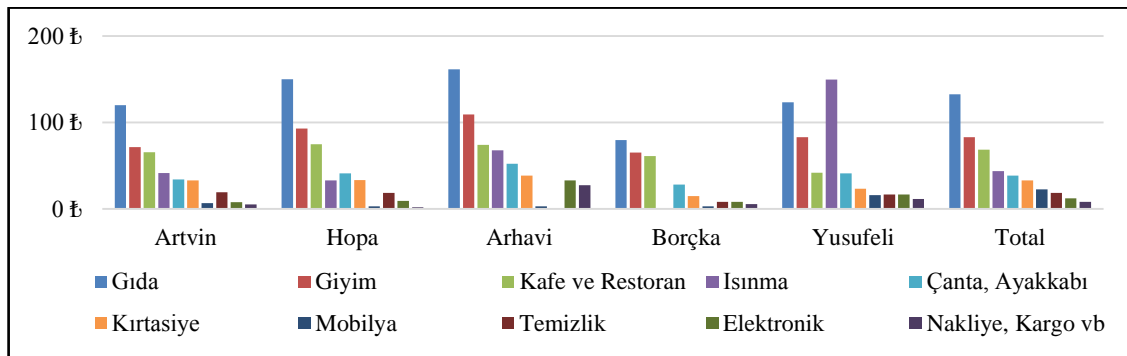
Ayrıca Artvin İl merkezi ve ilçelere göre öğrencilerin KOBİ'lere doğrudan etkisi bulunan iş kollarında yapmış olduğu ortalama ve toplam harcama miktarlarını gösteren Grafik 4 aşağıda verilmiştir.

Grafik 4: Öğrencilerin Aylık Ortalama ve Toplam Harcama Tutarları

Grafikten görüldüğü üzere aylık ortalama harcamalar bazında sıralama Borçka, Arhavi ve Yusufeli ilçeleri şeklindedir. En düşük harcamanın ise aylık 456₺ ile Artvin Merkez'de yapıldığı görülmektedir. Ayrıca il merkezi ve ilçelerde KOBİ'lere doğrudan yapılan toplam harcama tutarları sıralamasında ilk sırada 2.322.026₺ ile Artvin il merkezi gelmektedir. Dolayısıyla Artvin merkezdeki öğrencilerin her ay bölgede faaliyette bulunan KOBİ'lerin satışlarına 2 milyondan fazla katkı sağlamaktadır. Bunu 935.858₺ ile Hopa ilçesi ve 442.475₺ ile Arhavi ilçesi takip etmektedir.

En çok harcama yapılan iş kolları il merkezi ve ilçelere göre değerlendirildiğine çalışanlar veri setinde olduğu gibi yine tüm bölgelerde gıda harcamasının en fazla yapılan harcama olduğu görülmektedir. Bu durum Grafik 5'te görülmektedir.

Grafik 5: Merkez ve ilçelerde iş kollarına göre öğrencilerin Ortalama Harcamaları Tutarları

Grafikten de görüldüğü üzere Yusufeli haricinde en fazla harcama yapılan gider kalemi gıda olarak görünmektedir. Bu harcamayı giyim ve kafe restoran harcaması takip etmektedir.

Ayrıca öğrencilerin KOBİ'leri doğrudan etkileyecek alanlarda yapmış olduğu harcama tutarlarının birim, yaşanan konum, cinsiyet, aile ikametgâhı, yaş, çalışma durumu, konaklama mekânı ve okul öncesi yaşanan yer gibi faktörlere göre incelenmesi amacıyla tek yönlü varyans ve independentsimple t testi kullanılmıştır. Harcama verisi aylık ayrıntılı harcama tutarları ile düzeltilmiş harcama değişkenidir. Ortalama aylık harcama değişkeni, yaş ve çalışma durumu değişkenleri normal dağılıma sahip olmadığından bu değişkenlerle analiz yapılırken parametrik olmayan analiz yöntemleri (Mann-Whitney U veya Kruskal-Wallis gibi) kullanılmıştır.

İlk olarak aylık ortalama harcama tutarlarının okulun coğrafi konumuna, öğrencilerin çalışma durumu, konaklama mekânı gibi faktörlere göre farklılık içerip içermediği incelenmesi amacıyla Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Harcama Tutarlarının Çeşitli Değişkenlere göre Farklılık Tablosu

	Chi-Square	P Value
Coğrafi Konuma Göre	49,226	0,000
Çalışma Durumu	46,212	0,000
Konaklama mekânı	118,007	0,000

Tablo 6'daki tüm analiz sonuçlarına göre gruplar arasında %1 anlam düzeyine göre fark tespit edilmiştir. Bu bağlamda Farklılık olan grupların tespiti için yapılan post hoc test sonuçları aşağıda verilmiştir.

İlk olarak yapılan harcamanın konumlara göre farklılığının tespiti amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre 4 farklı grup oluşmuştur. Bu bağlamda harcama sıralamasında en düşük ilçe Artvin Merkez ardından Hopa gelmektedir. En üst düzeyde ise Borçka yer almaktadırlar.

Tablo 7: Yapılan Harcamanın Konumlara Göre Farklılığı

	Gruplar			
	1	2	3	4
Borçka	768,93			
Arhavi		683,88		
Yusufeli		615,90		
Hopa			514,20	
Artvin				456,45

Öğrencilerin çalışma durumlarına göre yaptıkları harcamalarda hangi gruplar arasında farklılık oluştuğunun belirlenmesi için yapılan post hoc sonuçları Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8: Çalışma Durumlarına Göre Harcama Farklılığı

	Gruplar		
	1	2	3
Çalışmıyor	554,138		
Yarı zamanlı okulda	613,329	613,329	
Diğer		750,950	750,950
Yarı zamanlı özelde		759,731	759,731
Tam zamanlı kamuda			892,611
Tam zamanlı özelde			893,571

Tablodan da görüldüğü üzere çalışmayan öğrenciler ile çalışan öğrenciler arasında anlamlı derecede farklılık tespit edilmiştir. Çalışan öğrencilerin yaptıkları harcamalar normal olarak daha yüksektir. Ayrıca yarı zamanlı okulda çalışan öğrenciler de diğer çalışan öğrencilere göre daha az harcama yapmaktadırlar.

Yapılan harcamanın konaklama yapılan mekana göre sınıflandırmasını gösteren post hoc analiz sonuçları Tablo 9’da gibidir.

Tablo 9: Yapılan Harcamanın Konaklama Yapılan Mekâna Göre Sınıflandırması

	Gruplar		
	1	2	3
Otelde	296,66		
Devlet Yurtlarında	340,42		
Özel Yurtta		438,96	
Diğer		531,35	531,35
Pansiyonda			622,64
Arkadaşlarla Evde			632,90
Aile ile evde			784,96

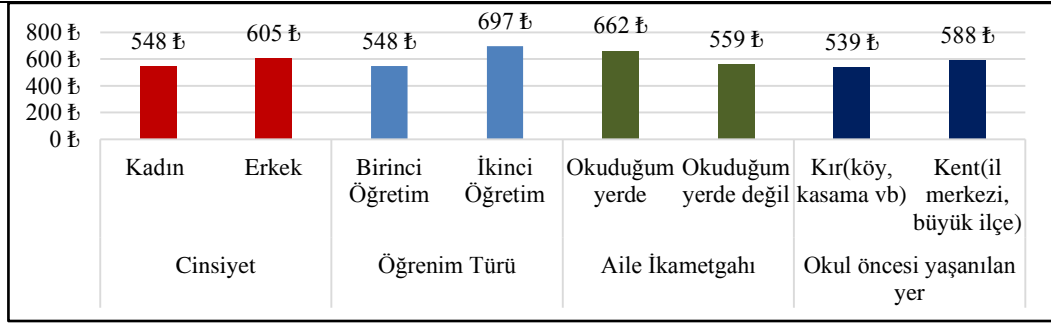
Tablodan görüldüğü üzere en düşük harcama yapan grup oteller ve devlet yurtlarında konaklama yapan grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada bahsedilen oteller devlet yurtlarının bulunmadığı yerlerdeki bazı otellerin yurt gibi hizmet vermesi sonucu kullanılmaktadır. Dolayısıyla bunları tıpkı devlet yurtlarında olduğu gibi gelir düzeyi nispeten diğerlerinden daha düşük öğrenci gruplarının kullandıkları söylenebilir. En fazla harcama yapan grup ise evde veya pansiyonda kalan öğrenci grubu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca cinsiyet, öğretim durumu, aile ikametgâh durumu ve okul öncesi ikametgâh durumlarına göre farklılık olup olmadığının belirlemesi amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Yapılan test sonuçları Tablo 10’deki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: Çeşitli Faktörlere Göre Harcama Farklılıkları T-Testi Sonuçları

	Z / P value
Cinsiyet	-2,910 / 0,004
Öğretim Türü	-5,889 / 0,000
Aile İkametgâhı	-3,836 / 0,000
Okul öncesi yaşam yeri	-2,205 / 0,027

Tablo 10’da fark tespit edilen grupların ayrıntılı gösterimi alt taraftaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 6: Çeşitli Faktörlere Göre Harcama Tutarları

Analiz sonuçlarına göre erkek öğrenciler kadın öğrencilere göre, ikinci öğretimde okuyanlar birinci öğretim okuyanlara göre, aileleri okudukları yerde bulunanlar bulunmayanlara göre ve okul öncesinde kentlerde oturanlar kırdaki oturanlara göre daha fazla harcama yapmaktadırlar.

Tüm yukarıdaki bilgilere göre AÇÜ öğrencilerinin Artvin'deki KOBİ performanslarına pozitif yönde etki ettiği söylenebilir. Buna göre H₃ hipotezi kabul edilmelidir.

3. AÇÜ'nün Şirket Performansları Üzerine Etkisi

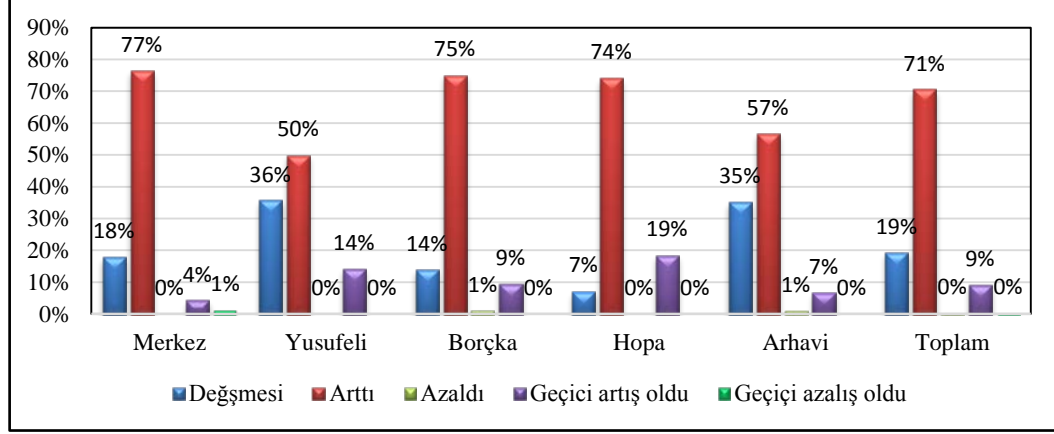
Araştırmanın AÇÜ tarafından incelenmesi tamamlanmasından sonra KOBİ'ler tarafından da incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Artvin il ve ilçelerinde KOBİ'lerden ilgili konuda bilgi toplanmış ve analiz edilmiştir. İlk olarak ankete katılan şirketlerin çalıştıkları iş kolu, buldukları konum, üniversite birimlerine uzaklıkları gibi bilgilerin gösteren Tablo 11 aşağıda verilmiştir.

Tablo 11: Şirketler ile İlgili Frekans Bilgileri

Kuruluş Yılı	Yüzde	Bulunduğu İlçe	Yüzde	Sektör	Yüzde	Yüzde																	
							Yüzde	Yüzde															
1974 ve öncesi	3,25	Artvin	34,1	Gıda	23,2	İnşaat	1,3																
1975-1979	2,55		20,7		Konaklama		1,9	Mobilya	1,7														
1980-1984	3,02		22,6				Giyim		9,8	Kuyumcu	1,7												
1985-1989	3,25		19,2						Kafeterya		10,0	Otomotiv	3,8										
1990-1994	6,26		3,3								Haberleşme		4,0	Çiçekçilik	2,3								
1995-1999	12,30		Toplam										100,0		Ulaşım	6,5	Bilgisayar	2,5					
2000-2004	17,87	100 m'den az	5,5										Kırtasiye			4,0		Tuhafiye	4,8				
2005-2009	18,56		17,6													Sağlık			3,3	Kuaför	1,5		
2010-2014	25,75		28,7																Optik		1,9	Hediyelik Eşya	1,0
2015 ve sonrası	7,19		19,5																		Çanta, Ayakkabı		4,6
Toplam	100,00		1500'den fazla	28,7	Toplam		Toplam	100,0															
		Toplam		100,0																			

Tablodan da görüldüğü üzere ankete katılan KOBİ'lerin çoğu 2000 yılından sonra faaliyete başlamışlardır. En fazla katılım %34 ile Artvin Merkez'de gerçekleşirken en düşük katılım ise %3,3 ile Yusufeli'nde gerçekleşmiştir. İş kolu açısından gıda alanında faaliyette bulunan firmalar %23,2 ile en yüksek orana sahiptirler. Bunu %10 ile kafeterya ve %9,8 ile giyim firmaları takip etmektedir.

Üniversite açılmasından sonra firmaların satışlarına etkisini gösteren Grafik 7 aşağıda verilmiştir. Buna göre KOBİ'lerin %71'i üniversitenin açılmasından sonra satışlarında artış olduğunu belirtirken %19'u ise herhangi bir değişimin olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca %9'luk kısım ise önce artış olduğunu ardından satışların eski seviyesine döndüğünü belirtmiştir.

Grafik 7: Üniversite Sonrası Satış Değişimi (Yüzde)

Ayrıca artış olduğunu en fazla söyleyen konum Artvin Merkez olurken bunu sırasıyla Borçka ve Hopa ilçeleri takip etmektedir. Yusufeli ve Arhavi ilçelerinde ise artış firmaların yarısında gerçekleşmiştir. Üniversitenin KOBİ performansı üzerine olumsuz etkisinin ise hiçbir yerde olmadığı görülmektedir. Buna ek olarak değişimin iş kolu cinsinden incelenmesini gösteren Tablo 12 ise aşağıda verilmiştir.

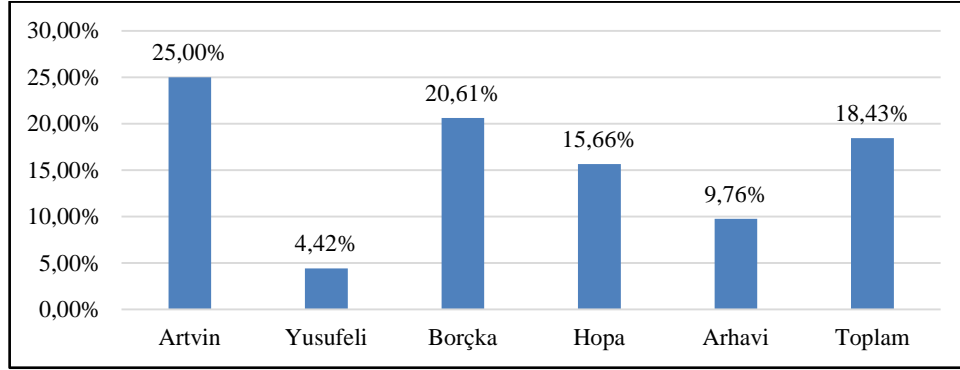
Tablo 12: Üniversite Sonrası İş Kollarına Göre Satış Değişimi

İş Kolları	Satış Durumu				
	Değişmedi	Arttı	Azaldı	Geçici artış oldu	Geçici azalış oldu
Giyim	7%	89%	0%	4%	0%
Ulaşım	10%	87%	0%	3%	0%
Kırtasiye	5%	79%	0%	16%	0%
Sağlık	7%	79%	0%	14%	0%
Çanta, Ayakkabı	9%	77%	5%	9%	0%
Kafeterya	15%	76%	0%	9%	0%
Gıda	16%	72%	0%	11%	1%
Kuyumcu	29%	71%	0%	0%	0%
Konaklama	22%	67%	0%	11%	0%
Çiçekçilik	0%	64%	0%	36%	0%
Tuhafiye	36%	64%	0%	0%	0%
Mobilya	40%	60%	0%	0%	0%
Hediyelik Eşya	40%	60%	0%	0%	0%
Bilgisayar	25%	58%	0%	17%	0%
Kuaför	29%	57%	0%	14%	0%
Haberleşme	44%	50%	0%	0%	6%
Otomotiv	50%	50%	0%	0%	0%
Optik	25%	38%	0%	38%	0%
İnşaat	50%	33%	17%	0%	0%
Diğer	25%	65%	0%	10%	0%

Tablodan görüldüğü üzere optik ve inşaat iş kolları haricindeki tüm iş kollarında olumlu etki %50'den fazladır. Dolayısıyla üniversitenin KOBİ performansları üzerine genelde olumlu yönde

etkide bulunduğu söylenebilir. En fazla etkilenen iş kolları sırasıyla %89 ile giyim, %87 ile ulaşım, %79 ile kırtasiye ve sağlık olmaktadır. İş kolları içerisinde sadece inşaat alanındaki şirketlerin %17'si performanslarının olumsuz yönde etkilendiği belirtse de aynı iş kolunda ki şirketlerin %33'ü de olumlu etkinin olduğunu belirtmişlerdir.

Üniversitenin KOBİ'lerin aylık satış gelirleri içerisindeki etkisini yüzde olarak gösteren Grafik 8 aşağıda verilmiştir.

Grafik 8: Üniversitenin KOBİ'lerin Satış Gelirleri Üzerine Etkisi (Yüzde)

Grafikten de görüldüğü üzere %25 ile en fazla etki en çok personelin ve öğrencinin yer aldığı Artvin Merkez'de yer almıştır. Bunu %20,61 ile Borçka ilçesi ve %15,66 ile Hopa ilçesi takip etmektedir. En düşük etkinin ise %4,42 ile Yusufeli ilçesinde olduğu görülmektedir. Ayrıca konuma göre etki düzeyleri arasında anlamlı derecede farklılık durumu tespiti için Kruskal-Wallis Anova testi yapılmıştır. Test bulguları Tablo 13'te gösterilmiştir.

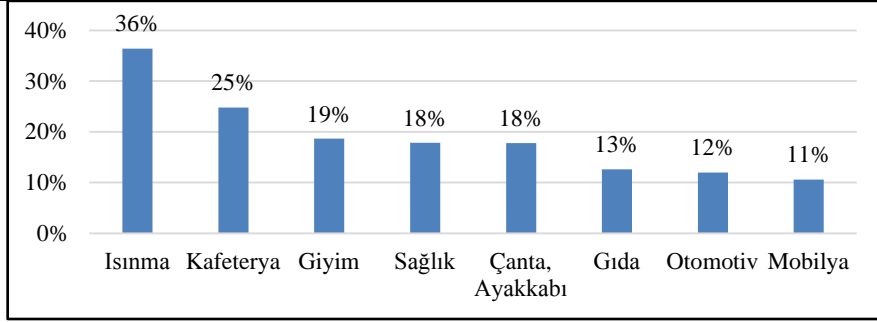
Tablo 13: Konuma Göre Satış Gelirleri Farklılıkları

	Gruplar	
	1	2
Yusufeli	138,667	
Arhavi	155,604	
Hopa		208,734
Borçka		217,974
Artvin Merkez		243,641
Chi-Square	36,842	
P. Value	0,000	

Tablodan da görüldüğü üzere Yusufeli ve Arhavi ilçeleri ile Hopa, Borçka ve Artvin Merkez ilçeleri arasında anlamlı derecede farklılık bulunmaktadır. Ayrıca bu sonuç Grafik 8'de verilen değerleri desteklemektedir.

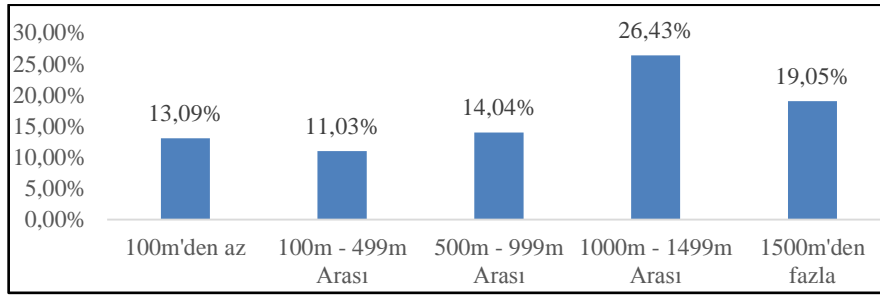
Öte yandan oluşan artışın %15'lik kısmının personelden diğer %85'lik kısmın ise üniversite okuyan öğrencilerden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

İş kollarına göre dağılımını gösteren Grafik 9 aşağıda verilmiştir. Buna göre satışları en çok artan iş kolu % 36 ile ısınma olurken bunu %25 ile kafeterya, %19 ile giyim takip etmektedir.

Grafik 9: İş Kollarına Göre Satış Değişimleri

Üniversitenin KOBİ'lerin satışları üzerine etkisi işletmenin üniversiteye uzaklığı açısından değerlendirildiğinde Grafik 10'daki sonuçlar elde edilmektedir.

Grafik 10: Üniversitenin KOBİ'lerin Satış Gelirleri Üzerine Etkisi

Ayrıca bu gruplar arasındaki satış artışına etki açısından anlamlı derecede fark olup olmadığının tespiti amacıyla yapılan Kruskal-Wallis Anova test sonuçları Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14: Üniversiteye Olan Uzaklığa Göre Satış Değişimi Farklılıkları

	Gruplar		
	1	2	3
100m'den az	153,978		
100m - 499m Arası	189,421	189,421	
500m - 999m Arası	194,65	194,65	
1500m'den fazla		220,199	220,199
1000m - 1499m Arası			243,438
Chi-Square	16,527		
P Value	0,002		

Grafik 10'da görüldüğü üzere en fazla etki %26,43 ile üniversiteye uzaklığı 1km ile 1,5km arasında olan işletmeler üzerine olmaktadır. Bunu %19,05 ile 1,5km'den daha uzak işletmeler ve %14,04 ile 500m ile 999m arasında yer alan işletmeler takip etmektedir. Ayrıca yapılan anova testi sonuçlarına göre gelire etki açısından üç grup oluşmuştur. Bu durum da grafikten elde edilen sonuçlar ile benzer yapıdadır.

Bu sonuçlara göre de H_1 ve H_2 hipotezlerinin kabul edilebileceği söylenebilir.

Personel ve öğrencilerin KOBİ performansları üzerine etkisi incelendikten sonra üniversitenin doğrudan veya ihale usulü ile firmalardan alım yapmasının KOBİ performansları üzerine etkisi incelenmeye çalışılmaktadır.

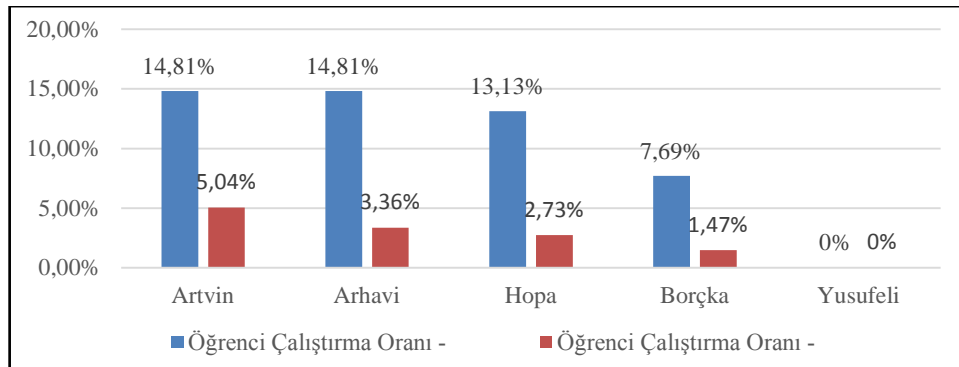
Bu doğrultuda yapılan test sonuçları Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15: Üniversitenin Doğrudan İhale ile KOBİ’lerden Mal Alımı Farklılık Tablosu

	Gruplar	
	1	2
Arhavi	197,056	
Hopa	197,32	
Borçka	208,955	208,955
Merkez	211,097	211,097
Yusufeli		259,864
Chi-Square	12,172	
P Value	0,016	

Tablo değerlerine göre Yusufeli ilçesi ile Arhavi ve Hopa ilçeleri arasında anlamlı derecede farklılık bulunmaktadır. Buna göre Yusufeli’ndeki KOBİ’ler Arhavi ve Hopa’daki KOBİ’lere oranla üniversiteye ihale ile veya doğrudan alım ile satış gerçekleştirmektedirler. Ancak grup ortalama değerlerine bakıldığında (Grup 1: 1,64/5; Grup 2: 1,10/5) her iki grubun da çok düşük düzeyde değerleri olduğu görülmektedir. Buna göre üniversiteye doğrudan veya ihale usulü ile çok fazla satış yapmadıkları söylenebilir. Yukarıdaki sonuçlara göre AÇÜ’nün kurum olarak yaptığı harcamaların KOBİ’ler üzerine olumlu etkisi olduğunu belirten H_1 hipotezi ret edilebilir.

Ayrıca araştırmada Üniversitenin KOBİ’lere personel açısından katkısı da yüzeysel olarak incelenmeye çalışılmıştır. Buna göre Artvin genelinde şirketlerin %12,6’sı öğrenci istihdam etmektedirler. Bunlardan %7,8’i iş yerlerinde 1 kişi, %4’ü 2 kişi ve %0,8’i de 3 kişi istihdam etmektedirler. Öğrenci istihdam eden şirketlerin oranları merkez ve ilçelere göre incelendiğinde aşağıdaki Grafik 11 oluşmaktadır.

Grafik 11: Merkez ve İlçelere Göre Öğrenci İstihdam Eden Şirketlerin Oranları

Grafikten de anlaşılacağı üzere en fazla öğrenci istihdam eden şirket genelinde %5 olarak Artvin Merkez’dedir. Bunu Arhavi ve Hopa ilçeleri takip etmektedir. Yusufeli ilçesinde ise öğrenci istihdam

eden şirket tespit edilememiştir. Ayrıca İlçelerdeki öğrenci istihdam etme oranlarına bakıldığında Artvin Merkez ve Arhavi ilçesinin %14,81 ile ilk sırada yer almaktadır. Hopa ve Borçka ilçeleri ise sırasıyla %13 ve %7 oranlarında öğrenci istihdam etmektedirler. Buna göre üniversitenin Artvin Merkez, Arhavi, Hopa ve Borçka ilçelerinde KOBİ'lerin personel istihdam ihtiyaçlarına da katkıda bulunduğu söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hükümetler belli bir bölgenin gelişimi için bu bölgeye yönelik çeşitli teşvik veya yatırımlarda bulunabilirler. Bu yatırımlardan bir tanesi de o bölgeye üniversite kurulması şeklinde olmaktadır. Böylelikle hem bölgedeki eğitim seviyesinin gelişmesine katkıda bulunulması hem de doğrudan ve dolaylı harcamalar ile bölgenin kalkınmasına destek olunması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda 2006 yılından sonra ülkemizde her ilde en az bir üniversite kurulması stratejisi izlenmiştir. Hükümetin yapmış olduğu bu uygulamanın sonuçlarını Artvin özelinde incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada Artvin Çoruh Üniversitesi'nin bölgedeki KOBİ'lerin performansları üzerine etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda ilk olarak AÇÜ personelinin Artvin il merkezi ve ilçelerinde yapmış oldukları harcama miktarları ve iş kolları belirlenmiştir. AÇÜ'de çalışan personelin KOBİ'lere ortalama aylık toplam 1 milyon 84 bin ₺ aktardıkları tespit edilmiştir. En çok harcama gıda, ısınma, kafe-restoran, giyim ve temizlik alanlarındaki KOBİ'lere yönelik olduğu tespit edilmiştir. Bölgede en çok personel katkısının personel sayısının en fazla bulunduğu Artvin Merkezde yapıldığı ardından sırasıyla Hopa, Arhavi'de gerçekleştiği tespit edilmiştir. Öte yandan çalışanlar harcamalarının %20'lik kısmını il dışından yapmaktadırlar. Çalışanların KOBİ'ler ile ilgili en önemli şikâyetlerinin yüksek fiyat, çeşit ve istenilen marka eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. Bu alanlarda yapılan iyileştirmelerle Artvin dışına giden bu %20'lik oranın daha da azaltılabileceği söylenebilir. Ayrıca yapılan analiz sonucunda akademik personelin idari personelden daha fazla harcama yapması elde edilen gelir seviyesi ile ilgili olabilir. Aynı şekilde erkek çalışanların da kadın çalışanlara göre daha fazla harcama gerçekleştirmeleri, erkeklerin ev giderlerini karşılamada kültürel olarak daha etkin rol oynamalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırmanın ikinci ayağı olarak AÇÜ öğrencilerinin KOBİ'lerin performansına etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda AÇÜ öğrencilerinin Artvin'deki KOBİ'lere aylık toplam 4 milyon 139 bin ₺ harcama yaptıkları tespit edilmiştir. En fazla harcama yine öğrenci sayısı ile bağlantılı olarak Artvin merkezde yapılmaktadır. Bunu sırasıyla Hopa, Arhavi ilçeleri izlemektedir. Ancak kişi başı harcama miktarlarında sıralama Borçka, Arhavi ve Yusufeli şeklinde olmaktadır. Öğrencilerin en çok gıda, giyim, kafe-restoran, ısınma ve çanta ayakkabı alanlarında faaliyette bulunan KOBİ'lere yönelik harcama yaptıkları tespit edilmiştir. Bu sonuç Akçakanat vd. (2010), Demireli ve Taşkın (2013)'in çalışmalarıyla paralel sonuçlar içermektedir. Bu çalışmada da gidanın en

önemli harcama kalemi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca arkadaşlarıyla evde, pansiyonda veya ailesiyle birlikte kalan öğrenciler devlet yurtlarında kalan öğrencilere göre daha fazla harcamada bulunmaktadır. Bu durum öğrencilerin gelir durumları ile ilgili olduğu söylenebilir. Ek olarak ikinci öğretim okuyanlar birinci öğretim okuyanlara göre; erkek öğrenciler kadın öğrencilere göre; okul öncesinde kentlerde yaşayanların kırsal alanda yaşayanlara göre daha fazla harcama yaptıkları tespit edilmiştir.

Araştırmanın üçüncü ayağı olan KOBİ kısmında ise işlerin olumlu etkilendiğini en fazla söyleyen iş kolu giyim olmaktadır. Bunu kırtasiye, sağlık, çanta-ayakkabı, kafeterya ve gıda alanları takip etmektedir. Bu olumlu etkinin kafeterya alanında %25, giyim alanında %19, sağlık ve çanta-ayakkabı alanlarında %18 ve gıda alanında ise %13 olduğu tespit edilmiştir. Bu alandaki sıralamanın çalışan ve personel alanındaki sıralamadan farklı olmasının nedeni iş kolunda faaliyette bulunan firma sayısı ile ilgili olduğu söylenebilir. Ayrıca il merkezindeki firmalarda ortalama %25’lik bir satış artışı tespit edilirken Borçka’da %20,61, Hopa’da %15,66 Arhavi’de %9,76 ve Yusufeli’nde %4,42, toplamda ise %18,43 oranında artış gerçekleştiği tespit edilmiştir. Buna göre il merkezi ve tüm ilçelerde üniversitenin KOBİ performansları üzerine olumlu yönde etkide bulunduğu söylenebilir. Bu sonucun konu ile ilgili daha önce yapılan birçok çalışma (Aydın, 2002; Arslan 2014; Phelps 1998 ve Sudmant 2009) sonuçları ile benzer olduğu görülmektedir.

Öte yandan üniversitenin KOBİ’lerin personel ihtiyacında da katkı sağladığı tespit edilmiştir. Bu alanda katkı düzeyi sırasıyla Artvin Merkez ve Arhavi’de %14,81, Hopa’da %13,13 Borçka’da %7,69 olarak tespit edilmiştir. Sadece Yusufeli ilçesinde üniversitenin olumlu bir etkisi tespit edilememiştir. Bu durum da Yusufeli haricindeki tüm ilçelerde üniversitenin KOBİ’lerin işgücü performansına da olumlu yönde katkıda buldukları söylenebilir. Bu sonuç Işık (2008), Bramwell ve Wolfe (2008), Healy vd. (2012), Kelly ve McNicoll (2011) çalışmalarında elde ettikleri sonuçlar ile örtüşmektedir.

Üniversitenin personel ve öğrencilerinin doğrudan yapmış olduğu harcamaların dolaylı çarpan etkisi ile bölge ekonomisi ve KOBİ’lere çok daha fazla etki ettiği söylenebilir (Çınar ve Emsen, 2001; Şen, 2011).

Üniversitenin istihdam ve performans alanından başka bölgede kent alanının büyümesi (Işık, 2008), verimliliğin artması (Blackwell vd., 2002), suç oranlarının azalması (Siegfried vd., 2006) gibi uzun vadede birçok alanda katkıda bulunduğu söylenebilir.

Bu noktadan hareketle çalışmanın giriş kısmında belirtilen üniversitelerin buldukları ekonomiye etkilerinin 4 şekilde olacağı (Florax, 1987, Aktaran: Gültekin ve diğerleri, 2008:266; Sudmant, 2009:3) şeklindeki olumlu etkilerin büyük çoğunluğunun bölgede de gerçekleştiği söylenebilir.

Çok sınırlı da olsa bazı araştırmalar üniversite yatırımlarının olması bölgeye büyük oyuncuların gelmesine bu durumun da yerel ekonomiyi kötü etkilemesine (Newlands, 2003) veya üniversitenin olumlu etkisinin çok sınırlı olacağını (Öztürk, Torun ve Özkök, 2011) belirtmektedirler. Her iki durum da bölgede henüz tespit edilmemiştir.

Üniversitenin bölgeye bu denli olumlu katkısının artırılması için üniversite – şehir arasındaki iş birliğinin daha da artırılması ekonominin KOBİ’lerin ve dolayısıyla bölge ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunabilir. Araştırmanın başlandığı ve örneklemin toplandığı zamanda Şavşat ilçesindeki üniversite birimi henüz kurulmamış olması nedeniyle bu ilçe çalışmanın dışında tutulmuştur.

KAYNAKÇA

- Akçakanat, Tahsin - İlker Çarıkçı - Murat Ali Dulupçu (2010), “Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003–2009 Yılları Örneği”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010, Sayı:22, 165-178.
- Altundaş Ceren - Necati Alp Erilli (2015) “Cumhuriyet Üniversitesi’nin Sivas İli Ekonomisine Katkısı”, *Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisadi Yenilik Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Temmuz, 11-21.
- Arap, Sultan Kavili (2009), “Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye’de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gereçekleri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 65-1, 1-29
- Arslan, Hakan (2014). “Çankırı Karatekin Üniversitesinin Kente Ekonomik Katkısı Ve Öğrenci Harcamalarının Farklı Değişkenler Açısından Analizi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2: 114-127.
- Artvin Çoruh Üniversitesi, Resmi İnternet Sitesi, Personel ve Öğrenci Sayıları Listesi, <http://www.artvin.edu.tr> (05.05.2016).
- Artvin İşkur Şubesi, İşletme Sayıları Belgesi (2016).
- Artvin Ticaret Odası İşletme Sayıları, (2016).
- Aydın. İbrahim (2002), “Üniversitenin Ekonomik Faaliyetlere Etkisi”, *Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 5*, İstanbul, 187-199.
- Beck, TThorsten - AslıDemirgüç-Kunt (2006), “Small and Medium-Size Enterprises: Access to Finance As A Growth Constraint”, *Journal of Banking & Finance*, 30, 2931–2943.
- Berger, Allen N. - Gregory F. Udell (2006), “A more complete conceptual framework for SME finance”, *Journal of Banking & Finance*, 30, 2945–2966.

-
- Blackwell, Melanie -Steven Cobb - David Weinberg (2002), “The Economic Impact of Educational Institutions: Issues and Methodology”, *Economic Development Quarterly*, Vol. 16 No. 1, 88-95.
- Bramwell, Allison - David A. Wolfe (2008), “Universities and regional economic development: The entrepreneurial University of Waterloo”, *Research Policy*, 37, 1175–1187.
- Ceyhan M. Said - Gül Güney (2011), “Bartın Üniversitesi’nin Bartın İli’nin Ekonomik Gelişimine 20 Yıllık Projeksiyonda Katkılarının Değerlendirilmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat. University Journal of Social Science* Cilt: 21, Sayı: 2, 183-207.
- Çınar, Recai -, Ö. Selçuk Emsen (2001), “Eğitim ve İktisadi Gelişme: Atatürk Üniversitesi'nin Erzurum İl Ekonomisi ve Sosyal Yapısı Üzerindeki Etkileri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Mart, Sayı: 1-2, 91-104.
- Dağlar, Hüseyin - Hakan Tunç - Murat Kaya (2009), “Bölgesel Kalkınmada Yükseköğretim Kurumlarının Rolü ve Bucak Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 1 Sayı: 1, 39-50.
- Davis, H. Craig(1990), *Regional Economic Impact Analysis and Project Evaluation*, UBC Press,
- Demireli, Cemalettin - Ercan Taşkın (2013), “Üniversite Öğrencilerinin Buldukları Şehre Ekonomik Katkıları: Kütahya İl Merkezi Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 321-328.
- Ergun Cem (2014), “Üniversite ve Kent İlişkisi Üzerine Görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 31, 216 – 237.
- European Commission (2003), The New SME Definition, User Guide And Model Declaration, Commission communication - Model declaration on the information relating to the qualification of an enterprise as an SME, *Official Journal, C 118, 5 -15*.
- George, Darren - Paul Mallery (2010), “SPSS For Windows Step by Step”, *A Simple Guide and Reference Fourth Edition*, <http://wps.ablongman.com/wps/media/objects/385/394732/george4answers.pdf> (05.05.2016)
- Gujarati, Damodar N. (2009), *Temel Ekonometri*, (Çev: Ümit Şenesen), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gültekin, Nihat - Abdullah Çelik - Zekeriya Nas (2008), “Üniversitelerin Kuruldukları Kent’e Katkıları” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Electronic Journal of Social Sciences*, ISSN:1304–0278, Bahar-2008 C.7 S.24, 264-269.
- Healy, Adrian - Markus Perkmann - John Goddard Louise Kempton (2012), “Measuring the Impact of University Business Cooperation”, *Publications Office of the European Union*, Catalogue Number: NC-01-14-299-EN-N, Project Number: 2014.3255, Luxembourg.
-

-
- Işık, Şevket (2008),” Türkiye’de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkileri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:3, 159-181.
- Kartal, Kemal (1983), “Kentleşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:4, Aralık. 92-110.
- Kaşlı, Mehmet - Alpaslan Serel (2008). “Üniversite Öğrenci Harcamalarının Analizi ve Bölge Ekonomilerine Katkılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Yönetim ve Ekonomi*, 15/2, 99 – 113.
- Kaya, Gazenfer (2014), “Adıyaman Üniversitesi’nin Kentsel Mekân ve Sosyal Çevre Üzerindeki Etkisi (Altınşehir Mahallesi’ndeki Haneler ve İşletmeler Üzerine Bir İnceleme)”, *Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ISSN: 1308–9196, Yıl: 7 Sayı: 16, 231-260.
- Kelly, Ursula - Iain McNicoll (2011), “The economic impact of the University of Kent”, *The Kent Institutional Plan 2009-12*, Viewforth Consulting.
- Knight, Gary A. (2001), “Entrepreneurship and strategy in the international SME”,*Journal of International Management*, 7, 155–171.
- Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, (2012), *T. C. Resmi Gazete*, 28457, 4 Kasım 2012 Pazar.
- Man, Thomas W.Y - Theresa Lau - K.F Chan (2002), “The competitiveness of small and medium enterprises A conceptualization with focus on entrepreneurial competencies”, *Journal of Business Venturing*, 17, 123–142.
- Newlands, David (2003), “The Role Of Universities in Learning Regions”, *Ersa 2003Congress, University of Jyväskylä, Jyväskylä*, Finland, 27-30 August 2003, Paper Number 398.
- Oxford Economics (2013), “The impact of the University of Birmingham”, *A Report For The University of Birmingham*, England,
- Öztürk, Salih - İshak Torun – Yıldız Özkök (2011), “Anadolu’da Kurulan Üniversitelerin İllerin Sosyo-Ekonomik Yapılarına Katkıları”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 16, 145-158.
- Phelkps, Richard P. (1998), “The Effect of University Host Community Size on State Growth”, *Economics of Education Review*, Vol. 17, No. 2, 149–158.
- Siegfried, John J. - Allen R. Sandersonb - Peter McHenry (2006), “The Economic Impact Of Colleges And Universities”, Working Paper No. 06-W12, *Department of Economics Vanderbilt University*, 1-32.
- Stokes, Kevin - Paul Coomes (1998), “The Local Economic Impact of Higher Education: An Overview of Methods and Practice”, *The Association for Institutional Research for Management Research*, Policy Analysis, and Planning, Number 67, Spring, 1-16.
-

Sudmant, Walter (2009), “The Economic Impact of the University of British Columbia”, *Planning and Institutional Research*, UBC.

Yayar, Rüştü - Derya Demir (2013), “Gaziosmanpaşa Üniversitesinin Tokat İli Ekonomisine Etkisi”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yıl 5 - Sayı 8, 106-122.

Yılmaz, Mustafa Kemal - Selahattin Kaynak (2011), “Sosyo - Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Üniversitelerin Rolü ve Yöre Halkının Üniversite’den Beklentileri İle İlgili Bir Uygulama”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911 Cilt: 13, Sayı: 4, Yıl: 2011, Sayfa: 55-73.

DEZAVANTAJLILIĞIN ÇOCUK HALLERİ: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARDA YER ALAN ÇOCUKLARIN DURUMU

Fatih KAHRAMAN¹

Ahmet Burak KAHRAMAN²

ÖZ

Dezavantajlı gruplar kavramı genel olarak belirli özelliklerinden dolayı toplumsal ve ekonomik yaşama tam anlamıyla katılabilmeme şansı bulunmayan gruplar için kullanılan bir kavramdır. Toplum içerisinde farklı toplumsal risklere en fazla açık olan gruplardan biri olan çocuklar çeşitli nedenler ile dezavantajlılığın farklı sonuçlarını (çocuk işçiliği, sokak çocukluğu, şiddet ile tanışma ve çocuk gelin) deneyimlemek zorunda kalmaktadır. Çocukların deneyimlemek zorunda kaldıkları bu haller ise onların topluma sağlıklı bireyler olarak katılabilmeleri önündeki en büyük engelleri oluşturmakla birlikte, toplumların geleceğini tehdit etmektedir. Dezavantajlılığın farklı hallerine dünyada olduğu gibi Türkiye'de de rastlanmakta ve çocukların durumuna ilişkin veriler kaygı verici düzeylerde olmaktadır. Bu çalışmada dezavantajlılık kavramının içeriği ve kapsamına dair yapılan tartışmalar ile birlikte, çocukların deneyimlediği farklı dezavantajlılık hallerinin dünya ve Türkiye'de ki durumlarına değinilmiştir..

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlı Grup, Çocuk İşçiliği, Sokak Çocuğu, Çocuk Gelin

SITUATIONS OF CHILD'S DISADVANTAGE: DISADVANTAGE GROUPS CHILDREN AT WORLD AND TURKEY

ABSTRACT

Disadvantage group is a concept that is used for groups that do not have the chance to wholly join to social and economic life due to their specific qualities. Children who are one of the groups that are most vulnerable to social risks have to experience several outcomes of disadvantageousness (child labor, street children, violence and child marriage). These conditions that children have to experience, besides constituting the major obstacle to join the society as healthy individuals, are also threatening the future of the society. Different examples of disadvantageousness are seen in Turkey too as it is seen in the world. And the data about conditions of children are at a worrisome level. In this study, discussions about the content and scope of the concept of disadvantageousness, and different examples of disadvantage conditions that children experience in Turkey and in the world will be examined.

Keywords: Disadvantage Group, Child Labour, Street Children, Child Marriage

¹ Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, fatihkahraman@kmu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, aburakkahraman@gmail.com

GİRİŞ

Çocuklar yaşadıkları toplumların ve dünyanın geleceğidir. Geleceğin sağlıklı bir şekilde inşa edilmesi ise bugünün çocuklarının daha adil şartlarda, temel haklarından (eğitim, sağlık, barınma vb.) uzak kalmadan büyümeleri ile mümkündür. Çocukların edilgen halleri, onların sağlıklı bir şekilde büyüebilmeleri için politika yapıcılara kaçınılmaz olarak belirli sorumluluk yüklemektedir. Bu sorumlulukların başında ise çocukların eğitim hakkına erişim, erken yaşta çalışmaya zorlanmalarının engellenmesi, erken evliliklerinin önlenmesi, yoksulluktan koruma vb. gelmektedir.

Dünyada çocuğun karşı karşıya kaldığı birçok eşitsizlik hali bulunmaktadır. Bu eşitsizlik hallerinin toplumsal çıktıları arasında ise çocuk işçiliği, çocuk gelinler, sokak çocukluğu vb. yer almaktadır. Bu eşitsizliklerin olumsuz çıktıları arasında ise yoksulluk başat belirleyici nedenler arasında gelmektedir. Farklı gelişmişlik düzeyine sahip olan toplumlarda çocuklar dezavantajlılık hallerini farklı düzeylerde deneyimlemekte ve bu dezavantajlılığın toplumsal görünümü ise günden güne süregelenleşmektedir.

Yoksulluk çocuklar için yalnızca tüketememe ile sınırlı olmayan aynı zamanda eğitim, barınma, sağlık vb. gibi temel haklara erişimi de engelleyen bir sorundur. Bu sorunun olumsuz toplumsal çıktıları ise, çocuk işçiliğinde, sokak çocuklarında, suça itilen çocuklarda görülmektedir. Yoksulluk çocukların dezavantajlı gruplar içerisinde yer almasına sebep olurken ekonomik ve toplumsal çıktıları ise oldukça düşündürücüdür. Bu çalışma, Dünyada ve Türkiye’de çocukların deneyimlediği farklı dezavantajlılık biçimlerinin toplumsal alana yansması olarak çocuk işçileri, sokak çocuklarını, şiddetle tanışmış çocukları ve çocuk gelinleri ele almaktadır. Çocukların dezavantajlı gruplarda yer almalarının gerek çocukların gerekse de toplumların geleceğini ne derece olumsuz etkilediği çocuk işçilerin, suça ve sokağa itilmiş çocukların, erken yaşlarda evlendirilen çocuklarda görmek mümkündür.

I. DEZAVANTAJLI GRUP/LAR: İÇERİK VE SINIRLARINA YÖNELİK KAVRAMSAL BİR GİRİŞ

Dezavantajlı grup kavramı, özetle belirli özelliklerden dolayı toplumsal ve ekonomik olarak entegre şansı sınırlı ya da hiç olmayan grupları tanımlamak için kullanılmaktadır (UNESCO, 1998; Mayer, 2003). Bireyin yaşamını sağlıklı bir şekilde idame ettirebilmek için sahip olması gereken araçların uzağında yer alması ve sonucunda toplumsal ve ekonomik entegrasyon sürecinin dışında kalması dezavantajlı grupların temel karakteristiğidir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) (1998) dezavantajlı grupları şu şekilde tanımlamaktadır;

Dezavantajlı gruplar içerisinde yaşadıkları toplumda ekonomik durumları, cinsiyetleri, etnik veya dilsel kökenleri, dini veya politik statüleri (örneğin sığınmacılar) sebebiyle ekonomik ve toplumsal entegrasyon şartları diğer insanlara göre daha düşük olan gruplardır (UNESCO, 1998: 10).

Dezavantajlılık kavramı, öz olarak bireyin kendisini gerçekleştirebilmesi için ihtiyacı olan araçlara erişememesini vurgulamaktadır. Dezavantajlı grupta yer alan bireyler toplumun büyük kısmının ulaşabildiği ve kullanabildiği araçlara ulaşamamaktadır. Bu araçlar, özerklik, teşvik, sorumluluk, öz saygı, topluluk desteği, sağlık, eğitim, sermaye, bilgi, istihdamdır (Mayer, 2003: 2).

Bu gruplar toprak mülkiyeti ya da bir başka gelir getirici aktivitelere/araçlara sahip olamayan, sağlık, uygun konut ve eğitim gibi temel sosyal hizmetlerden yoksun olan kimselerdir. Yoksulluğun artması farklı düzeylerde olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Aile ve birlik duygusunda erozyona, dayanışma ve akrabalık ilişkileri ve toplumsal bağlarda zayıflamaya, bunun sonucunda ise birçok çocuğun kentlerde yalnız başına risklerle yüzleşmesine, yalnızca okulu bırakmasına değil, aynı zamanda suça karışması veya tamamen istismara açık hale gelmesine neden olmaktadır (UNESCO, 1998: 10- 11).

Gündüz (2007), dezavantajlı grupların, toplumsal yaşamın belirli alanlarına veya tamamına katılımda sorun yaşamakla birlikte dışlanan gruplar, hassas gruplar, marjinalize olmuş gruplar, korunmasız gruplar gibi ifadelerle tanımlandığını ifade etmektedir. Kavrama ilişkin farklı tanımlamalar kavramın çok boyutlu olarak değerlendirilmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir (Göçoğlu, 2015: 847). 2009 yılında Avrupa Birliği'nin yaptığı "Dağlık Alanlarda Yaşayana Dezavantajlı ve Kırılgan Grupların Eğitimi" projesinde, dezavantajlılık halinin önceden bir grubu tanımlamak için kullanıldığının, günümüzde ise mevcut toplumdaki ayrışan bir grubu tanımlamak için kullanıldığı belirtilmiştir. Bu durum kavrama yapılan atıflardaki değişimi görmek bakımından önemlidir (EDU, 2009).

Dezavantajlı grupların temel özelliklerinden biri kendi kendine yetememeleri olduğu gibi, kendi sorunlarını tek başına çözememeleri ve hayatla başa çıkma noktasında yardıma ihtiyaç duymalarıdır. Bu ihtiyaç onların belirli araçlardan mahrumiyeti ile birlikte gelirken bu mahrumiyet kaynakları, otonomi, teşvik, sağlık, eğitim, bilgi vb.dir. Bu sorun alanlarının kapsamı ise iktisadi, sosyal ve biyolojik alanları kapsamaktadır. Destek mekanizmaları olmadan söz konusu grupların sağlıklı bir şekilde toplumsal ve ekonomik alana katılabilmeleri mümkün görünmemektedir. Bu grubun üyeleri ekonomik ve toplumsal bakımdan toplumun alt sıralarında yer almakta ve dışlanmanın farklı biçimlerini deneyimlemektedir. Ekonomik açıdan işgücü piyasasına katılması bakımından dezavantajlı olan kesimler, engelli bireyler, yalnız yaşayan ebeveynler, 50 yaş üstü insanlar, düşük eğitim düzeyine sahip bireylerdir (Bozok, 2011; Kentel vd., 2012; Barrett, 2010; Özer ve Çolak, 2015; EDU, 2009).

Dezavantajlı grupların kimlerden meydana geldiği sorusunun cevabı ise içerisinde farklı toplumsal kesimleri barındırmaktadır. Bu kesimler işsizler, göçmenler, şiddet mağduru kadınlar, engelliler, mülteciler, göçmenler, eşcinseller, çocuklar ve yoksullar gibi farklı toplumsal kesimlerdir. Yoksul hanelerin çocukları ise dezavantajlı gruplar içerisinde yer almakla birlikte, yetişkinlere göre farklı risklere daha fazla maruz kalmaktadır. Hanede yaşanan yoksulluktan en fazla etkilenen kesimler

kuşkusuz çocuklardır. Çocukların hanelerde yaşadıkları yoksulluk ise onları farklı zorunluluklar ile baş başa bırakmaktadır. Çocukların hanede yaşadıkları yoksulluğun sonucunda çocuk işçiliği, çocuk suçluluğu, sokak çocuğu vb. riskler ile karşılaşmaktadır (Bozok, 2011; UNICEF, 2012)

Türkiye’de çocukların durumu, çocuğa ilişkin uygulanan politikaların gözden geçirilmesine işaret etmektedir. Türkiye’nin çocuk alanında eğitim ve sağlık alanları başta olmak üzere sahip olduğu parlak olmayan sicili dikkat çekicidir. Özellikle istihdama katılmak zorunda kalan çocuk işçilerin çocuk yaşta evlenmek zorunda kalan, şiddet ile tanışan, sokakta yaşayan çocukların varlığı söz konusu parlak olmayan sicilin toplumsal yaşamdaki yansımalarıdır.

II. DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE ÇOCUĞUN DURUMU

Toplumların bugün yaşadıkları sorunlar ile gelecekte de karşılaşmamaları için çocuklara ilişkin alanlarda izleyecekleri politikalar önem ve öncelik taşımaktadır. Çocuklara ilişkin önceliğin verilmesi gereken alanlara bakıldığında ise eğitim, sağlık, beslenme gibi temel insan haklarına ilişkin alanlar olduğu görülmektedir.

Dünyada çocukların karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan biri yoksulluk ve sonucu olan açlıktır. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) 2014 yılı verilerine göre 7,3 milyar dünya nüfusu içerisinde 805 milyon insan (yaklaşık dokuzda biri) kronik açlık çekerken bu kişilerin 791 milyonu ise gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır (FAO, 2014: 8). Her dokuz kişiden birinin kronik açlıkla karşı karşıya kaldığı bir dünyada çocukların durumu kaygı vericidir. Dünyada 2,2 milyar çocuktan 400 milyonu derin yoksulluk içerisinde büyümekte ve %25’i yetersiz beslenirken, yetersiz beslenme nedeniyle bodur kalmış çocukların sayısı ise 165 milyondur.

Tablo 1. Beş Yaş Altı Ölümleri (Milyon)

UNICEF Bölgesi	1990	1995	2000	2005	2010	2012
S.Afrika	3.8	4.0	4.1	3.8	3.4	3.2
D.veG. Afrika	1.7	1.7	1.7	1.5	1.3	1.2
B.veO. Afrika	2.0	2.2	2.2	2.2	2.0	2.0
O.D.veK. Afrika	0.6	0.5	0.4	0.4	0.3	0.3
G.Asya	4.7	4.0	3.4	2.8	2.2	2.1
D.A.	2.5	1.6	1.2	0.9	0.7	0.6
Pasifik						
L.A.Karayıpler	0.6	0.5	0.4	0.3	0.2	0.2
ODA/BDT	0.4	0.3	0.2	0.1	0.1	0.1
En az gelişmiş ülkeler	3.5	3.5	3.4	3.0	2.6	2.4
Dünya	12.6	10.9	9.7	8.2	7.0	6.6

Kaynak: UNICEF, *Dünya Çocuklarının Durumu* 2014: 23.

Yetersiz beslenmenin trajik sonucu olarak yılda 3 milyon çocuk yetersiz beslenmeden dolayı hayatını kaybederken bu sayı toplamda çeşitli nedenlerle hayatını kaybeden 6,6 milyon çocuk içerisinde oldukça önemli bir orandır (%45,5). Ölümünün büyük çoğunluğu ise (3,2 milyon) Sahra-Altı Afrika’ında yaşanmaktadır (UNICEF, 2014; UNICEF, 2013) “Tablo 1”. 2008 yılında yapılan Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre 0-5 yaş grubu çocuklarda yaşa göre boy uzunluğu

(bodurluk), boy uzunluğuna göre vücut ağırlığı (zayıflık) ve yaşa göre vücut ağırlığı (düşük kiloluluk) oranı sırasıyla, %10,3, %0,4 ve %2,8 olarak hesaplanmıştır. Çocuklarda büyüme geriliği görülme sıklığı, kırsal (%17,4) alanlarda, kentlere (%7,6) ve doğuda (%21,0), batıya (%7,6) göre yüksektir(TBSA, 2010: 4).

En temel sağlık göstergelerinden biri, bireyin sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyduğu anda erişebilir olmasıdır. Bu noktada karşılaşılan eşitsizlikler, dezavantajlı grupları oldukça etkilemekte, çocuklar da bu grup içinde en baş sırada yer almaktadır. Çocukların sağlıklı gelişimi için doğum öncesinden başlayarak her bir aşamada yeterli ve özenli bir bakım gerekmektedir. Sağlık hizmetlerine erişim; sağlıklı doğum, doğum ağırlığı, bebek/çocuk ölüm oranı, gelişim durumu (bodurluk, aşırı zayıflık), fiziksel ve zihinsel iyi olma hali gibi sonuçları da etkilemektedir (UNICEF, 2013). Ülkeler için sağlık hizmetlerinin durumunu gösteren önemli alanlarından biri bebek/çocuk ölüm oranlarıdır. Türkiye’de 5 yaş altı ölüm oranı 1000 canlı doğumda 18 olurken, bebek (0-12 ay) ölüm oranı da 1000 canlı doğumda 14 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin verileri ile uluslararası bir karşılaştırma yapmak gerekirse, dünya ortalaması 5 yaş altı ve bebek ölüm oranları sırasıyla 57 ve 40’tır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika için bu oranlar 41 ve 31, Orta ve Doğu Avrupa-Bağımsız Devletler Topluluğu için 23 ve 19, sanayileşmiş ülkeler içinse 6 ve 5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de bebek ölümlerinde bölgeler arasında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Türkiye’de en fazla bebek ölüm oranının olduğu bölge binde 16 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi olurken, bu bölgeyi binde 14,5 ile Orta Anadolu’nun Doğusu ve binde 14 ile Kuzeydoğu Anadolu takip etmektedir (TÜİK, 2012). Burada dikkat çeken nokta Türkiye’nin mevcut koşullarda dünya ortalamasına göre daha iyi olsa da sanayileşmiş ülke ortalamalarının gerisinde kalmış olmasıdır (UNICEF, 2009; UNICEF, 2012).

Çocukların yaşadıkları ülkelerdeki durumunu yansıtan önemli verilerden biri ise bebek ve beş yaş altı ölüm oranlarıdır. Türkiye’de bebek ölüm ve beş yaş altı ölüm oranlarına bakıldığında, bebek ölüm hızının 1996-2013 yılları arasında önemli bir düşüş eğilimine girdiği görülmektedir. 1996 yılında binde 40,9 seviyesinde olan yeni doğan ölüm oranları 2013 yılında ise binde 10,2seviyesine düşmüştür. Yaklaşık yirmi yıllık süreçte önemli bir iyileşme olmasına rağmen Türkiye bebek ölüm oranı en yüksek OECD ülkeleri içerisinde sekizinci ülke olurken, en yüksek oran 41,4 ile Hindistan’da gerçekleşmiştir. Bu durum ise Türkiye’nin bu alanda yol kat etmesine rağmen önemli eksiklerinin olduğunu göstermektedir (OECD, 2015: 59).

Dünyada ve Türkiye’de çocukların eğitime erişimi önemli bir sorun olduğu gibi, eğitim sürecini yarıda bırakmada (drop-out) önemli sorunlar arasındadır. UNICEF 2013 yılı verilerine göre dünyada 57 milyon çocuk çeşitli nedenlerden dolayı eğitime erişim hakkından mahrum kalırken, bu çocukların %49’luk kısmı ise, okula hiç başlamadan okul sürecinin dışında kalmışlardır. Dünyada çocukların %25’i ilkokulu tamamlamadan okulu bırakırken, okulu bırakan her iki çocuktan biri ise Sahra-Altı Afrika’da yaşamaktadır. Okul bırakma oranlarında kız çocuklarının erkek çocuklarına göre

okuldan daha fazla ayrıldıkları görülmektedir. Okulu bırakan erkek çocuklarının sayısı 26 milyon olurken, kız çocuklarında ise bu sayı 31 milyona karşılık gelmektedir (UNICEF, 2013: 5).

AB programı çerçevesinde yer alan EÇEB (Erken Çocukluk Eğitim ve Bakım) programında AB 28 ülkelerinde çocukların okul öncesi eğitim ve bakım hizmetlerine ilişkin veriler sunulmaktadır. EÇEB verilerinde AB 28 ülkelerinde yer alan 4 yaşından ilkokula başlama yaşı arasındaki çocukların %93'ünün EÇEB programından yararlandığı tespit edilmiştir. Erken eğitime katılımında en düşük oran %43 ile Türkiye'dedir. 2001 yılına kıyasla oran %31'den fazla artmış olmasına rağmen Türkiye'de yaşanan bu artış yeterli olmadığını söylemek mümkündür (EÇEB, 2014: 61).

Program for International Student Assessment (PISA)'nın 2012 yılında açıkladığı verilere göre Türkiye'de de çocukların eğitim sürecine katılmaları, bu sürecin içerisinde kalabilmeleri ve eğitim sürecinin farklı kademelerinde bulunan çocuklar açısından ciddi sorunlar bulunmaktadır. Türkiye PISA değerlendirmesine katılan 65 ülke içerisinde okul öncesi eğitime erişemeyen çocukların oranı %70,1 gibi oldukça yüksek bir düzeydedir. Türkiye'de okul öncesi eğitim okullaşma oranlarına bakıldığında ise 3-5 yaş aralığında okullaşma oranı %30,87, 4-5 yaş aralığında okullaşma oranı %44,04 ve 5 yaş okullaşma oranı ise %65,69'dur (OECD, 2012). İlkokul ve ortaöğretimde okullaşma oranına bakıldığında ise okulöncesi öğretim okullaşma oranına göre daha iyi bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Türkiye 2014-15 yılı ilköğretim net okullaşma oranı %96,30 olurken, ortaöğretim okullaşma oranı ise %79,37'dir (TÜİK, 2014).

Toplumsal dezavantajlılığın temelinde yatan toplumsal eşitsizlik çocukların temel haklarına erişimlerinde en büyük engellerden biridir. UNICEF (2014)'in Dünya Çocuklarının Durumu raporunda temel sorun olarak çocuklar arasında var olan eşitsizlik ön plana çıkmaktadır. Çocuklukta yaşanan eşitsizlik ileriki yaşlarda farklı toplumsal ve ekonomik sorunlara zemin hazırlamaktadır. Dünya çocuklarının karşı karşıya kaldığı riskler ise oldukça düşündürücüdür. Dünyada çocukların %15'i hali hazırda çalıştırılırken, kız çocuklarının %11'i ise çocuk gelin olarak isimlendirilen grubun içerisinde yer almaktadır (UNICEF, 2014: 3-5).

III. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARIN DENEYİMLEDİĞİ DEZAVANTAJLILIĞIN TOPLUMSAL GÖRÜNÜMLERİ

Türkiye'de çocukların deneyimlediği farklı dezavantajlılık halleri onları farklı riskler ile karşı karşıya bırakmaktadır. Çocuk yaşta istihdam katılmaları, bir nedenle ailelerinden uzaklaşarak sokakta yaşamaya başlayan çocuklar, erken yaşta evlendirilen ve suça karışmış çocuklar bu dezavantajlılık hallerinin örneklerindedir.

A. Çocuk İşçiliği

Çocukluk kadınların ve erkeklerin yaşamlarında kırılğan bir evredir. Sağlıktan beslenmeye ve eğitime kadar çocukların ihtiyaç duydukları bakım gözetildiğinde, özellikle yoksul kırsal ve kentsel alanlarda önemli bir sorun alanı da oluşturabileceği ortadadır. Çocuk işçiliği bu anlamda evrensel bir

sorun olmakla birlikte çocuk işçiliğinin farklı türlerine ilişkin farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Dünyada yaklaşık olarak 215 milyon çocuk; sağlık, güvenlik ve refahlarını olumsuz yönde etkileyen ve eğitimlerini, gelişimlerini ve gelecekteki geçim olanaklarını engelleyen işlerde çalışmakta ve ekonomik etkinliklerde yer almaktadır (ILO, 2010; ILO, 2011).

ILO, çocuk işçiliğini, çocukların çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltten, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından zararlı işler olarak tanımlamaktadır.

Çocuk işçiliğinin kapsandığı alanlar şunlardır;

- Çocuklar için zihinsel, fiziksel, toplumsal ya da ahlaki açılarından tehlikeli ve zararlı işler,
- Okula düzenli devam etmelerini engelleyecek işler,
- Okuldan erken ayrılmalarına yol açacak işler,
- Çocukları okullarıyla beraber yürütmek zorunda bırakan aşırı uzun süren ve ağır işleri. (ILO, <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>)

Dünyada çocuğun çalışması önemli bir toplumsal sorun olmasının yanında birçok ülkede farklı boyutlarıyla ortaya çıkan evrensel bir sorundur. Ulusal yasalar ve uluslararası standartların varlığına rağmen milyonlarca çocuk tüm dünyada çalışmaktan kurtulamamaktadır. Çocuklar istihdama katılan kesimler arasında dikkat çekici boyuttadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ise 138 ve 182 nolu sözleşmelerinde 15-24 yaş grubunu genç işçi olarak kabul ederken, 15 yaşın altında aile bütçesine katkıda bulunmak ve yaşamını kazanmak amacıyla çalışanları çocuk işçi veya çalışan çocuk olarak tanımlamaktadır (ILO, 1973; ILO, 1999).

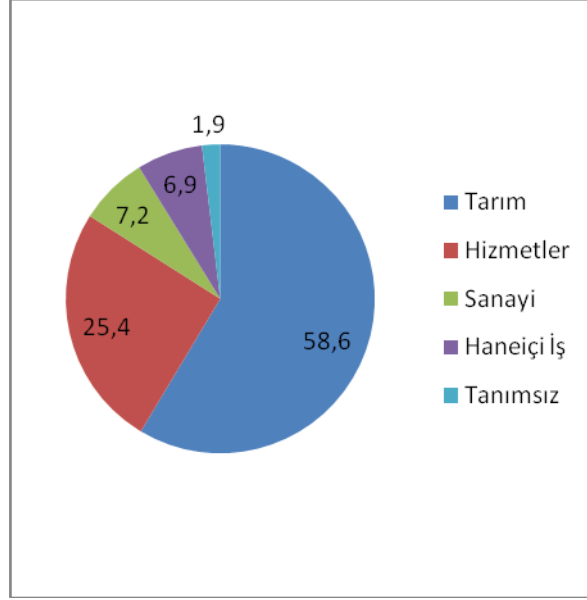
Hanede yoksulluk riskiyle karşılaşan çocuk için eğitim sürecinden uzaklaşma ve istihdama katılma kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu anlamda çocuğun yaşadığı yoksulluğun en önemli görünümlerinden bir olarak çocuk işçiliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde istihdama katılmaları için seçilen/zorlanan kesimler arasında emeğin masum ve sessiz halleri olarak çocuk işçiler yer almaktadır.

2004 yılında dünya genelinde 5-14 yaş aralığında 190.7 milyon çocuk ekonomik olarak aktif nüfus içerisinde yer alırken bunların içerisinde 165.8 milyon çocuk işçi istihdama katılmakta ve bunların 74.4 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktaydı. 2000 yılında ise ekonomik olarak aktif olan nüfusun sayısı 211 milyon iken 186.3 milyonu çocuk işçi, bunların 111.3 milyonu ise tehlikeli işlerde istihdam edilmekteydi. Bölgesel eğilimler ve sektörler bağlamında farklılık olmakla birlikte farklı sektörlerde istihdama katılma oranları farklılaşmakta çocuk istihdamının %69'u tarımda, 59'u sanayide gerçekleşirken, %22'si ise hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir (Pertile, 2008: 12).

Dünya ölçeğinde çocukların yaptıkları işlerin sektörel dağılımına bakıldığında, tarım sektörü %58,6'lık bir oranla ön plana çıkarken, hizmet %25,4 ve sanayi %7,2 olarak sıralanmaktadır "Şekil 1".

Çocuk emeğinin yoğun bir şekilde kırsal alanda kullanıldığı görülmektedir (ILO, <http://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm>).

Şekil 1. Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Çocuk İşçiliğinin Dağılımı (5-17 Yaş Aralığı)

Kaynak: ILO, <http://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm>

Emeğin savunmasız ve sessiz hallerini ortaya koyan çocuklar için önleyici politikaların ortaya konulamaması aynı zamanda bu kesimlerin geleceğe güvenle bakabilme ve sağlıklı birer birey olabilme şansını da gittikçe azaltmaktadır. Çocuk yaştaki bireylerin erken yaşlarda istihdama katılmak için gözden çıkartılmaları onları her türlü istismara açık hale getirmektedir.

Çocukların eğitim sürecinin dışına itilerek farklı sektörlerde istihdama katılmaları yanında, onları bekleyen bir diğer tehlike ise çocuk emeğinin ev içi işlerde kullanılmasıdır. Bu anlamda DİSK-AR (2015)'in araştırması önemli tespitler sunmaktadır. İstihdam içerisinde yer almayan fakat ev işlerinde çalışan çocukların sayısı 8 milyon 397 bine ulaşmıştır. Türkiye'de toplamda çalışan çocukların tüm çocuklara oranı 1999'dan bu yana % 41'den % 56'ya çıkmıştır (DİSK-AR, 2015). 2012 yılı verilerine göre Türkiye'deki toplam 15 milyon 247 bin çocuğun (6-17 yaş) yaklaşık %6'lık bir kısmı (893 bin) para kazanmak amacıyla çeşitli işlerde çalışmakta iken %49'luk bir kısmı ise (7 milyon 503 bin) ev işlerinde çalışmaktadır (TÜİK, 2013).

Türkiye emek piyasasının esnekleşmesi ve kuralsızlaşması, dezavantajlı grup (göçmenler, çocuklar, kadınlar vb.) üyelerinin istihdamın en kötü hallerinde yer almalarını beraberinde getirmektedir. Bu durum ise özellikle çocukları (iş kazası, farklı istismar biçimleri, vb.) farklı riskler ile karşı karşıya bırakmaktadır.

B. Sokak Çocukları

Sokak çocukları kavramı kapsam ve tanımlama açısından zor ve muğlak kavramlardan biridir. Bunun nedenlerinden biri çocukların tamamen ailesi ile bağlarını koparması yanında ailesi ile belirli

bir düzeyde ilişkisini sürdüren çocukların da bu grup içerisinde olmasıdır (UNICEF, 2001: 12). Bu anlamda UNODC (2005)'un raporunda sokak çocuklarının tanımlanmasında iki ana akım/tema bulunduğu ifade edilmiştir. Bu tanımların ilkinin yapan grup içerisinde sivil toplum kuruluşları, araştırmacılar ve medya yer alırken, yasal tanımlama ise sıklıkla sosyal güvenlik bölümleri/birimleri tarafından yapılmaktadır. Bu birimler tarafından ise 'suça maruz kalan çocuklar' başlığında yer almaktadır. İlk ve sıklıkla başvurulan tanımda,

* 18 yaşından küçük olanlar,

* Erkekler veya kızlar,

*Zamanının tamamına yakını sokaklarda harcayan kişi,

*Ailesi ile çok az iletişime geçenler veya hiç geçmeyenler,

*Denetim koruma veya rehberlikten mahrum olanlar olmak üzere geniş bir alanda sağlık ve psikolojik olarak farklı tehlikelerle karşı karşıya olanlar şeklinde tanımlanmaktadır (UNODC, 2005: 27).

Sokak çocukları bütün dünyada ortaya çıkan küresel bir toplumsal sorun alanı olarak büyük kentlerin görünür sorunları arasındaki yerini alması, sorunun farklı gelişmişlik düzeylerine sahip olan ülkelerde ki görünürlüğü göstermektedir. Bu sorunun aktörleri ise kentlerde istismar, yaralanma, madde bağımlılığı vb. birbirinden farklı risk alanları ile karşılaşmaktadır. 2006 yılı verilerine göre dünya da 100 milyonun üzerinde sokak çocuğu bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin slumlarında, farklı şiddet türlerine yoğun bir şekilde maruz kaldığı için evden kaçan, alkol ve uyuşturucu nedeniyle okulunu bırakan, savaş, doğal afetler vb. nedeniyle ailelerinden uzak kalmış milyonlarca çocuk bulunmaktadır (UNICEF, 2006; Okumuş, 2012; Benitez, 2011).

Temel sağlık, sosyal ve eğitim hizmetlerine erişememe hane üyelerinin yaşadığı yoksulluğun önemli bir nedenidir. Sosyal devlet anlayışından uzaklaşan politikaların yanında; anne-babanın eğitim düzeyinin düşük olması, hane nüfusunun kalabalıklığı, göç süreci sonucunda gelinen yerde istihdama katılamama artan yoksulluk çocuğun ekonomik değerinin ön plana çıkarak ailenin çocuğu istihdama yönlendirmesi hanenin yoksulluk sürecini derinleştirmektedir. Sokakta yaşayan çocuklar bu bağlamda farklı riskler ile karşı karşıya kalırken, sağlıklı birer birey olarak topluma katılabilme şansları ise gittikçe azalmaktadır.

C. Şiddeti Deneyimleyen Çocuklar

Yoksulluk çocukların topluma sağlıklı bireyler olarak katılmalarını olumsuz etkileyen aynı zamanda onları suça iten başat faktörlerden olmakla birlikte yoksulluk içerisinde ve yoksul çevrelerde büyüyen çocukların şiddeti deneyimleme ihtimalleri yükselmektedir³. UNICEF (2006)'in *World Report on Violence Against Children* isimli raporunda bazı gruplarda yer alan çocukların şiddete diğer

³ Yoksulluğun çocukları suça iten başat nedenler arasında yer aldığına dair yapılan çalışmalar için bkz. Müjdat Avcı, "Tutuklu Çocuklar Üzerine Bir Araştırma: Çocukların Suça Yönelmesinde Etkili Olan Toplumsal Nedenler Ve Çözüm Önerileri", C.11, S.1, 2008, ss.49-73; Ayrıca bkz. Lewitt EM., Terman, DL., Behrman, RE (1997) Children and Poverty: Analysis and Recommendations, Summer-Fall 7(2), ss.4-24.

gruplarda yer alan çocuklara göre daha yoğun bir şekilde maruz kalma riski taşıdıkları belirtilmiştir. Daha yoğun bir şekilde maruz kalma ihtimali olan gruplara bakıldığında ise engelli, yetim, etnik veya marjinal grupların çocukları ile birlikte işsizliğin ve yoksulluğun yoğun olduğu eşitsiz topluluklarda yaşayan çocuklar ile birlikte engelli olan çocuklar da bu riski yaşayan gruplar arasında yer almaktadır (UNICEF, 2006: 36).

Çocuklar ve gençler arasında cinayete kurban giden çocukların oranı dünya genelinde 94.000 çocuk cinayetlere kurban giderken cinayete kurban gitmektedir. Latin Amerika ve Karayipler 25.000 cinayet ile cinayete kurban giden çocukların en fazla yer aldığı bölgeler olurken, 23,500 cinayet ile Merkez ve Batı Afrika onu takip etmektedir. Bir diğer önemli sorun ise çocukların fuhuşa zorlanmasıdır. Dünya genelinde ise 120 milyondan fazla genç kız fuhuşa zorlanmaktadır (UNICEF, 2014b).

D. Çocuk Gelinler

Şiddetin çocukların bedenlerinde ve zihinlerde görüldüğü bir diğer alan ise çocuk gelinlerdir. Bu sorun alanı çocuk istismarından, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine kadar farklı alanları kapsayan çok boyutlu bir sorundur. Çocuk gelin sorunu gerek dünyada gerekse Türkiye’de önemli bir sorun alanıdır. Dünyada kadınların 700 milyonu 18 yaşından önce evlendirilirken, bu sayının üçte birinden fazlası olan 250 milyon kadın ise 15 yaşından önce evlendirilmiştir. Çocuk evlilikleri kız çocuklara karşı farklı eşitsizlik türlerini barındırırken, cinsiyet eşitsizliğini, sosyal normların kızlara karşı eşitsizliğini açıkça ortaya koymaktadır. Sahra-Altı Afrikası ve Güney Asya çocuk evliliklerinin en fazla yapıldığı bölgelerdir. Çocuk evliliklerinin yarısı Güney Asya’da gerçekleşirken bu evliliklerin 3’te 1’lik bölümü ise Hindistan’da gerçekleşmektedir (UNICEF, 2014c) Dünyada her yıl on sekiz yaşının altında 10 milyon kız çocuğu evlendirilmektedir. Kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilme nedenlerine bakıldığında; yoksulluk, sosyo-kültürel, gelenekler ve dini inanışlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, düşük eğitim düzeyi, çocuk algısı, doğal felaketler-savaşlar olarak gruplandırmak mümkündür (USAID, 2011; Boran vd, 2013).

Çocukların erken yaşta evlendirilmelerinin çocuk, aile ve toplum üzerinde olumsuz birçok sonucu bulunmaktadır. Çocuklar açısından bakıldığında kuşkusuz temel haklarına ilişkin bir ihlalden söz edilebilir. Çocuk olma hakkı ihlali ile birlikte başlayan bu süreç devamında çocuğun temel insan haklarını kapsayan ihlallerini de beraberinde getirmektedir. Eğitim ve çalışma hakkı gibi temel haklarının eşleri nedeniyle çeşitli kısıtlamalara sebep olması bu hak ihlallerinin örneklerindedir (Boran vd. 2013; Malatyalı, 2014). Çocuk evliliklerinin aile ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerine bakıldığında ise cinsiyet eşitsizliğinin derinleşmesi, kız çocuklarının eğitim sürecinin dışında kalmaları ve devamında istihdam piyasasından da uzaklaşmaları, anne sağlığının bozulması, erken evliliğe bağlı olarak çocuk ölüm oranlarında yaşanan artış vb. nedenler ise çocuk yaşta yapılan evliliklerin aile ve topluma ağır maliyetlerini ortaya koymaktadır (Boran vd, UNICEF, 2014c; Malatyalı, 2014).

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmesi önemli toplumsal sorunlar arasındadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2011 yılında gerçekleştirdiği Aile Yapısı Araştırması’nda 18 yaşından küçük yapılan evliliklerin oranı %18,2 olarak tespit edilmiştir (ASPB, 2011)⁴. TÜİK (2015)’in Çocuk Gelinler Kamuoyu Bilgilendirmesinde ise 16-17 yaş aralığında yapılan evliliklerin bütün evlilikler içerisindeki payı %5,8 olarak ifade edilirken bu oran 34 629’a karşılık gelmektedir. TÜİK’in bu verileri yalnızca resmi nikahları kapsarken, kayıt dışı ve dini nikahları kapsamadığı unutulmamalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çocuğun dezavantajlı olma halinin gerek çocuklar ve gerekse yaşadıkları toplumlar için birçok olumsuz çıktısı bulunmaktadır. Çocukların temel hakları arasında yer alan eğitim, sağlık, barınma vb. haklarına erişimlerinin yetersiz olması dezavantajlılık durumlarını arttırmaktadır. Bugün dünyada ve ülkemizde yapılan toplumsal ve ekonomik sorunlara ilişkin tartışmaların arka planında yetişkinlerin dezavantajlılık hallerinden kurtulamamaları sonucunda karşılaştıkları sorunların yansımaları görülmektedir.

Dezavantajlılığı yaşamının bir döneminde veya hali hazırda deneyimleyen dünya çocukları, çocuk işçiliği, sokak çocukluğu, çocuk gelin olma vb. farklı birçok risk ile karşı karşıya kalmaktadır. Çocuklukta maruz kalınan dezavantajlı olma hali çocukların gelişimlerine olumsuz bir şekilde yansımakla birlikte, bir başka önemli sorun olan sahip oldukları dezavantajlılık halinin nesiller arası aktarımını beraberinde getirmektedir. Bu durum dezavantajlılık döngüsüne neden olmakta ve sağlıklı bireyler olarak topluma katılabilmelerini engellemektedir.

Çocukların bu riskler ile karşılaşması ve sonucunda dezavantajlı konumlarının getirdiği yoksulluk döngüsüne girmelerinin toplumlara olumsuz birçok etkisi vardır. Çocukların daha iyi şartlarda yetişebilmeleri için sosyal yardım uygulamalarının hak temelinde uygulanması, çocukların eğitim, barınma, sağlık vb. temel haklarından mahrum bırakılmaması ve sosyal içerme politikalarının başat aktörleri olması önem taşımaktadır.

⁴ Araştırmada 18 yaş altında evlilik yaşınının 1950 sonrasında sistemli bir şekilde düştüğü görülürken, 2011 yılındaki oranın ise %6,5 olarak belirlenmiştir (y.n.).

KAYNAKÇA

ASPB (2011), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*, <http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/taya2011.pdf>, (21.4.2015).

Avcı, Müjdat, (2008), “Tutuklu Çocuklar Üzerine Bir Araştırma: Çocukların Suça Yönelmesinde Etkili Olan Toplumsal Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 49-73.

Benitez, S.T. (2011), *State of the World's Street Children Research Consortium for Street Children*, [file:///C:/Users/KMU/Downloads/State_of_the_Worlds_Street_Children_Research_final_PDF_online%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/KMU/Downloads/State_of_the_Worlds_Street_Children_Research_final_PDF_online%20(1).pdf), (4.11.2015).

Barret, Ruth (2010), “Disadvantaged Groups in The Labour Market”, *Economic & Labour Market Review*, 4, pp.18-24.

Bozok, Nihan (2011), *Ben Değerliyim Nar Taneleri: Güçlü Genç Kadınlar Mutlu Yarınlar Projesi Güçlenme Hikayeleri Biriktiriyor*, İstanbul: Boyner Yayınları.

EÇEB (2014), *Avrupa’da Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımına İlişkin Temel Veriler*, http://sgb.meb.gov.tr/eurydice/kitaplar/Avrupada_Erken_Cocukluk_Egitimi_Temel_Verileri/Avrupada_Erken_Cocukluk_Egitimi_Temel_Verileri_2014.pdf, (4 .11. 2015).

EDU (2009), *Disadvantage and Vulnerable Groups and Education in Mountain Areas*, [file:///C:/Users/KMU/Downloads/Disadvantaged_groups%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/KMU/Downloads/Disadvantaged_groups%20(1).pdf), (29 .12. 2015).

FAO (2014), *The State of Food Insecurity in The World*. <http://www.fao.org/3/a-i4030e.pdf>, (12.7.2015)

Gündüz, S. Gökhan (2007), *Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü*, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

Göçoğlu, Volkan (2015), Dezavantajlı Gruplar Üzerinde Yapılan Bir Kamu Politikası Sonlandırmasının Analizi: Eski Hükümlülerin Özel Sektördeki İstihdam Zorunluluğunun Kaldırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 36, ss.846-863.

ILO (2014), *Çocuk İşçiliği*, <http://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm>,

ILO (2014), *What is Child Labour?*. <http://www.ilo.org/ipecc/facts/lang--en/index.htm>, (15.5.2014).

ILO (1973), *138 Nolu Asgari Yaş Sözleşmesi*, http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm, (15.5.2014).

ILO (1999), *182 Nolu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi*, http://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm, (15.5.2014).

ILO (2010), *Accelerating Action Against Child Labour: Global Report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work 2010*, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_126752.pdf, (17.10.2014).

ILO (2011), *Employers and Workers: Handbook on Hazardous Child Labour*, http://www.ilo.org/public/english/dialogue/actemp/downloads/projects/cl_handbook.pdf, (13.1.2014).

Kentel, Ferhat - Köker, Levent, Uçum, Mehmet - Genç, Özge (2012). *Yeni Anayasa Sürecini İzleme Raporu*. İstanbul: TESEV.

Malatyalı, K. Meryem (2014), Türkiye’de Çocuk Gelin Sorunu. *Nesne Dergisi*, 2 (3), ss.27-38.

Lewitt M. Eugene -Terman, L, Donna - Behrman, E, Richard (1997), Children and Poverty: Analysis and Recommendations, *Children and Poverty*, 7(2), pp.4-24.

Mayer, E. Steven. (2003). *What is a Disadvantaged Group*, http://www.effectivecommunities.com/pdfs/ECP_DisadvantagedGroup.pdf, (11.5.2015).

OECD (2012), *PISA 2012 Results in Focus*, <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf>, (11.5.2015).

OECD (2015), *Health at Glance 2015 OECD Indicators*, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/8115071e.pdf?expires=1451400193&id=id&accname=guest&checksum=37E8013F82758AC036173C9AA6CD844E>, (15.12. 2015).

Okumuş, Ejder (2009), Sokak Çocuklarının Sosyolojisi Diyarbakır Örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. IX (1), ss.9-37.

Özer, Y. Emre - Çolak, Murat (2015), Yoksulluk, Dezavantajlı Grup ve Suç İlişkinine Yönelik Bir Alan Araştırması: İzmir Kadın Sığınma Evleri Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(3), ss.479-491.

Pertile, Marco (2012), Introduction: The Fight Against Child Labour in a Globalized World. iç. Guiseppe Nessi, Luca Nogler & Marco Pertile (Ed.). *Child Labour in a Globalized World: A Legal Analysis of ILO Action*, England-USA: Ashgate, pp.1-17.

TBSA (2010), *Beslenme Durumu ve Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi Sonuç Raporu*, http://www.sagem.gov.tr/TBSA_Beslenme_Yayini.pdf, (12.4.2015).

TÜİK (2013), *Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659>, (2.9.2013)

TÜİK (2014), *Eğitim İstatistikleri*, http://www.tuik.gov.tr/PreIststatistikTablo.do?istab_id=1606, (12.7.2015).

TÜİK (2015), *Çocuk Gelinlere İlişkin Kamuoyu Duyurusu*,
http://www.tuik.gov.tr//duyurular/duyuru_2860.pdf (12.12.2015).

UNESCO (1998), *Education Strategies for Disadvantaged Groups, UNESCO Working Documents in the Series IIEP Contributions*,
<http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001142/114204E.pdf> , (4.11.2015)

UNICEF (2001), *The situation of street children in Cairo and Alexandria, including the children's drug abuse and health/nutritional status*,
http://www.unicef.org/evaldatabase/files/EGY_2001_005.pdf (4.5.2014).

UNICEF (2006), *The State of World's Children: Excluded and Invisible*,
http://www.unicef.org/sowc06/pdfs/sowc06_fullreport.pdf (9.2.2014).

UNICEF (2012). *The State of World's Children: Children in an Urban World-2012*,
http://www.unicef.org/sowc2012/pdfs/SOWC%202012Main%20Report_EN_13Mar2012.pdf
(11.7.2015).

UNICEF (2013), *The State of World's Children: Children with Disabilities*,
http://www.unicef.org/guyana/SOWC_Report_2013.pdf, (5.2.2015)

UNICEF. (2014a). *The State of World's Children: Every Child Counts*,
http://www.unicef.org/sowc2014/numbers/documents/english/SOWC2014_In%20Numbers_28%20Jan.pdf, (13.5.2015).

UNICEF (2014b), *Hidden in Plain Sight: A Statistical Analysis of Violence Against Children*,
http://files.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf (11.4.2015).

UNICEF (2014c), *Ending Child Marriage: Progress and Prospects*,
http://www.unicef.org/media/files/Child_Marriage_Report_7_17_LR..pdf, (12.4.2015).

UNODC (2005), *Street Children in Egypt*,
https://www.unodc.org/pdf/youthnet/egypt_street_children_report.pdf, (13.2.2015).

USAK (2011), *Evlilik Mi Evcilik Mi? Erken ve Zorla Evlilikler Çocuk Gelinler*,
<http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/hAyApZgU69keTKQX90eHv1b9y14ZLP.pdf> ,
(3.7.2015).

ÜNİVERSİTE VE ŞEHİR ÖZELLİKLERİNİN ÜNİVERSİTE TERCİHİNDEKİ ETKİSİNİN CİNSİYETE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ: ŞEHİR PAZARLAMA YAKLAŞIMI*

Hasan Hüseyin CEYLAN¹
Bekir KÖSE²
Serdar AYDIN³

ÖZET

Üniversite tercihinde üniversite özellikleri yanında şehir özellikleri de dikkate alınmaktadır. Bu nedenle konunun şehir pazarlama bağlamında, bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmada aday öğrencilerin cinsiyetine göre üniversite tercihlerinde şehir ve üniversite özelliklerinin ne oranda etkili olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla özel bir dershanede üniversiteye hazırlanan toplam 200 öğrenciden yüz yüze anket yöntemi ile elde edilen verilere tümleşik hiyerarşik konjoint analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular kızlar ve erkeklerin üniversite tercihinde gerek üniversite özellikleri gerekse şehir özelliklerine atfettikleri önem açısından büyük farklılıklar olmadığını göstermektedir. Bunun yanında çalışmada her iki cinsiyet için sırasıyla üniversitenin saygınlığı, şehrin güvenlik algısı ve sosyal yaşam önemli faktörler olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler:Yükseköğretim Pazarı, Üniversite Tercihi, Şehir Pazarlaması, Tümleşik Hiyerarşik Konjoint Analizi

Jel Sınıflandırması: M31, R00

EVALUATION THE EFFECTS OF UNIVERSITY AND CITY'S CHARACTERISTICS IN UNIVERSITY PREFERENCE ACCORDING TO THE GENDER: CITY MARKETING APPROACH

ABSTRACT

In the choice of university beside university characteristics, the characteristics of city are take into consideration as well. Therefore, it is crucial to evaluate this topic in the context of city marketing by a holistic perspective.

In this study, it is aimed to determine to what extend the city and university's characteristics are effective in the university selection for candidate students. For this purpose, integrated hierarchical conjoint analysis was applied to all data that are obtained by face to face questionnaires method from 200 students of a private preparatory school for university. The findings obtained from study show that in terms of the importance the students attribute to both city and university' characteristics are not significantly differing from each other according to the gender. Beside this, for both gender respectively, university's reputation, safety perception of city and the city' s social life were found as important factors.

Keywords:Higher Education Market, University Preference, City Marketing, Integrated Hierarchical Conjoint Analysis

Jel Classification: M31, R00

* Bu çalışma, 19. Ulusal Pazarlama Kongresi'nde Sunulan Bildirinin Genişletilmiş Halidir.

¹Doç. Dr., Uşak Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, hasanhuseyin.ceylan@usak.edu.tr

²Yrd.Doç. Dr. Uşak Üniv, Uygulamalı Bil. Yüksekokulu. Uluslararası Lojistik ve Taşımacılık Böl.,bekir.kose@usak.edu.tr

³Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, serdar.aydin@usak.edu.tr

GİRİŞ

Uluslararasılaşma, üniversite sayısı ve alternatif eğitim imkânlarındaki artış yükseköğretim pazarının daha kompleks ve rekabetçi bir yapıya dönüşmesine yol açmıştır. Bu yapısal değişim ile birlikte geçmişte geçerli olan arz yönlü yaklaşım yerine pazarlama odaklı yaklaşımın benimsenmesi zorunluluk haline gelmiştir. Bu yaklaşımın gereği olarak üniversiteler öğrenci beklentilerine ve kendilerini rakiplerinden farklılaştıracak çabalara daha fazla önem vermeye başlamışlardır (DeShields vd., 2005: 128; Oplatka, 2009: 208).

Yükseköğretim sektöründeki yapısal değişime bağlı olarak, yükseköğretimde pazarlama yaklaşımını farklı yönleri ile ele alan çalışmaların sayısı sürekli olarak artış göstermektedir (Oplatka, 2009; Enache: 2011; Akar, 2012; Cerit vd., 2007). Ancak yapılan çalışmaların büyük oranda konuyu sadece üniversite bağlamında ele aldığı görülmektedir. Konunun şehir pazarlaması bağlamında daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, pazarlama çabalarının daha etkin ve verimli olmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü üniversiteler ve üniversiteye ev sahipliği yapan şehirler arasında ileri düzeyde etkileşim söz konusudur (Sassen, 2012 :9). Üniversiteler verdikleri eğitim yanında şehrin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine, insan sermayesine, araştırma ve teknoloji transferi yoluyla bölgesel inovasyona doğrudan ve dolaylı önemli katkılar sağlamaktadırlar (Ransom, 2015: 2; Barra ve Zotti, 2016: 2). Bu katkılarında dolayı yerel ve ulusal düzeydeki yöneticiler, yeni üniversitelerin açılması ve mevcutların nitelik ve nicelik olarak gelişimini desteklemektedirler (Munro vd., 2009: 1805).

Türkiye’de de dünyadaki gelişmeye paralel olarak üniversite sayısı artış göstermektedir. 2016 yılı verilerine göre ülkemizdeki kamu üniversitelerinin sayısı 109, vakıf üniversitelerinin sayısı da 84 olmak üzere toplam sayısı 193’e ulaşmıştır. Yeni üniversitelerin açılması dışında mevcut üniversitelerde yeni akademik birimlerin açılması toplam kontenjan sayısının artmasına yol açmıştır (www.osym.gov.tr; www.yok.gov.tr).

Üniversite tercihi aday öğrenciler için “kariyer karar süreci” olarak tanımlanmaktadır. Adayların üniversite tercihinde kişisel ve çevresel çok sayıda faktör önemli rol oynadığı için adayların beklentileri ve üniversitelere ilişkin algıları birbirinden farklılık göstermektedir. Üniversite yönetimlerinin hedef pazarlarına yönelik etkin pazarlama stratejileri geliştirebilmelerinde bu bilgilerin önemi büyüktür (Navrátilová, 2013: 90).

Adayların üniversite tercihi ile ilgili yapılan çalışmalar çoğunlukla sadece üniversite özellikleri veya şehir özellikleri dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Ancak hem üniversite özellikleri hem de şehir özellikleri aday öğrencilerin üniversite tercihlerinde etkili olduğu için her iki unsurun birlikte değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bunun yanında Cerit vd., (2007) ve Sojkin vd., (2015)’nin çalışmaları adayların diğer özellikleri yanında cinsiyetin üniversite tercihinde önemli bir özellik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada cinsiyet göre üniversite tercihinde şehir ve üniversite özelliklerinin etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada kızlar ve erkekler

için her iki unsura ait özelliklerin üniversite tercihindeki etkinin birlikte değerlendirilebilmesi için tümeleşik hiyerarşik konjoint analizi kullanılmıştır.

I. ŞEHİR PAZARLAMASI VE ÜNİVERSİTELER

Günümüzde rekabetin yalnızca ürün ve işletme temelinde değil ülkeler ve şehirler arasında da yaşandığı görülmektedir (Özdemir ve Karaca, 2009: 113). Bu nedenle şehirler için pazarlama çabaları şehirlerin rekabet edebilmesi için zorunluluk haline gelmiştir (Özgüner ve Uçar, 2015: 324; İçli ve Vural, 2010: 260). Şehir pazarlaması ile ilgili çalışmalara 19.yy.'dan itibaren rastlanmasına karşın (Ward, 1998: 1), özellikle son otuz yıldır şehirler, yeni yatırım ve yerleşimciler çekmek ve turizm gelirlerini artırmak için pazarlama yaklaşımını daha fazla benimsemektedirler. Bununla birlikte şehir pazarlaması nispeten yeni bir bilimsel alandır. Birçok kişi şehir pazarlamasını sadece bir tanıtım faaliyeti olarak görmektedir (Kavaratzis, 2004: 58-59). Hâlbuki şehir pazarlaması bundan daha fazlasını ifade etmektedir. Şehir pazarlaması, şehrin tanıtımının ötesinde daha kapsamlı ve bütünleşik pazarlama çabalarını içermektedir. Bu yönüyle şehir pazarlaması, şehir potansiyelinin yerel toplumun faydası için değerlendirilmesinde köprü rolü oynamaktadır. Nitekim bazı şehirler sahip oldukları potansiyellerini yanlış yaklaşım ve yönetim anlayışları nedeniyle değerlendiremezken, şehir pazarlama yaklaşımını benimseyen şehirler; şehrin amaçları, kaynakları, üstünlükleri ve zayıflıklarını stratejik bir şekilde ele alarak rekabet güçlerini artırmaktadırlar (Deffner ve Liouris, 2005: 3).

Literatürde şehir pazarlaması ile ilgili farklı tanımlara rastlanmaktadır (Kavoura, 2013: 14). Bu çalışmada şehrin hedef pazarlarından olan üniversite adaylarının tercihlerinde şehrin ve üniversitenin hangi özelliklerinin etkili olduğunun belirlenmesi amaçlandığı için “hedef pazarların ihtiyaçlarını tatmin edecek şekilde şehrin tasarlanması” şeklindeki şehir pazarlama tanımı tercih edilmiştir. Tanımdan şehir pazarlama çabalarının başarısının, büyük ölçüde hedef kitlelerin beklentilerinin karşılanma düzeyine bağlı olduğu görülmektedir (Kotler vd. 2002: 183).

Ekonomik anlamda büyümeyi ve refah seviyesini yükseltmek isteyen şehirler, insanları ve yatırımcıları çekmek isterler. Ancak bunu yaparken seçici davranmak zorundadır. Çünkü hedef alınan pazarların şehrin sosyal ve ekonomik özelliklerine uygun olması ve şehre beklenen faydayı sağlayacak özelliklere sahip olması da önem taşımaktadır (Kotler vd., 1993: 22). Bu hedeflere ulaşmak için şehir pazarlama çabaları uzun dönemli vizyonla yerel yönetimlerin liderliğinde, ilgili her kişi ve kuruluşun işbirliği ve katkısı sağlanarak gerçekleştirilmeye çalışılmalıdır (Fretter, 1993: 165-166; Metaxas, 2002: 22).

Şehirlerle temasın, algı ve imajlar üzerinden olduğu kabul edildiğinden, şehir pazarlama uygulamalarında şehir imajının inşası, iletişimi ve yönetimi büyük önem taşımaktadır (Kavaratzis, 2004: 58). Şehir imajı, insanların şehirle ilgili sahip oldukları inanç, fikir ve intibalarının toplamı olarak tanımlanmaktadır. Şehirle ilgili pek çok bilgi ve ilişkinin sadeleştirilmesini ifade eden şehir imajı; geçerli, inandırıcı, sade, çekici ve ayırt edici olmalıdır (Kotler vd., 2002: 229, 238-239).

Özellikle son yirmi yılda şehir pazarlamasının popülaritesinin artmasının nedenlerinden birisi de Batı Avrupa ve ABD şehirlerinin sanayi toplumundan, sanayi ötesi topluma dönüşüm çabalarıdır. Şehirler, sanayi ötesi şehir imajının bileşenleri olan; temiz çevre, ileri teknoloji ve yüksek sosyo-ekonomik statüyle daha fazla turist, yerleşimci ve yatırımcı çekmeyi amaçlamaktadırlar (Avraham ve Ketter, 2008: 13).

Şehir pazarlamasında temel amaç şehrin kalkınması her ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilmesi gereken bir amaç değildir. Dolayısıyla şehirler için ekonomik katkı sağlasa bile sosyal ve çevresel maliyetleri yüksek pazarlar hedeflenmemeli, hatta “pazarlamama” çabaları ile caydırılmaya çalışılmaları önerilmektedir (Kotler vd., 1993: 22-24). Dolayısıyla şehrin özellikleri ve imkanları ile uyumlu, aynı zamanda şehrin kalkınmasına katkısı yüksek, sosyal ve çevresel maliyetleri düşük hedef pazarların belirlenmesi ve pazarlama çabalarının bu doğrultuda gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Dinis, 2004: 5-7).

Kotler vd. (1999), şehir pazarlamasının dört temel hedef pazarının olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar; ziyaretçiler, çalışanlar ve şehir sakinleri, işletmeler ve ihrac pazarlarıdır. Voznuka (2012: 173) ise, şehir pazarlamasının hedef pazarlarını iç ve dış pazarlar olarak sınıflandırmıştır. İç pazarları kendi arasında ikiye ayırmıştır. Birincisi, şirketler (üretim, bilişim, ticaret, hizmet ve diğerleri) ikincisi ise şehirde yaşayanlardır (farklı niteliklere sahip çalışanlar, öğrenciler ve iş adamları). Dış pazarları da yine iki gruba ayırmıştır. Birincisi, uluslararası pazarlar ikincisi ise ziyaretçilerdir (turistler, iş arayanlar, iş amaçlı geziye çıkanlar ve şehrin fırsatlarını araştırmak amacıyla gelenler).

Şehir pazarlamasının önemli hedef pazarlardan birisi olan üniversite öğrencileri, buldukları şehre sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan önemli katkıları olmaktadır. Aynı zamanda farklı bölgelerden gelen öğrenciler bölgeler arası sosyo-ekonomik entegrasyonun gerçekleşmesini sağlamaktadırlar (Russo vd., 2003: 2).

Üniversitelerin buldukları şehirlere etkileri ile ilgili literatüre bakıldığında; sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziksel açıdan olmaktadır (Özbay, 2013: 11; Munro vd., 2009; 1805-1806; Steinacker, 2005: 1161; Öztürk vd., 2011: 155, Chatterton, 2000: 165).

Üniversiteler bulunduğu şehir veya bölgede önemli görevler üstlenen kurumlardır. Birmingham Üniversitesi tarafından 2013 yılında yapılan “The impact of the University of Birmingham” adlı araştırmada üniversitelerin oynadıkları rolleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Üniversite öğrencileri ve çalışanlar o bölgenin değişiminde önemli rol üstlenirler.
- Üniversite öğrencileri ve mezun olan öğrenciler fahri bir elçi gibi çalışarak o bölgenin profilinin yükselmesine yardım ederler (beyin göçünü artırır).
- Yerel işgücünün becerilerinin artmasına yardımcı olurlar (işgücü esnekliğini artırır).

-
- Üniversitenin sağladığı doğrudan istihdam olanakları, satın aldığı mal ve hizmetler, öğrencilerin, çalışanların ve ziyaretçilerin harcamaları sayesinde bölgenin ekonomisine önemli katkılar sağlar.

II. ÜNİVERSİTE TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Literatür incelendiğinde, üniversite tercihini etkileyen faktörlerin genelde üniversite ve şehir özellikleri olmak üzere iki grupta toplandığı görülmektedir. Birinci grupta; almak istedikleri eğitimin türü, üniversitenin akademik şöhreti, üniversite türü (eski ya da modern, geleneksel ya da teknolojik), iş bulma ümidi, öğretim kalitesi, toplam maliyet, yerleşke özellikleri, ailenin üniversite ile ilgili olumlu ya da olumsuz düşüncesi, arkadaşlarının o üniversiteyi tercih etmek isteyip istemedikleri, üniversite kampusunun evden uzaklığı (kampusa ulaşmak için harcanan zaman, toplu taşıma imkânları, park imkânları), öğretilerin tavsiyesi, diğer üniversitelere göre başarı sıralaması, akreditasyon, öğrenim harcı, üniversitenin imkânları, güvenilirliği, kültür ve çevre koşulları, öğretim elemanlarının kalitesi, mezun olanların istihdam oranları, diğer üniversitelere göre farklı yönleri (herhangi bir alanda uzmanlaşmanın olup olmaması, ders programları, üniversitenin hizmetleri, üniversite ortamının samimi, sıcak ve öğrencilerin birbirlerine yardımcı olup olmaması, üniversitenin büyüklüğü, üniversitedeki kulüpler ve farklı aktiviteler, üniversite ile ailesinin aynı şehirde bulunup bulunmadığı, üniversiteye giriş puanı (Klein ve Washburn, 2012: 66-67; Basha vd., 2016: 202; Soutar ve Turner 2002: 43; Kusumawati, 2011: 4; Kayombo ve Carter, 2016: 14; Sanchez, 2012: 47; Akar, 2012: 110; Özgüven, 2011: 287) yer almaktadır.

İkinci grupta ise üniversitenin bulunduğu şehrin ya da bölgenin özellikleri ile ilgilidir. Bunlar ise; kültürel ortam, barınma imkanları, şehrin yaşam maliyeti, güvenlik, sosyal yaşam, üniversitenin ailenin yaşadığı şehre olan uzaklığı, şehrin konumu, üniversitenin bulunduğu şehirdeki staj ve iş imkanları, şehrin iklimi ve doğal güzellikleri, sportif imkanlar ve sportif aktivitelerdir (İnsch ve Sun, 2013: 182; Akar, 2012: 110; Kayombo ve Carter, 2016: 4; Fırat ve Kömürcüoğlu, 2015: 298).

Üniversite tercih kriterleri, üniversite adaylarının demografik, sosyo-kültürel, ekonomik, psikografik özelliklerine göre farklılık gösterebilmektedir (Soutar ve Turner (2002: 40). Bu bağlamda farklı ülkelerde yapılan çalışmalar incelendiğinde tercih kriterlerinin önem sıralarının farklılaşabildiği görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Soutar ve Turner (2002: 43), Avustralya'daki öğrencilerin üniversite tercihinde etkili olan faktörleri önemine göre şu şekilde sıralamıştır: Üniversitede verilen derslerin kazanılmak istenen mesleğe uygunluğu %15, üniversitenin ünü %12, iş bulma ümidi %12, öğretim kalitesi %10, üniversite tipi %9, üniversitenin aileden uzaklığı %8, ailenin üniversite ile ilgili görüşü %8 ve aynı üniversiteyi arkadaşlarının tercih edip etmemesinin % 8 oranında etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Kayombo ve Carter (2016: 14), Zambiya'daki öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörleri önemine göre; öğretim kalitesi, öğrenim harcı, eğitimin uygunluğu, üniversitenin imkânları, üniversitenin tanınmışlığı (ünü), güvenilirliği, kültür ve çevre koşulları olarak sıralamışlardır. Aynı çalışmada Kayombo ve Carter (2016: 14), öğrencilerin üniversite ile ilgili bilgileri sırasıyla; yazılı medya (çoğunlukla gazeteler), arkadaş çevresi, eğitim ile ilgili fuarlar, elektronik medya (çoğunlukla radyo ve TV), okul ziyaretleri ve internetten aldıklarını, üniversite tercih kararında en fazla etki edenleri ise arkadaşları, ailesi ve öğrencinin kendisi olduğunu ifade etmişlerdir.

Kusumawati (2011: 4), Endonezya'daki kamu üniversitelerinin tercihinde etkili olan faktörleri önem sırasına göre şu şekilde ifade etmiştir; aile, arkadaş ve öğretilmelerin tavsiyesi, üniversitenin ünü (öğretim kalitesi, diğer üniversitelere göre başarı sıralaması, akreditasyon), iş bulma ümidi, toplam maliyet, üniversiteyi bitirene kadar karşılaşılabilecek öğrenim ücretleri, giyim, gıda ve kira harcamaları), yerleşke atmosferi (yerleşke imkanları, etkileşim imkanı ve güvenlik) ve eve olan uzaklığıdır.

ABD'de burs, öğrenim ücreti, kredi olanakları gibi finansal konular büyük bir öneme sahipken; Almanya'da finansal konular üniversite tercihini etkilemesine rağmen, etkisi ABD'deki kadar değildir. Yine evden uzaklık, hem Amerikalı hem de Alman öğrenciler için önemlidir. Amerika'da üniversitenin konumu bir diğer ilgili faktördür. Almanya'da, karar öncesi şehrin atmosferi de önemli bir faktör olarak bulunmuştur (Obermeit, 2012: 215).

Özgüven (2011: 287) çalışmasında, üniversite tercihini etkileyen faktörleri önem sırasına göre; ücret, akademik kadro, kontenjan, faaliyet yılı, puan, kültürel etkinlik, fiziki altyapı ve kampus alanı olarak sıralamıştır.

Demirtaş (2012: 222) vakıf üniversiteleri ile ilgili çalışmasında, üniversite tercihini etkileyen faktörleri önem sırasına göre; iş olanakları, arkadaş tavsiyesi, üniversitenin yönetim ve akademik kadrosu, eve olan uzaklığı, puanı, ilk beş tercihte burs sağlaması, ailenin isteği, fiyatı, tanıtım faaliyetleri, sportif ve sosyal faaliyetleri ve diğer şekilde sıralamıştır.

III. YÖNTEM

A. Tümleşik Hiyerarşik Konjoint Analizi

Konjoint analizi, pazarlama araştırmalarında yaygın olarak kullanılan analiz yöntemlerinden biridir. Optimal ürün özelliklerini belirlemek, her bir özelliğin ve özellik düzeyinin tüketici tercihi üzerindeki göreceli önemini belirlemek, pazar bölümlendirme yapmak ve pazar fırsatlarını belirlemek konjoint analizin pazarlamada temel kullanım alanları olarak sayılabilir (Hair vd., 2006: 465).

Ürün özelliklerinin ayrı ayrı değerlendirildiği yöntemlerin aksine konjoint analizinde araştırmaya katılanlardan, satın alma kararlarını etkileyen ürün özelliklerinin farklı düzeylerde yer aldığı hipotetik ürünler hakkında genel bir değerlendirme yapmaları istenmektedir. Değerlendirme sırasında katılımcı, ürün tercihinde kendisi için daha önemli olan özellik için daha önemsiz

özelliklerden vazgeçmektedir. Gerçek satın alma koşullarına yakın bu tasarım özelliği nedeniyle konjoint analizinde gerçeğe daha yakın veriler elde edilebilmektedir (Kotri, 2006: 1).

Konjoint analizinde farklı yöntemler kullanılabilir. Bunlar arasında tam profil konjoint analizi en çok tercih edilen yaklaşımlardan biridir. Bununla birlikte tam profil konjoint analizi özellik sayısının az olduğu çalışmalar için uygun bir yöntemdir (Pullman vd., 1999: 126). Özellik sayısı artıkça cevaplayıcıların değerlendirmesi gereken bilgi yükü artmakta, hatta değerlendirme imkânsızlaşmaktadır. Bu probleme çözüm olarak önerilen yaklaşımlardan biri de tümleşik hiyerarşik konjoint analizidir (Ramírez-Hurtado, 2010:30).

Orijinal hiyerarşik konjoint analizi çok sayıda özelliğin çalışmada yer almasına imkân verse de başka önemli kısıtlar taşımaktadır. Tümleşik hiyerarşik konjoint analizinde bu kısıtların önemli bir kısmı giderilmektedir (Molince Timmermans, 2009: 644). Her iki yöntem; bireylerin karmaşık yapıda bir karar verme durumunda kaldıklarında, önce tercihlerini etkileyecek özellikler setini daha az sayıda yapı altında gruplandırdıkları, daha sonra her bir yapıyı ayrı ayrı değerlendirdiklerini ve son olarak seçenekler arasında bir karar vermek üzere bu yapıların değerlendirmelerini birleştirdikleri varsayımına dayanmaktadır (Louviere ve Timmermans, 1990: 293).

Tümleşik hiyerarşik konjoint analizinde benzer özellikler, araştırmacı tarafından belirli yapılar altında toplanarak ayrı deneysel tasarımlar oluşturulmaktadır. Ancak her bir deneysel tasarımda diğer yapılar, bütün özellikleri ile değil, tek bir başlık olarak yer almaktadır. Böylece cevaplayıcı o yapıya ait özelliklerle birlikte diğer yapıların başlıklarının bulunduğu varsayımsal ürün hakkında bir değerlendirme yapmaktadır. Daha sonra her bir yapı sonucu değerlendirilerek genel sonuçlar elde edilmektedir (Molin vd., 2000: 167).

B. Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın ana kütlesini, Uşak ilinde ikamet eden üniversite sınavına hazırlanan aday öğrenciler oluşturmaktadır. Üniversite adayı öğrenciler, üniversitelerin potansiyel pazarı olması ve üniversite tercihi konusunda ilgilenim düzeylerinin yüksek olması nedeniyle tercih edilmişlerdir. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenen toplam 200 öğrenci çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırma verileri, Uşak ilinde faaliyet gösteren bir dershanede gerekli izin alındıktan sonra yüz yüze anket yöntemi ile sınıf ortamında toplanmıştır. Öğrenciler, iki gruba ayrılarak şehir veya üniversite tasarımlarından biri uygulanmıştır.

Bu çalışmanın verileri 19. Ulusal Pazarlama Kongresi'nde sunulan "Şehir Pazarlama Yaklaşımı Bağlamında Üniversite Tercih Kriterleri Üzerine Bir Araştırma" adlı bildiri için toplanan verilerden oluşmaktadır. Ancak aday öğrencilerin üniversite tercihlerine ilişkin genel değerlendirmenin yapıldığı ilgili çalışmadan farklı olarak bu çalışmada üniversite tercihlerini etkileyen faktörlerin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bu amaçla tümleşik hiyerarşik konjoint analizi kullanılmıştır. Konjoint analizinin deneysel tasarımları için gerekli yapılar

ve yapılara ait özellikler, literatür taraması ve öğrencilerle yapılan görüşmelerle belirlenmiştir. Belirlenen yapılar ve özellikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Yapılar, Özellikler ve Düzeyler

Şehir özellikleri	Üniversite özellikleri
Büyükşehir Olup Olmaması (Büyükşehir/Büyükşehir Değil)	Saygınlık (Düşük/Orta/Yüksek)
İklim (Soğuk/Ilıman/Sıcak)	Sosyal-Kültürel-Sportif İmkanlar (İyi/Orta/Kötü)
Barınma İmkanları (İyi/Orta/Kötü)	Yabancı Dil Hazırlık (Var/Yok)
Şehrin Yaşam Maliyeti (Pahalı/Normal/Ucuz)	Üniversitenin Ailenin İkamet Ettiği Şehirde Olup Olmaması (Aynı Şehirde/Farklı Şehirde)
Güvenlik (Yüksek/Normal/Düşük)	Çift Anadal (Evet/Hayır)
Sosyal Yaşam (İyi/Orta/Kötü)	Fiziki İmkanlar (İyi/Orta/Kötü)
Üniversite Özellikleri (İyi/Orta/Kötü)	Şehrin Özellikleri (İyi/Orta/Kötü)

Şehir ve üniversite özellikleri için ayrı konjoint analizi uygulanacağı için her iki yapı için ayrı deneysel tasarımlar, Tablo 1’deki veriler kullanılarak oluşturulmuştur. Bu amaçla katılımcıların değerlendirecekleri konjoint kartları, SPSS programında ortogonal tasarım komutuyla elde edilmiştir. Her iki yapı için varsayımsal üniversite ve şehirleri gösteren toplam 18’er konjoint kartı elde edilmiştir. Elde edilen konjoint kartlarının birer örneği Tablo 2’de verilmiştir. Konjoint kartları anket formuna dönüştürülerek katılımcılardan, her biri varsayımsal bir şehir veya üniversiteyi gösteren kartları, üniversite tercihleri açısından değerlendirmeleri istenmiştir.

Tablo 2. Şehir ve Üniversite Deneysel Tasarım Konjoint Kart Örneği

Üniversitenin Bulunduğu Şehir 1	1. Üniversite
Büyükşehir	Üniversitenin Saygınlığı Orta
İklim Sıcak	Sosyal, Kültürel ve Sportif İmkanlar İyi
Barınma İmkanları İyi	Yabancı Dil Hazırlık Var
Şehirde Yaşam Pahalı	Üniversite ve Aile Aynı Şehirde
Şehrin Güvenliği Normal	Çift Anadal Yok
Sosyal Yaşam Orta	Fiziki İmkanlar Orta

IV. ANALİZ VE BULGULAR

Kadınlar ve erkekler, tüketici davranışlarını etkileyebilecek farklı kişisel özellikler, tutumlar ve uğraşlara sahiptirler. Aynı zamanda çoğu kültürde, kadın ve erkeklerin daha çocukluk dönemlerinden itibaren öğretilen cinsiyet rolüne uygun davranışları beklenmektedir (Hoyer ve MacInnis, 2008: 308). Bu nedenle pek çok çalışmada cinsiyetin, tüketici davranışları üzerine etkisinin araştırıldığı görülmektedir. Nitekim üniversite tercih kriterleri üzerine yapılan pek çok çalışmada diğer faktörlerin yanında cinsiyetin etkisi de değerlendirilmiştir (Ağaoğlu ve Yurtkoru, 2013; Cerit vd., 2007; Sojkin vd., 2015). Bu çalışmada da aday öğrencilerin üniversite tercihinde üniversite ve şehir özelliklerinin etkileri, cinsiyete göre ayrı ayrı değerlendirilerek karşılaştırılmıştır.

A. Cinsiyete Göre Üniversite Deneysel Tasarımına Ait Bulgular

Araştırmada ilk olarak katılımcıların cinsiyetine göre üniversite tercihinde üniversite özelliklerinin ağırlıklarını belirlemek üzere gerçekleştirilen konjoint analizi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir. Sonuçlar, aday öğrencilerin ailesinin ikamet ettiği ildeki üniversiteleri tercih etmek istemediklerini ortaya koymaktadır. Ancak Tablo 4’deki sonuçlar, bu kriterin üniversite tercihindeki önem yüzdesinin diğer özelliklere göre daha düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Özellik Düzeylerine Ait Fayda Değerleri

Özellikler	Düzeyler	Kızlar	Erkekler
Yabancı Dil Hazırlık	Var	3,131	1,656
	Yok	-3,131	-1,656
Üniversite ile Aile Aynı Şehirde	Evet	-3,501	-2,381
	Hayır	3,501	2,381
Çift Anadal	Evet	3,254	2,196
	Hayır	-3,254	-2,196
	Düşük	9,259	8,940
Saygınlık	Orta	18,519	17,879
	Yüksek	27,778	26,819
	İyi	-6,261	-2,138
Sosyal-Kültürel-Sportif İmkânları	Orta	-12,522	-4,277
	Kötü	-18,783	-6,415
	İyi	-4,752	-1,099
Fiziki İmkânları	Orta	-9,503	-2,199
	Kötü	-14,255	-3,298
	İyi	-,593	-2,920
Şehrin Özellikleri	Orta	-1,186	-5,840
	Kötü	-1,778	-8,761
Sabit		60,144	53,994

Tablo 3’de fayda değerleri kullanılarak elde edilen özelliklerin önem yüzdeleri Tablo 4’de verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde üniversite saygınlığı, sosyal-kültürel-sportif imkânlar, fiziki imkanlar ve yabancı dil hazırlığın önemli tercih kriterleri olarak öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca kızlar ve erkeklerin en fazla üniversitenin saygınlığı ve fiziki imkânlarla verdikleri önem açısından farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 4. Cinsiyete göre Üniversite Özelliklerin Önem Yüzdeleri

Önem Yüzdeleri	Kızlar	Erkekler
Yabancı Dil Hazırlık	13,157	12,766
Üniversite ile Aile Aynı Şehirde	9,795	11,174
Çift Anadal	9,474	10,772
Saygınlık	29,254	24,693
Sosyal-Kültürel-Sportif İmkânları	14,123	14,232

Fiziki İmkânları	14,015	12,021
Şehrin Özellikleri	10,182	14,343

B. Cinsiyete Göre Şehir Deneysel Tasarımına Ait Bulgular

İkinci olarak şehir özelliklerinin üniversite tercihinde etkilerini belirlemek üzere yapılan Konjoint Analizi sonuçları Tablo 5’de verilmiştir. Bu sonuçlara göre öğrenciler büyükşehirde bulunan üniversiteleri daha tercih edilir bulmaktadırlar.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Şehir Özelliklerinin Fayda Değerleri

Özellikler	Düzeyler	Kızlar	Erkekler
Büyükşehir Özelliği	Büyükşehir	2,589	1,560
	Büyükşehir Değil	-2,589	-1,560
İklim	Soğuk	-7,073	-6,593
	İlman	5,138	5,036
	Sıcak	1,935	1,557
Barınma	İyi	-6,975	-6,263
	Orta	-13,951	-12,526
	Kötü	-20,926	-18,788
Yaşam Maliyeti	Pahalı	4,115	3,934
	Normal	8,230	7,868
	Ucuz	12,344	11,801
Güvenlik	Yüksek	-8,951	-6,944
	Normal	-17,902	-13,889
	Düşük	-26,852	-20,833
Sosyal Yaşam	İyi	-8,067	-6,844
	Orta	-16,134	-13,688
	Kötü	-24,201	-20,532
Üniversite Özellikleri	İyi	-3,839	-6,325
	Orta	-7,678	-12,650
	Kötü	-11,516	-18,974
Sabit		101,098	97,556

Tablo 5’deki veriler kullanılarak şehir özelliklerinin önem yüzdeleri bulunmuştur. Cinsiyete göre şehir özelliklerinin önem yüzdeleri Tablo 6’da verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında özellikler arasında nispeten daha eşit bir dağılım söz konusudur. Bununla birlikte şehrin güvenlik algısı, sosyal yaşam ve barınma biraz daha ön plana çıkmaktadır. Bulguların cinsiyet göre değerlendirilmesinde kızlarla erkekler arasındaki en büyük farkın şehrin güvenliği ile ilgili olduğu görülmektedir. Kızların, erkeklere göre güvenlik konusuna daha fazla önem verdikleri görülmektedir.

Tablo 6. Cinsiyete Göre Şehir Özelliklerin Önem Yüzdeleri

Özellikler	Kızlar	Erkekler
Büyükşehir Özelliği	8,406	9,689
İklim	14,502	16,002
Barınma	15,799	15,307
Yaşam Maliyeti	11,249	11,229
Güvenlik	18,457	15,697
Sosyal Yaşam	15,594	14,775
Üniversite Özellikleri	15,994	17,301

C. Cinsiyete Göre Şehir ve Üniversite Özelliklerinin Ortak Değerlendirme Bulguları

Her iki yapının göreceli önem yüzdeleri, Oppewal ve Vriens (2000) tarafında önerilen, her tasarımın kendi önem yüzdesi ile diğer tasarımda yer alan önem yüzdesinin ortalamasının alınması yöntemiyle bulunmuştur. Bu amaçla önce şehir özelliklerinin göreceli önem yüzdesini bulmak üzere, şehir tasarımında üniversite özellikleri hariç diğer özelliklerin yüzdeleri ile üniversite tasarımdaki şehrin önem yüzdesi toplanıp ikiye bölünmüştür. Aynı hesaplama üniversite özelliklerinin göreceli önem düzeyinin hesaplanmamasında da gerçekleştirilmiştir. Buna göre şehrin ve üniversite özelliklerinin göreceli önem yüzdeleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Yapıların Göreceli Önem Yüzdeleri

Yapılar	Cinsiyet	Önem
Şehir	Kızlar	47,09
	Erkekler	48,52
Üniversite	Kızlar	52,91
	Erkekler	51,48

Tablo 7’deki sonuçlar üniversite tercihinde kızlar ve erkekler arasında çok önemli bir fark olmadığını göstermektedir. Sonuçlar hem kızlar hem de erkekler için üniversite özelliklerinin az da olsa daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Özellik temelinde önem yüzdeleri, Oppewal ve Vriens (2000) yaklaşımları temel alınarak bulunmuştur. Bu amaçla ilk olarak her iki tasarımda yer alan bütün özelliklere ait fayda farkları bulunarak toplanmıştır. Daha sonra her bir özelliğin fayda farkı, toplam fayda farklarına oranlanarak özelliklerin göreceli önem düzeylerine ulaşılmıştır. Şehir ve üniversite özelliklerinin birlikte değerlendirilmeleri sonucunda kızlar ve erkekler için önem yüzdeleri Tablo 8’de verilmiştir. Sonuçlar genel olarak, üniversite saygınlığı, şehrin güvenlik algısı, yaşam maliyeti ve sosyal yaşamın üniversite tercihinde en önemli faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Cinsiyete göre en önemli farklılıklar sırayla, Üniversitelerin Sosyal-Kültürel-Sportif İmkânları, Üniversitenin Fiziki İmkânları ve Üniversite Saygınlığı için söz konusudur.

Tablo 8. Şehir ve Üniversite Özelliklerinin Ortak Değerlendirmeye Göre Önem Yüzdeleri

Özellikler	Kızlar	Erkekler
Büyükşehir Özelliği	4,0	3,2
İklim	6,9	8,5
Barınma	10,7	13,0
Yaşam Maliyeti	6,3	8,2
Güvenlik	13,7	14,5
Sosyal Yaşam	12,3	14,2
Yabancı Dil Hazırlık	4,8	3,4
Üniversite ile Aile Aynı Şehirde	5,4	5,0
Çift Anadal	5,0	4,6
Saygınlık	14,2	18,6
Sosyal-Kültürel-Sportif İmkânları	9,6	4,5
Fiziki İmkânları	7,3	2,3

SONUÇ

Yüksek etkileşim içinde olan şehirler ve üniversitelerin işbirliğinin önemi büyüktür. Bu etkileşim üniversite adaylarının tercihlerinde de kendini göstermektedir. Üniversite adayları, tercihlerini üniversite özellikleri yanında şehrin özelliklerini de dikkate alarak yapmaktadırlar.

Bu çalışmada, üniversite ve şehir özelliklerinin üniversite tercihinin etkilerinin cinsiyete göre değerlendirilmesini amaçlanmıştır. Bu amaçla Uşak ilinde üniversiteye hazırlanan öğrencilerden toplanan veriler, Tümlleşik Hiyerarşik Konjoint Analiz ile analiz edilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgular kızlar ve erkeklerin üniversite tercihinde gerek üniversite özellikleri gerekse şehir özelliklerine atfettikleri önem açısından büyük farklılıklar olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlar, daha önce yapılan çalışmaların sonuçlarıyla uyum göstermektedir (Ağaoğlu ve Yurtkoru, 2013; Cerit vd., 2007; Sojkin vd., 2015).

Çalışmada üniversite ve şehir özelliklerine ilişkin her iki cinsiyet için elde edilen sonuçlar üniversite özelliklerinin üniversite tercihinde az da olsa daha önemli olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim Darchen ve Tremblay (2010) benzer bir şekilde üniversite ve şehir yaşam kalitesinin üniversite tercihleri üzerine etkisi üzerine yaptığı çalışmada üniversite kalitesinin öğrenci çekme konusunda şehir yaşam kalitesinden daha önemli bir faktör olduğunu belirlemiştir. Üniversite öğrencilerinin hem kariyerlerinde atfettikleri önem hem de zamanlarının önemli bir kısmını geçirdikleri düşünüldüğünde üniversite özelliklerinin daha önemli çıkması doğaldır.

Üniversite tercihinde en önemli özelliğin üniversitenin saygınlığı olarak çıkması aday öğrencilerin bu özellikten beklentileri ile yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. Sontaite ve Bakanauskas (2011) yaptıkları çalışmada üniversite saygınlığının öğrenciler açısından yüksek düzeyde önemli olduğunu ve saygınlığın önemli göstergelerinden ikisinin mezunların istihdam olanakları ve mezunların başarı oranları olduğunu belirlemişlerdir. Bunun dışında öğrenciler, eğitim gördükleri üniversite saygınlığının kendi saygınlıklarını da artıracığı varsayımında olabilirler.

Önem sıralamasında üst sıralarda yer alan gerek şehrin, gerekse üniversitenin sosyal imkanları, konunun öğrenciler açısından önemini göstermektedir. Yaşamlarının önemli bir süresini geçirdikleri üniversite yaşamı boyunca öğrenciler; sosyal, kültürel ve sportif ihtiyaçlarına dönük büyük beklentiler içinde olmaktadır. Bu nedenle üniversitelerin akademik kaliteleri yanında şehrin ve üniversitenin sosyal, kültürel ve sportif imkanlarını artırılmasına yönelik çabaların önemli olduğu görülmektedir.

Insch ve Sun (2013) yaptıkları çalışmada şehrin güvenliğini, üniversite öğrencilerinin en çok önem verdikleri faktörlerden biri olarak bulmuşlardır. Bu çalışmada da şehrin güvenlik algısının, her iki cinsiyet için üniversite saygınlığından sonra ikinci önemli faktör olarak bulunmuştur. Bu bulgular, şehir pazarlama aktörlerinin pazarlama iletişimde şehrin güvenlik algısı üzerinde önemle durmaları gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Özellik temelinde elde edilen göreceli önem düzeyleri sıralamasında hem üniversite hem de şehre ait özelliklerin üst sıralarda birlikte yer aldığı görülmektedir. Bu sonuç bize üniversitelerin pazarlanmasında sadece üniversitelerin değil, şehirde yer alan diğer önemli aktörlerin de yer alması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü temel fonksiyonları eğitim ve araştırma olan üniversiteler buldukları şehirlere ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda da önemli katkılar sağlamaktadır. Her ne kadar belirli hizmet ve ürünlerde fiyat artışı, yaşam tarzı farklılıkları ve gürültü gibi olumsuz yönleri dile getirilse de sağlanan katkının boyutları bunun çok üstündedir (Allinson, 2006). Bu yönüyle üniversite öğrencileri şehir pazarlamasının önemli hedef pazarlarından biri olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla konunun üniversite yönetimleri ve şehrin diğer aktörlerinin işbirliği ile daha bütüncül bir tarzda ele alınması pazarlama çabalarının daha etkin ve verimli olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Mustafa - Emine Serra Yurtkoru (2013), Öğrencilerin Üniversite ve Program Tercih Ölçütleri Üzerine Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(40), ss.115-124.
- Akar, Cüneyt (2012), Üniversite Seçimini Etkileyen Faktörler: İktisadi ve İdari Bilimler Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan, 7(1), ss.97-120.
- Allinson, John (2006), Over-Educated, Over-Exuberant and Over Here? The Impact Of Students On Cities, *Planning Practice & Research*, 21(1), pp.79-94.
- Avraham, Eli - EranKetter (2008), *Media Strategies for Marketing Places in Crisis: Improving TheImage of Cities, Countries and Tourist Destination*, Oxford/UK: Elsevier Ltd.
- Barra, Cristian - RobertoZotti (2016), Investigating the Human Capital Development– Growth Nexus: Does the Efficiency of Universities Matter?, *International Regional Science Review*, pp.1-41.

-
- KamalBasha, Norazlyn - Jillian C. Sweeney - Geoffrey N. Soutar (2016),International Students' University Preferences: How Different Are Malaysian And Chinese Students? *International Journal of Educational Management*. 30, (2), pp.197-210.
- Cerit, Yusuf - Kaya Yıldız - Nuri Akgün (2007),Üniversite Seçiminde Etkili Olan Faktörlere İlişkin Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Görüşler. *Milli Eğitim Dergisi*, 35 (173), ss.314-330.
- Chatterton, Paul (2000),The Cultural Role of Universities in The Community: Revisiting The University - Community Debate. *Environment and Planning A*, 32, pp.165-181.
- Darchen, Sebastien - Diane-GabrielleTremblay (2010),What attracts and retains knowledge workers/students: The quality of place or career opportunities? The cases of Montreal and Ottawa, *Cities*, 27, pp.225-233.
- Liouris, Christos - AlexDeffner(2005),City Marketing: A Significant Planning Tool for Urban Development in a Globalised Economy”, *45th Congress of the European Regional Science Association*. Vrije University Amsterdam.
- Demirtaş, Mine (2012),Vakıf Üniversitelerinin Tanıtım Faaliyetlerinin Öğrenci Tercihleri Üzerindeki Etkileri: İstanbul Aydın Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 7, (4), pp.212-231.
- DeShieldsJr - Oscar W. - Ali Kara - Erdener Kaynak(2005),Determinants of Business Student Satisfaction and Retention in Higher Education: Applying Herzberg's Two-Factor Theory, *International Journal of Educational Management*, 19 (2), pp.128-139.
- Dinis, Anabela (2004), Territorial Marketing: A Useful Tool for Competitiveness of Rural and Peripheral Areas, 44th European Congress of the European Regional Science Association. “Regions and Fiscal Federalism”, *University of Porto, Porto, Portugal*, 25-29 August.
- Enache, Ioan-Constantin(2011),Marketing Higher Education Using The 7 Ps Framework. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, 4 (53), pp.23-30.
- Fırat, Aytekin - Fatma Kömürcüoğlu (2015),Muğla Şehir Markası ve İmaj Algısı; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13 (26), pp.285-304.
- Fretter, Andrew David(1993),Place Marketing: A Local Authority Perspective. In Kearns, G., & Philo, C. (Eds.). *Selling Places. The city as cultural capital, past and present*,Oxford: Pergamon Press.
- Hair, Joseph. F. -William C. Black, - Barry J. Babin – Rolph E. Anderson – Ronald L. Tatham (2006),*Multivariate Data Analysis With Readings*, London: Mcmillan Book Company.

-
- Hoyer, Wayne D. - MacInnis, Deborah. J. (2008)*Consumer Behavior*, South-Western Cengage Learning.
- Insch, A. - Sun, B. 2013. University Students' Needs And Satisfaction With Their Host City, *Journal of Place Management and Development*, 6 (3), pp.178-191.
- İçli, E. Gülnur - B. Beste Vural (2010),Şehir Markası Yaratma Süreci ve Marka Şehir Çerçevesinde Kırklareli İlinin Değerlendirilmesi, *Uluslararası II. Trakya Bölgesi Kalkınma - Girişimcilik Sempozyumu. Kırklareli, Bildiriler Kitabı I*, pp.259-280.
- Kavaratzis, Michalis (2004),From City Marketing to City Branding: Towards A Theoretical Framework for Developing City Brands, *Place Branding*,1(1), pp.58-73.
- Kavoura, Androniki(2013),*Contemporary Approaches of the Scientific Theory of Place Marketing: Place Branding in Globalized Conditions and Economic Crisis*, New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Kayombo, Kelvin Mukolo - Steve Carter (2016),Understanding Student Preferences for University Choice in Zambia, *Jeppa*, 6(3), pp.1-22.
- Klein, Sandra, andShannonWashburn (2012),A Case Study of the Search Phase of College Choice as Experienced Prospective Students Visiting a Midwest and College of Agriculture, *NACTA Journal*, 56(4), pp.63-70.
- Kotler, Philip - Michael Alan Hamlin - Rein Irving. - Donald H. Haider (2002),*Marketing Asian Places: Attracting Investments, Industry and Cities, States and Nations*, Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte Ltd.
- Kotler, Philip - ChristerAsplund - IrvingRein - Donald Haider(1999),*Marketing Places Europe: Attracting Investments, Industries, Residents and Visitors to European Cities, Communities, Regions and Nations*, London: Pearson Education.
- Kotler, Philip - Rein Irving. - Haider H.Donald (1993),*Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, Regions and Nations*, New York: The Free.Press.
- Kotri, Andrus (2006),Analyzing Customer Value Using Conjoint Analysis: The Example of a Packaging Company. *University of Tartu, Faculty of Economics and Business Administration*, Tartu University Press, pp.1-38.
- Kusumawati, Andriani (2011),Understanding Student Choice Criteria for Selecting an Indonesian Public University: A Conjoint Analysis Approach, *SBS HDR Student Conference Paper 16.*, University of Wollongong.

-
- Louviere, Jordan J. - Harry JP Timmermans (1990), Using Hierarchical Information Integration to Model Consumer Responses to Possible Planning Actions: Recreation Destination Choice Illustration, *Environment and Planning A*, 22(3), pp.291-308.
- Metaxas, Theodoros(2002), Place / City Marketing as A Tool for Local Economic Development and City's Competitiveness: A Comparative Evaluation of Place Marketing Policies in European Cities. *Paper presented at the EURA Conference Urban and Spatial European Policies: Levels of Territorial Government* Turin 18-20 April 2002.
- Molin, Eric JE - Harry JP Timmermans (2009), Hierarchical Information Integration Experiments and Integrated Choice Experiments. *Transport Reviews*, 29(5), pp.635-655.
- Molin, Eric JE - Harmen Oppewal - Harry JP Timmermans(2000), A Comparison of Full Profile and Hierarchical Information Integration Conjoint Methods to Modeling Group Preferences, *Marketing Letters*, 11(2), pp.165-175.
- Munro, Moira - Ivan Turok - Mark Livingston(2009), Students in Cities: A Preliminary Analysis of Their Patterns and Effects. *Environment and Planning A*, 41, pp.1805-1825.
- Navrátilová, Tereza(2013), Analysis and Comparison of Factors Influencing University Choice, *Journal of Competitiveness*, 5(3), 90-100.
- Obermeit, Katrin(2012), Students' Choice of Universities in Germany: Structure, Factors and Information Sources Used. *Journal of Marketing for Higher Education*, 22(2), pp.206-230.
- Oplatka, Izhar(2009), Marketing The University: The Subjective Perceptions of Israeli Academics of Their Role in Attracting New Students to Their Institution, *Journal of Higher Education Policy and Management*, 31(3), pp.207-217.
- Oppewal, Harmen - Marco Vriens(2000), Measuring Perceived Service Quality Using Integrated Conjoint Experiment, *International Journal of Bank Marketing*, 18(4), pp.154-169.
- OSYM. (2016), www.osym.gov.tr. Erişim Tarihi, 12.07.2016.
- Özbay, Özden (2013), Üniversite ve Sosyal Çevresi: Niğde Üniversitesi ve Niğde, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), pp.1-63.
- Özdemir, Şuayip. -Yusuf Karaca(2009), Kent Markası ve Marka İmajının Ölçümü: Afyonkarahisar Kenti İmajı Üzerine Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, XI(I), ss.113-134.
- Özgüner, Zeynep - Mustafa Uçar (2015), Şehir Markalaşmasında Pazarlamanın Önemi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), ss.323-333.
- Özgülven, Nihan (2011), Vakıf Üniversitesi Tercihinin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Belirlenmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 30, ss.279-290.
-

-
- Öztürk, Salih - İshak Torun - Yıldız Özkök (2011), Anadolu'da Kurulan Üniversitelerin İllerin Sosyo-Ekonomik Yapılarına Katkıları, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), ss.145-158.
- Pullman, Madeleine E. - Kimberly J. Dodson - William L. Moore (1999), A Comparison of Conjoint Methods When There Are Many Attributes, *Marketing Letters*, 10(2), pp.123-138.
- Ramírez-Hurtado - José Manuel (2010), Measuring Preferences: From Conjoint Analysis to Integrated Conjoint Experiments, *Revista de Métodos Cuantitativos para la Economía y la Empresa*, 9, pp.28-43.
- Ransom, James (2015), *Future of Cities: Universities and Cities*. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/477295/future-cities-universities.pdf. (Erişim tarihi: 12.07.2016).
- Russo, Antonio - Leo Van Den Berg – Marian G. Lavanga (2003), The Student City Strategic Planning for Student Communities in EU Cities, The R-sections of the 43rd European Congress of the Regional Science Association, Jyväskylä, Finland August pp.27-30.
- Sánchez, Javier S. (2004), Factors influencing a student's decision to pursue a communications degree in Spain, *Intangible Capital*, 8(1), pp.43-60.
- Klump, Rainer- Martin Bickl (2012), *The University and City*, https://www2.uni-frankfurt.de/41630446/UNI-2012_01-Beilag-2012_03_28b-FINAL.pdf. (Erişim tarihi: 12.07.2016).
- Sojkin, Bogdan- Paweł Bartkowiak - Agnieszka Skuza (2015), Changes in Students' Choice Determinants in Poland: A Comparative Study of Tertiary Business Education between 2008 and 2013. Higher Education, *The International Journal of Higher Education and Educational Planning*, 69(2), pp.209-224.
- Bakanauskas, Arvydas - Miglė Šontaitė, A. (2011), Measurement Model of Corporate Reputation at Higher Education Institutions: Customers' Perspective, *Organizacijų Vadyba: Sisteminiai Tyrimai*, 59, pp.115-130.
- Soutar, Geoffrey N. - Julia P. Turner (2002) Students' Preferences for University: A Conjoint Analysis. *International Journal of Educational Management*, 16(1), pp.40-45.
- Steinacker, Annette (2005), The Economic Effect of Urban Colleges on Their Surrounding Communities. *Urban Studies*, 42, (7), pp.1161-1175.
- University of Birmingham (2013), *The Impact of the University of Birmingham*, <http://www.birmingham.ac.uk/Documents/university/economic-impact-of-university-of-birmingham-full-report.pdf>. (Erişim tarihi: 12.07.2016).
-

Vozņuka, Jekaterina (2012),Place Marketing Strategy of Latgale Region Development, *Regional Formation and Development Studies: Human Resources*, 1(6), pp.171-182.

Ward, Stephen,(1998),*Selling Places, The Marketing and Promotion of Towns and Cities*, New York: Routledge.

YÖK. (2016), www.yok.gov.tr. ErişimTarihi, 12.07.2016.

TRADE FLOWS BETWEEN RUSSIA AND OTHER BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION COUNTRIES: A GRAVITY MODEL ANALYSIS

Gönül MURATOĞLU¹

Erginbay UĞURLU²

Yusuf MURATOĞLU³

ABSTRACT

This paper applies the Gravity Model of international trade to the import and export flows between Russia and Black Sea Economic Cooperation (BSEC) countries. Since trade flows are not only related with the macro-economic variables, the basic Gravity Model is augmented using colonial link and population variables. The period analyzed in this paper is 1997-2015. Several model selection tests are used then it is concluded that the Feasible Generalized Least Squares (FGLS) and Panel-Corrected Standard Errors (PCSE) models are suitable. The results of the analyses show that GDP of trading partners, GDP of Russia, colonial link, population of the trading partner countries and geographical distance have a statistically significant impact on Russia's both imports and exports.

Keywords: Gravity Model, BSEC, Panel Data Analysis

JEL Codes: F1, F15, C33

RUSYA İLE DİĞER KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÜLKELERİ ARASINDAKİ TİCARET AKIMLARININ ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ

ÖZ

Bu çalışma Çekim Modelini Rusya ile Karadeniz İşbirliği Örgütü (KEİ) ülkeleri arasındaki ihracat ve ithalat akımlarına uygulamaktadır. Ticaret akımları yalnızca makroekonomik değişkenlerden etkilenmediğinden, temel Çekim Modeli kolonyal geçmiş ve nüfus değişkenleri kullanılarak genişletilmiştir. Bu çalışmada analiz edilen dönem 1997-2015 dönemidir. Birçok model seçim ölçütü kullanılmış ve Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (UGEK) ve Panel-Düzeltilmiş Standart Hata (PDSH) modellerinin uygun modeller olduğu görülmüştür. Bulgular ticaret ortağı ülkelerin GSYH'si, Rusya'nın GSYH'si, kolonyal geçmiş, ticaret ortağı ülkelerin nüfusu ve coğrafi uzaklık değişkenlerinin Rusya'nın hem ihracatında, hem de ithalatında istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çekim Modeli, KEİ, Panel Veri Analizi

JEL Kodu: F1, F15, C33

¹ Research Assistant, Dr., Gazi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, gonuld@gazi.edu.tr

² Assoc. Prof. Dr., Istanbul Aydın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics and Finance, erginbayugurlu@aydin.edu.tr

³ Asst. Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, yusufmuratoglu@hitit.edu.tr

INTRODUCTION

Regional integration agreements are the main sources of foreign trade and economic cooperation among countries for decades. On one hand, international institutions have been expanding the foundation of the global free trade via international agreements. On the other hand, countries seek further economic, social and political cooperation via regional agreements. The most common type of regional cooperation is regional trade agreement. According to The World Trade Organization (WTO) Regional Trade Agreement Database (2017); in the period 1948-1994, the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) received 124 notifications of regional trade agreements, and since the creation of the WTO in 1995, over 400 additional arrangements covering trade in goods or services have been notified. Many countries are members of more than one regional trade agreements. Customs union and common market are the other types of regional integration agreements which lead to more profound economic integration of participating countries.

After the disintegration of the Soviet Bloc, Turkey aimed to create a strong relationship and regional economic cooperation with post-Soviet countries. Turkey began building up relations with the former members of post-Soviet countries on the basis of bilateral agreements. For this reason, Turkey started the meetings between Armenia, Azerbaijan, Bulgaria, Georgia, Moldova, Romania and Russia in Ankara in 1990. With the later applications, Black Sea Economic Cooperation (BSEC) was initiated in 1992 with participation of eleven countries. Since 2004, with the participation of Serbia, BSEC has 12 members. The BSEC participating states have agreed to promote economic cooperation by contributing to the expansion of the mutual trade both in goods and services in a way that is not contravening their obligations with third parties. Therefore, the BSEC is not a free trade agreement but it pursues to establish an open trade regime in the Black Sea region. One of the official goals of the cooperation is to achieve larger volumes of trade between members. Because it is the biggest economy in the region, Russian international trade flows are investigated in this paper. The objective of the study is to estimate the import/export flows between Russia and the other BSEC countries. Contribution to the literature of this paper is twofold. First, the paper discusses import and export flows among Russia and BSEC countries. Second, it develops an augmented Gravity model to Russian international trade among BSEC countries.

To sum up, the trade flows between BSEC members and Russia have been analyzed using Gravity Model of international trade in this study. Within this framework, the rest of the paper is organized as follows: In Section 2 the BSEC is introduced, foreign economic view of the member countries and a review of the related literature are presented. In the third section exports of Russia to the other BSEC member countries and imports of Russia from BCES countries are separately analyzed over the period 1997-2015 using Gravity equations and panel data techniques. In the last section the results of these analyses and concluding remarks are presented.

1. AN OVERVIEW OF THE BSEC AND LITERATURE REVIEW

Geographically, Black Sea region is surrounded by Europe, Asia and Caucasus region. Because of its geopolitical position, the region has struggles among not only regional powers but also global powers. Black Sea region has been a cradle of various civilizations: Roman, Persian and Ottoman empires. The Black Sea is an inland sea and important cities along the coast include Constanta, Yalta, Odessa, Sevastopol, Kerch, Novorossiysk, Sochi, Sukhumi, Batumi, Trabzon, Samsun, Istanbul, Burgas, and Varna. Moreover, the Black Sea region is the land route through Central Asia, along with the “Maritime Silk Road”.

Nowadays The Black Sea region has gained much more importance because of becoming host to alternative routes for the transportation of Caspian, Central Asian and even Middle Eastern hydrocarbon resources to European Union (EU) countries (Çelikpala, 2013). Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) pipeline aims to the transportation of crude oil produced in the Caspian Basin. The others are Baku-Supsa oil pipeline and the South Caucasus gas pipeline (SCP), Trans Anadolu Pipeline (TANAP), and Nabucco. Black Sea region becomes the area of increasing priority and it is sensitive to bilateral relations habitat for the Russian-Turkish cooperation and depends on mostly the Russian-Turkish dialogue (Druzhinin et al., 2013; Druzhinin, 2015). In the 1999-2010 period, the average annual GDP growth rate of Russia was 5.4 percent, 1999-2010 amounted to 2.4 percent per year (Kiselev and Romashkin, 2012). Astrov and Havlik (2008) state that; all Black Sea countries are poorer than the Central European member states. 2016 data shows the same results of this fact. The authors indicate that countries in the region experienced an economic decline during the late 1980s to early 1990s except Turkey. During the crisis term GDP had declined by almost a half in Armenia, nearly two-thirds in Georgia, 42 percent in Azerbaijan, 82 percent in Bulgaria, 40 percent in Russia. Since 1999, Russia has experienced a rapid growth. Despite of the 1991, 1994 and 2001 crises, Turkey experienced economic growth as well.

The countries are sorted by their gross domestic product for 2016 at current prices in Table 1. First ranked country is Russia, second is Turkey and third is Greece. Romania is the fourth country in 2016. Albania, Armenia and Moldova are three countries with the lowest GDP respectively in BSEC in 2016. The table shows that the BSEC countries are not homogenous in terms of GDP, there are substantial differences among countries. Some of the countries in the cooperation were part of Soviet Block and some of them have been part of Western economy also have been member of European Union or have been in the member process of European Union. Dikkaya and Orhan (2004) criticize this diversified economic construction of the member countries. The authors think that it expresses a new concept of multilateralism in the Black Sea region. The new concept leads to common economic

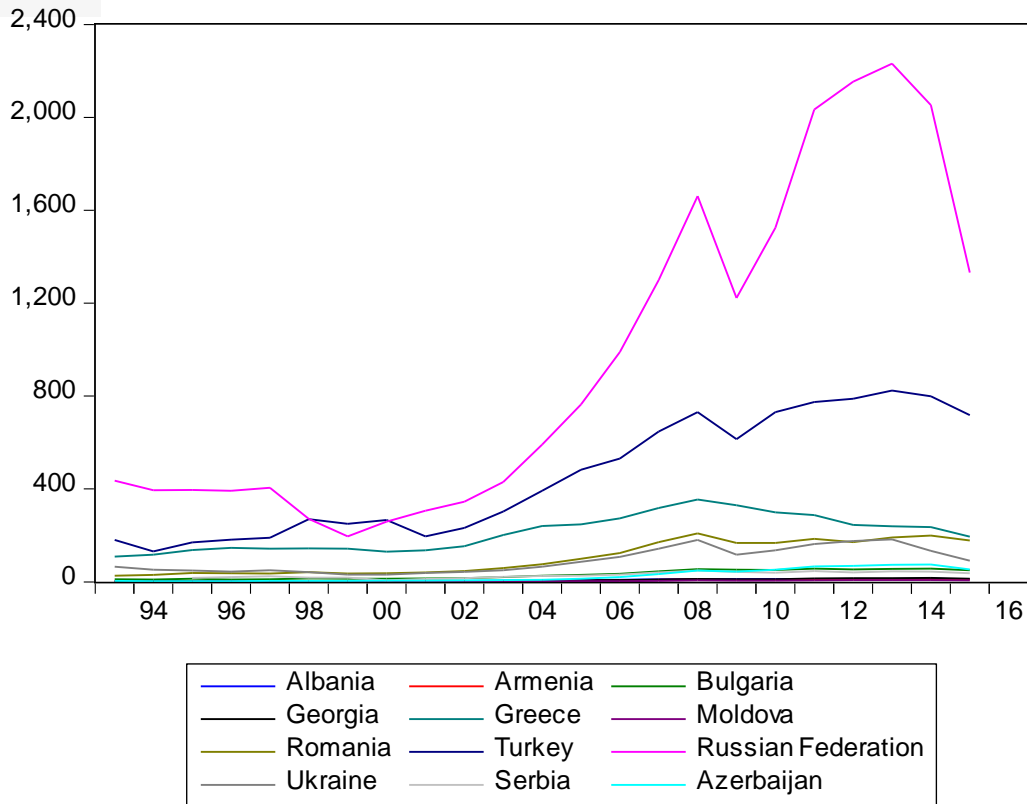
language and multiple, diverse economic relations between these countries because some of the countries were closed economy and some of them are market economy.

Russia is the best performing country due to its high-energy exports especially after 2000's. Both Russia and Azerbaijan have significant trade surpluses as a result of their energy exports (Astrov and Havlik, 2008).

Table 1: Gross domestic product, current prices-2016 (Billion USD)

Country	GDP	Rank
Albania	12.269	10
Armenia	10.774	11
Azerbaijan	35.141	8
Bulgaria	49.364	6
Georgia	13.942	9
Greece	194.594	3
Moldova	6.084	12
Romania	181.944	4
Russia	1132.739	1
Serbia	37.381	7
Turkey	751.186	2
Ukraine	83.55	5

Source: IMF, World Economic Outlook Database, April 2016

Graph 1: GDP of the BSEC countries (Billion USD)

Graph 1 presents GDP (current billion US\$) of the 12 BSEC countries between 1993-2015. Russia has the highest GDP except the year of 1999, Turkey is the second and the Greece is the third big country by means of GDP. Moldova has the lowest GDP among these countries.

Table 2 presents the mean of GDP sequentially for 1993-2000, 2001-2005, 2006-2010 and 2011-2015 periods. Table 2 shows that for the each of the periods Russia, Turkey and Greece are the biggest economies among the BSEC countries, last two countries are Armenia and Moldova. Ranking of the GDP of the countries are same for first three and for the last two countries but it is changing for the rest of the BSEC countries.

Table 2: Descriptive Statistics of GDP of the Countries (Billion USD)

1993-2000			2001-2005		
Country	Mean	Obs.	Country	Mean	Obs.
Russia	343.6132	8	Russia	487.4189	5
Turkey	204.6578	8	Turkey	321.3383	5
Greece	133.5514	8	Greece	196.0502	5
Ukraine	45.72501	8	Romania	64.53464	5
Romania	35.33981	8	Ukraine	56.31205	5
Serbia	17.51341	6	Bulgaria	21.49736	5
Bulgaria	12.02122	8	Serbia	20.13724	5
Azerbaijan	3.972366	8	Azerbaijan	8.229069	5
Georgia	2.998152	8	Albania	5.943239	5
Albania	2.633372	8	Georgia	4.428571	5
Armenia	1.609003	8	Armenia	3.15579	5
Moldova	1.579482	6	Moldova	2.141989	5
2006-2010			2011-2015		
Country	Mean	Obs.	Country	Mean	Obs.
Russia	1339.608	5	Russia	1960.783	5
Turkey	650.8159	5	Turkey	780.7113	5
Greece	315.1312	5	Greece	240.8487	5
Romania	167.7345	5	Romania	185.2049	5
Ukraine	136.7411	5	Ukraine	149.2739	5
Bulgaria	47.22606	5	Azerbaijan	67.29763	5
Serbia	40.44682	5	Bulgaria	54.80226	5
Azerbaijan	40.01601	5	Serbia	42.81997	5
Albania	11.30923	5	Georgia	15.37917	5
Georgia	10.62373	5	Albania	12.52199	5
Armenia	9.032203	5	Armenia	10.80432	5
Moldova	5.023052	5	Moldova	7.367361	5

Following the end of the Cold War, as a result of Turkey's initiative, Black Sea Economic Cooperation (BSEC) was launched on 25 June 1992 in Istanbul among the Black Sea countries by signing "Summit Declaration on Black Sea Economic Cooperation". The summit defined the scope of the BSEC and the countries are Armenia, Azerbaijan, Bulgaria, Georgia, Greece, Moldova, Romania, Russia, Turkey and Ukraine. The BSEC acquired the status of a regional economic organization by signing The BSEC's Charter on 5 June 1998 during the Yalta summit of the Heads of State and Government. However, Yalta summit entered into force on 1 May 1999 and the BSEC acquired the status of a regional economic organization; the Organization of BSEC. In 2004 Serbia and

Montenegro entered to organization (BSEC, 1995; OSCE, 2014). Sayan (2005) stated that five channels constitute the organization. The channels stated in Sayan (2005) are governmental channel, parliamentary channel, business channel, finance channel and academic channel. The Council of Foreign Ministers is leaded governmental channel, The Parliamentary Assembly (PABSEC) is leaded parliamentary channel, The BSEC Business Council (BSEC BC) is leaded business channel, BSEC Trade and Development Bank (BSTDB) is leaded finance channel and The International Centre for Black Sea Studies (ICBSS) is leaded academic channel.

Diana (2011) summarizes common features of the BSEC based on its emergence, pre-conditions and functionality. The author asserts that BSEC emergence is weak states' strategy. If the preconditions are discussed; Turkey, Russia and Ukraine are the local core states, intense socio-economic interregional relations are intergovernmental, bilateral and multilateral. About the functionality features, cooperation areas are maritime security, environment, borders security, transport and migration. Dikkaya and Orhan (2004) state that although in the start of the initiation the founder countries aimed to gradually obtain a "free trade zone", BSEC is an "economic cooperation".

Sayan (1998) and Sayan (2005) emphasize on some the Articles of the declaration (declaration of 1992). By the Article 10 the countries' concerns are problems emerged in the period of transition to market economy. By the Article 5 the member countries aim to have higher degree of integration into the world economy and to do this BSEC is used as a channel for this integration into the global economy. The author also stated that "fundamental motivation behind any form of regional economic integration is to improve welfare of the members through a reduction or elimination of barriers to trade in the region." By the Article 14 of whole BSEC countries aim to cooperate to have larger volumes of trade between members. To achieve this fundamental motivation imports and exports within these countries must increase.

Foreign trade has an important role in the Black Sea countries. The foreign trade does not only flow from energy reach countries to others but is mutual among all countries. Except for Armenia and Turkey, the Black Sea countries have strong economic performance by imports. As a result, they have trade deficits (Astrov and Havlik, 2008).

Sayan (1998) investigates if BSEC cause any trade creation or trade diversion (TD) effects. Trade creation (TC) effects are the effects which tend to improve welfare, and trade diversion (TD) effects are the ones which tend to decrease welfare. To investigate these effects simple Gravity Model is used for three BSEC member countries and their partner non-BSEC countries over 1992-1994 period. The countries used for the BSEC members are Greece, Romania and Turkey and non-BSEC countries are ex-socialist members of BSEC within COMECON⁴ and Egypt, Iran, Israel, Jordan and

⁴ COMECON was a Communist association for international exchange started in 1949 and disbanded in 1991. The headquarters of the organisation was in Moscow and it consisted principally of Eastern European Communist states and the

Syria. The Council for Mutual Economic Assistance (COMECON) countries which contains Albania, Azerbaijan, Bulgaria, Georgia, Greece, Moldova, Romania, Russian Federation, Turkey, Ukraine, Hungary, Poland, Egypt, Iran, Israel, Jordan and Syria. The results show that total value of actual exports by BSEC members to non-members in the sample exceeded the total projected values and Turkey managed to increase its exports in this period. Sayan (2005) then extended his early work (1998) and found similar results. Genç et al. (2011) investigates determiners of the trade in BSEC region using gravity model. The results show that GDP and population of the countries have positive distance has negative effect on trade in BSEC countries. Sorhun (2013) applies the gravity model to investigate Turkish foreign trade using EU member countries, Mediterranean Countries, Middle-East Countries, African Countries, BSEC member countries and Central Asian Countries for 1995-2012 annual data. The results show that income of the both Turkey and partner country increase both import and export of Turkey also the BSEC countries are the second fast increasing by means of trade after Mediterranean countries. The author states that the reason of this fast convergence thanks to shipping in trade with two groups of countries. Uğurlu and Bayar (2014) uses gravity model for Turkish export and import data for 2001-2011 period for 44 leading trade partnership of Turkey. Most of the BSEC countries in these 44 countries and the results show that GDP increases both import and export and distance has negative effect.

Anastasios and Ioannis (2013) investigate the characteristics of international trade of the Black Sea Region countries for 2001-2008 period and the results show that export products of the countries are mainly low technology and medium-low technology products.

Lissovlik and Lissovlik (2004) focus on Russian exports to WTO countries and use several estimations of Gravity Models. It is found that distance and output coefficients are all significant and the sign is what is expected from the theory. The authors used dummy variables to show if the countries are former Soviet Union and COMECON and the coefficient of the dummies are positive in the models. However, the dummy variable of WTO countries is generally insignificant or negative which means that Russia systematically tended to export more to non-WTO countries than to WTO countries. Konno (2016) analyses Russia's trade pattern with eight major trading partners⁵ for the period 2000–2013 and finds that GDP of Russia and the trading partners have a positive effect, while the distance between the two countries has a negative on trade.

Soviet Union. Full members at the end of the 1980s were the Soviet Union, Bulgaria, Czechoslovakia, the German Democratic Republic (East Germany), Hungary, Romania, Poland, Cuba, the Mongolian People's Republic and Vietnam (Tisdell,2006)

⁵ Germany, Italy, USA, China, Japan, Ukraine, Belarus and Kazakhstan

2. THE MODEL AND EMPIRICAL APPLICATION

The Gravity Model originates from the “Law of Universal Gravitation” by Isaac Newton in 1687. The law states that every two particles in the universe attract each other. Formulation of the law is as follows for two objects i and j :

$$F_{ij} = G \frac{M_i M_j}{D_{ij}^2} \quad (1)$$

where; F_{ij} is the attractive force, M_i and M_j are the masses and D_{ij} is the distance between the two objects, G is a gravitational constant depending on the unit of measurement for mass and force.

The Gravity equation to model the size of bilateral trade flows between any two countries was firstly presented in 1962 by Jan Tinbergen (Muratoğlu and Muratoğlu, 2016). The simple Gravity Model of international trade by Tinbergen (1962) is as follows:

$$E_{ij} = \alpha_0 \frac{Y_i^{\alpha_1} Y_j^{\alpha_2}}{D_{ij}^{\alpha_3}} \quad (2)$$

where;

E_{ij} : Trade flows i country to j country

$Y_i^{\alpha_1}$: GDP of country i

$Y_j^{\alpha_2}$: GDP of country j

$D_{ij}^{\alpha_3}$: Geographic distance between countries,

$\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2$ and α_3 are free parameters of the model.

After Tinbergen’s research the model has been widely used. The early papers investigated the theory of the model indicated in Dinçer (2014) are: Linnemann (1966), Anderson (1979, 2003, 2010), Bergstrand (1985, 1989), Helpman (1987), Deardorff (1995), Smarzynska (2001), Evenett and Keller (2002).

The general form of the model used in Gravity Model studies is as follows:

$$Trade_{ij} = \alpha_0 \frac{GDP_i^{\alpha_1} GDP_j^{\alpha_2}}{Distance_{ij}^{\alpha_3}} \quad (3)$$

where $Trade_{ij}$ is the value of the bilateral trade between country i and j , GDP_i and GDP_j are country i and j ’s respective national incomes. $Distance_{ij}$ is a measure of the bilateral distance between the two countries and is a constant of proportionality. To have linear model, logarithms of the equation should be taken and we have as follows:

$$\log(\text{Trade}_{ij}) = \alpha + \beta_1 \log(\text{GDP}_i \text{GDP}_j) + \beta_2 \log(\text{Distance}_{ij}) + u_{ij} \quad (4)$$

In this study, we analyze both export flows and import flows between Russia and ten BSEC countries over the period 1997-2015. We analyze exports and imports separately using Gravity equations. These equations of our two models are as follows:

$$\ln \text{exports}_{ijt} = \alpha_i + \beta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \beta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \beta_3 \ln(\text{Dist}_{ij}) + \beta_4 \ln(\text{Pop}_i) + \beta_5 \ln(\text{Pop}_j) + \beta_6 (\text{Colony}_{ij}) + u_{it} \quad (5)$$

$$\ln \text{imports}_{ijt} = \alpha_i + \delta_1 \ln(\text{GDP}_i) + \delta_2 \ln(\text{GDP}_j) + \delta_3 \ln(\text{Dist}_{ij}) + \delta_4 \ln(\text{Pop}_i) + \delta_5 \ln(\text{Pop}_j) + \delta_6 (\text{Colony}_{ij}) + u_{it} \quad (6)$$

Where;

- Exports_{ijt} is the exports flow of Russia to each BSEC country.
- Imports_{ijt} is the imports flow of Russia from each BSEC country.
- GDP_i is the GDP of Russia.
- GDP_j is the GDP of BSEC countries.
- Dist_{ij} is the geographical distance between Russia and each BSEC country.
- Pop_i is the population of Russia.
- Pop_j is the population of other BSEC countries.
- Colony_{ij} is the dummy variable indicating whether Russia and the other BSEC countries ever had a colonial link (takes value 1 if they had, takes value 0 if there is no colonial link). Colonization is a general term that is used to describe a relationship between two countries, independently of their level of development, in which one has governed the other over a long period of time and contributed to the current state of its institutions (Mayer and Zignago, 2006). Thus, former colonial ties between two countries are assumed to have a positive impact on the volume of trade among them.
- u_{it} is the error term, α_i is the constant which denotes unobservable individual effects.

Table 3: Data Sources

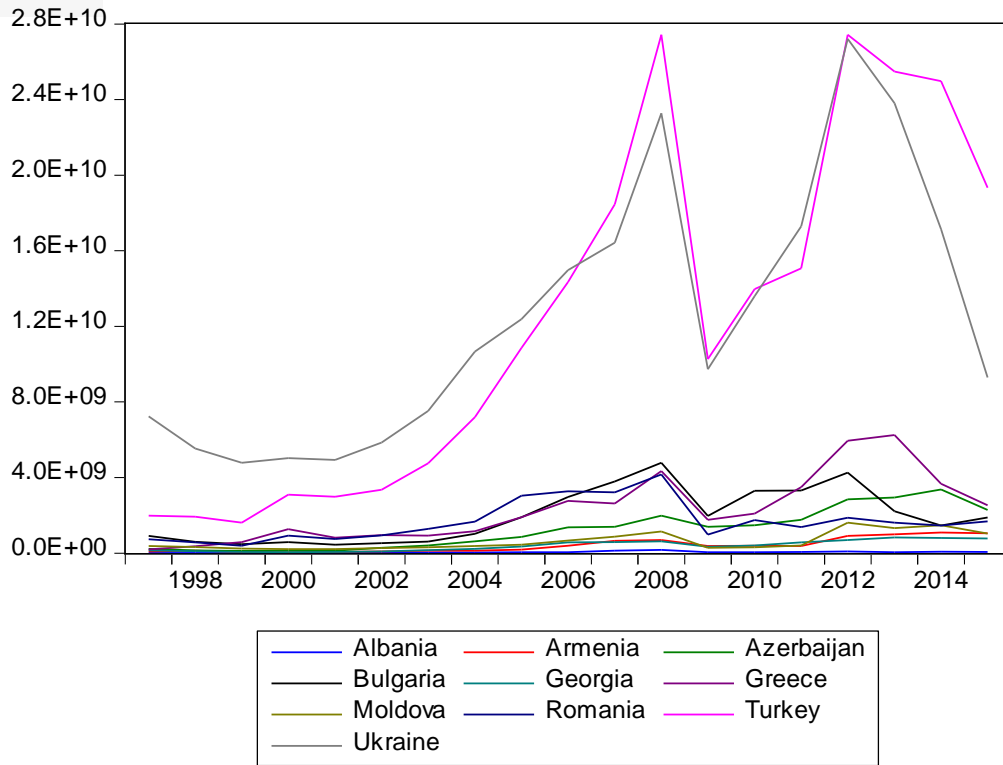
Variable	Source
GDP	IMF, World Economic Outlook Database
Distance	CEPII Geo-Dist Dataset
Exports	IMF, Direction of Trade Database
Imports	IMF, Direction of Trade Database
Population	IMF, World Economic Outlook Database
Colony	CEPII Geo-Dist Dataset

Table 4 shows the descriptive statistics of exports of Russia to other BSEC countries. The mean values of the country's exports show that Turkey and Ukraine are the first two trade partners of Russia by trade volume. Graph 2 shows the increases and decreases of the export flows of Russia.

Table 4: Descriptive Statistics of Exports of Russia (1993-2015) USD

Country	Mean	Max	Min.	Std. Dev.	Obs.
Albania	51455830	1.77E+08	588000	45907296	19
Armenia	4.14 x10 ⁸	1.09 x10 ⁹	27523610	3.72 x10 ⁸	19
Azerbaijan	1.25 x10 ⁹	3.37 x10 ⁹	1.15 x10 ⁸	1.06 x10 ⁸	19
Bulgaria	1.95 x10 ⁹	4.78 x10 ⁹	4.45 x10 ⁸	1.41 x10 ⁹	19
Georgia	3.91 x10 ⁸	8.36 x10 ⁸	42280016	2.81E+08	19
Greece	2.30 x10 ⁹	6.24 x10 ⁹	2.02 x10 ⁸	1.77 x10 ⁹	19
Moldova	6.25 x10 ⁸	1.61 x10 ⁹	2.10 x10 ⁸	4.67 x10 ⁸	19
Romania	1.67 x10 ⁹	4.17 x10 ⁹	3.95 x10 ⁸	1.04 x10 ⁹	19
Turkey	1.23E+10	2.74 x10 ¹⁰	1.62 x10 ⁹	9.32 x10 ⁹	19
Ukraine	1.25E+10	2.72 x10 ¹⁰	4.79 x10 ⁹	6.94 x10 ⁹	19

It can be understood from the Graph 2 that between the years 2008 and 2010 and after the year 2012, the level of exports decreased. Except these two years, exports have generally increased. It has also more than doubled in 2008 what it was in 2000 then also doubled in 2012 compared to 2010.

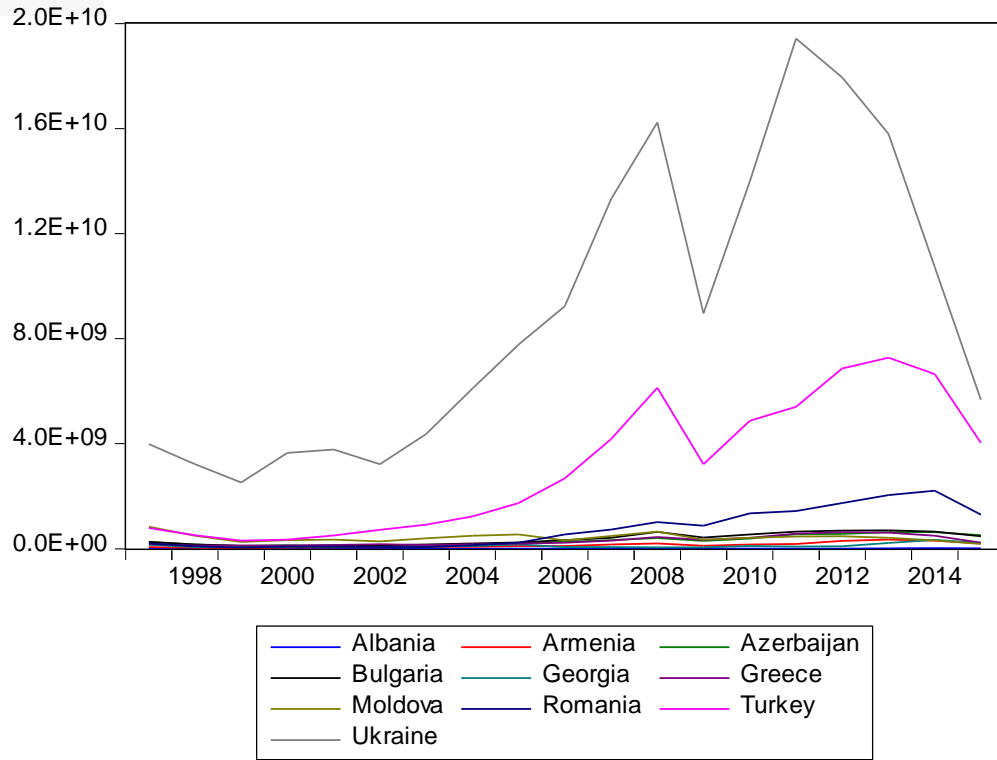

Graph 2: Exports of Russia to BSEC countries

If the imports variable is considered, Table 5 presents the descriptive statistics of imports of Russia from BSEC countries. Ukraine is the first and Turkey is the second import partner by volume. The trend of the imports is similar with exports variable.

Table 5: Descriptive Statistics of Imports of Russia (1993-2015) USD

Country	Mean	Max	Min.	Std. Dev.	Obs.
Albania	6557468	28236864	333756	7721083	19
Armenia	1.38x10 ⁸	3.52 x10 ⁸	27522768	99070399	19
Azerbaijan	3.07 x10 ⁸	6.36 x10 ⁸	72608850	1.96 x10 ⁸	19
Bulgaria	3.71 x10 ⁸	7.02 x10 ⁸	1.08 x10 ⁸	2.21 x10 ⁸	19
Georgia	1.12 x10 ⁸	3.36 x10 ⁸	49821684	74650643	19
Greece	2.98 x10 ⁸	6.33 x10 ⁸	1.22 x10 ⁸	1.78 x10 ⁸	19
Moldova	4.26 x10 ⁸	8.41 x10 ⁸	1.86 x10 ⁸	1.50 x10 ⁸	19
Romania	7.49 x10 ⁸	2.21 x10 ⁹	47767370	7.36 x10 ⁸	19
Turkey	3.07 x10 ⁹	7.27 x10 ⁹	3.12 x10 ⁸	2.52 x10 ⁹	19
Ukraine	8.94 x10 ⁹	1.94 x10 ¹⁰	2.52 x10 ⁹	5.61 x10 ⁹	19

Graph 3: Imports of Russia from BSEC countries

Russia applied for membership in the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) in June 1993 (Jensen et al., 2007). In 2000, Russia's one of top priorities is to be a member of the WTO because of the structural changes in the Russian economy. It was the main energy importer of the West. (Åslund, 2010). Consequently, Russia aims to increase its foreign trade. In the light of this information, the import flows and export flows between Russia and BSEC countries were estimated in this study.

In the estimation process, first of all, the models were tested for heteroscedasticity, serial correlation and cross sectional dependence. Table 6 presents the results of Modified Wald test for groupwise heteroscedasticity, Wooldridge test for autocorrelation in panel data and Pesaran's test of cross sectional independence.

Table 6: Test Results for Heteroscedasticity, Serial Correlation and Cross Sectional Dependence

Model 1 (Dep Var: Exports)	Statistics
Modified Wald test for groupwise heteroscedasticity	0.0000
Wooldridge test for autocorrelation in panel data	0.0000
Pesaran's test of cross sectional independence	1.9766

Model 2 (Dep Var: Imports)

Modified Wald test for groupwise heteroscedasticity	0.0000
Wooldridge test for autocorrelation in panel data	0.1673
Pesaran's test of cross sectional independence	1.9833

According to these results, cross sectional dependence is not present in the first model but it suffers from both heteroscedasticity and serial correlation. The second model suffers from heteroscedasticity but there is no cross sectional dependence or serial correlation in the second model. Therefore, we ran Feasible Generalized Least Squares (FGLS) and Panel-Corrected Standard Errors (PCSE) regressions which can be employed when standard error estimates are robust to disturbances being heteroscedastic and/ or autocorrelated. Thus these types of regressions are convenient for our analyses.

In the first model, Russia's exports to the other 10 BSEC countries (Albania, Armenia, Azerbaijan, Bulgaria, Georgia, Greece, Moldova, Romania, Turkey and Ukraine) in 1997-2015 period was analyzed using Gravity equation 5.

All of the BSEC countries are analyzed in the model except for Serbia, which entered BSEC in 2004, could not be included in the analysis due to lack of Serbia's multilateral data for this time period. The results are presented in Table 7.

Table 7: Model Results (Dependent Variable: Exports)

Variable	Coefficient	
	FGLS	PCSE
GDP _i	0.473** (2.34)	0.135 (1.01)
GDP _j	0.324** (2.53)	0.629*** (3.95)
Distance _{ij}	-0.754** (-2.41)	-1.048*** (-3.07)
Pop _i	-0.445 (-1.27)	Omitted
Pop _j	0.853*** (4.85)	0.586*** (2.84)
Colony _{ij}	0.630** (2.51)	1.146*** (3.63)
Cons	Omitted	Omitted
R ²		0.9640
Hausman		0.3547

Note: t statistics in parentheses. * p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01

The results indicate that there is a positive relationship between GDPs of the importer countries and Russia's exports. Russia's GDP also has a positive sign and is statistically significant. These are the main variables of the Gravity Model of international trade. GDP of the importer country represents the size of the potential market and GDP of the exporter country represents the supply capacity of the exports. According to the Gravity Model, larger economic magnitude of countries

attract larger trade flows. In our analysis, both Russia's GDP and GDPs of the partner countries positively affect the exports of Russia which means an increase in the economic size of Russia leads to enhanced export flows and increases in the economic size of partner countries also lead to increased export flows from Russia.

Population of Russia and populations of the other BSEC countries which are trading partners are the variables of the analysis. According to the findings of the exports model, population of partner countries is statistically significant and has a positive sign while Russia's population was found statistically insignificant. These findings imply that the increases in populations of the trading partner countries positively affect Russia's exports to these countries but Russia's own population does not have a significant effect on exports.

Gravity Model also highlights the negative relationship between the volume of trade and transportation costs. Transportation costs are higher when the distance between countries are further. Therefore, in theory, geographical distance between the exporter and the importer country has a negative relationship with the trade flows between them. Results of the exports model indicate that the distance variable is statistically significant in both of the regressions and it has a negative sign which confirms the negative relationship between Russia's exports and geographical distance between the trading partners.

Another variable is the colonial link between Russia and BSEC countries. Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine has a colonial history with Russia. This link is included to the models via a dummy variable which takes the value 1 if there is a colonial link and takes value 0 if there is not any colonial history between countries. Theoretically it is generally assumed that the colonial link increases trade between countries in the Gravity Model. Our exports model results also indicate that the colonial link variable positively affects the exports of Russia to the countries with colonial link among them.

The coefficients of the variables also provide valuable findings. In the exports model, distance and colonial link variables have the highest magnitude of coefficients which mean that these variables have more substantial effects on the exports of Russia. 1% increase in distance causes more than 1% decrease in exports which highlights the importance of transportation costs in international trade. Also, colonial ties between countries generate more increment in exports than other variables. Population of the trading partners of Russia also have a significant impact on the exports of Russia (the magnitude of the coefficients are higher than 0.5%) which represent the high demand side for Russian exports. GDP of Russia determines the supply capacity of Russia therefore it affects exports more than GDPs of other BSEC countries and this fact is being reflected in the coefficients of GDP variables.

In Table 8, results of the second model are presented. In the second model, Russia's imports from the other 10 BSEC countries in 1997-2015 period was analyzed using a Gravity equation.

Table 8: Model Results (Dependent Variable: Imports)

Variable	Coefficient	
	FGLS	PCSE
GDP _i	1.151** (2.21)	0.461** (2.56)
GDP _j	0.414*** (5.94)	0.684*** (7.10)
Distance _{ij}	-1.678*** (-7.03)	-2.180*** (-8.21)
Pop _i	-1.127 (-1.42)	Omitted
Pop _j	0.657*** (6.73)	0.479*** (4.14)
Colony _{ij}	1.091*** (6.16)	1.666*** (7.02)
Cons	Omitted	-2.163 (-0.39)
R ²	0.8198	
Hausman	0.9740	

Note: t statistics in parentheses. * p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01

The findings of the second model also reveal a positive relationship between GDPs of BSEC countries and Russia's imports from them. Russia's GDP also has a positive sign and is statistically significant. Distance variable and colonial link variable gave similar results to the first model. Colonial link variable has a positive sign and is statistically significant. Distance variable has the expected negative sign and is statistically significant. Population of Russia is statistically insignificant however population of trading partner countries has a positive sign and is statistically significant.

In the imports model, similar to the previous analysis, distance and colony variables have the highest coefficients as well. 1% increase in distance causes more than 1.5% decrease in imports. This finding shows the importance of transportation costs for the importing countries once again. Also, colonial ties between countries generate more increment in imports than other variables (more than 1%) which means having colonial ties to Russia greatly affects the trade flows between these countries and Russia. GDP variables are statistically significant in both models however the magnitude of the coefficient of GDP of Russia is higher than the coefficient of GDPs of the other BSEC countries in one model and smaller in the other model. Therefore, the comparison of the magnitudes of the coefficients for these variables is inconclusive.

Most of these results are the expected results of the Gravity Model and they are consistent with the related literature. The increases in GDPs of trading partner countries create larger trade flows between them. This is because larger economic size of the importer country means a larger potential market and higher demand for exporter countries. Larger economic size of the exporter country means higher production (supply) capacity for exports. Having a colonial history also positively contributes to the volume of trade flows between these countries. Geographical distance is a proxy for

transportation costs. Thus the further the trading countries are, the less the trade flows between them. Population can also effect the volume of trade among countries. Higher population of the importer countries contribute to higher exports from partner countries. We reached similar results to these assumptions of the Gravity Model of international trade in our exports and imports models for the trade between Russia and ten BSEC countries.

CONCLUSION

This paper aims to estimate the determinants of trade flows between Russia and the other BSEC countries. For this purpose, augmented Gravity equations were estimated for imports and exports variables of Russia. In these models Russia is the host country of the trade and the trade flows of Russia by means of imports and exports separately are the dependent variables while GDP of Russia and GDP of the other countries, distance, population of Russia, population of BSEC countries and colonial link dummy are the independent variables.

The results show that GDPs of the partner countries and GDP of Russia has a positive effect on Russia's both exports and imports. Another result about the exports indicate that exports are not affected by Russian population but it is related with partner countries' populations. Geographical distance has a negative and significant relationship with both imports and exports models as expected. Also colonial link has a positive effect on the trade flows of Russia. These finding shows that not only economic sizes of the trading countries and the geographical distance between them are the most important factors determining the imports and exports of Russia but also the historical relationship of these countries and population are important explanatory variables. These results altogether are consistent with the main assumptions of the Gravity Model of international trade and the findings in the vast related literature.

REFERENCES

- Aktürk, Şener (2006), "Turkish-Russian Relations after the Cold War (1992-2002)", *Turkish Studies*, 7:3, pp.337 - 364 To link to this article: DOI: 10.1080/14683840600891034
- Anastasios, Alexadridis – Antoniadis Ioannis (2013), "Export Performance and Intra-Industry Trade of the Economies of the Black Sea Region", *Journal of European and Economy*, 12 (3), pp. 296-308 September
- Anders Åslund (2010), "Why Doesn't Russia Join the WTO?", *The Washington Quarterly*, 33:2, pp.49-63, DOI: 10.1080/01636601003661670
- Anderson, James – Eric Van Wincoop (2003), "Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle", *American Economic Review*, American Economic Association, Vol. 93(1), pp.170-192.

Anderson, James (1979), “A Theoretical Foundation for the Gravity Equation”, *American Economic Review*, No: 69, pp.106-116.

Anderson, James (2010), “The Gravity Model”, *Annual Review of Economics*, Annual Reviews, Vol: 3, No: 1, pp.133-160.

Astrov, Vasily - Peter Havlik (2008), “Economic Developments in the Wider Black Sea Region”, in *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic, and Energy Perspectives*, ed. Daniel Hamilton and Gerhard Mangott, Center for Transatlantic Relations, The Johns Hopkins University and the Austrian Institute for International Affairs, 2008, pp. 137–9.

Bergstrand, Jeffrey (1985), “The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence”, *Review of Economics and Statistics*, No: 67(3), pp.474-481.

Bergstrand, Jeffrey (1989), “The Generalized Gravity Equation Monopolistic Competition, and the Factor-Proportions Theory in International Trade”, *Review of Economics and Statistics*, No: 71, pp.143-153.

CEPII (2017), Geo-Dist Dataset. http://www.cepii.fr/CEPII/en/bdd_modele/bdd_modele.asp

Çelikpala, Mitat (2013), “Turkey and the New Energy Politics of the Black Sea Region”, *Neighbourhood Policy Paper*, Kadir Has University Center for International and European Studies, pp.1-12.

Deardorff, Alan (1995), “Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?”, *NBER Working Papers*, No: 5377, National Bureau of Economic Research, Inc. <http://www.nber.org/papers/w5377.pdf>.

Dinçer, Gönül (2014), “Turkey's Rising Imports from BRICS: A Gravity Model Approach”, *Proceedings of the New York State Economics Association*, Vol. 7, October, New York, pp.50-61.

Dikkaya Mehmet- Mehmet Orhan (2004), “Economies of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) Countries and their Bilateral Trade”, *Journal of Economic and Social Research*, 6 (2), pp.63-86

Druzhinin, Alexandr G. (2015), “The Black Sea Region in Modern Russian-Turkish Cooperation: Geo-Strategic Aspect”, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(Special Issue) pp.81-84.

Druzhinin, Alexandr- G., Ibragimov- A., Bashekan, A. (2013), “Cooperation between Russia and Turkey in the post-Soviet era: The factors, trends, problems and prospects”. *Izvestiia Russkogo Geograficheskogo Obshchestva*, 145(5), pp.78-87.

Evenett, Simon – Wolfgang Keller (2002), “On Theories Explaining the Success of the Gravity Equation”, *Journal of Political Economy*, No: 110, pp.281-316.

Genç, M. Can- Seyfettin Artan- Metin Berber (2011), “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 25 (2), pp.207-224

Helpman, Elhanan (1987), “Imperfect Competition and International Trade: Evidence from Fourteen Industrial Countries”, *Journal of the Japanese and International Economies*, No: 1(1), pp.62-81.

IMF (2017), Direction of Trade Statistics Database. <http://data.imf.org/dot>

Jensen, Jesper - Thomas Rutherford - David Tarr (2007), “The Impact of Liberalizing Barriers to Foreign Direct Investment in Services: The Case of Russian Accession to the World Trade Organization”, *Review of Development Economics*, 11(3), pp.482–506.

Kiselev, Sergey- Roman Romashkin (2012), *Possible Effects of Russia's WTO Accession on Agricultural Trade and Production*, ICTSD Programme on Agricultural Trade and Sustainable Development.

Konno, Yugo (2016), “Evaluating Russia’s trade patterns”, *Post-Communist Economies*, 28:3, pp.300-313, DOI: 10.1080/14631377.2016.1184427

Linneman, Hans (1966), *An Econometric Study of International Trade Flows*, North Holland Publishing Company: Amsterdam.

Lissovolik, Bogdan –Lissovolik, Yaroslav (2004), “Russia and the WTO: The Gravity of Outsider Status”, *IMF Staff Papers*, 53, pp.1–27.

Mayer, Thierry – Soledad Zignago (2006), *GeoDist: the CEPII’s Distances and Geographical Database*. http://www.cepii.fr/CEPII/en/bdd_modele/presentation.asp?id=6

Muratoğlu, Gönül - Yusuf Muratoğlu (2016), “1960-2010 Döneminde Türkiye’den OECD Ülkelerine Gerçekleşen Göçün Çekim Modeli ile Analizi”, *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 1(1), pp.51-69.

OSCE, Statement By H.E. Ambassador Ahmet Kamil Erozan First Deputy Secretary General of the Organization Of The Black Sea Economic Cooperation Permanent International Secretariat on the Occasion of the 21st OSCE Ministerial Council (Basel, 4-5 December 2014), <https://www.osce.org/cio/128791?download=true>, Access: 03.03.2017

Rusu, Diana (2011), “Regionalization in the Black Sea Area: A Comparative Study”, *Romanian Journal of European Affairs*, Vol. 11, No. 2, pp. 47-65, June

Sayan, Serdar (1998), “The Black Sea Economic Cooperation Project: A Substitute for or A Complement to Globalization Efforts in the Middle East and the Balkans?”, *Cairo, Egypt: Economic Research Forum*, 1998, Working Paper No: 980

Sayan, Serdar (2005), “The Effects of the BSEC on Regional Trade Flows”, *Agora without Frontiers*, 10 (4), pp.334-347

Smarzynska, Beata (2001), “Does Relative Location Matter for Bilateral Trade Flows? An Extension of the Gravity Model”, *Journal of Economic Integration*, Center for Economic Integration, Sejong University, 16, pp.379-398.

Sorhun, Engin (2013), “Türkiye’nin Eksik Dış Ticareti, Ticari Potansiyeli ve Yeni Fırsatlar” , *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), pp.25-47

Tinbergen, J., (1962) “Shaping the World Economy: Suggestions for an. International Economic Policy”, New York, Twentieth Century Fund.

Tisdell, Clem (2006), “China’s Economic Performance and Transition in Relation to Globalisation: From Isolation to Centre-Stage?”, *The University of Queensland, Economic Theory, Applications and Issues*, Working Paper No. 40.

Uğurlu, Erginbay, - Bayar, Yılmaz (2014), “Foreign direct investment and international trade in Turkey: Time-series-cross-section methods”, *Ekonomik Yaklaşım*, 25(91), 69-84.

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi yılda en az üç kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde hazırlanarak dergimiz sayfasında yer alan "Makale Gönder" kısmından sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yayınlanmak üzere dergimize gönderilen çalışmaların tüm sorumlulukları yazarlara aittir.

1. Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Dergimizde Türkçe ve İngilizce dillerinden herhangi biri ile yazılmış yazılar yayınlanır.

3. Dergimize gönderilecek çalışmalarda yazar (lar)ın Adı-Soyadı, Kurum ve E-posta bilgileri, ana başlık altında sağa yaslı olarak verilen isimlere dipnot eklenerek **9 punto** ile yazılmalıdır.

ÖNEMLİ NOT: Sisteme ilk yüklenen çalışmalarda yazar kimlik bilgileri kesinlikle **olmamalıdır**. Yazar kimlik bilgilerini içeren son şekil sizden mail ile istenecektir. Hakem değerlendirmesi aşamasında yazarların çalışmalarına yazar bilgilerini eklemeleri durumunda devam eden hakem değerlendirme süreçleri sonlandırılıp yeniden hakem ataması yapılır ve süreç yinelenir.

4. Ana başlık altında Türkçe özet ile altında İngilizce başlık ve Abstract verilmelidir. Türkçe özet 9 punto ile yazılmış ve 150 kelimeyi aşmayacak şekilde olmalıdır. "ÖZ" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. İngilizce Abstract Türkçe özetin tam karşılığı olmalı "ABSTRACT" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. Metin dili yabancı dilde olan çalışmalarda yabancı dildeki özetin altında Türkçe özet yer almalıdır. Özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek en az üç en fazla beş adet "anahtar kelime" (keywords) bulunmalıdır. Özette denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.

5. Keywords'ün altında Ekonomi literatürü ile ilgili makaleler için mutlaka en az 3 adet **JEL (Journal of Economic Literature) Kod Sınıflandırması** kodları bulunmalıdır. Diğer alanlarda yazılan çalışmalar için Jel kodu zorunlu değildir.

6. Yazılar, MS Word 97 veya üzeri sürümlerde A4 kağıdı boyutunda, "Times New Roman" yazı stili, 1.5 satır aralığı ve (11) punto ile yazılmalıdır. Paragraflarda ilk satır girintisi 1.25 cm olmalıdır. Paragraf geçişlerinde satır **atlanmamalıdır**.

7. Çalışmanın Türkçe ve İngilizce ana başlıkları ortada olacak şekilde, büyük harflerle **bold** ve (11) punto ile yazılmalıdır. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar, hangi tezden türetildiği, hangi sempozyumda daha önce sunulduğu ya da hangi proje kapsamında desteklendiği gibi bilgiler de mutlaka belirtilmelidir.

8. Yazı, çizim veya grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir. Yazılarda sayfa kenar boşlukları şu şekilde olmalıdır:

9. Sayfa kenar boşlukları şu şekilde ayarlanmalıdır.

Üst ve Sol	: 3 cm	Üstbilgi	: 1 cm
Alt ve Sağ	: 2 cm	Altbilgi	: 1 cm

10. Çalışma, şekil, ekler ve tablolar dahil 25 sayfayı geçmemelidir.

11. Yazılardaki resim ve şekiller "Şekil" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayar ortamında çizilmelidir. Tablo, şekil ve grafiklere sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların **üzerine**, şekillerin ve grafiklerin ise **altına** her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde ve ortalanarak **bold** karakterler ile yazılmalıdır. İhtiyaç halinde tablo için karakter büyüklüğü minimum 9 puntoya kadar düşürülebilir. Ayrıca tablo ve şekillere ait kaynaklar, alt tarafta 9 punto ile verilmelidir.

12. Sayfaların altına (sağa yaslı olarak) sayfa numarası konmalıdır.

13. Yazılar, Giriş bölümü ile ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. **GİRİŞ**, **SONUÇ VE DEĞERLENDİRME** ve **KAYNAKÇA** başlıklarına numara verilmemelidir. Yazıda yer alan birinci derece alt başlıklar I,II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla sınıflandırılmalı, tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. İkinci derece alt başlıklar A,B,C, ... gibi büyük harflerle sınıflandırılmalıdır. Bu başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. Üçüncü derece alt başlıklar 1, 2, 3, ... gibi rakamlarla sınıflandırılmalıdır. Bu tür başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar ise a, b, c, ... gibi küçük harflerle sınıflandırılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Birinci ve İkinci derece başlıklardan önce 1 (Bir) satır boşluk bırakılmalı, Üçüncü ve Dördüncü derece başlıklardan önce boşluk bırakılmamalıdır.

14. Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Aaker, 1991: 101). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır

15. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

16. Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada "**KAYNAKÇA**" başlığı altında alfabetik sıraya göre verilmelidir. Kaynakçada yer alan eserler kitap, makale vb. şekilde sınıflandırılmamalıdır. Kaynakça başlığı paragraf başı yapılmadan tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Yazar soyadlarının gösteriminde tamamen büyük harf kullanılmalı ve yazar isimleri açık bir şekilde belirtilmelidir. Her kaynağın **ikinci ve diğer satırları** 1,25 cm içerden başlamalıdır.

METİN İÇİ ATIF & KAYNAKÇADA GÖSTERİM

KİTAPLARDA	
Tek yazarlı	
Metin	... (Aaker, 1991: 12).
Kaynakça	Aaker, David A. (1991), <i>Managing Brand Equity</i> , New York: The Free Press.
2 yazarlı	
Metin	... (Nunnally ve Bernstein, 1994: 24).
Kaynakça	Nunnally, Jum C. - Ira H. Bernstein (1994), <i>Psychometric Theory</i> , Third Edition, New York: McGraw-Hill.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Friedman vd., 2004: 196).
Kaynakça	Friedman, Daniel - Dan Driedman - Alessandra Cassar (2004), <i>Economics Lab: An Introduction to Experimental Economics</i> , United Kingdom: Routledge.
KİTAP İÇİNDE BÖLÜM	
Metin	(Yıldız ve Kurtuldu, 2013: 435)
Kaynakça	Yıldız, Salih; Kurtuldu, Hüseyin Sabri (2013), "Factors Affecting Electronic Service Brand Equity", in Transcultural Marketing for Incremental and Radical Innovation , B. Christiansen, S.Yıldız ve E.Yıldız (Edt.), (434-492), USA; IGI Global.
MAKALELERDE	
Tek yazarlı	
Metin	... (Marion, 1999: 476).
Kaynakça	Marion, Nancy P. (1999), "Some Parallels Between Currency and Banking Crises", <i>International Tax and Public Finance</i> , 6 (4), pp.473-490.
2 yazarlı	
Metin	... (Craig ve Douglas, 2000: 354).
Kaynakça	Craig, C. Samuel - Susan P. Douglas (2000), "Building Global Brands in The 21 st Century", <i>Japan and The World Economy</i> , 12(3), pp.351-359.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Cengiz vd., 2005: 132).
Kaynakça	Cengiz, Ekrem - Hasan Ayyıldız - Fazıl Kırkbir (2005), "Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler", <i>Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i> , 24, ss.128-147.
ÇEVİRİ KİTAPLARDA	
Metin	... (Perry ve Wisnom, 2004: 26).
Kaynakça	Perry, Alycia - David Wisnom (2004), <i>Markanın DNA'sı</i> , Çev: Zeynep Yılmaz, Birinci Baskı, İstanbul: MediaCat Kitapları, 167.

DERLEMELERDE

Metin	... (Methibay, 2003: 145).
Kaynakça	Methibay, Yaşar (2003), “Avrupa Birliğinde İhale Sistemi ve GATT İhale Kodu”, iç. Binnur Çelik ve Fatih Saraçoğlu (Ed.), <i>Maliye Seçme Yazıları</i> , Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayını, ss. 125-142.

BİLDİRİLERDE

Metin	... (Pınar, 2005: 258).
Kaynakça	Pınar, Abuzer (2005), “Türkiye’de Net Mali Yansıma: DİE Hanehalkı Verileri İle Bir Tahmin Denemesi”, <i>20. Türkiye Maliye Sempozyumu</i> , 23-27 Mayıs, Denizli, ss. 245-283.

TEZ ve RAPORLARDA

Metin	... (Yıldız, 2007: 61). ... (Ramalho, 2013: 43).
Kaynakça	Yıldız, Salih (2007), <i>Tüketici Tercihlerinde Marka Değerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi: Trabzon Örneği</i> , Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon. Ramalho, Palma (2013), <i>Portuguese Labour Law and Industrial Relations During the Crisis</i> , International Labour Office Working Paper No. 54, November, Geneva.

İNTERNET KAYNAKLARINDA

Metin(Acemoğlu ve Johnson, 2006: 16)(www.rekabet.gov.tr, 2007).(Hazine Müsteşarlığı, 2006).
Kaynakça	Acemoğlu, Daron - Simon Johnson; (2006), <i>Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth</i> , http://www.nber.org/papers/w12269 , (06.06.2006). Rekabet Kurumu, “Giriş Regülasyonları”, http://www.rekabet.gov.tr , (12.02.2005). Hazine Müsteşarlığı (2006), <i>Kamu Borç Yönetimi Raporu</i> , http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin_KBYR.Mayis06.pdf , (06.06.2006).

Yukarıdaki formatta olmayan çalışmalar içerik açısından KESİNLİKLE değerlendirilmeye alınmayacak ve editör tarafından yazara iade edilecektir.

